

Heikki Roiko-Jokela

OIKEUTTA MORAALIN KUSTANNUKSELLE?

Neuvostoliiton kansalaisten luovutukset
Suomesta 1944-1955

STUDIA HISTORICA JYVÄSKYLÄENSIA

Oikeutta moraalinkin kustannuksella?

Neuvostoliiton kansalaisten luovutukset
Suomesta 1944-1955

STUDIA HISTORICA JYVÄSKYLÄENSIA 58

Heikki Roiko-Jokela

Oikeutta moraalien kustannuksella?

Neuvostoliiton kansalaisten luovutukset
Suomesta 1944-1955

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 1999

Editors
Toivo Nygård
Department of History, University of Jyväskylä
Kaarina Nieminen
Publishing Unit, University Library of Jyväskylä

Cover picture be in possess of Maire and Alfred
Karu

URN:ISBN:978-951-39-7970-6
ISBN 978-951-39-7970-6 (PDF)
ISSN 0081-6523

ISBN 951-39-0437-7
ISSN 0081-6523

Copyright © 1999, by University of Jyväskylä

Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä and
ER-Paino Ky, Lievestuore 1999

ABSTRACT

Heikki Roiko-Jokela

JUSTICE AT THE EXPENSE OF MORALITY?

Expeditions of Citizens of the Soviet Union from Finland, 1944–1955

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 1999, 206 p.

(*Studia Historica Jyväskyläensia*,

ISSN 0081-6523; 58)

ISBN 951-39-0437-7

This study analyses the deportations of the citizens of the USSR from Finland back to USSR in 1944–1955 as a diplomatic and judicial problem. The crux of it was whether justice was done at the expense of morality. The main sources of information consist of the papers concerning deportations deposited in the archives of the Finnish foreign ministry, of the papers of the Finnish state police and of correspondence of the ministry of internal affairs.

The deportations amounted to a dilemma to the authorities in Finland after the war. Legal processing was defined by the Armistice Agreement of the 19th of September, 1944, and its 10th paragraph.

The claims made by the USSR according to the 10th paragraph should be interpreted against the post-war setting. Two principles come afore. First, although the Russians had won the war, their territory was devastated. Understandably, they wanted their people back for reconstruction. Secondly, the image of a Great Power, Russia, had to be preserved, and this presupposed that all war criminals were to be brought to court. All who were co-operators or had forfeited fighting by surrendering, had to be punished.

In the ninth paragraph of the Paris Peace Treaty (15th of September, 1947) Finland was bound to arrest and deport all such Russians who were accused of breaking the laws of their home country; either of treason or co-operation with the enemy.

The claims made by Russia to arrest and deport its citizens were judicially justified and in accordance with the Peace Treaty. It is altogether another question whether they were morally acceptable. There were war criminals among the deported who had fought against Russia in the Axis armies, but this had happened involuntarily.

Finnish authorities acted according to the dictates of the international law. Some of the Russian claims were challenged but if they were found judicially correct they were not defied. Authorities acted following the guidelines defined by international treaties, not to please the USSR. On the contrary, the moral side of the dilemma is at least questionable.

Key words: Armistice Agreement, Peace Treaty of Paris, prisoners of war, refugees

ESIPUHE

"Oloillemme on varsin kuvaavaa, että meillä pyritään verhoamaan tiettyjen viranomaisten toiminta niin tiiviillä salaperäisyydellä, että sen raottaminen on mahdollista vain eduskuntakysymyksillä tai kyselyillä.

Rauhansopimuksen 9. artiklan mukaan on Suomen ryhdyttävä tarpeellisiin toimenpiteisiin taatakseen, että pidätetään ja luovutetaan tuomittaviksi sellaiset liittoutuneiden valtojen kansalaiset, joita syytetään siitä, että he ovat rikkoneet maansa lakeja syyllistymällä maanpetokseen tai yhteistyöhön vihollisten kanssa sodan aikana. Meikäläisiltä asianomaisilta viranomaisilta, siis sisäministeriöltä tai Valpolta, ei ole saatu vastausta julkisuudessa esitettyyn kysymykseen, onko pidätettyjen henkilöiden luovuttamisesta tehty esitys Neuvostoliiton taholta ja onko heitä syytetty jostain sellaisesta rikoksesta, mikä tekisi pidättämiset ymmärrettäviksi. Niinpä yleisesti arvellaankin, että Valpo on tässä asiassa toiminut omasta aloitteestaan. Tämä tällainen palvelusalttius on lievästikin sanoen omituista, kun kysymyksessä on asia, jonka perusteella itsenäisessä maassa noudatettuja oikeamielisyyden ja humanisuuden periaatteita herkimmin arvostellaan--". [Satakunnan Kansa 3.11.1947, Valpon uusi työmaa.]

"Asia on meidän kansainvälisen maineemme kannalta — puhumattakaan puhtaasti humanistisista näkökohdista — arveluttava -- Kysymyksessä viitataan siihen, että rauhansopimuksen 9. artiklan mukaan meidän maamme on ryhdyttävä toimenpiteisiin taatakseen, että pidätetään ja luovutetaan tuomittaviksi sellaiset liittoutuneiden valtojen kansalaiset, joita syytetään siitä, että he ovat rikkoneet maansa lakeja syyllistymällä maanpetokseen tai yhteistyöhön vihollisen kanssa sodan aikana. Tämän mukaan pitäisi meidän viranomaistemme toimenpiteiden edellytyksenä olla, että asianomaisia virolaisia — Neuvostoliiton kansalaisia — olisi syytetty. Näin ei tiettävästi ole asian laita. Sen perusteella mitä tähän asti tiedetään, näyttää siltä kuin viranomaiset olisivat menneet velvollisuuksiemme edelle ja hätäilleet asian hoidossa. Tällaisen käsityksen leviäminen ulkomailla alentaa maamme arvoa oikeusvaltiona ja saattaa sen epäilyksen alaiseksi niiden silmissä jotka pitävät inhimillisiä oikeuksia arvossa--". [Uusi Suomi 31.10.1947, Virolaisten pidätykset.]

"Hirmuinen asia. Kaikissa minun pitää olla mukana." — kirjoitti presidentti Paasikivi päiväkirjaansa valtioneuvoston päätettyä 13 neuvostokansalaisen — virolaisen — luovuttamisesta. Lehdistö oli seurannut jo pitkään tapahtumia, eikä sanan miekkaa säästeltä arvosteltaessa Suomen virallista politiikkaa Neuvostoliiton kansalaisten luovutuskysymyksessä.

Tapahtumat olivat saaneet alkunsa jatkosodan aikana, jolloin Suomeen oli eri syistä tullut neuvostokansalaisia, inkeriläisiä tai Baltian maiden kansalaisia. Väliirauhansopimuksesta sai alkunsa pitkälinen palautusprosessi, joka jatkui aina 1950-luvun puoliväliin asti. Suomen poliittiselle johdolle ja viranomaisille kysymys oli pulmallinen: solmittujen sopimusten perusteella luovutukset olivat selviö, mutta oliko inhimillisillä tekijöillä mitään merkitystä?

Julkisuudessa neuvostokansalaisten palautuksiin liittyi runsaasti huhuja ja jopa virheellisiä johtopäätöksiä viranomaisten toimista. Tässä tutkimuksessa keskitytään lähinnä kulissien takaisiin tapahtumiin. Miten valtion johto, poliitikot

ja viranomaiset toimivat ajoittain suurta kohua herättäneessä kysymyksessä. Mihin päätökset perustuivat – tapahtuiko oikeus moraalien kustannuksella?

Tutkimuksen valmistuttua on kiitosten aika. Jyväskylän yliopiston historian laitos on tarjonnut työskentelylle välttämättömän edellytyksen – työhuoneen, vaikka päivät ovatkin usein jatkuneet kotikoneen ääressä. Taloudelliset edellytykset tutkimukselle mahdollistivat työskentely Suomen Akatemian tutkijana, opetustehtävät historian laitoksella sekä Jenny ja Antti Wihurin säätiön apuraha.

Palaute on tärkeä osa tutkimusprosessia. Professorit Toivo Nygård, Seppo Zetterberg ja Anssi Halmesvirta ovat auliisti olleet valmiita keskustelemaan tutkimuksen rakenteesta tai erinäisistä yksityiskohdista. He antoivat käsikirjoituksesta myös rakentavia huomautuksia, jotka tekijä parhaan kykynsä ja harkintansa mukaan on ottanut huomioon.

Jyväskylän yliopiston julkaisuryhmä on ottanut tutkimuksen *Studia Historica Jyväskyläensia* -julkaisusarjaansa. Tästä kiitokset käsikirjoituksen lausunnonantajille professori Seppo Zetterbergille ja dosentti Vesa Varekselle sekä sarjan toimittajalle professori Toivo Nygårdille. Tutkimuksen englanninkielisen tiivistelmän ovat kääntäneet Charlene ja Jari Eloranta.

Keskustelu työn alla olleesta kirjasta ei rajoittunut ainoastaan akateemisen piirin retoriikaksi, vaan se väistämättä tuli osaksi perheen arkielämää. Kotoa saatu kritiikki oli usein oikeaan osunutta. Keskusteluun osallistui myös perheen 3-vuotias pikkumies: "*Tapio auttaa isiä – painaa entteriä!*" Nuorimmainen, 2-kuukautinen, ei vaikuttanut aiheesta kovin kiinnostuneelta...

Jyskässä 16. helmikuuta 1999

SISÄLLYS

1	MISTÄ ON KYSYMYS?	9
2	ENTEITÄ TULEVASTA	13
	2.1 Ennakkovaatimus	13
	2.2 Valvontakomissio saapuu	15
	2.3 Komennus Torniin	16
3	IHMISVIRTA ITÄÄN	19
	3.1 Suomi sitoutuu	19
	3.2 Nukkuvaa karhua ei suotta ärsytetä	21
	3.3 Siirtoväen paluu	22
4	SILMUKKA KIRISTYY	28
	4.1 Missä ovat virolaiset?	28
	4.2 Ripeämpää toimintaa	31
	4.3 Täsmennyksiä pakolaisliikenteeseen	32
	4.4 Paasikivi vastaa Ždanoville	34
	4.5 Rajojen valvonnan vaikeudet	36
	4.6 Painostus tuottaa tulosta	37
	4.7 Internoitujen virolaisten vetoamus	39
5	PALAUTTAKAA SUOMEN RINTAMALLA TAISTELLEET	41
	5.1 Käsky Suomen rintamalla taistelleiden luovuttamisesta	41
	5.2 Sisäasiainministeriön johdolla ja valvonnassa	44
	5.3 Maaherrojen ja poliisipäälliköiden henkilökohtainen vastuu	46
	5.4 Ruotsiin paenneet sotavangit on luovutettava	52
	5.5 Sisäasiainministeriön selvitys ulkoasiainministeriölle	56
	5.6 Haku-ryhmä perustetaan	57
	5.7 Kuinka luovutuksiin suhtauduttiin?	61
6	PESÄNSELVITYSTÄ	65
	6.1 Mitä pidätetyille tehdään?	65
	6.2 Olisi parasta, että tällaiset pienet asiat jätettäisiin sikseen	68
	6.3 Päätös on tehtävä lain ja sopimuksen mukaisesti	70
	6.4 Professori Kairan juridinen lausunto	71
	6.5 Neuvottelumuistio Voionmaa-Zotov	76
	6.6 Suomalaisten vastatarjous	77
7	TRAGEDIA	82
	7.1 Onko virolaisuus rikos?	82
	7.2 Kaikki läsnä, ikävä kokous	86
	7.3 Luovutuksia vaaditaan tiukasti	89
	7.4 Surullinen asia	93
	7.5 Meillä on painovapaus	97
	7.6 Luovutus on kuin viattomien ihmisten turmioon saattaminen	98

	7.7 Scottin ja Voionmaan salainen neuvottelu	100
	7.8 Valpon oli toimittava valvontakomission ohjeiden mukaisesti	101
8	SOPIMUKSEN TULKINTAA	103
	8.1 Maanpetturit vaaditaan luovutettaviksi	103
	8.2 Etsintöjä, pidätyksiä, luovutuksia	105
	8.3 Tuloksia alkaa syntyä	107
	8.4 Pidätettyjen oikeudellinen asema	111
	8.5 Voionmaan ja Feodorovin keskustelu	115
	8.6 Palautuksia, mutta myös vapautuksia	116
9	GROMYKON NOOTTI	119
	9.1 Tutkikaa luovutuskysymystä	119
	9.2 Suomen vastine	121
	9.3 Selvitys ulkoasiainvaliokunnalle	124
	9.4 Valiokunnan edessä	126
	9.5 Ohjeet lähettiläs Sundströmille	128
	9.6 Mistä teosta asianomaista syytetään?	129
	9.7 Suomen hallituksen vastaus on epätydyttävä	130
	9.8 Sisäasiainministeriö vastaa väitteisiin	131
	9.9 Maan ja kansan parasta ajatellen	134
	9.10 Onko mitään uutta?	138
10	JÄLKIMAININKEJA	140
	10.1 Neuvostoliitto etsii Suomeen jääneitä	140
	10.2 Voiko luetteloita luovuttaa?	141
	10.3 Mille kannalle lopullisesti asetumme?	144
	10.4 Lähetystö uudistaa luettelopyynnön, asiaa lykätään	145
11	KANSALAISUUDEN VAIHTO	148
	11.1 Neuvostoliiton kansalaisuus menetetään valtioelimen päätöksellä	148
	11.2 Pääsy Suomen kansalaisiksi	149
12	EPILOGI	154
	12.1 Mistä oli kysymys?	154
	12.2 Kenen käskyjä noudatit	156
	12.3 Mitä luovutetuille tapahtui?	161
	12.4 Juridisesti oikein – moraalisesti arveluttavaa	162
	SUMMARY	163
	LYHENTEET	172
	LÄHTEET	173
	HENKILÖTIEDOSTO JA -HAKEMISTO	179
	MAANTIETEELLISET KÄSITTEET JA PAIKANNIMET	203

1 MISTÄ ON KYSYMYS?

Jatkosota päättyi Suomen ja Neuvostoliiton välirauhaan syyskuussa 1944. Lopullinen rauha vahvistettiin Pariisin rauhansopimuksessa vuonna 1947. Suomi selviytyi toisesta maailmansodasta itsenäisenä ja vapaana demokratiana, mutta tästä huolimatta Suomessa elettiin jännityksen ilmapiirissä vuosina 1944–1948.

Suomeen saapui syyskuussa 1944 Liittoutuneiden valvontakomissio (LVK). Sen päätehtävänä oli valvoa, että Suomen hallitus "*tarkoin ja määrääaikana*" täyttäisi välirauhansopimuksen artiklojen määräykset. Suomen poliittinen johto tuli kokemaan, että Neuvostoliiton tulkinnat välirauhansopimuksen artiklojen toimeenpanemisesta muodostuivat laeiksi, joita Suomen hallituksen oli noudatettava.

Viranomaisten laatimien tilastojen mukaan suomalaiset ottivat jatkosodassa yli 64 000 sotavankia, joista lähes 30 % menehtyi suomalaisilla sotavankileireillä. Ehtojen mukaisesti sotavankien luovutus suoritettiin 15.10.–3.11.1944. Tällöin Suomesta palautettiin Neuvostoliittoon 43 010 sotavankia ja internoitua. Karkureita ja luovuttamatta olleita oli vielä 1100. Seuraavien yhdeksän vuoden aikana palautettiin vielä 2000 henkilöä.¹

Jaltan sopimus helmikuussa 1945 edellytti, että kaikki neuvostokansalaiset², jotka olivat palvelleet Saksan armeijassa tai joiden katsottiin toimineen yhteistyössä vihollisen kanssa, luovutetaan Neuvostoliittoon. Heidän palautuksensa olivat suurimmaksi osaksi ohi vuonna 1947.³

1 Nevalainen 1990, s. 304; Vertaa Manninen 1997, s. 38. Katso sotavankileireistä erityisesti upseerien osalta: Kujansuu 1995, passim.

2 Tässä tutkimuksessa sanalla "neuvostokansalaiset" tarkoitetaan niitä henkilöitä/kansallisuuksia, jotka Neuvostoliitto määritteli venäläisten ohella omiksi kansalaisikseen: esimerkiksi virolaiset, ukrainalaiset, inkeriläiset.

3 Nevalainen 1990, s. 253.

Välirauhansopimuksen 10:n ja rauhansopimuksen 9:n artiklan perusteella Suomesta palautettiin Neuvostoliittoon vuosina 1944–1953 yhteensä yli 104 000 neuvostokansalaista. Valtaosa siviilipalautuksista koski inkeriläisiä. Filosofian tohtori *Pekka Nevalaisen* laskelmien mukaan vuosina 1944–1947 Neuvostoliittoon palanneista oli yli 54 700 inkeriläisiä. Sotilaskuljetuksissa pakolla vietyjä inkeriläisiä palautettiin vuoden 1953 loppuun mennessä vielä parisensataa. Palautetuista runsaat 47 500 oli sotilashenkilöitä. Lisäksi Suomen kautta kuljetettiin Neuvostoliittoon noin 65 800 henkilöä, pääasiassa Norjasta palautettuja sotavankeja. Kaikkiaan toisen maailmansodan jälkeen Vainikkalan kautta siirtyi yli 170 000 henkilöä Neuvostoliittoon. Neuvostokansalaisten kotiutukset ja luovutukset eivät olleet irrallinen ja ainutlaatuinen tapahtuma, vaan osa laajempaa eurooppalaista prosessia, jossa Neuvostoliitto keräsi kansalaisiaan takaisin maan jälleenrakentamistyöhön. Eri maista kotiutettiin vuoden 1953 alkuun mennessä yli 5,4 miljoonaa neuvostokansalaista.⁴

Pääpaino sodan jälkeisten tapahtumien ja välirauhansopimukseen liittyvien asioiden historiantutkimuksessa on ollut asutuspolitiikassa, valvontakomissiossa, sotakorvauksissa, sotasyllisyystuomioissa, asekatkennässä ja kommunismin nousussa. Myös YYA-sopimuksesta on tehty lukuisia tutkimuksia. Sen sijaan Neuvostoliiton kansalaisten luovutuskysymys on jäänyt vähemmälle huomiolle, vaikka aikalaisten keskuudessa se herätti ajoittain runsastakin keskustelua. Luovutuskysymykset kytkeytyivät myös Suomen "uuteen" kansainväliseen asemaan.

Perusteellisimmin teemaa on käsitellyt *Pekka Nevalainen* väitöskirjassaan *Inkeriläinen siirtoväki Suomessa 1940-luvulla* (1990). Nimensä mukaisesti *Nevalaisen* teoksen painopiste on inkeriläisissä, jotka muodostivatkin luovutetuista ylivoimaisesti suurimman osan. Hän antaa myös kokonaiskuvan luovutusprosessista unohtamatta inhimillisiä tekijöitä. *Nevalaisen* tutkimus perustuu tarkkaan työskentelyyn alkuperäislähteiden parissa (muun muassa Valtiollisen poliisin asiakirjat ja ulkoasiainministeriön sekä sota-arkiston materiaalia), minkä ansiosta tutkimus on tärkeä pioneerityö ja kestää kriittistä arviointia. Voidaankin sanoa, että muut *Nevalaisen* tutkimuksen jälkeen kirjoitetut yleisesitykset tai artikkelit perustuvat pitkälti hänen työhönsä.

Toisaalta voidaan kysyä, onko *Nevalaisen* työn jälkeen ylipäänsä tarpeen tehdä tutkimusta Neuvostoliiton kansalaisten luovutuksista. Kysymykseen on helppo antaa vastaus – kyllä. Teemaahan voidaan aina lähestyä uudesta näkökulmasta ja tällöin olemassa oleva perustutkimus muodostaa erään vankan tukijalan, jolle on hyvä nojata.

Tämän kirjan tavoitteena on raottaa "salaperäisyyden verhoa" eli selvittää, mitä kulissien takana tapahtui. Teemaa lähestytään Suomen näkökulmasta – suomalaisten viranomaisten vuoropuheluna, jonka raamit ja liikkumavaran määritteli aluksi Liittoutuneiden valvontakomissio, jonka jälkeen tämän roolin

4 Vainikkalan luovutuselimestä laaditut, Suomen alueen kautta kuljetettujen nl.-kansalaisten luovutuspöytäkirjat n:ot 1–51 ajalta 17.6.–16.7.1945. JAV/SMA, 68, KA; Yhteenveto Neuvostoliiton Norjasta Suomen alueen kautta palaavia neuvostosotavankeja ym. neuvostokansalaisia. JAV/SMA, 68, KA; Nevalainen 1990, s. 253, 297, 312–313; Nevalainen 1991, s. 288; Vehviläinen 1992, s. 217.

pyrki ottamaan itselleen Neuvostoliiton Helsingin-lähetystö, joka sai ohjeensa Kremlistä. Tutkimuksessa on rajattu pois neuvostoviranomaisten keskinäinen viestintä, koska sillä ei ole merkitystä suomalaisten toiminnalle. Kremlin ohjeet välittyivät suomalaisten tietoon maassa olleiden neuvostovirkailijoiden tai Neuvostoliiton ulkoministeriön noottien kautta.

Tiedämme, että Suomi luovutti Neuvostoliiton kansalaisia, miksi heidät luovutettiin, ketkä hoitivat "likaisen työn", miten pidätykset ja luovutukset organisoitiin sekä kuinka luovutuksiin suhtauduttiin. Mutta aikaisemman tutkimuksen pohjalle voidaan asettaa jatkokysymyksiä: alistuiko Suomen poliittinen johto mukisematta luovutuksiin, tehtiinkö kulissien takana lainkaan työtä luovutusten välttämiseksi, millaista vuoropuhelua käytiin suomalaisten ja neuvostoliittolaisten viranomaisten kesken, mitkä tekijät vaikuttivat päätöksentekoon, olivatko luovutusvaatimukset juridisesti oikeutettuja ja oliko luovutuksilla suurempia yleispoliittisia merkityksiä. Tämä kirja pyrkii omalta osaltaan antamaan vastauksen valtioneuvos *Johannes Virolaisen* muistelmissaan *Polun varrella: merkintöjä ja muistikuvia ihmisistä ja tapahtumista* (1993) esille nostamaan asiaan: "Nyt jälkepäin on aika yleisesti väitetty, että me suomalaiset asiaa hoitaneet viranomaiset olimme tässäkin 'rähmällämme', alistuimme nöyryinä valvontakomission käskyihin emmekä puolustaneet heimoveljiämme. Tällaiset väitteet eivät pidä paikkansa." Siis: olivatko suomalaiset viranomaiset "rähmällään" vai eivät?

Tutkimuksessa käydään runsaasti dialogia suomalaisten ja neuvostoliittolaisten viranomaisten välillä sekä toisaalta annetaan aikalaisten itsensä kertoa monologiensa muodossa tapahtumien kulusta. Jotta päättäjiin kohdistuvat paineet ja odotukset tulisivat selvästi esille on kirjassa tuotu valikoidusti esiin myös yksittäisten pidätettyjen ja Neuvostoliittoon luovutettujen kohtaloita ja heidän omaistensa päätöksentekijöille osoittamia tunteisiin vetoavia kirjeitä. Käytännössä tämä tarkoittaa runsasta sitaattien käyttöä. Ne ovat pääasiassa viranomaisten muistioita, kirjeitä, päiväkirjoitteita tai muistelmien katkelmia. Tästä huolimatta työssä ei ole kuljettu lähteiden ohjailemana, vaan sitaatit on varustettu parafraasein. Luonnollisesti myös lausuntojen taustoihin ja seurauksiin on pureuduttu.

Kuten aiemmin on jo todettu, *Pekka Nevalaisen* tutkimus on eräs tämän työn kulmakivistä sijoitettaessa poliitikkojen ja viranomaisten kirjoituksia oikeisiin asiayhteyksiin. *Nevalainen* on tutkinut erityisen tarkasti ja ansiokkaasti vuosien 1944–1947 palautuksia eli ajanjaksoa, jolloin pääosa luovutuksista tapahtui ja kohteena olivat inkeriläiset. Sen sijaan vähemmälle huomiolle jäävät vuodet 1948–1955, jolloin luovutusten määrä tosin laski radikaalisti, mutta toisaalta viranomaiset aktivoituivat kysymyksessä. *Nevalaisen* lähdepohja ja viitteiden merkitseminen ovat olleet erinomaisen tarkkaa työtä – näin tiedot on toisaalta helppo tarvittaessa tarkistaa ja toisaalta lähteistä löytyy myös uusia vivahteita luovutusten problematiikkaan.

Tämän kirjan primäärlähteiden rungon muodostavat Valtiollisen poliisin, sota-arkiston ja ulkoasiainministeriön kokoelmat. Uutena arkistoaineistona on käytetty ulkoasiainministeriön kokoelmia, jotka käsittelevät Neuvostoliiton kansalaisten luovutuksia vuosina 1947–1953. Ne sisältävät muun muassa viranomaisten yksityiskohtaisia muistioita, noottien vaihtoa ja kuulustelupöytäkirjoja.

Sekundaarilähteistä tärkeimpiä ovat presidentti Paasikiven päiväkirjat ja muiden aikalaisviranomaisten muistelmaluontoiset teokset.

Lähdeaineiston rungon muodostavat viranomaisten muistiot ja kirjeet sekä Suomen ja Neuvostoliiton palautuskysymyksestä toisilleen lähettämät nootit ja selvitykset. Lähteinä ne ovat asiasisällöltään sangen painavia: viranomaiset joutuivat niitä laatiessaan todella paneutumaan asiaansa sekä keräämään taustatietoja jopa useilta muilta tahoilta. Muistiot antoivat puolestaan poliittiselle johdolle tukevan perustan päätöksenteolle. Tutkijan näkökulmasta "ongelmaksi" muodostuu se, että edettäessä kronologisesti uusi päätös tai uusi muistio pohjautuu yleensä edellisiin. Tämä kuitenkin osoittaa, etteivät asioiden perusteet vuosien varrella suuremmin muuttuneet ja esitetyt tosiasiat muodostuivat pysyviksi. Uusissa päätöksissä ja muistioissa vain tuotiin esiin lisätietoja ja täydennyksiä. Tässä työssä tämä käytännössä näkyy nootituksen "keventymisenä" loppua kohden: muistioiden laajuus ja kattavuus lisääntyy siinä määrin, ettei viittaaminen aikaisempiin – lähtökohtana oleviin – ole enää mielekäästä.⁵

5 Nootituksen keventämiseksi tässä tutkimuksessa on merkitty lähdeviittaus vasta siihen kohtaan, jossa asiakirjan tai tutkimuskirjallisuuden käyttäminen päättyy.

2 ENTEITÄ TULEVASTA

2.1 Ennakkovaatimus

Jatkosota oli koetellut raskaasti suomalaisten voimavaroja. Rauhanpyrkimykset vuonna 1943 eivät olleet tuottaneet tulosta. Vuoden 1944 alussa Suomen hallitus katsoi kuitenkin tarpeelliseksi ryhtyä neuvotteluihin uudelleen Neuvostoliiton kanssa rauhanehtojen selvittämiseksi. Tukholmaan päätettiin lähettää emissaari, jonka oli pyrittävä saamaan kontakti Neuvostoliiton Tukholman suurlähettilääseen Aleksandra Kollontayhin – *"esittämään hänelle Suomen näkökohdat, ilmaisemaan halumme ryhtyä neuvotteluihin ja selostamaan niitä vaikeuksia, joita parhaillaan oli olemassa sen tekemiseksi Moskovassa"*. Jatkossa hallitus pyytäisi neuvottelijaansa matkustamaan edelleen Moskovaan, mikäli Kollontayn kanssa käydyt neuvottelut antaisivat siihen aihetta.¹

Valtioneuvos J. K. Paasikivi saapui 12. helmikuuta 1944 Tukholmaan "ostamaan kirjoja". Hän tapasi Kollontayn kaikkiaan kolme kertaa: 16., 19. ja 21. päivänä helmikuuta 1944. Viimeisen tapaamisen yhteydessä Paasikivi sai kuulla Kremlin rauhanehdot. Osa niistä oli hyväksyttävä välittömästi, osasta voitaisiin neuvotella myöhemmin Moskovassa. Heti hyväksyttävistä kohdista kolmas käsiteli neuvostokansalaisia: sotavangit, työvelvolliset ja keskitysleireissä olevat oli viivytyksettä luovutettava Neuvostoliittoon.²

Yleisesti ehdot koettiin ankarina, osin jopa mahdottomina. Hallitus ilmoitti Neuvostoliitolle varauksensa rauhanehtoihin: vaatimuksia ei voitaisi hyväksyä

1 Polvinen 1980, s. 16; Nevalainen 1990, s. 250.

2 Paasikiven muistiinpanot keskusteluista rouva Kollontayn kanssa Tukholmassa helmikuussa 1944. UM 110 B 2; Tanner 1952, s. 178; Gripenberg 1961, s. 194–196; Polvinen 1980, s. 16–18; Nevalainen 1990, s. 250.

ilman varmuutta tulkinnasta ja sisällöstä. Kremlin vastauksessa 19. maaliskuuta 1944 todettiin, että tulkinnan saisi suomalaisten saapuessa Moskovaan.³

J. K. Paasikivi ja Carl Enckell matkustivat Moskovaan. Sotavankikysymyksen suhteen heille oli annettu ohjeeksi, että palautuksissa oli pyrittävä vastavuoroisuuteen.⁴ Maaliskuun 1944 neuvotteluissa Paasikivi huomauttikin, etteivät kaikki sotavangit ehkä haluaisi palata Neuvostoliittoon. Suomi ei myöskään voinut luovuttaa sellaisia ihmisiä, jotka olivat paenneet Suomeen esimerkiksi Virosta tai Inkeristä.⁵ Asiasta syntyi seuraava keskustelu:

Paasikivi: Puhukaamme nyt sotavangeista. Omasta mielestäni katson, että vastavuoroisuusperiaatetta olisi noudatettava.

Molotov: Vastavuoroisuus voi tulla kysymykseen vain jos lopullinen rauha solmitaan, muuten ei.

Paasikivi: Suomessa olevien sotavankien joukossa voi olla sellaisia, jotka eivät halua palata Neuvostoliittoon. Heitä ei voi pakottaa siihen.

Molotov: Emme tule vaatimaan sellaisen neuvostokansalaisten ja liittolaisten henkilöitten palauttamista, jotka ovat vapaaehtoisesti siirtyneet Suomeen, mutta kyllä kaikkien sotavankien palauttamista.

Enckell: Suomessa ei ole englantilaisia sotavankeja.

Molotov: Englannin pyynnöstä olemme sisällyttäneet tämän kohdan ehtoihimme.

Paasikivi: Emme voi luovuttaa esim. Eestistä ja Inkerinmaalta paenneita henkilöitä.

Dekanosov: Kaikki sotavangit on ehdottomasti palautettava riippumatta siitä, mihin he kuuluvat.

Paasikivi: Mutta jos heidän joukossaan on sellaisia, jotka eivät halua palata?

Molotov: Kaikki sotavangit ja keskitysleirillä olevat henkilöt on ehdottomasti palautettava. Tämä on sotalainen mukainen vaatimus.⁶

Sotavankien luovutuskysymykseen palattiin uudelleen muiden asioiden ohella neuvotteluissa Moskovassa 29. maaliskuuta 1944:

Paasikivi: 3. kohta koskee sotavankeja ja muita henkilöitä.

Molotov: Kaikki, jotka on pakolla otettu, on palautettava. Emme tarvitse niitä, jotka ovat vapaaehtoisesti tulleet teille.

Paasikivi: Ainakin inkeriläiset ja eestiläiset ovat vapaaehtoisesti siirtyneet meille.

Molotov: Emme mene ehtojamme pitemmälle.⁷

3 Polvinen 1980, s. 26–27; Nevalainen 1990, s. 250.

4 Wirtanen 1967, s. 211–212; Palm 1973, s. 44; Nevalainen 1990, s. 250.

5 Nevalainen 1990, s. 250–251.

6 Linkomies 1970, s. 427–428, Liite II: Pöytäkirjaote Suomen ja Neuvostoliiton edustajien neuvottelukokouksesta, joka pidettiin Moskovassa 27.3.1944.

7 Linkomies 1970, s. 435, Liite II: Pöytäkirja Suomen ja Neuvostoliiton edustajien toisesta neuvottelukokouksesta Moskovassa keskiviikkona 29.3.1944.

Paasikivi toi Moskovasta välirauhanehdot, joiden kolmantena kohtana oli edelleen väestöluovutuksia koskeva pykälä. Sen mukaisesti neuvosto- ja liittolaissotavangit, internoidut ja Suomessa siviilitöissä pidetyt henkilöt oli välittömästi palautettava. Jos solmittaisiin lopullinen rauhansopimus, sotavankien molemminpuolinen luovuttaminen olisi mahdollista.⁸

Suomen poliittinen johto tulkitsi luovutuskysymyksen niin, ettei palauttaminen koskenut Suomeen saapuneita inkeriläisiä ja virolaisia. Tämä oli kuitenkin suomalaisten näkemys – Moskova ei antanut asiassa selkeää kommenttia.⁹

Rauhanehdot hylättiin Suomessa – julkinen mielipidekään ei vielä ollut valmis rauhaan. Julkisuudessa arvosteltiin muun muassa juuri ehtojen kolmatta kohtaa. Suostuminen esimerkiksi inkeriläisten luovutuksiin olisi merkinnyt heidän heittämistään "*suoraan tuhoon*". Sen sijaan vasemmiston puolelta kuului jo soraääniä: "*Sirrettyihin ei pitänyt soveltaa turvapaikkaoikeutta, koska he olivat vain lähteneet sotaa pakoön ja olivat sitä paitsi Neuvostoliiton kansalaisia.*"¹⁰

Puna-armeijan suurhyökkäys kesäkuussa 1944 kypsytti Suomen poliittista johtoa kohti rauhaa. Syyskuun alussa tehtiin aselepo ja 7. syyskuuta Suomen rauhanvaltuuskunta lähti Moskovaan.

Moskovassa välirauhansopimuksen kohdat käytiin ripeästi läpi. Suomen valtuuskunta jäi kuunteluoppilaan asemaan. Molotov katsoi ehdot minimivaatimuksiksi – Ison-Britannian suurlähettiläs tyytyi passiivisen sivustakatsojan rooliin.¹¹

2.2 Valvontakomissio saapuu

Suomeen muodostettiin välirauhansopimuksen 22:n artiklan nojalla Liittoutuneiden valvontakomissio toimimaan yhdyselimenä Liittoutuneiden, käytännössä Neuvostoliiton, ylimmän sotilasjohdon ja Suomen hallituksen välillä. Komission eräänä tehtävänä oli valvoa, että Suomen hallitus täytti tarkasti ja määräaikaan muun muassa sotavankikysymystä koskeneen 10:n artiklan määräykset. LVK:n venäläisiä edustajia saapui Suomeen 22. syyskuuta 1944. Komission puheenjohtajana toimi kenraalieversti Andrei Ždanov, joka saapui Suomeen 5. lokakuuta 1944. Ždanovin sijaisena oli kenraaliluutnantti Grigori Savonenkov. Neuvostoliittolaissiviilien palautuksista vastasi LVK:n hallinnollinen osasto. Sitä johti tavallisesti eversti Filatov, jonka apulaisena toimi eversti Jegorov.¹²

8 Palm 1973, s. 83; Nevalainen 1990, s. 251.

9 Wirtanen 1967, s. 251–252; Voionmaa 1971, s. 332; Nevalainen 1990, s. 251.

10 Nevalainen 1990, s. 251.

11 Polvinen 1980, s. 121; Nevalainen 1990, s. 252.

12 Nevalainen 1990, s. 272–273; Turtola 1997, s. 11.

LVK:ssa oli myös englantilaisia, jotka alkoivat saapua Suomeen 18. loka-kuuta 1944 alkaen. Upseerien päällikkönä oli kommodori Frank D. Howie ja muina jäseninä eversti James H. Magill ja everstiluutnantti P. D. Kelly. Ison-Britannian korkeimpana poliittisena edustajana oli ministeri Francis M. Shepherd. Englantilaisilla ei käytännössä ollut LVK:ssa sanansijaa. Jo syksyn 1943 Moskovan ulkoministerikonferenssissa oli sovittu Suomen kuuluvan täydellisesti venäläisten valtapiiriin.¹³

Professori *Jukka Nevakiven* mukaan ensimmäisestä tapaamisesta lähtien Ždanov painotti LVK:ssa oleville maanmiehilleen komission tarkoituksena olevan valvoa Suomen välirauhansopimuksen täytäntöönpanoa, ei enempää. Lisäksi LVK:n tuli olla tekemisissä ainoastaan Suomen virallisen hallituksen kanssa.¹⁴

Komission hallintokeskuksena oli Helsingissä hotelli Tornio. Lisäksi marraskuun 1944 lopulla toimi 16 paikkakunnalla paikallinen alakomissio. Niiden luku putosi talvikaudella 1945 väliaikaisesti viiteen. Valvontakomission jäseniä oleskeli tilapäisesti myös monilla muilla seuduilla valvomassa neuvostokansalaisten ilmoittautumisia ja järjestämässä palauttamisia. LVK:n henkilökuntaa oli asetunut 10. lokakuuta 1944 mennessä Helsingin lisäksi Hankoon, Loviisaan, Raumalle, Vaasaan, Kokkolaan, Ouluun ja Maarianhaminaan. Satamatarkastaja oli lähetetty Turkuun ja Uuteenkaupunkiin.¹⁵

Välirauhansopimuksen nojalla LVK:n jäsenillä oli diplomaattiset oikeudet muun muassa saada Suomen viranomaisilta tarvitsemansa tiedot, suorittaa tutkimuksia ja päästä esteettä virastoihin ja laitoksiin. LVK oli organisaatio, jonka vaikutusvalta ulottui laajalle ja jonka mielenkiinto kohdistui jopa pieniin yksityiskohtiin.¹⁶

2.3 Komennus Torniin

Ulkoasiainministeriöön perustettiin niin sanottu B-osasto, jonka tehtävänä oli hoitaa suhteet LVK:hon. Osastoa johti ministeri Carl Enckell. Kotiuttamisasioissa neuvotteluja LVK:n kanssa kävivät pääasiassa ulkoasiainministeriöstä lähetystöneuvos Ernst Ossian Soravuo ja sisäasiainministeriöstä osastopäällikkö Johannes Virolainen.¹⁷

13 Turtola 1997, s. 10–12.

14 Nevakivi 1995, s. 66.

15 Nevalainen 1990, s. 273; Turtola 1997, s. 11, 15; Organisaatiokaavio: Välirauhansopimuksen valvontakomission rakenne. 15.11.1944. SMA. Salainen ark., He 1, KA; Sotilaststo/UM:n kirjelmä 28.3.1945 n:o 313 B. SMA. Salainen ark., He 1, KA.

16 Nevalainen 1990, s. 273.

17 Nevalainen 1990, s. 273.

Johannes Virolainen muistelee ensimmäistä "komennustaan" Hotelli Torniin ja sitä edeltänyttä keskustelua ulkoasiainministeri Carl Enckellin kanssa seuraavasti:

"Syyskuun lopussa 1944 sain ensimmäisen kerran kutsun valvontakomission päämajaan, joka sijaitsi keskellä Helsinkiä hotelli Tornissa. Minulle ilmoitettiin, että valvontakomissio haluaa tietoja maahan siirretyistä neuvostokansalaisista.

Ennen lähtöä pyysin päästä ja pääsinkin ulkoministeri Enckellin puheille. Kysyin häneltä, mitä teen, jos valvontakomission edustajat vaativat inkeriläisiä palautettavaksi – inkeriläisten asioista huolehti johtamani osasto – mikä mielestäni oli väärin, koska inkeriläiset ovat siirtyneet Suomeen täysin vapaaehtoisesti. Jokaiselta otettiin hänen itsensä allekirjoittama anomus, jossa hän ilmaisi halunsa päästä Suomeen. Anomuksessa anoja ilmoitti myös, että jos hän pääsee Suomeen, hän ei tule esittämään mitään vaatimuksia Suomen valtiolle tai muille viranomaisille. Anomuksessa oli asianomaisen allekirjoituksen lisäksi kaksi todistajaa.

– Mitä minä teen, herra ministeri, jos valvontakomissio vaatiikin, että nämä vapaaehtoisesti Suomeen tulleet on lähetettävä pakolla takaisin?

Ministeri Enckell siveli partaansa ja sanoi hyvin hiljaisella äänellä: – Pankaa vastaan. Kyllä minäkin tiedän, että inkeriläiset tulivat vapaaehtoisesti. Mutta jos he voimakkaasti insistoivat, että inkeriläiset on palautettava, ette voi lopulta tehdä mitään, ne on palautettava.

Näine hyvineni lähdin ensimmäisen kerran komission päämajaan. Mukaani pyysin ulkoasiainministeriöstä asiantuntijaa, diplomaattia, joka minua paremmin tunsu kansainvälistä kanssakäymistä. Enhän itse ollut siihen mennessä ollut diplomatian kanssa missään tekemisissä."¹⁸

Mukaansa Hotelli Torniin Johannes Virolainen sai lähetystöneuvos Ernst Ossian Soravuon. Virolaisen mukaan Soravuo oli mukana keskusteluissa, mutta ei yleensä sanonut mitään:

"Ihmettelin kovasti valvontakomission kanssa käytyjen neuvottelujen aikana, ettei Soravuo puuttunut mihinkään. Minä nuorena ja tottumattomana odotin häneltä apua ja aluksi kyselinkin häneltä neuvoja, mutta niitä hän ei antanut ja oli sitä mieltä, ettei se hänelle kuulunutkaan. Hänet oli vain lähetetty seuraamaan asioiden kehitystä."¹⁹

Soravuo laatikin ulkoasiainministeriölle käydyistä keskusteluista tarkkoja raportteja. Niissä hän siteerasi yksityiskohtaisesti suomalaisten ja venäläisten välisiä keskusteluja. Raportit olivat luonteeltaan referaatteja – ne eivät sisältäneet analyysiä. Soravuon muistioden perusteella ulkoasiainministeriö pysyi kuitenkin

18 Virolainen 1993, s. 202.

19 Virolainen 1993, s. 204.

hyvin ajan tasalla palautusoperaatiossa. Muistioiden avulla pystyttiin myös seuraamaan LVK:n palautuspolitiikan kehittymistä.²⁰

20 Esimerkiksi E. O. Soravuon muistio 3.11.1944 kokouksesta Tornissa. UM 110 E 6, kotelo 124.

3 IHMISVIRTA ITÄÄN

3.1 Suomi sitoutuu

Neuvostokansalaisten kotiuttamiskysymyksessä ulkoasiainministeriö nojautui siihen, että Suomi sitoutui 10:n artiklan mukaisesti luovuttamaan sotavangit, internoidut ja väkisin maahan tuodut.

"Suomi sitoutuu viipymättä luovuttamaan Liittoutuneiden (Neuvostoliiton) Ylimmälle Sotilasjohdolle kaikki sen hallussa nykyään olevat neuvosto- ja liittolaissovotavangit sekä myöskin ne Neuvostoliiton ja Liittoutuneiden Kansakuntien kansalaiset, jotka on internoitu ja tuotu väkisin Suomeen, palautettavaksi heidän kotimaahansa.

Tämän sopimuksen allekirjoittamishetkestä kotiuttamiseen saakka Suomi sitoutuu omalla kustannuksellaan antamaan kaikille neuvosto- ja liittolaisvangeille samoin kuin väkisin poisvedyille ja internoiduille kansalaisille tarpeellisen ravinnon ja vaatetuksen sekä tarvittavaa lääkintähuoltoa terveydenhoidollisten vaatimusten mukaisesti sekä myöskin järjestämään kuljetusmahdollisuudet heidän kotiuttamiseksi.

Samanaikaisesti suomalaiset sotavangit ja internoidut henkilöt, jotka nykyään ovat Liittoutuneiden Kansakuntien alueella, luovutetaan Suomelle.¹

Valvontakomission tiedusteluihin pakolla maahan tuoduista neuvostokansalaisista vastattiin, ettei sellaisia ollut. Suomessa oli vain noin 62 000 kirjallisella anomuksella Suomeen tahtonutta inkeriläistä, joista muutamat halusivat palata Neuvostoliittoon.²

1 Asetuskokoelman sopimussarja 1942–1946. Laki välirauhansopimuksen voimaansaattamisesta 23. syyskuuta 1944. Helsinki 1945.

2 Nevalainen 1990, s. 257.

Lokakuussa 1944 aloitettiin 10:n artiklan toteuttaminen sotavankien ja internoitujen osalta. LVK ei lähes kuukauteen puuttunut siviilipalautuksiin. Lokakuun loppupuolella jopa ilmoitettiin, ettei Neuvostoliitto toistaiseksi voinut ottaa palautettavia vastaan, koska muun muassa heidän asuntokysymyksensä oli ensin järjestettävä.³

Välirauhansopimuksen 10. artikla ulotettiin kuitenkin pian koskemaan ehdollisesti myös siviili-inkeriläisiä. Kotiutukset aloitettiin lokakuun viimeisellä viikolla. Samoihin aikoihin LVK:n edustajia alkoi saapua paikallisten viranomais-ten puheille. Lopullisesti he sijoituivat läänien keskuskaupunkeihin 7. marraskuuta 1944 mennessä. He halusivat saada välittömästi neuvostokansalaisten luettelot käyttöönsä ja kävivät myös itse tutustumassa muun muassa inkeriläisten oloihin.⁴ Suomalaisten viranomaisten oli otettava huomioon sekä siirtoväen että Neuvostoliiton valtiojohdon mielipiteet. Osa siirtolaisista ei halunnut missään tapauksessa palata entisille kotiseuduilleen, joten heidän mielestään ehdollinen palauttaminen tarkoitti sitä, ettei Neuvostoliittoon ollut pakko palata.⁵

Hotelli Tornissa käytiin ulko- ja sisäasiainministeriöiden sekä LVK:n edustajien kesken palautusasioista neuvotteluja kaikkiaan 13 kertaa ajalla 3.11.1944–3.1.1945. Vilkkaimmillaan neuvottelut olivat marraskuun aikana. Joukkokotiutusten päätyttyä pidettiin vielä yhteinen neuvonpito 7. maaliskuuta 1945. Yhteyksiä pidettiin kokousten välillä satunnaisesti myös puhelimitse ja henkilökohtaisesti.⁶

Tornissa käydyissä neuvotteluissa sovittiin tärkeimmistä menettelytavoista ja käytännön järjestelyistä. Ulko- ja sisäasiainministeriöiden edustajat esittivät suunnitelmat LVK:n hyväksyttäväksi ja mahdollisesti täydennettäväksi. Tämän jälkeen käskyt lähtivät siirtoväenasiaan osastolta paikallisviranomaisille. Tarvittaessa yhteys toimi myös toisinpäin: jos maakunnissa ilmeni ongelmia, "asia tuotiin Torniin". Kirjelmät piti loppuaikoina toimittaa suoraan Savonenkoville.⁷

Suomessa Neuvostoliiton korkeinta sananvaltaa palautusasioissa käytti Helsingin Valvontakomissio. Perusohjeet tulivat Moskovasta, mutta pienet

3 Nevalainen 1990, s. 273.

4 Nevalainen 1990, s. 273; Muistio n:o 1 kokouksesta Tornissa inkeriläisasioissa 3.11.1944 klo 16. UM 110 E 6, kotelo 124; Muistio n:o 2 neuvostokansalaisten palauttamista koskevasta neuvottelusta Tornissa eversti Filatovin kanssa 6.11.1944 klo 13.30. UM 110 E 6, kotelo 124.

5 Nevalainen 1990, s. 257–258.

6 Nevalainen 1990, s. 273–274; Muistio n:o 1 ja PM. n:o 13 neuvostokansalaisten palautusta koskevasta neuvottelusta Tornissa 3.1.1945 kello 14. UM 110 E 6, kotelo 124; Soravuon luottamuksellinen kirje 8.3.1945. UM 110 E 6, kotelo 124. Katso neuvottelujen sisällöstä tarkemmin "Suomeen siirrettyjen Neuvostoliiton kansalaisten kotiuttaminen, muistiot Tornissa pidetyistä kokouksista 1944–1945". UM 110 E 6, kotelo 124.

7 Nevalainen 1990, s. 274.

yksityiskohdat hoidettiin Helsingissä. Toisinaan, kuten orpolasten palautuksissa, menettelyohjeita kysyttiin Moskovasta.⁸

3.2 Nukkuvaa karhua ei suotta ärsytetä

Välirauhansopimuksen muutamat sanamuodot osoittautuivat sellaisiksi, että käytännön tilanteissa Suomen viranomaisten oli pohdittava, mitä pitäisi tehdä ja mitä voisi jättää tekemättä. Kuten *Pekka Nevalainen* on osuvasti todennut taktiikkana oli, "*ettei nukkuvaa karhua suotta ärsytetty*". LVK:lta pyydettiin yksityiskohtiin tarkennuksia vasta, kun mikään muu ei auttanut. Käytäntöä sovellettiin myös inkeriläisasiassa. Suomalaiset eivät halunneet kokeilla Neuvostoliiton reaktioita jättämällä kymmeniätuhansia inkeriläisiä palautuspykälän ulkopuolelle. Inkeriläiset vedettiin oma-aloitteisesti 10:nnen artiklan piiriin. Palautusten periaatteena säilyi kuitenkin siviilien kohdalla vapaaehtoisuus. *Nevalaisen* mukaan "*oman harkinnan varassa toimiessa oli mahdollista vetää ikään kuin kotiin päin, kun taas Moskovasta välitetty käsky satoi kädet yksiselitteisesti*".⁹

Inkeriläisiä oli siirretty Suomeen Viron kautta vuosina 1943–1944 vapaaehtoisuuden pohjalta. Toisaalta kirjailija *Pekka Mutanen* on esittänyt ajatuksen, ettei inkeriläisten siirtyminen ollut täysin vapaaehtoista: inkeriläisten oli pakko lähteä – heillä ei ollut muuta vaihtoehtoa. Sota jatkui, eikä joutuminen saksalaisten komennon alle houkutellut. Näissä oloissa ainut vaihtoehto oli lähteä "vapaaehtoisesti" Suomeen.¹⁰

Suomen hallituksen tulkinnan mukaan inkeriläisiä ei kuitenkaan voitu pitää väkisin Suomeen tuotuinä internoituina. Siirron vapaaehtoisuuden Suomen ulkoasiainministeriö määritteli muistiossaan LVK:lle 7. lokakuuta 1944 – juridisesti heidän palauttamisensa ei ollut itsestään selvää. Inkeriläisten paluun oli perustuttava vapaaehtoisuuteen. Valvontakomissio ei asettanut missään vaiheessa tätä tulkintaa virallisesti kyseenalaiseksi. Sen käsityksen mukaan internoitujen sotavankien, Suomen tai Saksan armeijassa palvelleiden sekä 1–16 -vuotiaiden turvattomien lasten oli kuitenkin ehdottomasti palattava Neuvostoliittoon.¹¹

Suomalaisille muodostuikin marraskuun 1944 puoliväliin mennessä yleiskäsitys Neuvostoliiton noudattamasta linjasta: palautettaviksi tahdottiin vain kotiuttamiseen halukkaat, jotka vapaaehtoisesti ilmoittautuivat LVK:lle tai sen

8 Nevalainen 1990, s. 274. Katso orpolapsista Leino 1991, s. 80–81.

9 Nevalainen 1990, s. 258.

10 Mutanen 1995, s. 203.

11 Esimerkiksi Nevalainen 1990, s. 258, 283; Mutanen 1995, s. 202; Manninen 1997, s. 38. Katso inkeriläisten siirrosta Suomeen: Roiko-Jokela 1997 b, s. 211–217.

edustajalle. Ennen sotia Suomeen saapuneista emigranteista ei oltu kiinnostuneita, jos he eivät itse halunneet palata.¹²

Jukka Nevakiven mukaan LVK silti yksityiskohtaisten toimintaohjeiden puuttuessa kyseli Moskovasta neuvoja inkeriläisten palautuskysymyksessä. Asiasta tiedusteltiin muun muassa MID:n (Neuvostoliiton ulkoministeriö) 5. Euroopan osaston päälliköltä Vladimir Georgijevitš Dekanozovilta. Tiukkasävyisten ohjeiden jälkeen Ždanovin upseerien oli helppo toteuttaa jopa pelotteisiin nojautuvaa suostuttelua. Vain runsas kymmenes inkeriläisistä uskalsi kieltäytyä paluusta, mutta heistäkin useimmat pakenivat Ruotsiin.¹³

Ulkoasiainministeriön lähetystöneuvos Ernst Ossian Soravuo arvioikin LVK:n upseerien eräiden lausuntojen ja toimien viittaavan usein siihen, että heillä oli palautuksista toisenlaisia ohjeita kuin mitä virallisesti oli ilmoitettu. Toisaalta LVK:n upseerien virkainnon epäiltiin vaikuttavan toimintaan.¹⁴

3.3 Siirtoväen paluu

Palautusjärjestelyt oltiin valmiita aloittamaan jo lokakuussa 1944. Käytännön toimiin ei kuitenkaan vielä ryhdytty. Neuvostoliitosta odotettiin tietoa, milloin siellä voitaisiin ottaa ihmisiä vastaan. Neuvottelut palautuksista käynnistyivät marraskuun alussa. LVK vaati luettelon kaikista Suomessa 1. marraskuuta 1944 oleskelleista neuvostokansalaisista.¹⁵

LVK ehdotti palautuksia jo 20. marraskuuta 1944 lähtien Elisenvaaran ja Vainikkalan kautta. Ulkoasiainministeri Enckell ja lähetystöneuvos Soravuo vetosivat kuitenkin armeijan demobilisaation aiheuttamaan kalustopulaan ja esittivät palautusten aloittamista vasta 1.–5. joulukuuta.¹⁶

Viitaten marraskuun 5. ja 6. päivän kirjeisiinsä ulkoasiainministeri Enckell lähetti puolestaan 9. marraskuuta 1944 kenraaliluutnantti Savonenkoviille neuvostokansalaisten palautusta varten laaditun kuljetussuunnitelman (kaksi junaa vuorokaudessa aikana 20.11.– 1.12; siitä alkaen neljä junaa vuorokaudessa), tiedot kokoamiskeskuksia varten varatuista lääkeaineista sekä ruoka- ja vaatetarpeista, nimiluettelot Suomessa 1. marraskuuta 1944 oleskelleista neuvostokansa-

12 Nevalainen 1990, s. 258; Muistio n:o 4 neuvostokansalaisten palauttamisasiä koskevasta neuvottelusta Tornissa 11.11.1944 klo 12.30 everstien Filatovin ja Jegorovin kanssa. UM 110 E 6, kotelo 124; PM. Neuvostokansalaisten paluuvollisuudesta. E. O. Soravuo 21.11.1944. UM 110 E 6, kotelo 124.

13 Nevakivi 1995, s. 73.

14 Nevalainen 1990, s. 258–259; PM. Neuvostokansalaisten paluuvollisuudesta. E. O. Soravuo 21.11.1944. UM 110 E 6, kotelo 124.

15 Nevalainen 1990, s. 292; SAO:n kirjelmä lh:lle 28.10.1944. KLH:Shea, B 8, JoMA.

16 Nevalainen 1990, s. 292; Muistiot n:ot 1–2 Neuvostoliiton kansalaisten palautuksia koskevista neuvotteluista. UM 110 E 6, kotelo 124; Enckellin kirjelmä LVK:lle 5.11.1944. UM 110 E 6, kotelo 124.

laisista ja nimiluettelot sodan aikana viranomaisten tietien maastapoistuneista neuvostokansalaisista. Salatein ja luvatta maastapoistuneista ei viranomaisilla ulkoasiainministerin mukaan ollut käytettävissä täsmällisiä tietoja.¹⁷

Luettelot luovutettiin 10. marraskuuta mennessä. Erityisen huolestuttavana nähtiin se, että LVK:sta pyydettiin joulukuun lopulla 1944 apua Suomeen jääneiden rekisteröinnissä. Suomalaisen haluttiin selvittävän, millä perusteella kukin neuvostokansalainen jäi maahan. Suomalaiset lupasivat auttaa luetteloinnissa, mutta LVK saisi itse yrittää selvittää jäävien motiivit.¹⁸

Suomalaisten vetoamuksista huolimatta aikataulu laadittiin alkuperäisen suunnitelman mukaan, ja viranomaisia kehoitettiin siihen myös varautumaan. Sen mukaan luovutusten tuli tapahtua 20.11.–15.12.1944. Ulkoasiainministeriö pyysi kuitenkin uudelleen lykkäystä. Perusteluina mainittiin Suomen rautateiden ylikuormitus, halu saada kokonaiskuva ilmoittautuneiden määrästä ja valitusten selvittämisen tarve. LVK myöntyi anomukseen 18. marraskuuta 1944.¹⁹

Paluukuljetusten tuli neuvostoliittolaisten laatiman aikataulun mukaan tapahtua 5.12.1944–15.1.1945 Vainikkalan kautta kahden junan vuorokausivauhdilla. Suomalaiset sitoutuivat tähän LVK:n suostuttua puolestaan siihen, että veturit vaihdettaisiin neuvostoliittolaisiin rajalla tai viimeistään Viipurissa.²⁰

Julkisuuteen palautuksista annettiin vain niukalti tietoja, mikä vauhditti väestösiirtojen ympärillä riehunutta huhumyllyä. Voimakkaat huhut ja epätietoisuus palautuksien vapaaehtoisuudesta herättivät levottomuutta neuvostokansalaisten keskuudessa.²¹

Huolta oli lisännyt LVK:n ilmoitus marraskuun puolivälissä 1944, että ilmoittautuneet, mutta lähtemättä jättäneet henkilöt kuljetetaan Neuvostoliittoon seuraavalla tai joka tapauksessa viimeisellä junalla. Sisäasiainministeriön siirtoväen osasto tiedotti marraskuun lopulla lääninhallituksille, että kotiutuviksi ilmoittautuneet eivät saaneet perua sitoumustaan. Jos he eivät lähtisi kokoamis-keskuksiin, heihin ei kuitenkaan saisi toistaiseksi kohdistaa pakkoa.²²

17 Helsingissä 9.11.1944. Ulkoasiainministeri Carl Enckell. Osoitettu Suomessa olevan valvontakomission Puheenjohtajan sijaiselle, Kenraaliluutnantti Savonenkoville. UM 110 E 6, kotelo 125.

18 Nevalainen 1990, s. 259; Muistio n:o 3 neuvostokansalaisten palauttamisasiaa koskevasta neuvottelusta Tornissa 10.11.1944 klo 12.00 ev. Jegorovin ja ev.luutn. Maximovin kanssa. UM 110 E 6, kotelo 124; Muistio n:o 12 Neuvostoliiton kansalaisten palauttamista koskevasta neuvottelusta Tornissa 22.12.1944 kello 13. UM 110 E 6, kotelo 124.

19 Nevalainen 1990, s. 292; Enckellin kirjelmä kenraali Savonenkoville 9.11.1944 liitteineen. UM 110 E 6, kotelo 125; Muistio Kotimaahansa palaavien Neuvostoliiton kansalaisten kuljetuksista 10.11.1944. UM 110 E 6, kotelo 124; Muistiot n:ot 5–6. Neuvostoliiton kansalaisten palautuksia koskevista neuvotteluista. UM 110 E 6, kotelo 124.

20 Nevalainen 1990, s. 292; Muistiot n:ot 7–9. Neuvostoliiton kansalaisten palautuksia koskevista neuvotteluista. UM 110 E 6, kotelo 124.

21 Nevalainen 1990, s. 254–255.

22 Nevalainen 1990, s. 260; Muistio n:o 10 Neuvostoliiton kansalaisten palautusta koskevasta neuvottelusta Tornissa 9.12.1944 klo 12. UM 110 E 6, kotelo 124; SAO:n kirjelmä lh:lle 28.11.1944 liitteineen. SAO/SMA, Dc 3, KA.

LVK:n paikallisedustajien lausunnot ja käyttäytyminen ilmoittautumis- ja rekisteröintitilaisuuksissa herättivät myös kummastusta. Muutamilla paikkakunnilla komissioupseerit olivat uhanneet inkeriläisiä myöhemmin tapahtuvilla pakkopalautuksilla, jos he eivät nyt lähtisi vapaaehtoisesti. Erityisesti Oulun ja Lapin lääneissä alakomissiot korostivat paluun pakollisuutta ja aiheuttivat näin suurimmat sekaannukset luetteloinnissa.²³

Inkeriläisiä oli sijoitettu ympäri Suomea, joten palautusoperaation toteuttaminen vaati erikoisjärjestelyjä. Eri paikkakunnilta tulevien ihmisten keskittämiseksi ja keräämiseksi perustettiin marraskuun alussa 1944 kaikkiaan 20 kokoamiskeskusta. Joulukuussa luku kasvoi vielä yhdellä, kun valvontakomission vaatimuksesta perustettiin myös Hämeenlinnaan kokoamiskeskus. Kokoamispisteet sijoitettiin rautateiden varsille, seuduille, joilla oli runsaasti siirtoväkeä. Kokoamiskeskuksina saattoivat toimia koulut, seurakunta- ja työväentalot sekä uskonnollisten yhteisöjen tilat. Maantieteellisesti kokoamiskeskuksset sijoittuivat seuraavasti:²⁴

1 Helsinki	2 Lohja	3 Hyvinkää
4 Lahti	5 Kouvola	6 Turku
7 Salo	8 Loimaa	9 Rauma
10 Eurajoki	11 Pori	12 Tampere
13 Oitti	14 Jyväskylä	15 Seinäjoki
16 Ylivieska	17 Oulu	18 Naarajärvi
19 Mikkeli	20 Savonlinna	21 Hämeenlinna

Liikkuva poliisi valvoi kokoamiskeskuksia ja Suomen-puoleisia luovutuskuljetuksia seitsenmiehisin vartioryhmin. Järjestyksen säilyttämiseksi kokoontumispaikkakunnilla vallitsi kieltolaki. Valvontakomission toivomuksesta väki ei saanut poistua kokoamiskeskuksista kuin tärkeissä asioissa – tällöinkin ainoastaan vartijoiden luvalla.

Luovutuskuljetukset kestivät 42 vuorokautta. Tällöin kulki kokoamiskeskuksista rajalle kaikkiaan 81 junakuljetusta: Vainikkalasta meni itään päivittäin kaksi eri lääneistä lähtenyttä juna. Kuljetukset alkoivat 5. joulukuuta 1944 Oulusta ja päättyivät 15. tammikuuta 1945 Helsingistä saapuneeseen junaan. Junissa oli keskimäärin 692 palaajaa ja 22 vaunua, joista yleensä 10–13 oli henkilökäytössä.

Kuljetukset käynnistyivät kangerrellen. Jyväskylästä tullut juna oli rajalla yhdeksän tuntia myöhässä lumentulon ja *"huonojen puiden ja kovan vastatuulen"* takia. Jatkossa kuljetukset kuitenkin nopeutuivat ja luovutukset neuvostoviranomaisille sujuivat varsin kitkattomasti, siitä huolimatta, että 22 junan henkilö-

23 Nevalainen 1990, s. 259; PM. Neuvostokansalaisten paluuvellollisuudesta. E. O. Soravuo 21.11.1944. UM 110 E 6, kotelo 124.

24 Nevalainen 1990, s. 293; Virolainen 1993, s. 205. Tarkemmin kokoamiskeskuksista Nevalainen 1990, s. 293–295.

luetteloissa olikin epäselvyyksiä. Oman episodinsa aiheuttivat myös kolme suomalaista, jotka yrittivät keinotella itsensä Neuvostoliittoon.²⁵

Kokoamiskeskukset lakkautettiin tammikuun loppuun 1945 mennessä lukuun ottamatta Oittia, jossa palokunnantalolla jatkoi pienehkö jälkikuljetuskeskus. Oitin kokoamiskeskus lopetti toimintansa 20. joulukuuta 1945, minkä jälkeen neuvostokansalaiset toimitettiin suoraan Vainikkalan luovutuselimeen. Vainikkalasta järjestettiin tarpeen mukaan junakuljetus itään kahdesti kuukaudessa. Pariisin rauhan tultua voimaan tämäkin luovutuspaikka lakkautettiin 1. marraskuuta 1947.²⁶

Kuljetusten päätyttyä Suomeen jääneistä laadittiin lääneittäin luettelot. Niissä oli mainittava maahan jäämisen syy. Tämän vuoksi poliisit kuulustelivat Suomessa vielä olleita neuvostokansalaisia ja jäljittivät kadonneiden asuinpaikkoja. Suomalaiset viranomaiset eivät kuitenkaan painostaneet neuvostokansalaisia paluujuniin. Paluuseen halukkaita ohjattiin jälkikuljetuksiin. Luonnollisesti viranomaisten toiminnan sävyissä oli eroja. Ne vaihtelivat paikkakunnittain ja riippuivat paljolti henkilökohtaisista käsityksistä ja asenteista neuvostokansalaisia kohtaan.²⁷

Varsinaisten paluukuljetusten päätyttyä tammikuun puolivälissä 1945 Neuvostoliittoon oli kotiutunut 56 000 neuvostokansalaista – Moskovassa oltiin tilanteeseen erittäin tyytyväisiä. Jäljelle jääneistä 9500:sta päätettäisiin myöhemmin, mitä heidän suhteensa tehtäisiin. Inkeriläisten mainittiin olevan suomenheimoisia, joten he saisivat valita kotiutuisivatko vai eivät. Suomalaiset katsoivat kotiutusten olevan LVK:n ja asianomaisten välinen asia. Ulkoasiainministeri Carl Enckell ja sisäasiainministeri Kaarlo Hillilä olivat todenneet lausunnossaan 15. joulukuuta 1944, että *"yhtä vähän kuin voimme estää lähtemästä, voimme pakottaa (poliisivoimalla) ketään lähtemään"*. Vastuu ratkaisusta jätettiin neuvostokansalaisten omille harteille. Suomalaiset viranomaiset tunsivat kuitenkin epävarmuutta ja huolta tulevasta. Muun muassa Soravuo arveli LVK:n lausunnon ja toimien viittaavan siihen, että Neuvostoliitossa oli asiasta tehty joitakin suunnitelmia.²⁸

Inkeriläisten palautus oli ollut suuri ja vaikea operaatio, johon oli liittynyt runsaasti inhimillisiä kysymyksiä. Synkän maineen sai yli kolmensadan inkeriläislapsen pakolla tapahtunut luovutus tammikuussa 1945. Valvontakomisio ei suostunut minkäänlaisiin myönnytyksiin edes niiden lasten kohdalla, jotka oli adoptoitu suomalaisperheisiin.²⁹

25 Nevalainen 1990, s. 295.

26 Nevalainen 1990, s. 296; SAO:n puh.sanoma lh:lle 31.1.1945 ja Hämeen lh:lle 15.2.1945. SAO/SMA, Db 2, KA; SAO:n kirjelmä 13.12.1945 n:o 39159. KLH:Shea, B 8, JoMA; SAO:n kirjelmä 30.10.1947 n:o 11121. SAO/SMA, Dc 6, KA.

27 Katso asiasta tarkemmin Nevalainen 1990, s. 260–262.

28 Nevalainen 1990, s. 259, 262; Soravuon luottamuksellinen kirjelmä 8.3.1945. UM 110 E 6, kotelo 124; Käsien merkitty ilmoitus 15.12.1944 Oulun lh:lta saapuneessa puh.sanomassa 13.12.1944 n:o 1942. UM 110 E 6, kotelo 124.

29 Katso orpolasten luovutuksista Nevalainen 1990, s. 297–302.

Palautusten parissa askarrelleet viranomaiset kyselivät toimenpiteen välttämättömyyttä LVK:n edustajilta. Ernst Ossian Soravuo kirjasi asiasta seuraavan muistiinpanon:

*"Otimme esille kysymyksen orpolasten kohtalosta, johon everstit Filatov ja Jegorov lyhyesti ilmoittivat asiaan vastatun jo eilen. Orpolapset halutaan mukaan asianhaaroihin katsomatta. Hieman myöhemmin otin kuitenkin asian uudelleen esille ja sanoin orpolapsia olleen jo vuosikausia suomalaisissa perheissä, jotka ovat heihin kiintyneet ja haluaisivat heidät pitää. Tähän eversti Filatov vastasi, että asia lienee sitä laatua, että siitä on erikseen keskusteltava. Lasten kodeissa ym. huoltoloissa olevat on kuitenkin ilman muuta lähetettävä."*³⁰

Jälkeenpäin on usein väitetty, että Suomen viranomaiset alistuivat LVK:n käskyihin eivätkä puolustaneet heimoveljiään. Asioissa tiiviisti mukana ollut Johannes Virolainen kuittaa puheet seuraavasti:

*"Tällaiset väitteet eivät pidä paikkansa. Kuten Enckellin lausunto osoitti, Suomen hallituksen oli aika pitkälle noudatettava valvontakomission omaksumia tulkintoja välirauhansopimuksen osalta. Mutta asianomainen välirauhan pykälä puhui selvästi niiden palauttamisesta, jotka oli pakolla siirretty Suomeen. Inkeriläisten osalta millään konstilla ei voitu osoittaa, että heidät olisi tänne pakolla siirretty ja minun täytyy myöntää, että joka kerran kun vedin asian tiukalle, venäläiset antoivat periksi."*³¹

Kuten aiemmin esitetyistä Suomen viranomaisten toimista ja keskusteluista LVK:n edustajien kanssa on pääteltävissä, Virolaisen "puolustuksella" on vahva perusta. LVK oli valvomassa rauhanehtojen täyttämistä ja sillä todellakin oli omia tulkintoja asioista. Palautuskysymyksissä suomalaiset toimivat pitkälle annettujen käskyjen mukaan. Pakolla ei ketään kuitenkaan palautettu. Muistelmissaan Johannes Virolainen antaa erään konkreettisen esimerkin inkeriläisten palautuksista ja kokoamiskeskuksen tapahtumista:

"Esimerkiksi Kymen läänin kokoamiskeskuksessa, joka oli Kymenlinnassa, oli eräs valvontakomission edustaja, Neuvostoliiton sankari, julistanut: – Jos ette nyt lähde, joudutte myöhemmin lähtemään pakolla!"

Kokoamiskeskuksen johtaja soitti maaherra Arvo Mannerille ja kysyi tältä, eikö annettu ohje siitä, että paluu on vapaaehtoista, pidäkään paikkansa. Manner ilmoitti, että ohjeet pitävät paikkansa. Mutta asianomainen sotasankari, arvoltaan majuri, väitti, että hän tietää asian paremmin. Silloin Manner soitti minulle Helsinkiin ja kysyi, mitä tehdä. Neuvoin häntä kertomaan asianomaiselle majurille, että minä olen vahvistanut, että ohjeet siitä, että paluu on vapaa-

30 E. O. Soravuon muistio n:o 4 neuvostokansalaisten palauttamisasiaa koskevasta neuvottelusta Tornissa 11.11.1944. UM 110 E 6, kotelo 124.

31 Virolainen 1993, s. 205.

ehtoista, pitivät paikkansa. Jos majuri ei sitä usko, soittakoon minulle. – Soittoa ei kuulunut ja majuri oli lähtenyt kokoamiskeskukselta.

Neuvotellessani asianomaisten valvontakomission upseerien kanssa he myönsivät, että koska inkeriläiset ovat suomensukuista kansaa, heidän paluunsa on vapaaehtoista."³²

Vapaaehtoisesti Neuvostoliittoon palanneiden siirron tultua päätökseen Suomeen jäi vielä Neuvostoliiton kansalaisia. Sisäasiainministeriö määräsi yleiskirjeessään 25. tammikuuta 1945, että ne Neuvostoliiton kansalaiset, jotka eivät oleskelleet Suomessa varsinaisella oleskelukirjalla ja joiden luetteloimista oli aiemmin lykätty, oli nyt koottava ulkomaalaisluetteloihin. Näihin luetteloihin tuli merkitä kaikki ne, joilla oli joko "*Inkerin siirtoväen väliaikainen henkilöllisyystodistus*" tai Itä-Karjalan sotilasesikunnan antama oleskelulupatodistus. Sisäasiainministeriö kehotti poliiseja olemaan erityisen huolellisia henkilöiden kansallisuuden merkitsemisessä ja muistamaan merkitä huomautussarakkeeseen, millainen oleskelulupa Suomeen jääneellä neuvostokansalaisella oli.³³

32 Virolainen 1993, s. 205–206.

33 Sisäasiainministeriön yleiskirje 25.1.1945. Ulkomaalaisten luettelot. SMA, KA.

4 SILMUKKA KIRISTYY

4.1 Missä ovat virolaiset?

Inkeriläisten ohella Suomeen oli tullut sotavuosien aikana runsaasti myös virolaisia, joista LVK oli vastaavasti "kiinnostunut". Luovuttamisuhan voimistuminen herätti virolaisissa nopeasti levottomuutta ja halua paeta maasta. Pakkoluovutuksia pelänneiden salakuljetus Ruotsiin saavuttikin huomattavat mittasuhteet syyslokakuun vaihteessa 1944. Varsinkin Pohjanlahdella oli liikennettä, sillä noin 5200 virolaista salakuljetettiin perunaveneillä Rauman kotiuttamiskeskuksesta Ruotsiin Söderhamniin. Kuljetukset oli organisoinut Suomen sotilastiedustelu.¹

Pakolaisia kuljetettiin Ruotsiin erityisesti Turun, Rauman, Eurajoen ja Porin alueilta, Vaasan seudulta ja maarajan yli Tornionjokilaaksosta. Vuodenvaihteessa 1944–1945 vietiin kuudessa suuressa erässä lähes 700 inkeriläistä ja virolaista. Huomattavin kuljetuksista tapahtui joulukuussa 1944 Raumalta, jolloin moottorialus kuljetti 250 pakolaista. Viejinä oli suomalaisia ja virolaisia ammattivälittäjiä, salakuljettajia.²

Merikuljetuksia varten oli Pohjanlahden rannikolle jaettu eri paikkoihin toistatuhatta litraa bensiinialkoholia ja petroolia, joita oli säästynyt Virosta inkeriläissiirtojen ajalta. Siirtoväenasiain osasto oli varastoinut polttonestettä rannikolle

1 Kumenius 1969, s. 143–150; Torvinen 1984, s. 261–262; Nevalainen 1990, s. 270.

2 Nevalainen 1990, s. 270; Selostus valtiollisen poliisin toimesta tutkituista huomattavimmista henkilösalakuljetuksista Turun ja Porin läänin rannikolta Ruotsiin viime vuoden lopulla ja kuluvana vuonna. Huhtikuu 1945. Valpo II, XXV:170, KA; Valpon päällikön Otto Brusiinin kirjelmä SM:lle 11.12.1945. Valpo II, XXV:171, KA; Rauman kaupungin poliisilaitoksen rikososasto. Poliisitutkintaptk. 3.12.1945. Sv.Kom.E:n Selvityselin/Pv.PE, T 19662/C8, SArk; Eurajoen piirin nimismiehen kirjelmä Sv.Kom.E:n Selvityselimelle 21.12.1945. Sv.Kom.E:n Selvityselin/Pv.PE, T 19662/C8, SArk.

jo aiemmin tarkoituksenaan jakaa sitä Ruotsiin pyrkivien virolaisten pakolaisten moottoriveneisiin. Polttoaine oli poistettu osaston tileistä.³

Välirauhanteon jälkeen syyskuussa 1944 sekä jo ennen sitä suurin osa virolaisista oli siirtynyt joko laillisesti tai laittomasti Suomesta Ruotsiin: lokakuussa 1944 Suomessa olleista virolaisista 96 % oli siirtynyt Ruotsiin.⁴ Osa oli kuitenkin jäänyt maahan väärin passien turvin tai saanut oleskeluluvan. LVK:n vastavakoilutoiminnan johtaja NKVD:n everstiluutnantti Fjodoroff⁵ pyrki selvittämään virolaisten salamatkustukseen liittyneet vaiheet, toimintaan osallistuneet henkilöt ja saamaan mahdollisimman monta virolaista takaisin Neuvosto-Viroon. Työrukkasenaan LVK käytti Suomen valtiollista poliisia.⁶

Osansa sai myös Suomen ulkoasiainministeriö, joka joutui neuvottelemaan valvontakomission kanssa Neuvostoliiton kansalaisten kotimaahan palauttamista koskevista asioista. Voitiin vain todeta, että esimerkiksi lukuisia Suomeen pakolaisina saapuneita virolaisia oli kadonnut. Näistä osa oli palannut Viroon, osa oli ehkä mennyt Lappiin liittyäkseen saksalaisten joukkoihin ja osa oli lähtenyt luvattomasti maasta Ruotsiin. Ulkoasiainministeri Enckellin mukaan heitä mahdollisesti piileskeli myös Suomessa. Puolustuslaitoksessa palvelleita, mutta sieltä vapautettuja ulkomaalaisia, eivät siviiliviranomaiset aina olleet ehtineet rekisteröidäkään, kun he olivat jo hävinneet.⁷

Valvontakomissio oli kuitenkin tyytymätön suomalaisten viranomaisten toimiin virolais-kysymyksessä. Everstiluutnantti Fjodoroff nosti muun muassa esiin Munsalassa paljastuneen salakuljetusoperaation ja vaati Valpolta raporttia tapauksesta. Vastauksessaan 27. marraskuuta Valpo kertoi tapahtumien kulun pääosin selvinneen yhteistyössä Vaasan läänin poliisitarkastajan kanssa. Annetun raportin mukaan toimintaan osallistuneet henkilöt olivat olleet lähinnä virolaisia; suomalaisten viranomaisten osallisuutta ei sen sijaan haluttu kommentoida varsinaisten tutkimuspöytäkirjojen laadinnan ollessa vielä kesken.

Muistiossaan Valtiollinen poliisi kuitenkin pohti, oliko mahdollisesti muita tapauksia, joissa virolaisia oli yritetty auttaa piiloutumaan, sekä mitä tietoja oli virolaisten matkoista Ruotsiin. Sodan aikana oli Virosta Suomeen tullut runsaasti pakolaisia. Heidän joukossaan oli ollut henkilöitä, joka olivat aiheuttaneet monenlaista harmia Suomen viranomaisille. Pakolaiset eivät olleet noudattaneet annettuja ohjeita maassaliikkumisesta, he olivat rettelöineet työpaikoissaan ja harjoittaneet "*kaikenlaista hämäräperäistä puuhailua*". Pahimmat niskoittelijat ja

3 Keravuori 1987, s. 170; Nevalainen 1990, s. 270--271; Tiedonanto 14.10.1944. SAO/SMA, Hd 2 B, KA.

4 PM. angående estländarna i Finland, Stockholm 20.10.1944. Hjälp åt flyktingar från de baltiska stater. P 40, vol 76, UD, RA; Roiko-Jokela 1997 a, s. 215.

5 Nevakivi 1995, s. 71. Nimi esiintyy asiakirjoissa myös muodossa Feodoroff.

6 Esimerkiksi Muistio Valpon päällikön käydessä 8.12.1944 klo 16 everstiluutnantti Feodoroffin [sic] puheilla hotelli "Tornissa". Valpo II, XXV:158, KA; Roiko-Jokela 1997 a, s. 215.

7 Helsingissä 9.11.1944, Ulkoasiainministeri Carl Enckell, Osoitettu Suomessa olevan valvontakomission puheenjohtajan sijaiselle, Kenraaliluutnantti Savonenkoville. UM 110 E 6, kotelo 125.

rettelöitsijät oli määrätty työpalvelukseen, mutta näiden lisäksi oli pakolaisten joukossa myös sellaisia, joiden maassaoloa ei pidetty suotavana. Sodan vuoksi heitä ei kuitenkaan ollut voinut karkottaa maasta.

Edellä esitetyistä syistä Suomen viranomaiset eivät ennen välirauhansopimuksen solmimista juuri estäneet virolaisten oma-aloitteista maastapoistumista. Tähän lausuntoon on kuitenkin syytä suhtautua varauksellisesti, koska Ruotsiin pyrkineitä virolaisia kuitenkin pidätettiin ja heille "annettiin mahdollisuus liittyä Suomen armeijaan"⁸. Osa virolaisista sai kuitenkin hankituksi maahantuloluvan Ruotsiin. Pääasiassa virolaisten maastapoistuminen tapahtui salamatkustuksena, minkä myös suomalaiset viranomaiset joutuivat myöntämään. Erityisen vilkasta salamatkustus oli ollut heinä-elokuussa 1944, jolloin saksalaisten valvonta Itämerellä ja Pohjanlahdella oli heikentynyt. Valtiollisen poliisin saaman tiedon mukaan salamatkustusta oli elokuussa organisoanut Suomessa oleskellut entinen Viron Helsingin-lähettiläs Aleksander Warma ja hänen apulaisensa.

Ruotsissa jo olevat virolaiset pakolaiset olivat huolehtineet pakolaisten vastaanotosta ja kuljetuksista. Virolaisilla oli ollut käytössään myös Virosta Suomeen tuotuja moottorialuksia ja pari pienempää laivaa, jotka Ruotsista käsin olivat noutaneet pakolaisia. Laiton liikenne ilmeisesti jatkui vielä syys-lokuussa 1944.

Salatein maastapoistuneista virolaisista ei Valtiollisen poliisin mukaan ollut käytettävissä täsmällisiä tietoja. Paitsi Ruotsiin, oli huomattava määrä virolaisia ennen 15. syyskuuta 1944 siirtynyt saksalaisten joukkojen mukana Viroon tai Lappiin. Oleskeluluvilla Suomessa olleita tai oleskelulupahakemuksen jättäneitä virolaisia arveltiin poistuneen Suomesta kaikkiaan toista tuhatta henkeä. Näiden lisäksi maassa arveltiin olevan saman verran virolaisia, jotka eivät olleet hakeneet oleskelulupaa.

Valtiollinen poliisi myönsi, että virolaisten salaista maastapoistumista oli tapahtunut, mutta sitä ei pitkät ja saaristoiset rannikot huomioon ottaen ollut voinut tehokkaasti estääkään. Saksalaiset viranomaiset olisivat puolestaan toivoneet, että pakolaiset olisi internoitu Suomessa, koska osa heistä oli ilmoittanut jättäneensä maansa saksalaisten Virossa harjoittaman sorron vuoksi.

Suomeen saapuneet virolaiset oli sijoitettu huoltoleireille, joilla he olivat saaneet olla vapaasti ilman vartiointia. Leireiltä pakolaiset – sen jälkeen kun heille oli myönnetty lupa – päästettiin matkustamaan määrätuille oleskelupaikkakunnille. Kesä-syyskuussa 1944 kotimaisen siviiliväestön liikkua runsaasti paikasta toiseen virolaisten samoin kuin muidenkin ulkomaalaisten matkojen ja oleskelun valvonta oli tullut äärimmäisen vaikeaksi.

Valtiollisen poliisin mielestä LVK:n vaatimaa yksityiskohtaista selvitystä virolaisten liikkumisesta oli mahdotonta antaa. Virolaisten pakolaisten asioita hoitaneita poliiseja oli poistunut maasta. Tätä ennen he olivat hävittäneet

8 Esimerkiksi Muistio eestiläissyntyisen maisteri Paul Johannes Alvren asiasta Helsingissä 18.12.1947 Kaarina Korppi. Muistion laatimisessa avusti varatuomari Erkki Kuitunen. Osoitettu ulkoasiainministeri Carl Enckellille. Paul Alvren henkilömappi. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo II.

hallussaan olleita asiakirjoja, joista olisi saattanut olla apua salaisen pakolaisliikenteen selvittämisessä.⁹

LVK ei kuitenkaan uskonut, etteivätkö suomalaiset olleet sekaantuneet virolaisten pakenemiseen Ruotsiin. Marras-joulukuussa 1944 everstiluutnantti Fjodoroff antoi useamman kerran tiukat ohjeet Valtiolliselle poliisille: -- Suomessa tehdään muka tiukasti työtä Neuvostoliiton kansalaisten paon estämiseksi, mutta siitä huolimatta esimerkiksi virolaisia pakenee koko ajan Ruotsiin -- pakolaiset olivat luonnollisesti Saksan agenteja, heidät oli palautettava takaisin ja agenteja avustaneita oli rangaistava -- salakuljetusta hoitavat virolaiset oli saatava houkutelluksi Suomeen -- tämä oli suomalaisten velvollisuus.¹⁰

4.2 Ripeämpää toimintaa

Valvontakomissiossa ei oltu tyytyväisiä suomalaisten toimintaan luovutuskysymyksessä, vaan viranomaisilta vaadittiin ripeämpää toimintaa. Esimerkiksi hotelli Tornissa käytiin 13. joulukuuta 1944 keskustelu, joka koski Neuvostoliittoon palautettavia kansalaisia. Läsnä tilaisuudessa olivat venäläisten puolelta muun muassa everstit Filatov ja Jegorov sekä suomalaisten edustajana Ernst Ossian Soravuo ja Johannes Virolainen.

Eversti Filatov, joka oli kutsunut Virolaisen ja Soravuon neuvotteluun, ilmoitti vakavassa äänilajissa heidän tiedossaan olevan, että sellaisia Neuvostoliiton kansalaisia, jotka jo olivat ilmoittautuneet Neuvostoliittoon palaaviksi, oli lähetetty Ruotsiin. Filatov tivasi, tiesivätkö suomalaiset asiasta.

Virolainen ja Soravuo vastasivat kieltävästi ja kysyivät puolestaan, missä tällaista oli tapahtunut ja tiesivätkö LVK:n edustajat, miten monta henkilöä oli kyseessä. Eversti Jegorov kertoi tällöin, *"että Raumalla on todettu seitsemän henkilöä pois jääneiksi, ja kun heitä poliisilta tiedusteltiin, ilmoitti tämä, että ko. henkilöt ovat matkustaneet Turun kautta laivassa Ruotsiin."*

Eversti Filatov piti asiaa vakavana poliittisluontoisena kysymyksenä ja pyysi, että se heti tutkittaisiin. Samalla hän toivoi, että asia saadaan selvitettyksi läsnäolijain kesken tarvitsematta mennä "ylemmäs".

Soravuo tiedusteli myöhemmin eversti Jegorovilta, saattoiko hän ilmoittaa joitakin yksityiskohtia, jotka voisivat helpottaa tutkimuksia. Tähän eversti Jegorov vastasi, *"että hän ei niitä paljon halua antaa, mutta nimet hän lupasi ilmoittaa seuraavana päivänä."*

Keskustelun kuluessa eversti Filatov otti esiin Neuvostoliiton kansalaisten pakenemisen Pohjanlahden yli. Soravuo kirjasi keskustelusta seuraavan pätkän:

9 Valvontakomissiolle annettu muistio "Virolaispakolaisia koskevasta tutkimuksesta". Helsingissä 27.11.1944. Valpo II, XXV:158, KA.

10 Esimerkiksi Valpon päällikön käydessä 8.12.1944 klo 16 everstiluutnantti Fjodoroffin puheilla Tornissa. Valpo II, XXV:158, KA; Everstiluutnantti Feodoroffin käynti valtiollisen poliisin pääosastolla 19.12.1944. Valpo II, XXV:158, KA.

*"Hän kysyi, tiedämmekö, että Vaasan läänissä on keskus, joka toimittaa neuvostokansalaisia Pohjanlahden poikki Ruotsiin. Vastatessamme jälleen kieltävästi, everstit ilmoittivat tietävänsä lukuisia tapauksia, jolloin ei-rekisteröidyt Neuvostoliiton kansalaiset ovat siirtyneet Ruotsiin, vieläpä kirjoittaneet sieltä palaa- vansa muutaman kuukauden kuluttua kuljetuksien Neuvostoliittoon päätyttyä. Vaasassa valvontakomission miehet olivat rannassa pidättäneet kaksi neuvosto- kansalaista, jotka olivat juuri lähdössä Ruotsiin. Eversti Filatov kehotti tarkasta- maan, onko asiassa perää ja saattamaan syylliset edesvastuuseen, tarvittaessa myös viranomaiset maaherraa myöten. On myös valvottava, ettei tällaista uusiinnu--."*¹¹

Filatovin huomautuksesta seurasi nopeaa toimintaa. Turun ja Porin lääninhallitus sai välittömästi käskyn suorittaa tutkimuksia. Myös Valpo ryhtyi selvitystyöhön.¹²

Rauman selkkausta ei kyetty selvittämään – Valpon Rauman osasto ei edes ollut tietoinen asiasta. Myöskään Turussa viranomaiset eivät tienneet kenenkään neuvostokansalaisen siirtyneen Ruotsiin virallisella luvalla. Salatein tapahtunutta pakolaisuutta todettiin puolestaan olevan äärimmäisen vaikea selvittää.¹³

Osastopäällikkö Virolainen ilmoitti selvitystyön tulokset 22. joulukuuta Tornissa.¹⁴ Neuvotteluissa ei asiaan enää puututtu. Rauman tapauksessa kyse oli ilmeisesti väärästä hälytyksestä. Vaasan läänin salamatkustuskeskusta koske- via väitteitä selvitti Valpon ohella rikospoliisi. Filatovin esiin nostamat tapaukset luokiteltiin kuitenkin yksittäisiksi.¹⁵

4.3 Täsmennyksiä pakolaisliikenteeseen

Valtiollinen poliisi laati 27. joulukuuta 1944 selvityksen ja antoi seuraavana päivänä LVK:lle täsmennyksen muistioon virolaisten pakolaisten luvattomasta ja salatein tapahtuneesta siirtymisestä Ruotsiin: "-- salaista liikennettä ei Suomessa

11 Muistio Palautettavia Neuvostoliiton kansalaisia koskevasta keskustelusta Tornissa 13.12.1944. Venäläisten puolelta läsnä everstit Filatov ja Jegorov, muuan majuri ja luutnantti, E. O. Soravuo, Sotavankien ja Neuvostoliiton kansalaisten luovuttaminen ja palauttaminen. UM 110 E 6, kansio 55.

12 Nevalainen 1990, s. 281; SAO:n puh.sanoma Turun ja Porin lh:lle 13.12.1944. SAO/SMA, Db 1, KA; SAO:n kirjelmä Valpolle 14.12.1944 n:o 24453. Valpo II, XXV:171, KA.

13 Nevalainen 1990, s. 281; Valpon kirjelmä SAO:lle 15.12.1944 n:o 18485. Valpo II, XXV:171, KA.

14 Muistio n:o 12. UM 110 E 6.

15 Nevalainen 1990, s. 281; Valpon kirjelmä SAO:lle 19.12.1944 n:o 12929. Valpo II, XXV:171, KA; Valpon Vaasan osaston kirjelmä pääosastolle 25.1.1945 n:o 214. Valpo II, XXV:171, KA.

ole organisoitu minkään yhdistyksen tai järjestön taholta, vaan se on ollut yksityisten virolaisten tai pienien virolaisryhmien järjestämää”.

Aikaisemmassa muistiossa Valpo oli maininnut eräänä Ruotsiin suuntautuvan salaliikenteen pääjärjestäjänä Viron entisen Helsingin-lähettilään Aleksander Warman. Valpon tietojen mukaan Warma oli järjestellyt jo saksalaisten miehityskaudella kuljetuksia Virosta Suomeen. Näistä kuljetuksista hänen väitettiin saaneen melkoisesti tuloja. Vuonna 1943 Warman toimien tavoitteena oli ollut Valpon mielestä perustaa Ruotsiin virolainen vapaaehtoisjoukko, jota aikanaan olisi käytetty apuna vapautettaessa Viroa saksalaisten vallasta. Warma oli ollut läheisissä yhteyksissä Ruotsin virolaispiireihin. Samalla hänen epäiltiin havittelevan paikkaa tulevassa Viron hallituksessa.

Warman ryhdyttyä kesällä ja syksyllä 1944 järjestämään virolaisten kuljetuksia salatein Suomesta Ruotsiin hänen apulaisinaan olivat Valpon tietojen mukaan olleet entinen lähetystöneuvos Aleksander Pallo sekä entinen Viron ulkoministeriön virkamies Elmar Kirotar. Pääjärjestäjiin ja lähettiläs Warman apulaisiin Valpo oletti kuuluneen myös virolaisen maisteri Erik Artur Laidin, joka oli työskennellyt Helsingissä olleen Eesti-toimiston johtajana. Niin ikään oli mukana toiminut Martinoff-niminen virolainen tohtori, josta Valpolla ei kuitenkaan ollut tarkempia tietoja. Warma ja Kirotar olivat matkustaneet Ruotsiin 23. syyskuuta 1944. Pallo ja Laid olivat puolestaan poistuneet salatein maasta samoihin aikoihin.

Poliittisesta vaikutusvallasta ulkomailla olevien virolaisten keskuudessa oli kilpaillut Warman kanssa myös virolaisen sanomalehden toimittaja Harald Wellner. Hän oli organisoinut itsenäisesti pakolaisten kuljetuksen järjestämistä Virosta Suomeen ja todennäköisesti myös Suomesta Ruotsiin. Puuhistaan, joihin ilmeisesti oli liittynyt myös salakuljetusta, Wellner oli ansainnut Valpon mukaan hyvin vaatimalla kuljetuksista korkeita maksuja. Apulaisenaan hänellä oli ollut Erik Suurväli -niminen virolainen lehtori, joka oli saapunut vuonna 1943 pakolaisena Suomeen. Wellner oli poistunut maasta salatein syyskuussa 1944 ja Suurväli oli matkustanut Ruotsiin pian tämän jälkeen, 7. lokakuuta 1944.

Muita Ruotsiin suuntautuneen virolaisten salaliikenteen järjestäjiä olivat olleet Michelson ja Uustalu -nimiset virolaiset. Heistä ei Valpolla ollut antaa tarkempia tietoja.

Salaliikennejärjestelyistäkään ei Valpolla ollut yksityiskohtaisempia tietoja. Valpo oletti pakolaisten saaneen tietoja suoraan liikenteen järjestäjiltä muun muassa siitä, missä ylikuljetukset tapahtuisivat. Kuljetuksista Valpo arveli virolaisten yksin olevan vastuussa – yhtään suomalaista kuljettajaa ei ollut tiedossa. Tätä Valpo perusteli sillä, että virolaisten joukossa oli paljon tehtävään sopivia ja kokeneita miehiä, kuten kalastajia, merimiehiä ja entisiä salakuljettajia, jotka olivat karaistuneet kulkemaan merellä pienillä veneillä ja huonoissakin olosuhteissa. Eräät virolaiset olivat ilmeisesti harjoittaneet kuljetusta jopa ammatikseen ja ottaneet kuljettamiltaan henkilöiltä runsaita korvauksia. Toisaalta Valpo oli kuullut kerrottavan, että varattomille virolaisille oli tarjottu mahdollisuus paeta maasta myös ilman maksua. Rahoituksen olivat tällöin järjestäneet Ruotsissa olleet varakkaat virolaiset.

Kuljettajia ja veneitä oli ollut runsaasti ja niillä oli ollut omat reittinsä, joista ei enää voinut saada selvitystä. Lähtöpaikkoina Valpo oletti olleen useimpien Pohjanlahden rannikkopaikkakuntien.

Kuten Valpo oli jo aiemmin maininnut, liikennettä ei enää lokakuun jälkeen ollut todettu yksittäistapauksia lukuun ottamatta. Eräs sellainen oli ollut virolaisen näyttelijä Aarne Viisimaan tapaus. Viisimaa oli saapunut Suomeen pakolaisena elokuussa 1944 ja oli marras-joulukuun vaihteessa matkustanut luvatta Helsingistä Turkuun ja todennäköisesti sieltä edelleen laivalla Ruotsiin. Tapauksen selvittely oli vielä kesken.

Valpo oli painottanut, etteivät suomalaiset olleet sekaantuneet salakuljetukseen. Tiedot eivät vastanneet täysin todellisuutta: myös suomalaisia kalastajia, merimiehiä, heimojärjestöjen aktivisteja ja yksittäisiä Viro-sympatiaa tuntevia kansalaisia oli osallistunut salakuljetustoimintaan.¹⁶

Valvontakomission "muistutukset" lienevät vaikuttaneet siihen, että sisäasiainministeriö lähetti 12. tammikuuta 1945 lääninhallituksille, poliisipäälliköille, Valtiolliselle poliisille ja maaherra Österbergille kiertokirjeen, jossa teroitettiin Suomessa olevien ulkomaalaisten rekisteröinnin tehostamista. Luetteloihin oli merkittävä kaikki ulkomaalaiset. Lisäksi vielä erikseen huomautettiin virolaisten luettelointivelvollisuudesta.¹⁷

4.4 Paasikivi vastaa Ždanoville

Neuvostoliitto pommitti luvattomissa rajaylityskysymyksissä myös Suomen korkeinta poliittista johtoa. Osansa sai myös pääministeri J. K. Paasikivi, jolta kenraalievosti Ždanov 15. joulukuuta 1944 päivätyssä kirjelmässään vaati selvitystä luvattomasta henkilöiden salakuljetuksesta Suomesta Ruotsiin. Vastauksensa Paasikivi antoi 26. tammikuuta 1945. Paasikivi korosti suomalaisten jo oma-aloitteisestikin ryhtyneen Neuvostoliiton kirjelmässä mainittujen tapausten osalta selvitystyöhön. Samalla Paasikivi vakuutti, että luvattomaan rajanylitykseen ja henkilösalakuljetukseen syyllistyneet tullaan asettamaan syytteeseen. Kyseiset henkilöt olivat myös tiedossa. Toisaalta asian selvittelyä vaikeutti todisteiden puute.

Paasikivi totesi edelleen, että salakuljetuksen estämiseksi Suomen viranomaiset olivat aloittaneet jo kesällä 1944 tarmokkaat toimenpiteet merialueella tapahtuvan liikenteen säännöllistämiseksi. Sisäasiainministeriön päätöksessä 20. kesäkuuta 1944 oli määrätty muun muassa, että liikkumista ja oleskelemista varten Suomenlahden, Ahvenanmeren ja Pohjanlahden rannikkoalueen ulkopuolella

16 PM. Virolaisten salaliikenteestä Ruotsiin. Helsingissä 27.12.1944. Annettu 28.12.1944. Valpo II, XXVII:158, KA; Heikki Roiko-Jokelan laatima kortisto suomalaisten osuudesta salakuljetustoimintaan (tekijän hallussa): Salakuljettajien kuulusteluasiakirjoja; Roiko-Jokela 1997 a, s. 215.

17 Sisäasiainministeriön yleiskirje 12.1.1945, ministeri Kaarlo Hillilä. 30.1.1942 annetun ulkomaalaisasetuksen 35. §:n 3. mom:n edellyttämät luettelot. Valpo II, kansio 111, KA; Sama asiakirja. Sisäasiainministeriön yleiskirjeet 12.1.1945, SMA, KA.

ja saaristossa tarvittiin viranomaisten lupa. Valtioneuvoston liikenteestä merialueella 27. heinäkuuta 1944 antaman päätöksen mukaan oli alusten ja veneiden käyttäminen ilman viranomaisen lupaa kielletty koko merialueella.¹⁸

Viranomaisille samana päivänä antamissaan täydentävissä ohjeissa sisäasiainministeriö oli Paasikiven mukaan nimenomaan tähdentänyt, *"että lupien myöntämisessä tulee noudattaa tarpeellista pidättyväisyyttä ja myöntää niitä vain luotettaville henkilöille, jotka voivat pyynnölleen esittää hyväksyttävän perusteen, ja huomauttanut samalla poliisiviranomaisten olevan vastuussa siitä, ettei lupia myönnetä henkilöille, joiden voidaan epäillä aikovan luvattomasti poistua maasta tai siirtää omaisuutta luvattomasti Suomesta."* Lupien myöntämistä oli erityisesti harkittava Pohjanlahden ja Ahvenanmeren alueilla.

Ruotsiin suuntautuva luvaton liikenne oli vähentynyt välirauhan solmimisen jälkeen. Tästä huolimatta oli rajojen valvontaa jatkettu ja viranomaisille oli teroitettu, että luvattomat matkat oli edelleenkin estettävä – jatkoi Paasikivi. Sisäasiainministeriö oli yleiskirjeessään 8. joulukuuta 1944 muun muassa erityisesti korostanut, että liikkumis- ja oleskelulupia rannikkoalueen ulkopuolella oleville vesialueille voitaisiin myöntää ainoastaan poikkeustapauksissa. Valvonnan tehostamiseksi oli Pohjanlahdella toimivaa merivartiostoa hieman vahvistettu veneillä ja miehillä. Vaikka Pohjanlahden laajaa rannikkoa ei käytettävissä olevin voimin ollut mahdollista täydellisesti sulkea, olivat merivartiosto ja poliisit kuitenkin Paasikiven selvityksen mukaan pystyneet estämään monta luvatonta matkaa. Viimeksi 8. tammikuuta 1945 oli estetty luvaton matka Pietarsaaresta Ruotsiin. Paasikivi saattoikin jatkaa, että *"yleisenä havaintona onkin todettava, että luvaton liikenne Ruotsiin on melkein kokonaan loppunut, yksityisiä harvoja matkoja lukuun ottamatta. Tehostettua rannikkovartiointia tullaan luonnollisesti edelleenkin jatkamaan"*.

Vastausta väitetyistä laittomista henkilösalakuljetuksista Virosta Suomeen Paasikivi ei vaivautunut antamaan, vaan hän viittasi Valtiollisen poliisin laatimaan selvitykseen: *"Mitä tulee laittomiin kuljetuksiin Virosta Suomeen ns. Jollaksen leiriin, on Valtiollinen Poliisi jo 11. tammikuuta 1945 lähettänyt asiaa koskevan muistion Herra eversti Feodoroville."*¹⁹

Paasikiven vastaus ilmeisesti toistaiseksi tyydytti Ždanovia, koska uutta selvityspyyntöä ei kuulunut.

18 Ministeri J. K. Paasikivi, Liittoutuneiden Suomessa olevan valvontakomission puheenjohtajalle Herra Kenraalievosti Ždanoville 26.1.1945. UM 110 E 16, kotelo 30. Katso myös sisäasiainministeriön yleiskirje 27.7.1944. Toimenpiteet Ruotsiin suuntautuvan karkuriliikenteen ja luvattoman tavarankuljetuksen estämiseksi. Valpo II, XXV:171, KA.

19 Ministeri J. K. Paasikivi, Liittoutuneiden Suomessa olevan valvontakomission puheenjohtajalle Herra Kenraalievosti Ždanoville 26.1.1945. UM 110 E 16, kotelo 30.

4.5 Rajojen valvonnan vaikeudet

Rajavartiolaitoksen työtä lisäsivät heimopakolaiset, jotka pyrkivät Pohjois-Suomeen työnhakuun ja odottivat samalla tilaisuutta paeta Ruotsin puolelle.²⁰ Heidän kiinnisaamisensa oli tärkeää rajarauhan ja yleisen poliittisen tilanteen vuoksi. Valvontakomissio vaati tiukasti heimopakolaisten palauttamista.²¹

Painostus ja viranomaisten resurssien rajallisuus johtivat kuitenkin arveluttaviin toimintatapoihin. Tornionjokilaaksossa tullimiehet tekivät jopa "ansoja" salakuljettajille. Sinänsä toiminta oli asiallista, mutta koska se tapahtui ajoittain Ruotsin puolella rajaa, ei sen juridisesta pätevyydestä aina voitu olla täysin vakuuttuneita. Oikeuksistaan tietoisina kiinniotetut esittivätkin asiasta usein vastalauseita. Yksi tapaus johti jopa suomalaisia tulliviranomaisia koskeneeseen Ruotsin noottiin.²²

Rajavartiostojen esikunta oli tilanteesta syystä huolissaan. Rajajääkärirykmentti 2:n ja merivartioston oli tehostettava toimintaansa rajanylitysten estämiseksi.²³ Sisäasiainministeriö oli puuttunut poliittisesti arkaan kysymykseen jo keväällä 1945. Valpon huomautettua asiasta ministeriö oli lähettänyt tiukkasanaisen viestin rajavartiostojen esikunnalle: inkeriläisiä ja virolaisia pakolaisia oli valvottava tarkemmin – turhan paljon leväperäisyyksiä oli esiintynyt.²⁴

Virolaisten joukkopako aiheutti rajavartioille ongelmia. Vaikeuksia lisäsi se, että sympatiat olivat yleensä kiinniotettavien puolella. Käskyjen toteuttaminen koettiin vaikeaksi. Tästä huolimatta rajavartijat hoitivat tehtävänsä yleensä määräysten mukaisesti. Yhteistyötä tehtiin Valpon kanssa. Keväällä 1944 alkanut pakolaisuus oli runsaimmillaan syyskuussa: merivoimien esikunta ilmoitti 1675 virolaisen pidättämisestä Suomenlahdella.²⁵

Pidätyksistä huolimatta merivartiostojen asema oli vaikea. Siltä vaadittiin tuloksia, mutta mahdollisuudet valvontaan – esimerkiksi kaluston vähäisyyden

20 Kosonen & Pohjonen 1994, s. 337; Tilannekatsaus 10.4.1945 ajalta 16.–31.3.1945. KLH II: 2 ed3. Valpo II, JoMA.

21 Blinnikka 1969, s. 34–35; Kosonen & Pohjonen 1994, s. 337.

22 Kosonen & Pohjonen 1994, s. 337, 339; Ruotsin lähettilään Beck-Friisin nootti 8.11.1946. UM 12 L Ruotsi.

23 Kosonen & Pohjonen 1994, s. 339; Rajavartiolaitoksen Esikunnan kirje 2.4.1945 Rajajääkärirykmentti 2:lle ja Merivartiostolle. T 22834/F2, SArk.

24 Kosonen & Pohjonen 1994, s. 339; Sisäasiainministeriön kirje 16.4.1945 Rajavartiostojen esikunnalle. T 22834/F2, SArk.

25 Kosonen & Pohjonen 1994, s. 339–340.

vuoksi – olivat kuitenkin rajalliset. Tämän myönsi myös Valpon Vaasan piirin vt. osastopäällikkö.²⁶

4.6 Painostus tuottaa tulosta

LVK:n jatkuva painostus pakotti Suomen viranomaiset toimintaan. Ulkoasiainministeriö, sisäasiainministeriö, Valtiollinen poliisi ja paikalliset viranomaiset askartelivat kukin omalla tahollaan pakolaiskysymyksen parissa. Palapeli alkoi pikkuhiljaa hahmottua.

Ruotsiin suuntautuneessa salamatkustuksessa oli kolme tärkeää lähtöaluetta: Lounais-Suomi (erityisesti Turun ja Rauman kaupunkien ympäristö), Vaasan kaupungin lähialue ja Tornionjokilaakso. Etappireittien lähtöpiste riippui sekä pakolaisen alkuperäisestä sijoituspaikasta että varallisuudesta. Suomalaiset kalastajat perivät ylikuljetuksista huikeita maksuja: 5000–10 000 markkaa henkilöltä (keskimääräinen päiväansio maataloustyöntekijällä vuonna 1944 oli 97 markkaa); parhaimmillaan yli kuljetettiin kerralla 10–15 henkilöä, jolloin kalastaja ansaitsi yhdellä matkalla normaalielinkeinonsa vuoden, jopa kahden ansiot. Tosin osa "palkkiosta" meni apureiden palkkaamiseen ja muihin kuluihin. Pakolaiset, joilla oli varallisuutta, käyttivät hyväkseen "kalastajien palveluja" eli siirtyivät Ruotsiin vesitse – köyhemmät kulkivat etappireittejä (jalan, autoilla, rautateitse) paeten Ruotsiin Tornionjokilaakson kautta. Talvisin virolaiset myös hiihtivät Vaasa-Kemi -aksellilla Pohjanlahden yli.²⁷

Länteen haluaville pakolaisille organisoitiin etappireittejä Suomen rannikolle pääsemisen helpottamiseksi. Tukipaikkoina käytettiin muun muassa pappiloita ja emigranttien taloja. Toiminnan järjestelijöinä oli entisiä heimoaktivisteja, Akateemisen Karjala-Seuran (AKS) jäseniä ja monia väestönsiirroissa alemmilla virkapaikoilla vaikuttaneita henkilöitä, esimerkiksi karanteenileirien päälliköitä. Heidän joukossaan oli myös poliiseja ja rajavartiolaitoksen toimihenkilöitä. Yleensä etappiverkostojen jäsenet eivät ottaneet pakolaisilta maksuja, mutta ilmeni myös tapauksia, joissa "heimohenki" joutui outoon valoon pyydetessä palkkioita palveluksista.²⁸

Neuvostokansalaisia salakuljettaneet voidaan jakaa kahteen ryhmään. Etappilinjoja hoitivat heimoystävät, jotka eivät harjoittaneet "liiketoimintaa".

26 Kosonen & Pohjonen 1994, s. 340.

27 Heikki Roiko-Jokelan keräämiä tilastotietoja virolaisten Ruotsiin siirtymisestä. Lähde: Valtiollisen poliisin kuulusteluasiakirjoja 1944–1945; Ilmoituksia Valpolle Turun, Porin, Vaasan seudulta. Valpo II, XXVII:184–185, KA; Roiko-Jokela 1997 a, s. 216.

28 Nevalainen 1990, s. 270–271. Selostus Valtiollisen poliisin Turun osaston toimenpiteistä osaston piiriin kuuluvilta rannikkoalueilta tapahtuneisiin henkilösalakuljetuksiin nähden. Liite VP/KD n:o 928/46–45. 2.12.1945. Valpo II, XXV:171, KA; Valpon päällikkö Otto Brusiniin kirjelmä SM:lle 11.12.1945. Valpo II, XXV:171, KA; Valpon Turun osasto. Kptk. n:o 12/47. Valpo II, XXV:171, KA; Valpon pääosaston Päivän tiedotuksia 14.9.1945. Valpo II, XXII:119, KA; Valpon pääosaston Päivän tiedotuksia 27.11.1945. Valpo II, XXII:119, KA.

Valtiollinen poliisi tiesi syksyllä 1944 näistä linjoista, mutta ei puuttunut asiaan.²⁹ Toisen ryhmän ylikuljettajista muodostivat yksityiset kalastajat ja entiset salakuljettajat, jotka harjoittivat toimintaa puhtaasti ansaitsemistarkoituksessa. Neuvostokansalaisilta perittiin korkeita ylikuljetusmaksuja – valinnan mahdollisuuksia ei juuri ollut. Hätääntyneiden ihmisten avuttomuutta hyödynnettiin perinpohjaisesti.³⁰

Henkilösalakuljetuksesta kiinnisaatujen oikeudelliset sanktiot käsiteltiin tuomioistuimissa. Erityisen runsaasti tapauksia oli muun muassa Tornion tuomiokunnassa: Pohjois-Suomessa yleisenä reittinä oli Oulu-Kemi-Tornio. Tuomiot ylikuljetuksista olivat sakkorangaistuksia. Keskimääräinen sakko oli 15 000 markkaa.³¹

Etappiverkostot toimivat vuosien ajan ja myöhemmin niiden kautta kuljettiin varsinkin pakkoluovutuksia paenneita sotilaita. Valpo sai kuitenkin vähitellen selville pakolaisliikenteen järjestäjiä, joista useat päätyivät selliin ja raastupaan. Meriliikennereittejä alkoi paljastua vuoden 1945 lopulta alkaen: ensin kärysi Turun reitti (1945); Rauman huomattava salakuljetuslinja paljastui lokakuussa 1946. Sisämaan etappireittejä ei kuitenkaan saatu missään vaiheessa toimintakyvyttömiksi. Syynä olivat paikallisten viranomaisten vastahakoisuus, pappien sekaantuminen asiaan ja kansalaisten passiivinen vastarinta.³²

Esimerkkinä paikallisten viranomaisten ja asukkaiden haluttomuudesta otettakoon Valtiollisen poliisin Porin edustuksen ilmoitus 15. lokakuuta 1945. Ilmoitus koski Eurassa majoilevien entisten venäläisten sotavankien etsintää:

"Olimme eksyneet hakemiemme miesten jäljiltä ja päätin, ettei hyödytä enempää hakea, vaan on saatava joitakin miehiä seuraamaan piileskelevien puuhia jatkuvasti. Parhain tapa on saada LP:stä kaksi tai kolme miestä, jotka siviilipukuisina oleskelsivät jonkin aikaa paikkakunnalla. Tämä sen vuoksi, että paikalliset viranomaiset näyttäivät haluttomilta koko juttuun nähden.

Tiedustelin alustavasti eri ihmisiltä asiasta ja osoittautui, että suuri osa Euran pitäjän asukkaista suojaavat ja ruokkivat piileskelijöitä."³³

29 Nevalainen 1990, s. 271; Valpon Vaasan osaston kirjelmä pääosastolle 25.1.1945 n:o 214. Valpo II, XXV:171, KA; Ilmoitus VP/KD n:o 4770/46 1948. 12.8.1948. Valpo II, XXV:171, KA; Valpon Rovaniemen osasto Kemissä 31.3.1948 n:o 219. Tilannekatsaus n:o 3. Maaliskuu 1948. Valpo II, XXII:124, KA.

30 Heikki Roiko-Jokelan laatima kortisto suomalaisten osuudesta salakuljetustoimintaan: Salakuljettajien kuulusteluasiakirjoja. Esimerkiksi Valpo II, XXVII:184, KA.

31 Tornion tuomiokunnassa käsiteltiin vuosina 1946–1948 runsaasti henkilösalakuljetustapauksia: Varsinaisasiaain pöytäkirjat 1946–1948. Tornion tuomiokunta, OMA.

32 Nevalainen 1990, s. 271; Liite VP/KD n:o 928/46–45, 2.12.1945. Valpo II, XXV:171, KA; Valpon päällikkö Otto Brusiinin kirjelmä SM:lle 11.12.1945. Valpo II, XXV:171, KA; Valpo 10.11.1946 n:o 17403/II. Tilannekatsaus n:o 10. Lokakuu 1946. Valpo II, XXII:121, KA.

33 Valtiollisen poliisin Porin edustuksen ilmoitus 15.10.1945. Valpo II, XXV:170, KA.

Valpon tehostetun ja onnistuneen valvonnan vuoksi pakolaisliikenne siirtyi 1940-luvun lopulla pohjoisempaan Suomeen. Neuvostokansalaisia siirtyi etappireittejä Vaasan saaristoon ja Tornionjokilaaksoon. Kemistä huomattava määrä pakolaisia opastettiin rajaseuduille.³⁴

4.7 Internoitujen virolaisten vetoamus

Välirauhansopimuksen jälkeen salatein ja luvatta Suomeen saapuneet virolaiset pakolaiset sijoitettiin Valpon kuulustelujen jälkeen Oitin internoimisleirille, jossa oli myös internoituja inkeriläisiä. Leirin päällikkönä toimi Veikko Ahtela.³⁵

Virolaiset olivat anoneet turvapaikkaoikeutta, mutta heidän säilöönottamisensa katsottiin tarpeelliseksi, jotta heidät voitaisiin LVK:n vaatiessa helposti palauttaa Neuvostoliittoon. Valpo perusteli toimintaansa sillä, että oli oletettavissa ja virolaisten omien ilmoitusten perusteella pelättävissä, että he vapaaksi päästyään olisivat poistuneet Ruotsiin. Suomalaisia viranomaisia olisi tällöin syytetty virolaisten paon avustamisesta.

Valpon huolenaiheena oli, ettei virolaisia enää voinut säilyttää Oitin internoimisleirillä: sinne oli sijoitettu myös internoituja Saksan kansalaisia. Virolaisille olisi pitänyt perustaa oma leiri, mutta heidän vähälukuisuutensa vuoksi – 12 miestä ja 1 nainen – olisivat vartioimis-, muonitus- ym. tehtävät aiheuttaneet valtiolle kohtuuttomia kuluja. Myöskään virolaisten siirtämistä lääninvankilaan ei pidetty mielekkäänä, joten Valpon jaostopäällikkö Nikolai Saarnion mielestä oli syytä harkita virolaisten vapauttamista ja sijoittamista työhön.

Valpo siirsi virolaiskysymyksen ratkaisun ulkoasiainministeriölle. Ulko-maalaisten Suomeen tulosta ja oleskelusta maassa 30. tammikuuta 1942 annetun asetuksen 16:nteen §:ään viitaten se pyysi lausuntoa siitä, voidaanko virolaisille pakolaisille antaa oleskelu- ja työlupa Suomessa sekä päästää heidät vapaaksi.³⁶

Internoimisajan pitkittyessä ja palautusuhan edessä virolaiset vetosivat poliittisia pakolaisia koskeviin kansainvälisiin oikeuskäsityksiin ja tapoihin. Kirje osoitettiin sisäasiainministeri Kaarlo Hillilälle:

"Me eestiläiset poliittiset pakolaiset olemme [olleet] internoituina jo vuoden 1944 marraskuusta lähtien. Olemme henkemme pelastaaksemme paenneet Suomeen

34 Nevalainen 1990, s. 271; Valpo 15.10.1947 n:o 11602/II. Tilannekatsaus n:o 9. Syyskuu 1947. Valpo II, XXII:121, KA; Valpo 15.11.1947 n:o 11844/II. Tilannekatsaus n:o 10. Lokakuu 1947. Valpo II, XXII:121, KA; Valpo 17.4.1948 n:o 3553/II. Tilannekatsaus n:o 3. Maaliskuu 1948. Valpo II, XXII:121, KA; Valpo 17.6.1948 n:o 5747/II. Tilannekatsaus n:o 5. Toukokuu 1948. Valpo II, XXII:121, KA; Valpon Tampereen osasto. Ptk. 17/47, 28.6.–1.7.1947. Valpo II, XXV:171, KA.

35 Esimerkiksi Kirje Valpon pääosastolle Oitin internoimisleiriltä 22.3.1945. Valpo II, XXV:162, KA.

36 Jaostopäällikkö N. Saarnio 26.2.1945. Sisäasiainministeriön poliisiasian osaston valtiollisen poliisin jaosto ulkoasiainministeriölle. UM 110 E 16, kotelo 30; Roiko-Jokela 1997 a, s. 217.

bolsheviikkien [sic] tunkeuduttua Eestiin vuonna 1944. Meistä osa (viimeksi saapunut ryhmä) teki merihädän pakottamana maihinnousun Hangon lähelle matkalla Eestistä Ruotsiin. Kaikki olemme Suomeen saavuttuamme ilmoittautuneet maan viranomaisille. Seurasi pidättäminen ja kuulustelu. Sen jälkeen meille annettiin tiedoksi, ettei poliisilla ollut meitä vastaan mitään valittamista, ja meidät lähetettiin Oitin internoimisleirille, ennen kuin meidät lähetettiin tänne, sanoi Valtiollinen poliisi internoinnin olevan vain tilapäisen ja kestävän ainoastaan lyhyen ajan, minkä jälkeen meille poliittisten pakolaisten ominaisuudessa annettaisiin vastaava oleskelulupa. Olemme täällä internoituina olleet nyt viisi kuukautta, ilman että tänä aikana on tapahtunut virallista kannanottoa meidän vapauttamisestamme tai kohtalostamme.

Tämän tilanteen pitkittyminen on meille poliittisina pakolaisina sietämätön eikä se meidän mielipiteemme mukaan ole sopusoinnussa poliittisia pakolaisia koskevan kansainvälisten oikeuskäsitteiden ja tapojen kanssa. Sen vuoksi panemme vastalauseemme osaksemme tullutta kohtelua vastaan ja anomme pikaista vapauttamista.

Toivomme, että Suomen viranomaiset kohtelevat meitä samalla tavoin kuin poliittisia pakolaisia kohdellaan muissakin sivistysvaltioissa ja odotamme siis, että meidät ensi tilassa vapautettaisiin ja meille annettaisiin oleskelulupa. Oitti, Tyynelä 22.3.1945.”³⁷

Virolaisten esittämä vetoamus oli turha. Maaliskuun 23. päivänä poliisiylitarkastaja Valter Halme antoi puhelimitse määräyksen, että virolaiset oli LVK:n kirjallisen pyynnön mukaisesti toimitettava Oitista Lappeenrantaan luovutettaviksi Neuvostoliittoon. Toimenpiteestä ilmoitettiin ulkoasiainministeriölle. Valpon ylimääräinen apulaispäälikkö Kauko Markkanen sai käskyn tiedustella virolaisten luovutukseen liittyvistä yksityiskohdista LVK:lta.³⁸

Ulkoasiainministeri Carl Enckell vahvisti 3. huhtikuuta sisäasiainministeriölle 13 (kansallisuudeltaan virolaisen) Neuvostoliiton kansalaisen luovutuksen.³⁹ Luovutusten taustalla lienevät vaikuttaneet raskaina poliittiset syyt: suhteiden normalisointi Neuvostoliittoon koettiin niin tärkeäksi, että se ajoi inhimillisten tekijöiden ohi.

37 Sisäasiainministeri Kaarlo Hillilälle osoitettu kirje Oitti 22.3.1945. Koskee eestiläisten pakolaisten vapauttamista Oitin internoimisleiriltä. Valpo II, XXV:162, KA.

38 Ylimääräisen apulaispäälikkö Kauko Markkasen Helsingissä 28.3.1945 laatima PM. 13 virolaisen siirtämisestä Oitista Lappeenrantaan Neuvostoliittoon luovuttamista varten. Valpo II, XXV:158, KA; Roiko-Jokela 1997 a, s. 218.

39 Ulkoministeriö ulkoasiainministeri Carl Enckell 3.4.1945 sisäasiainministerille. Valpo II, XXV:162, KA.

5 PALAUTTAKAA SUOMEN RINTAMALLA TAISTELLEET

5.1 Käsky Suomen rintamalla taistelleiden luovuttamisesta

Suomalaisten rinnalla vapaaehtoisina taistelleiden luovuttaminen muodostui väli-
rauhansopimuksen 10:n artiklan toteuttamisen hankalimmaksi kohdaksi. Suomalaiset saivat Savononkovilta 1. marraskuuta 1944 päivätyn kirjelmän, jossa LVK ilmoitti vaativansa kaikkien Suomen armeijaan liitettyjen sotavankien luovuttamista 10. marraskuuta mennessä. Tätä ennen heistä oli annettava tarkat tiedot ja luettelot.¹ Päämajan yhteysosaston päällikkö eversti Ilmari Karhu antoi LVK:lle selvityksen Suomen armeijan riveissä palvelleista vapaaehtoisista.² Suomensukuisista sotavangeista kootussa Heimopataljoona 3:ssa ja JR 200:ssa taistelleita virolaisia ryhdyttiin valvontakomission vaatimuksesta luovuttamaan marraskuussa 1944. Tosin virolaisista suurin osa oli jo siirtynyt Ruotsiin tai palannut taistelemaan kotimaansa rintamalle.³

Heimopataljoona 3 oli sotavankipalautusten lähestyessä siirretty Kanaksen suunnalta Pohjois-Suomeen. Siellä sitä käytettiin tietöissä, ja käytännössä se "unohdettiin" odottamaan kotiutusta. Vaikka yksikkö oli rintamalla osoittautunut loikkausten takia epäluotettavaksi, huomattava osa sotilaista pelkäsi palata

1 Nevalainen 1990, s. 302, 304–305; Manninen 1997, s. 39; Sähke Yhteysos/PM:lle n:o 496/3 A/2.11.1944. Yhteysos/Pv.PE, T 19498/22, SArk.

2 Päämajan Yhteysosaston päällikkö eversti Ilmari Karhu 5.11.1944 (saapunut UM). UM 110 E 6, kotelo 124.

3 Katso tarkemmin Heimopataljoona 3:n luovutuskysymyksestä Nevalainen 1990, s. 304–306; YE:n päällikön kirjelmä LVK:lle 27.10.1944. Yhteysos/Pv.PE, T 19498/22, SArk; Yhteysos/PM. 30.10.1944. Muistio käynneistä Tornissa 28., 29. ja 30.10.1944. Ev. I. Karhu. Yhteysos/Pv.PE, T 19498/11, SArk. Katso sotavangeista ja sotavankileireistä Manninen 1994, s. 281–284; Heimokansojen vapaaehtoisista Kaimio 1994, s. 279–280.

Neuvostoliittoon. Lokakuussa 1944 vain neljä ilmoitti vapaaehtoisesti palaavansa Neuvostoliittoon. Vastaavasti pataljoonan ollessa Tornion suunnalla muutamia karkasi Ruotsiin.

Luvatusta kotiuttamisesta ei tullut mitään LVK:n luovutusmääräysten vuoksi. Pataljoonalaiset julistettiin sotavangeiksi ja määrättiin kuljetettaviksi Naarajärven leirille. Miehiä pääsi kuitenkin "sattumalta" pakenemaan sadoittain kuljetusten aikana. LVK:n antamaan aikarajaan mennessä ennätettiin luovuttaa vain 268 heimopataljoonalaista.⁴

LVK oli luonnollisesti tyytymätön tuloksiin. Suomalaiset puolestaan välttelivät vastuuta. Kenraaliluutnantti K. L. Oesch vastasi kyselyihin, ettei tällä hetkellä ollut täyttä varmuutta seuraavan sotavankilähetyksen vahvuudesta ja ajasta. Esimerkiksi Pieksämäellä karanteita oli etsimässä ja uudelleen pidättämässä armeijasta komennettuja yksiköitä, sotapoliiseja ja siviilipoliiseja – karanteita saatiin kiinni joka päivä.⁵ LVK:n edustaja everstiluutnantti Nevolin ripitti asiasta ankarasti eversti Maximilian Spårea 9. marraskuuta 1944. Nevolin epäili sotavankien kokonaismäärän olevan ilmoitettua (716 miestä) suurempi ja ihmetteli myös, kuinka ilmoitetuista oli saatu palautettua 10. marraskuuta 1944 mennessä ainoastaan 164 miestä: *"Milloin loput aiotaan luovuttaa, ei LVK:lle ole ilmoitettu sen kyselyistä huolimatta. Tämä osoittaa, ettei sotilasjohto tyydyttävällä tavalla noudata hallituksen määräyksiä."* Viestinsä LVK:n edustaja pyysi välittämään Suomen ulkoasiainministerille.

Muistiossaan eversti Spåre selvitti tilannetta ulkoasiainministeri Enckellille. LVK oli saanut Spårelta venäjänkielisenä käännökseenä yleisesikuntapäällikön lähettämän kiertävän puhelinsanomana. Asiasisällöltään se ei kuitenkaan sopinut johtavassa asemassa olevalle sotilaille, koska hänen täytyi voida ilmoittaa, paljonko vankeja oli ja milloin heidät aiottiin luovuttaa. Everstiluutnantti Nevolinin mielestä asian olisi luullut olevan yksinkertainen. Spåre totesi muistiossaan, että *"LVK:n mielestä sotilasjohdon pitäisi ylipäänsä kiinnittää vakavampaa huomiota välirauhanehtojen täyttämiseen"*.

Spåre jatkoi LVK:n "terveysien" välittämistä: *"LVK pitää varsin epätyytyttävänä sitä, että sotavangeilla on ollut tilaisuus karata siinä määrin, kuin on tapahtunut, sekä vankileireiltä että kuljetuksen aikana."* Yleisesikuntapäällikön puhelinsanomana mukaan Heimopataljoona 3:een kuuluvasta miehistöstä oli suuri joukko karannut kuljetuksen aikana Pohjois-Suomen rintamalta Pieksämäelle. Everstiluutnantti Nevolinin mukaan *"tämä kaikki todistaa, että niiden eri muodostelmien päälliköt, joiden huostassa on ollut sotavankeja, samoin kuin kuljetusjunien päälliköt ja vartiosto, eivät ole noudattaneet korkeamman päällystön antamia käskyjä ja ohjeita, vaan ovat huomiota herättävällä tavalla laiminlyöneet velvollisuuksiensa täyttämisen."*

Everstiluutnantti Nevolin ihmetteli edelleen, miten yleensä on mahdollista, että niinkin pienessä maassa kuin Suomessa tuhatkunta karannutta sotavankia

4 Nevalainen 1990, s. 305. Katso tarkemmin Heimopataljoona 3:sta ja välirauhansopimuksen vaatimuksen vastaanotosta sekä seurauksista Syrjä 1991, s. 137–146.

5 Yleisesikunnan päällikkö K. L. Oesch 9.11.1944, Liittoutuneiden Suomessa olevalle Valvontakomissiolle. UM 110 E 6, kotelo 124.

saattoi pitkän aikaa vapaasti oleskella, liikkua ja hankkia elantonsa joutumatta kiinni ja asianomaisten viranomaisten pidättämiksi.⁶

Suomalaisten mukaan syyt sotavankien pidättämisten ongelmiin olivat selviä. Puolustusvoimille ei kotiuttamisen jälkeen ollut jäänyt koulutettua henkilöstöä karkurien etsiskelyyn käytettäväksi. Myös erillinen sotapoliisiosasto tuli hajottaa 30. marraskuuta 1944 mennessä.⁷

Sisäasiainministeriö reagoi kuitenkin nopeasti LVK:n moitteisiin ja lähetti yleiskirjeessä 13. marraskuuta 1944 lääninhallituksille ja poliisipäälliköille, maaherra Österbergille, Valtiolliselle poliisille, komisario Salomaalle sekä tiedoksi ylipoliisipäällikölle, poliisitarkastajalle, poliisiasiainosaston jaostopäällikölle, Päämajan Komentotoimiston hallinnolliselle osasto 7:lle ja rikostutkimuskeskukselle luettelon niistä 3.–5. marraskuuta karanneista heimosotavangeista, joilla oli omaisia Suomessa. Myös omaisten nimet ja osoitteet oli merkitty tietoihin. Luettelon tarkoituksena oli helpottaa etsintöjä.⁸

LVK:n edustajien purkaukset eivät jääneet tähän, vaan jyrkkäsanaaisessa Savonenkovin kirjelmässä todettiin, että vaatimukset oli pantu täytäntöön täysin epätydyttävästi. Sotavankien kokonaispalautusta vaadittiin 30. marraskuuta 1944 mennessä. Suomen oli myös rangaistava niitä armeijan henkilöitä, jotka olivat syyllistyneet luovutusten laiminlyönteihin.⁹

Savonenkovin kirjelmän seurauksena Pääesikunnan päällikkö eversti Ilmari Karhu laati 22. marraskuuta 1944 päivätyn muistion Suomen armeijassa palvelleiden neuvostovenäläisten sotavankien luovutuksesta. Muistio oli laadittu ulkoasiainministeriölle aineistoksi Savonenkoville annettavaa vastausta varten.

Sotavankien luovuttamista koskevan 1. marraskuuta 1944 päivätyn aikaisemman muistion perusteella oli yleisesikunnan päällikön allekirjoittamalla käskyllä vaadittu joukkoyhtymiltä tarvittavat tiedot sotavankien lukumääristä ja olinpaikoista ynnä muista seikoista 5. marraskuuta mennessä. Myös nimiluetelot tuli toimittaa 8. marraskuuta mennessä. Samalla oli käsketty sotavankikomentajaa järjestämään kyseisten henkilöiden luovutus ennen 10. marraskuuta 1944. Sotavangit oli aluksi tarkoitus keskittää Naarajärven leirille Pieksämäelle. Jo ennen kuljetusten toteuttamista oli kuitenkin ilmoitettu lukumäärä tuntuvasti alentunut. Pohjois-Suomessa oli karkaamia tapahtunut runsaasti, luultavasti osittain Ruotsin puolelle.

Eversti Karhun mukaan ajan niukkuus oli aiheuttanut sen, että kuljetuksia ei ollut voitu järjestää niin huolellisesti kuin asian erityisen arka luonne olisi vaatinut. Näin oli karannut esimerkiksi erään suuren kuljetuksen aikana Raahesta Naarajärvelle yli 300 sotavankia. Tämän joukkokarkaanisen jälkeen oli

6 Eversti M.H.A. Spären muistio n:o 5 ulkoasiainministerille 10.11.1944. UM 110 E 6, kotelo 124.

7 Esimerkiksi salainen muistio 2.2.1945. UM 110 E 6, kotelo 124.

8 Sisäasiainministeriön yleiskirje 13.11.1944. Karanneiden heimosotavankien osoitteet. Valpo II, XXV:162, KA.

9 Nevalainen 1990, s. 305; Muistio Kenraali Savonenkov 20.11.1944. Yhteysos/Pv.PE, T 19498/22, SArk.

ryhdytty välittömästi toimenpiteisiin karanneiden etsimiseksi ja kiinniottamiseksi. Tapahtunut oli myös tarkoitus tutkia.

Toimenpiteiden johtoon oli määrätty jalkaväen tarkastaja kenraaliluutnantti Hugo Österman, jonka käytettäväksi oli annettu koko sotapoliisivoima ja lisäksi kaksi pataljoonaa sotaväkeä. Etsintöihin oli osallistunut myös siviilipoliiseja. Toimenpiteitä oli vaikeuttanut se, että aseiden käyttö sotavankeja vastaan ei LVK:n ohjeiden tai toivomusten mukaan ollut sallittua. Muun muassa tämä oli vaikeuttanut myös jatkokuljetuksia Naarajärveltä rajalle. Tällä välillä oli tapahtunut lisää karkaamisia.

Karkureiden etsintä jatkui kuitenkin edelleen ja siihen osallistui nyt paitsi sotaväkeä ja sotapoliiseja myös siviilipoliiseja erityisesti niillä alueilla, missä karanneilla tiedettiin olevan omaisia tai tuttavita. Osan karanneista arveltiin paenneen Ruotsiin, mutta osa luultavasti piiliskeli erämaissa. Sitä mukaa kun uusia sotavankeja pidätettiin, heitä luovutettiin – todettiin Pääesikunnan päällikön eversti Karhun sanomassa.¹⁰

Suomessa asetettiin syytteeseen sotavankien karkaamisesta 44 sotilashenkilöä. Rangaistukset olivat kuitenkin lieviä: muistutus päiväkäskyssä tai arestia.¹¹

5.2 Sisäasiainministeriön johdolla ja valvonnassa

Sotavankien etsinnät jatkuivat, mutta luovutuksia ei saatu täytetyksi 30. marraskuuta 1944 mennessä. Neuvostokansalaisten valvonnan tehostamiseksi ja Ruotsiin suuntautuneen salamatkustuksen hillitsemiseksi sisäasiainministeriö antoi 10. helmikuuta 1945 uudet ohjeet Itä-Karjalan pakolaisten ja Inkerin siirtoväen matkustamisesta paikkakunnalta toiselle. Heidän todettiin olevan samassa asemassa kuin muiden Suomessa oleskelevien ulkomaalaisten. Itäkarjalaisiin ja inkeriläisiin oli sovellettava kieltoa "*matkustaa eräille alueille ja oikeutta oleskella siellä*".¹² Luultavasti matkustus- ja oleskelukiellolla tarkoitettiin Pohjois-Suomea ja länsirannikon alueita, koska näiltä alueilta olisi mahdollista pyrkiä Ruotsin puolelle.

Sisäasiainministeriö julkaisi 7. maaliskuuta 1945 yleiskirjeen, jonka teemana oli sotavankikarkurien etsintä. Kirjeessä kehoitettiin kaikkia viranomaisia tarmokkaasti jatkamaan etsiskelyjä karkuteilla olevien sotavankien pidättämiseksi: "*Koska on voitu todeta, että osa karanneista sotavangeista on otettu töihin entisiin työpaikkoihinsa, on erikoista huomiota kiinnitettävä näihin*" – todettiin ministeriön kirjeessä. Esimerkkinä mainittiin, että eräältä metsätyömaalta Pohjanmaalla oli

10 Pääesikunnan Päällikön sanoma 22.11.1944. Ev. Karhu edelleen ulkoministeriölle aineistoksi annettavaa vastausta varten. UM 110 E 6, kotelo 124.

11 Nevalainen 1990, s. 305–306.

12 Sisäasiainministeriön yleiskirje 10.2.1945. Itä-Karjalan pakolaiset ja Inkerin siirtoväen matkustusluvut. SMA, KA.

pidätetty viisitoista karannutta sotavankia. Sotavankien suojelemisesta todettiin pahimmassa tapauksessa saattavan olla arvaamattomia seurauksia koko maalle. Tämän vuoksi asiaan oli ehdottomasti kiinnitettävä vakavaa huomiota: *"Ei saa tyytyä siihen, että mahdollisesti vastaantuleva karkuri pidätetään, vaan on poliisiviranomaisten suoritettava tiedusteluja ja tarkastuksia sotavankien entisissä työpaikoissa ja varsinkin syrjäseuduilla olevilla työmailla sekä muuallakin, jossa voidaan epäillä karkurien piileskelevän."* Kiinnisaadut sotavankikarkurit määrättiin toimitettaviksi Lappeenrannan sotavankien kokoamispaikkaan.¹³

Sisäasiainministeriö julkaisi 10. maaliskuuta 1945 uuden yleiskirjeen, jossa ilmoitettiin LVK:n puheenjohtajan sijaisen, kenraaliluutnantti Savonenkovin pyytäneen kiireellistä selvitystä Neuvostoliiton kansalaisten olinpaikoista. Sisäasiainministeriö kehotti ryhtymään toimenpiteisiin asian selvittämiseksi.¹⁴

Kenraaliluutnantti Savonenkov muistutti kuitenkin suomalaisia jälleen kirjelmällä sotavankien luovuttamisesta. Tunteita kuohutti LVK:n vaatimus toukuukuussa 1945 Er.P 6:n luovuttamisesta. Takarajaksi asetettiin 30. kesäkuuta 1945. Valpoa lukuun ottamatta suomalaiset viranomaiset olivat haluttomia osallistumaan ihmisjahtiin. Puolustusministeri Mauno Pekkala totesi vastineessaan 29. kesäkuuta 1945 Savonenkoville, että tehostettuihin etsintöihin oli ryhdytty. LVK:lle toimitettiin myös uudet laajemmat sotilasluettelot, myös Er.P 6:sta.¹⁵

Suomalaisille ongelman muodosti se, että Er.P 6 oli ollut jo seitsemän kuukautta hajotettuna, kun LVK nosti sen esille: yksikkö oli kotiutettu ylipäällikön käskystä lokakuun alussa 1944. Puolustusvoimat ilmoitti LVK:lle myös, että Er.P. 6:n vapaaehtoiset oli rinnastettu tavallisiin sotilaisiin. Heidät oli kotiutettu ja annettu samanlaiset oleskeluluvat kuin muillekin inkeriläisille. Etsintöjä vaikeutti myös se, että oleskeluluvat oli usein laadittu suomalaistettujen sukunimien mukaan ja kirjoitettu toisinaan jopa keksityille nimille.¹⁶

Sisäasiainministeriö vaati kesäkuun lopulla 1945 valvonnan tiukentamista, karkaamisen tapahtuessa etsintöjen välitöntä tehostamista ja yleensä huomion kiinnittämistä mahdollisiin vapaana olleisiin sotavankikarkureihin:

"Parhailtaan suoritetaan Neuvostoliiton kansalaisten kauttakuljetuksia eräistä maan rannikkokaupungeista Neuvostoliittoon. Näitten kuljetusten johdosta Liittoutuneitten valvontakomission kanssa käytyjen neuvottelujen perusteella

-
- 13 Sisäasiainministeriön yleiskirje 7.3.1945. Sotavankikarkurien etsintä. SMA, KA.
- 14 Sisäasiainministeriön yleiskirje 10.3.1945. Asia Eräitä Neuvostoliiton kansalaisia koskeva tiedustelu. Poliisitarkastaja Armas Alhavan kokoelma, Neuvostoliiton kansalaisten palauttaminen, OMA.
- 15 Nevalainen 1990, s. 306; Savonenkovin kirjelmä ministeri Pekkalle 10.6.1945 n:o 440. Yhteysos/Pv.PE, T 19499/37, SArk; PLM:n kirjelmät Savonenkoville 22.5. n:o 380 ja 29.6.1945 n:o 135. Yhteysos/Pv.PE, T 19499/37, SArk; Sv.Kom.E:n Selvityselimen kirjelmä ev. Nevolinille 6.7.1945 n:o 1589. Yhteysos/Pv.PE, T 19499/37, SArk. Katso Er.P 6:sta myös Leino 1991, s. 121. Vertaa Ahtokari 1969, s. 56.
- 16 Nevalainen 1990, s. 307–308; Pv.Kom:n kirjelmä puolustusministerille 18.6.1945 K.D. n:o 122/V. Yhteysos/Pv.PE, T 19499/37, SArk; PLM:n kirjelmä Savonenkoville 29.6.1945 n:o 135. Yhteysos/Pv.PE, T 19499/37, SArk.

sisäasiainministeriö kehottaa poliisiviranomaisia etsimään kauttakuljetusten kestäessä mahdollisesti karanneita neuvostokansalaisia ja tavattaessa pidättämään heidät sekä pidättämisen jälkeen lähettämään heidät saattajan mukana Vainikkalaan luovutuselimen päällikön, kapteeni Aution välityksellä edelleen luovutettaviksi Neuvostoliiton viranomaisille.

Samalla sisäasiainministeriö määrää, että a.o. kuljetusryhmien johtajien on heti karkaamisen tultua todetuksi ilmoitettava tästä lähimmälle poliisiviranomaiselle mainitsemalla samalla mahdollisimman tarkat tiedot karanneesta ja karkaamispaikasta. Karkaamistapauksesta on kuljetusryhmien johtajien myöskin ilmoitettava mainitulle luovutuselimen päällikölle sekä kuljetusryhmän palattua myöskin a.o. huoltokeskuksen päällikölle.

Poliisiviranomaisten puolestaan on karanneesta tiedon saatuaan viipymättä ryhdyttävä kaikkiin asian vaatimiin toimenpiteisiin karanneen pidättämiseksi ja on poliisiviranomaisen puolestaan ilmoitettava asiasta myöskin lähimmälle valtiollisen poliisin osastopäällikölle.¹⁷

Tiukoista ohjeista huolimatta "tulokset" olivat sängen niukkoja. Karkaamiset vähenivät, mutta palautettujen kokonaismäärät eivät merkittävästi kasvaneet, vaikka etsintöjä määrättiin tehostettaviksi. Heinäkuuhun 1945 mennessä oli palautettu ainoastaan noin 550 heimosotilasta.¹⁸

5.3 Maaherrojen ja poliisipäälliköiden henkilökohtainen vastuu

Sisäasiainministeriöstä lähti 6. heinäkuuta 1945 heimosotavankeja koskeva ministeri Yrjö Leinon (SKDL) allekirjoittama yleiskirje, joka jaettiin kaikkiaan 620 kappaleena seuraaville tahoille: lääninhallitukset ja poliisipäälliköt sekä liikkuvan poliisin osastot, maaherra Herman Koroleff, Valtiollinen poliisi, rajavartiostojen esikunta ja liikkuvan poliisin esikunta. Lisäksi se annettiin tiedoksi ulkoasiainministeriölle, Sotavankikomentajan esikunnan selvityselimelle, ylipoliisipäällikölle, poliisiylitarkastajalle, poliisiasiainosaston jaostopäälliköille ja rikostutkimuskeskuksille.

Sisäasiainministeriö oli saanut tarkemmat tiedot niistä heimosotavangeista, jotka todennäköisesti edelleen oleskelivat Suomessa ja joiden poistumista Ruotsiin tai inkeriläisen siviiliväestön mukana Neuvostoliittoon ei ollut voitu varmistaa. Sisäasiainministeriö lähetti heistä luettelot *"kehottaen kaikkia poliisiviranomaisia ryhtymään kiireellisiin ja tarmokkaisiin etsiskelytoimenpiteisiin heidän kiinnisaamiseen tai heidän olinpaikkansa selvittämiseksi."* Pidätetyt sotavangit

17 Sisäasiainministeriön yleiskirje 28.6.1945. Kauttakuljetusjunista karanneet Neuvostoliiton kansalaiset. SMA, KA.

18 Tarkemmin Nevalainen 1990, s. 303.

määrättiin viipymättä toimitettaviksi Lappeenrantaan karanneiden sotavankien kokoamispaikkaan.

Sisäasiainministeriön yleiskirjeen liitteessä numero yksi mainittiin ne entiset sotavangit, jotka muun muassa olivat palvelleet Heimopataljoona 3:ssa. Useiden henkilöiden kohdalla oli merkintä henkilö- ja osoitetiedoista sen mukaan kuin he aikanaan itse olivat ne pataljoonalle antaneet. Osoitteiden todettiin luonnollisesti olevan osittain vanhentuneita, mutta viranomaiset saattoivat kuitenkin käyttää niitä johtolankoina selvittäessään neuvostokansalaisten olinpaikkoja.

Sisäasiainministeriö myös huomautti, että useat vapaaehtoisina palvelleet olivat "suomentaneet" venäläisen nimensä. Tämän vuoksi luetteloon oli merkitty myös suomennettu nimi. Ongelmia aiheutti se, että eräiden henkilöiden oli todettu esiintyneen väärillä nimillä ja myös syntymäajoissa oli epätarkkuuksia. Jos tutkimuksissa todettaisiin jonkun luettelossa mainitun poistuneen maasta, oli hänestä kerättävä kaikki maastapoistumista yksilöivät tiedot: aika, mistä, minne ja miten.

Liitteessä mainittiin ne sotavangeiksi ilmoitetut Neuvostoliiton kansalaiset, jotka olivat joko palvelleet jossakin muussa yksikössä kuin Heimopataljoona 3:ssa tai jotka oli muusta syystä vapautettu sotavangeudesta. Kaikkia luettelossa mainittuja ei ollut voitu varmentaa näillä nimillä rekisteröidyiksi sotavangeiksi. Heidän osaltaan määrättiin suoritettavaksi tutkimus, ja mikäli he olivat palvelleet Neuvostoliiton armeijassa heidän katsottiin kuuluvan luovutettaviin.

Sisäasiainministeriö antoi maaherroille ja poliisipäälliköille tiukat ohjeet: *"Maaherrat ja poliisipäälliköt asetetaan henkilökohtaiseen vastuuseen siitä, että etsiskelyt heidän toiminta-alueillaan hoidetaan kiireellisesti ja kaikella mahdollisella tarmolla. Mikäli todetaan, että joku etsityistä henkilöistä on muuttanut toiselle paikkakunnalle on siitä viipymättä ilmoitettava tämän paikkakunnan poliisiviranomaisille."*

Etsinnöissä ei saanut tyytyä vain toteamaan, ettei paikkakunnalla oleskele luettelossa mainitun nimisiä henkilöitä. Huomiota tuli kiinnittää jokaiseen, jonka voitiin epäillä kuuluvan luettelossa mainittuihin. Etsintöjen tuloksista piti ilmoittaa viipymättä tai viimeistään 20. heinäkuuta 1945 mennessä asianomaiselle lääninhallitukselle. Sen tuli puolestaan koota tiedot ja toimittaa ne edelleen 25. heinäkuuta 1945 mennessä kahtena kappaleena sisäasiainministeriölle. Myöhemmin tehdyistä havainnoista tuli tehdä erillinen ilmoitus. Pidätetyistä ja Lappeenrantaan toimitetuista henkilöistä olisi heti ilmoitettava sisäasiainministeriölle.

Sisäasiainministeriö huomautti lopuksi, *"että Suomi on välirauhansopimuksessa sitoutunut luovuttamaan kaikki sotavangit eikä LVK katso sopimusta täytetyksi ennenkuin viimeinen vanki on luovutettu. Näin ollen voi yhdenkin sotavangin piilottaminen aiheuttaa vakavat seuraukset koko maalle."* Sisäasiainministeriön yleiskirje kumosi aiemmat yleiskirjeet.¹⁹

Aikataulu oli kuitenkin ilmeisesti liian kireä. Sisäasiainministeriön kirje lähti heinäkuussa, keskellä kesää, jolloin etsinnät olisi pitänyt suorittaa! LVK pysyi kuitenkin vaatimuksessaan. Elokuussa 1945 sisäasiainministeriö perui va-

19 Sisäasiainministeriön yleiskirje 6.7.1945. Allekirjoittanut ministeri Yrjö Leino. UM 110 E 6, kotelo 124; Sama asiakirja. SMA, KA.

paaehtoisten oleskeluluvat. Pidätetyt oli koottava lääninvankiloihin ja lähetettävä edelleen Vainikkalaan luovutettaviksi.

Luettelot eivät olleet olleet täydellisiä, eivätkä niissä ilmoitetut osoitteet olleet pitäneet aina paikkansa. Sisäasiainministeriö lähetti 31. elokuuta 1945 yleiskirjeen, jonka liitteenä oli tarkistettu luettelo "*Neuvostoliittoon palauttamattomista Er.P. 6:ssa palvelleista inkeriläisistä vapaaehtoisista*". Luettelossa mainitut henkilöt oli pidätettävä ja lähetettävä lääninvankiloihin, joissa heitä oli pidettävä kunnes toisin määrättäisiin. Lapin läänissä kiinnisaadut olisi kuitenkin toimitettava Oulun lääninvankilaan ja Kymen läänissä kiinnisaadut suoraan Lappeenrantaan karanneiden sotavankien kokoamispaikkaan.

Liitteessä oli mainittu ne inkeriläiset vapaaehtoiset, jotka olivat palvelleet Er.P 6:ssa, ja joiden ei tiedetty poistuneen Neuvostoliittoon. Useimpien kohdalle oli merkitty oleskelukirjan numero ja viimeinen tunnettu osoite. Etsinnän helpottamiseksi luettelossa mainittiin myös lähimmän omaisen nimi ja osoite. Sisäasiainministeriössä oli tiedostettu, että etsittävien olinpaikat olivat luonnollisesti voineet muuttua, mutta tästä huolimatta painotettiin aiemman yleiskirjeen tapaan, että viranomaiset saattoivat käyttää vanhoja osoitteita johtolankoina etsittävien uusia olinpaikkoja selvittäessä. Samoin huomautettiin, että etsittävät henkilöt saattoivat esiintyä väärillä nimillä.

Sisäasiainministeriö toisti ohjeensa, joiden mukaan etsiskelyssä ei saanut tyytyä ainoastaan toteamaan, ettei paikkakunnalla ole luettelossa mainitun nimisiä henkilöitä. Huomiota oli kiinnitettävä jokaiseen henkilöön, jonka voitiin epäillä kuuluvan etsittäviin. Jos joku etsityistä henkilöistä oli muuttanut toiselle paikkakunnalle oli siitä viipymättä ilmoitettava tämän paikkakunnan poliisille. Etsintöjen tuloksista oli heti ilmoitettava lääninhallitukseen. Sen puolestaan oli koottava kaikki tiedot ja toimitettava yhteenvedot kahtena kappaleena sekä alkuperäiset ilmoitukset sisäasiainministeriölle.²⁰

Lukuisista yleiskirjeistä huolimatta paikalliset viranomaiset olivat ilmeisen haluttomia toteuttamaan sisäasiainministeriön ohjeita. LVK oli kuitenkin armoton – se vaati sisäasiainministeriöltä tuloksia. Ministeri Yrjö Leino oli vaikeassa tilanteessa: kuinka tyydyttää LVK:n edustajat ja saada vauhtia paikallisten viranomaisten toimintaan. Ratkaisu oli jälleen yleiskirjeen (18.9.1945) lähettäminen, mutta tällä kertaa sisäasiainministeriö haki taustatukea LVK:n vaatimuksista – viranomaisten oli ehdottomasti tehostettava karkureiden etsintää:

"Jotta Liittoutuneiden Valvontakomissiolle voidaan esittää selvitys jokaisesta luetteloissa mainituista, on poliisipäälliköiden kiinnitettävä huomiota kaikkiin paikannimiin, jotka saattavat tarkoittaa heidän poliisipiirissään olevia vastaavanimisiä paikkoja, olipa kysymys etsittävän itsensä tai hänen omaistensa ilmoitetusta olinpaikasta. Kun käy selville, että etsittävä on poistunut maasta, tai on aihetta sitä epäillä, on selvitys tästä esitettävä tutkintapöytäkirjana, jolloin pöytäkirjan oheen on liitettävä mahdolliset todisteet, kuten esim. ulkomailta saapunut asianomaisen kirje kuorineen t.m.s. Mikäli näyttää mahdolliselta, että

20 Nevalainen 1990, s. 307–308; Sv.Kom.E:n Selvityselimen kirjelmä 30.8.1945 n:o 1896. Sv.Kom.E:n Selvityselin/Pv.PE, T 19658/B 14, SArk; Sisäasiainministeriön yleiskirje 31.8.1945. Er.P 6:ssa palvelleet, NL:oon palautettavat inkeriläiset. SMA, KA.

asianomainen on jo palannut Neuvostoliittoon, on selvitys tästä hankittava paikalliselta siirtoväen huoltojohtajalta. Jokaisesta maastapoistumistapauksesta on esitettävä mahdollisuuksien mukaan täysi todistus. Ellei karkurin, jonka oma tai omaisten osoite esiintyy luetteloissa, olinpaikkaa tiedetä eikä tiedetä karkurin edes olleenkaan [olleen] luettelossa mainitulla paikkakunnalla, on tällaisessakin tapauksessa tehtävässä selvityksessä karkurin nimi ja syntymäaika mainittava täydellisinä, jotta voidaan todeta kaikkien osoitteellisten karkurien etsimisen tapahtuneen. Jos karkurin tiedetään muuttaneen luetteloissa mainitulta osoitepaikkakunnalta määrättyyn uuteen paikkaan, on asiasta ilmoitettava uuden olinpaikan poliisipäällikölle. Asiasta ministeriöön tehtävässä ilmoituksessa on mainittava, että uuteen osoitepaikkaan on siirtymisestä ilmoitettu. Mikäli jostain karkurista aikaisemmin tehdystä ilmoituksessa mainittujen seikkojen lisäksi tulee jotain uutta tietoon, on tästäkin tehtävä ilmoitus. Poliisipäälliköiden ilmoitukset ja selostukset on lähetettävä alkuperäisinä ministeriölle, mutta ei lääninhallituksen tarvitse tehdä niistä yhteenvetoja.

Koska useat poliisipäälliköt eivät ole osaltaan selvittäneet Er.P. 6:n luetteloa ylläesitetyn mukaisesti ja kyllin huolellisesti, on asiassa laiminlyöneiden ensi tilassa selvitettävä nimi nimeltä piirissään olleiksi mainitut ja lähetettävä ilmoitukset aikaisemmin selvittämättä jääneistä sekä uudet ilmoitukset puutteellisesti selvitetystä tapauksista."²¹

Elo- ja syyskuussa 1945 viranomaiset haravoivat koko maan. Erityisesti pääkaupunkiseudulla sekä Länsi- ja Etelä-Suomen teollisuustaaajamissa suoritettiin tarkkoja etsintöjä jopa yksityisasuntoihin. Pohjaa etsinnöiltä vei kuitenkin se, että tieto pidätyksistä levisi, kun ne alkoivat. Yhä useammat miehet olivat kadonneet viranomaisten saapuessa paikalle.²²

Valvontakomissiossa ei oltu tyytyväisiä tuloksiin. Sisäasiainministeri Leino joutui "puhutteluihin". Hänen johdolla sisäasiainministeriö puolestaan laati entistä jyrkkäsävyisemmän yleiskirjeen (1.12.1945), jossa vedottiin suoraan rauhansopimuksen 10:n artiklan määräyksiin ja viitattiin LVK:oon käskyjen antajana. Samalla todettiin Suomen etujen mukaista olevan, että paikalliset poliisit toteuttaisivat tinkimättömästi annetut määräykset:

"Rauhansopimuksen 10. artiklan mukaan Suomen on m.m. luovutettava Neuvostoliitolle maassa olevat Neuvostoliiton sotavangit, näihin luettuna n.s. inkeriläiset vapaaehtoiset. Kun huolimatta siitä, että välirauhansopimuksen voimaan tulosta on jo toista vuotta aikaa, huomattava määrä heimosotavankeja ja inkeriläisiä vapaaehtoisia on vielä palauttamatta, on LVK:n taholta jyrkässä sävyssä esitetty todetuksi, että Suomi ei ole täältä kohdalta täyttännyt sitoumustaan, mistä taas johtuu, että LVK:n työ Suomessa jatkuu niin kauan kuin tämäkin kohta rauhansopimuksen ehdoissa on täytetty. Tämän vuoksi sisäasiainministeriö kehottaa lääninhallituksia ja poliisipäälliköitä viivyttämättä ja

21 Sisäasiainministeriön yleiskirje 18.9.1945. Sotavankikarkurien ja muiden N:liittoon palautettavien etsiminen. SMA, KA.

22 Nevalainen 1990, s. 308.

tarmokkaasti toimittamaan luovutettavien henkilöiden etsintöjä siihen asti kunnes kaikki tällaiset maassa olevat henkilöt on luovutettu.

Korostamalla sitä seikkaa, että poliisiviranomaiset eivät saa esimerkiksi henkilökohtaisen myötätuntonsa johtamina jättää virkavelvollisuuksiaan tässä asiassa täyttämättä, ministeriö vakavasti kehottaa poliisipäälliköitä ja kaikkia poliisiviranomaisia kaikissa tapauksissa tinkimättä suorittamaan, mitä heidän tehtäväkseen on annettu, koska muunlainen suhtautuminen asiaan on omiaan pahentamaan maan asemaa.

Vielä ministeriö tiedottaa poliisiviranomaisille, että kaikki velvollisuutensa laiminlyöneiksi todetut tullaan viipymättä saattamaan edesvastuuseen.”²³

Vuoden 1945 lopussa 168 erillispataljoonan miestä oli pidätetty ja luovutettu Neuvostoliittoon, 282:n tiedettiin vapaaehtoisesti palanneen sinne omin päin. Luovuttamatta oli edelleen noin 240 sotilasta.²⁴

Etsintöjä jatkettiin. Kuitenkin vastaukset etenkin Pohjois-Suomen perukoilta olivat perin lakonisia: Inarin nimismiespiiristä todettiin 28. tammikuuta 1946 Lapin lääninhallitukselle, ettei ratsioissa työmaille ollut tavattu Neuvostoliiton kansalaisia. Vastaavat kommentit tulivat Muonion nimismiespiiristä 28. tammikuuta 1946 sekä Alatornion ja Karungin nimismiespiiristä 29. tammikuuta 1946. Myös Posion nimismiespiiri sekä Kemin ja Rovaniemen kauppalan nimismiespiirit totesivat 30. tammikuuta 1946, ettei Neuvostoliiton kansalaisia ollut tavattu metsätyöleireillä.²⁵ Asia ei liene ollut näin yksioikoinen. Pohjois-Suomesta pakeni neuvostokansalaisia Ruotsin puolelle.

Viranomaiset laativat maassa olleista neuvostokansalaisista luetteloita etsintöjen helpottamiseksi. Esimerkiksi oleskelukirjoilla Suomessa olleista virolaisista laadittiin 2. heinäkuuta 1946 luettelo, jonka mukaan virolaisia oli ympäri maata. Viranomaisilla oli siis odotettavissa runsaasti työtä, jos Neuvostoliitto tulisi vaatimaan oleskelukirjoilla olevien palauttamista. Ilmeisesti tämän mahdollisuuden ennakoimiseksi laadittiin vuosina 1946–1948 useita luetteloita Suomessa olleista neuvostokansalaisista.²⁶

23 Sisäasiainministeriön yleiskirje 1.12.1945. Sotavankikarkurit ym. Neuvostoliittoon palautettavat. SMA, KA.

24 Nevalainen 1990, s. 308.

25 Poliisitarkastaja Armas Alhavan kokoelma, Neuvostoliiton kansalaisten palauttaminen, OMA.

26 Esimerkiksi luettelo 2.7.1946 oleskelukirjalla Suomessa oleskelevista virolaisista, joita on käsitelty SNTL:n kansalaisina. Valpo II, XII:84, KA; Luettelo 4.2.1948 oleskelukirjalla Suomessa oleskelevista Neuvostoliiton (balttilaisia) kansalaisista, jotka kansalaisuudeltaan ovat virolaisia tai Virosta tulleita. Valpo II, XII:84, KA. Edellä mainittujen lähteiden mukaan virolaisia oli seuraavilla paikkakunnilla: Anjalassa, Haagassa, Halikossa, Haminassa, Hankasalmella, Hausjärvellä, Helsingissä ja sen pitäjässä, Hyvinkäällä, Hämeenlinnassa, Joensuussa, Jyväskylässä ja sen pitäjässä, Kangasalalla, Karhulassa, Karjalohjalla, Kempeleessä, Kokkolassa, Kuopiossa, Kustavissa, Kuusankoskella, Kymissä, Kärkölässä, Lahdessa, Laihialla, Loviisassa, Malmilla, Maskussa, Merikarvialla, Mikkelissä, Muuruvedellä, Myrskylässä, Nokialla, Pernajassa, Perniössä, Piikkiössä, Pirkkalassa, Porissa, Porvoossa ja sen pitäjässä, Puistolassa, Punkalaitumella, Raisiossa, Rekolassa, Riihimäellä, Ruotsinpyhtäällä,

Vaikka Suomessa olleista neuvostokansalaisista laadittiin tarkkoja luetteloita ja viranomaiset suorittivat muutamia pidätyksiä, ei LVK ollut vielä kukaan tyytyväinen. Sisäasiainministeriön yleiskirjeessä 20. lokakuuta 1946 todettiin, että koska Neuvostoliittoon välirauhansopimuksen perusteella palautettavien sotavankikarkurien, heimosotavankien ja inkeriläisten vapaaehtoisten pidättämisiä oli viime aikoina tapahtunut varsin vähän, oli LVK tehnyt asiasta omat johtopäätöksensä – *"poliisiviranomaisten ote asiassa on herpaantunut"*.

Sisäasiainministeriö kehotti viranomaisia tarmokkaasti ja päättäväisesti jatkamaan luovutettavien henkilöiden etsintöjä. Poliisipäälliköt määrättiin ohjaamaan ja valvomaan alaistensa toimintaa sekä tarvittaessa muuttamaan etsinnässä käytettäviä menetelmiä. Lääninhallitusten oli puolestaan jatkuvasti tarkoin valvottava, että poliisipäälliköt täyttivät velvollisuutensa.²⁷

Vain kuukauden kuluttua edellisestä yleiskirjeestä sisäasiainministeriö oli jälleen antamassa ohjeita. Tällä kertaa kaikkien niiden viranomaisten, joiden piirissä luetteloiden mukaan olevista etsittäväistä ei vielä ollut saatu mitään tietoja, oli ennen 15. joulukuuta 1946 vielä tiedusteltava etsittävien sukulaisilta, työnantajilta ja muilta henkilöiltä, oliko asianomainen etsittävä kirjeellä tai muulla tavalla antanut tietoa olinpaikastaan – vaikkapa Ruotsista. Mahdolliset tiedot oli lähetettävä majuri V. Teutarille Sotavankikomendantin esikunnan selvityselimeen.

Tietojen lähettämisen tärkeyttä perusteltiin sillä, että oli tekeillä uusi, kaikille poliisitoimenhaltijoille jaettava luettelo etsittäväistä. Luetteloon yhdistettäisiin heimosotavankien, inkeriläisten vapaaehtoisten ja sotavankikarkurien luettelot vielä palauttamatta olevista neuvostokansalaisista.²⁸

Paikallisten viranomaisten toimenpiteet neuvostokansalaisten etsinnöissä eivät olleet vakuuttaneet sisäasiainministeriötä. Oli käynyt ilmi, että Suomessa oleskeli edelleen joko toisen henkilön tai kokonaan tekaistun nimen turvin neuvostokansalaisia. Esimerkkeinä mainittiin muun muassa seuraavat tapaukset:

- *Petäjävvedellä pidätettiin 15.11.46 viinan valmistamisesta kaksi miestä, jotka Jyväskylän piirin nimismiehen allekirjoituksella varustettujen henkilöllisyystodistusten mukaan olivat Niilo Salmi, syntynyt Salmassa 5.10.12 ja Vilho Lupasalo, syntynyt Suojärvellä 25.6.12. Miehet, joilla oli ollut myöskin sotilaspasit, tosin puutteelliset, oli kuulustelujen jälkeen päästetty vapaaksi 20.11.46 ja olivat he sen jälkeen poistuneet paikkakunnalta tietymättömiin.*

- *Rautalammilla 25.7.1945 poliisiviranomaisilta karanneen heimosotavangin Nikolai Pastuhovin tiedetään nykyään esiintyvän Topi Pasasen nimellä ja todistuksilla. Pastuhovin (Pasasen) tuntomerkit: syntynyt 21.9.12, pituus 175*

Rymättylässä, Somerolla, Tammisaaren maalaiskunnassa, Tampereella, Tikkurilassa, Torniossa, Turussa, Tuusulassa, Vaajakoskella, Vaasassa ja Vimpelissä.

27 Sisäasiainministeriön yleiskirje 20.10.1946. Neuvostoliittoon palautettavien etsinnät. SMA, KA.

28 Sisäasiainministeriön yleiskirje 22.11.1946. Neuvostoliittoon palautettavien etsinnät. SMA, KA.

sm., lihavahko, kasvot pyöreät, hiukset ruskeat ja taakse päin kammatut, silmät siniharmaat, puhuu sujuvasti suomea ja esiintyy "herrasmiehen tavoin".

- Huittisissa on syksystä 1944 lukien asunut kaksi heimosotavangiksi epäiltyä henkilöä, jotka ovat esiintyneet Petsamon siirtoväkeen kuuluvina ja pastori Y. Rämeeen nimellä annettujen papinkirjojen mukaan nimillä Pekka Aleksanteri Jiehminen, syntynyt 22.12.16 Petsamossa ja Mikko Iisakinp. Neviö, syntynyt 2.11.08 Pummangissa. Petsamon hoitokunnan luetteloissa ei kuitenkaan esiintynyt tällaisia nimiä. Mainitut henkilöt ovat hävinneet paikkakunnalta tietymättömiin kuluvan helmikuun alussa, jolloin heidän henkilöllisyyteensä oli kiinnitetty huomiota.

Seurauksena oli, että sisäasiainministeriö kehotti yleiskirjeessään 26. helmikuuta 1947 paikallisia viranomaisia tarkkuuteen: kaikissa tapauksissa, joissa henkilöä ei voitu varmasti todeta luovutusmääräysten ulkopuolella olevaksi, oli pyydyttävä Valtiolliselta poliisilta virka-apua henkilöllisyyden selvittämiseksi.²⁹

5.4 Ruotsiin paenneet sotavangit on luovutettava

Valvontakomission esikuntapäällikkö kenraalimajuri Wasiljev kävi 27. tammi-kuuta 1947 ulkoasiainministeri Enckellin luona esittämässä LVK:n puheenjohtajan sijaisen, kenraaliluutnantti Savonenkovin terveiset. Viestissä Savonenkov muistutti suomalaisia sotavankien luovutusvelvollisuudesta ja ihmetteli, kuinka heistä 327 oli onnistunut pakenemaan Ruotsiin välirauhansopimuksen allekirjoittamisen jälkeen. Suomen vastuu ei suinkaan ollut päättynyt neuvostokansalaisten maastapoistumiseen: *"LVK pitää välttämättömänä, että Suomen Hallitus viipymättä ryhtyy asianmukaisiin toimenpiteisiin sanottujen Ruotsiin paenneiden neuvostolaisten sotavankien palauttamiseksi Suomeen ja luovuttamiseksi Neuvostoliitolle välirauhansopimuksen määräysten täyttämiseksi."*³⁰

Vain kaksi päivää kenraalimajuri Wasiljevin ja ulkoasiainministeri Enckellin tapaamisen jälkeen puolustusvoimain Pääesikunnan Sotavankikomentajan esikunnan selvityselin antoi ulkoasiainministeriölle selvityksen Ruotsissa oleskelevista sotavankikarkureista. Kirje pohjautui selvityselimen päällikön majuri Teutarin ja everstiluutnantti Ursinin edellisen päivän keskusteluun.

Sisäasiainministeriön toimesta oli painettu ja jaettu viranomaisille Sotavankikomentajan esikunnan selvityselimessä laaditut luettelot niistä sotavangeista, jotka välirauhansopimuksen 10:nnen artiklan mukaan oli luovutettava. Osa etsittäväistä oli karannut sotavankeudesta sotavankileireiltä, niiden työmailta tai sijoituspaikoistaan yksityisten työnantajien luota, osa taas oli karannut pää-

29 Sisäasiainministeriön yleiskirje 26.2.1947. Etsittävät heimo- ym. sotavangit ja inkeriläiset vapaaehtoiset. SMA, KA.

30 Ulkoasiainministeri Carl Enckell lähettiläs Gripenbergille 1.2.1947. UM 110 E 6, kotelo 124; Muistio LVK:n esikuntapäällikön kenraalimajuri Wasiljevin käynnistä ulkoasiainministeri Enckellin luona 27.1.1947 klo 14.15. UM 12 N, Luovutettavat neuvostokansalaiset, kotelo IV.

asiassa välirauhansopimuksen solmimisen jälkeen niistä puolustusvoimain yksiköistä, joissa he olivat palvelleet vapaaehtoisina sotavankeudesta vapautettuina.

LVK oli tulkinnut elokuussa 1945 luovutettaviksi myös Er.P 6:ssa palvelleet Neuvostoliiton kansalaiset, jotka eivät olleet joutuneet Suomeen sotavankeina. Osa heistä oli palvelnut Neuvostoliiton armeijassa ja siirtynyt aikanaan saksalaisten puolelle vapaaehtoisesti tai sotavankeina. Pataljoonan runko oli saapunut Suomeen yhtenäisenä yksikkönä, ja sitä oli täydennetty vapaaehtoisilla maahan siirtyneillä inkeriläisillä. Sodan jälkeen pataljoona oli kotiutettu.

Etsintöjä suoritettaessa oli ilmennyt, että osa etsittävästä oli poistunut maan rajojen ulkopuolelle. Inkeriläisväestön palautuskuljetuksissa oli Neuvostoliittoon siirtynyt ainakin 339 henkilöä. Ruotsiin oli puolestaan paettu huomattavassa määrin Pohjanlahden ja Tornionjoen yli. Tämä oli saatu selville Ruotsiin paenneiden omaisille saapuneista kirjeistä, palanneiden henkilöiden kertomuksista, ylikuljettajien kuulusteluista ja Ruotsin poliisisanomista.

Majuri Teutari oli ollut komennuksella Ruotsissa helmikuussa vuonna 1946. Viranomaiset olivat pitäneet välttämättömänä saada mahdollisimman tarkat tiedot Ruotsissa olevista, koska oli syytä olettaa, että karkureita oli sitä kautta esimerkiksi palannut Neuvostoliittoon.

Tukholmassa asioita käsitelleet viranomaiset eivät kuitenkaan suostuneet aluksi antamaan mitään tietoja Neuvostoliittoon palanneista. Ruotsalaiset kuitenkin osoittivat luetteloista ne etsittävät, jotka *Statens Utlänningskommissionista* löytyvien tietojen mukaan olivat poistuneet maasta. Tällaisia pääasiallisesti lokakuussa 1944 Neuvostoliittoon palanneita todettiin olevan 51 ja heidät oli poistettu luetteloista. Myöhemmin selvisi, että vielä yhdeksän oli palannut ja kolme karkuria oli kuollut Ruotsissa.

Etsintäluetteloissa oli runsaasti karkureita, joiden kohdalla ei ollut johtolangoiksi sopivia osoitteita. Niinpä oli pääasiallisesti seurattu vain sellaisia, joiden kohdalla vapaaehtoistoimiston kortistossa, sotasairaalain poistamisilmoitusten jäljennöksissä jne. oli löytynyt joko heidän omaistensa tai tuttaviensa osoitteita.³¹

Ulkoasiainministeri Enckell informoi helmikuussa 1947 Savonenkovin viestistä Tukholman-lähettiläs G. A. Gripenbergiä. Viestissä oli myös selvästi majuri Teutarin selvityksessä esiin tulleita tosiasioita. Ulkoasiainministeri muistutti lähettilästä, että suurin osa Suomen hallussa olleista sotavangeista palautettiin Neuvostoliittoon välirauhanteon jälkeen. Valitettavasti huomattava määrä sotavankeja oli päässyt karkaamaan vankien kokoamis- ja kuljetusvaiheessa. Useimmat karkureista oli saatu myöhemmin kiinni ja palautettu Neuvostoliittoon, mutta osa oli edelleen karkuteillä. Sotavankikomentajan esikunnan selvityselimen tietojen mukaan karkureista 322 oli Ruotsissa. Heistä 296 oli sodan aikana palvelnut Suomen armeijassa. Kenraalimajuri Wasiljevin mainitsema määrä 327 perustui Enckellin mukaan aikaisempiin tietoihin.

31 Puolustusvoimain Pääesikunnan Sv.Kom.E:n Selvityselin. Majuri V. Teutari 29.1.1947 ulkoasiainministeriölle. UM 110 E 6, kotelo 124.

Sotavankikomentajan esikunnan selvityselin oli lukuisia kertoja yrittänyt saada Ruotsista tietoja siellä olevista henkilöistä. Ruotsin viranomaiset olivat kuitenkin suhtautuneet tiedusteluihin hyvin pidättyvästi. Todistusaineistoa — paenneiden kirjeitä, palanneiden henkilöiden kertomuksia, ylikuljettajien kuulusteluja, tietoja Ruotsin poliisisanomista jne. — oli kuitenkin kertynyt niin runsaasti, että Sotavankikomentajan esikunnan selvityselin oli katsonut voivansa ilmoittaa LVK:lle Ruotsissa oleskelevien luettelossa mainitut 322 nimeä.

Ulkoasiainministeri Enckell antoi Gripenbergille selkeän ohjeen: *"Viitaten valvontakomission ylläkerrottuun esitykseen ja ylläolevaan selostukseen asiantilasta, ulkoasiainministeriö pyytää Teitä kirjallisesti esittämään Ruotsin hallitukselle Suomen hallituksen pyynnön, että Ruotsista luovutettaisiin Suomeen oheenliitetystä Sotavankikomentajan esikunnan selvityselimen laatimassa luettelossa mainitut, selvityselimen tietojen mukaan Suomesta Ruotsiin paenneet neuvostolaiset sotavangit."*³²

Ulkoasiainministeriön saatua aiemmin mainitun majuri Teutarin selvityksen (päivätty 29.1.1947) ministeri Eduard Palin palasi jo samana päivänä asiaan. Palinin ja Teutarin keskustelujen seurauksena laadittiin uusi tarkempi selvitys sotavankikarkureista, joita ei toistaiseksi ollut voitu todeta luovutetuiksi tai palanneiksi Neuvostoliittoon. Tämän muistion Teutari päiväsi 6. helmikuuta 1947.

Sotavankeja oli edelleen luovuttamatta 456. Tästä määrästä oli vuosina 1941–1943 karannut sotavankileireiltä, niiden ala- ja työmaaleireiltä sekä yksityisten työnantajain luota 183, vuoden 1944 alkupuolella viisi ja loput 268 pääasiallisesti vuoden 1944 syys-lokakuussa. Mitä tuli ennen sodan loppuvaihetta karanneisiin, oletettiin heidän päässeen maan rajojen ulkopuolelle tai kuolleen pakomatallaan. Sodan aikana heillä tuskin oli ollut mahdollisuutta maassa piileskelemiseen, eikä siihen silloin uskottu olevan syytäkään.

Sotavankien virallisten palautusten jälkeen loka-marraskuussa 1944 oli sotavankikarkureita pidätetty ja luovutettu Neuvostoliittoon Sotavankikomentajan esikunnan selvityselimen toimesta noin 175. Kaikki olivat olleet syksyn 1944 karkureita, eikä kenenkään aikaisemmin karanneista ollut voitu todeta olleen enää maassa. Sitä vastoin oli todettu muun muassa Ruotsista Suomen kauttakuljetuksissa palanneiksi noin 50 pääasiassa vuosina 1942–1943 karannutta sotavankia. He myös käyttivät nimiä, joilla heidät oli merkitty karkuriluetteloihin. Samoin inkeriläiskuljetuksien yhteydessä palasi Suomesta kymmenkunta syksyllä 1944 karannutta. Suurimman osan aikaisemmin karanneista arveltiin pyrkineen sodan aikana Neuvostoliittoon tai Ruotsiin. Osa pääsi määränpäähänsä, mutta osa kaatui rintaman läheisyydessä ja osa tuhoutui miinakentissä. Viimemainittu tapaus oli selvitetty vuonna 1946. Todistuksia löytyi myös karkuriryhmien takaa-ajoista ja näiden häipymisestä rajan yli.

Oman vaikean lukunsa muodostivat väärät nimet: oli todettu tapauksia, jolloin sotavanki oli karannut, hänestä oli tehty karkaamisilmoitus ja hänet oli luetteloitu karkuriluetteloihin. Harhailtuaan aikansa karkuri oli joutunut uudelleen pidätetyksi, yleensä toisen leirin alueella tai rintamalinjojen läheisyydessä. Hän oli tällöin ilmoittanut olevansa äsken linjan ylittänyt loikkari;

32 Ulkoasiainministeri Carl Enckell lähettiläs Gripenbergille 1.2.1947. UM 110 E 6, kotelo 124.

nimekseen karkuri oli kertonut jonkin väärän tai keksityn nimen. Näin hänet kirjattiin luetteloon – uutena sotavankina. Vanha nimi jäi karkuriluetteloon. Tällainen tapaus oli todettu muun muassa tammikuun 1947 lopulla erään sotavankileirin tutkimuskeskuksessa löytyneen kantelun perusteella.

Useat sotavangit esiintyivät myös koko vankeusajan väärillä nimillä ja antoivat vasta luovutusluetteloiden laatimisen yhteydessä sotavankileireissään oikean nimensä luovutusluetteloon selvittämättä kuitenkaan nimenmuutostaan. Näin leireillä todettiin luovutusten jälkeen ylijääneitä nimikortteja, joihin merkityt henkilöt pääteltiin karanneiksi. Vain parissa tapauksessa oli todettu, että joku palautettavan nimi olikin tuntematon ja keksitty. Sotavankileireissä ei ollut mahdollisuuksia tutkia heti tapauksia ja varmentaa annettujen nimien oikeellisuutta, koska luovutusten aikana vähälukuinen henkilöstö joutui keräämään luovutettavat leiripiiristään yksityisten työnantajien luota ja majoi-tusongelmien vuoksi kiireesti toimittamaan kuljetukset eteenpäin.

Luovutettuja todettiin olleen 15.10.–23.11.1944 noin 44 000. Asiat todettiin saatavan vasta vähitellen järjestykseen, tosin vain osittain. Ensin oli verrattava sotavankileirien jäljellä olevaa arkistomateriaalia luovutusluetteloihin, kortteihin ja Suomen Punaisen Ristin sotavankikortistosta löytyviin kortteihin. Jokainen karkuritapaus oli vielä verrattava inkeriläisen siirtoväen luovutusluetteloihin, koska etsittävät olivat käyttäneet vääriä nimiä.

Muistiossa annettiin tarkka selvitys Suomen puolustusvoimissa palvelleista neuvostokansalaisista aina osastotasa myöten. Samalla eriteltiin, minkä verran minkäkin yksikön henkilöitä oli tutkimusten perusteella Ruotsissa. Osoituksena toimintansa tehokkuudesta Sotavankikommentajan esikunnan selvityselin totesi olevansa suorassa yhteydessä kaikkiin viranomaisiin. Kaikkialla oli käynnissä jatkuva etsintä ja valvonta. Jokainen pienikin viite aiheuttaisi heti yhteydenoton asianomaisiin paikallisiin viranomaisiin.³³

Ilmeisesti Sotavankikommentajan esikunnan selvityselimen kanssa käytyjen keskustelujen ja muistioiden jälkeen everstiluutnantti Ursin päiväsi 15. helmikuuta 1947 muistion "*Neuvostovenäläisten sotavankien sekä eräiden muiden Suomen Puolustusvoimissa palvelleiden Neuvostoliiton kansalaisten palauttaminen NL:lle (välirauhansopimuksen 10. artikla)*". Muistio lienee liittynyt LVK:n esikuntapäällikön käyntiin Suomen ulkoasiainministerin luona 27. tammikuuta 1947. Luultavasti muistiot, joita tehtiin useita ja joiden sanamuodot hieman vaihtelivat, olivat ministeriölle tietolähteinä keskusteltaessa LVK:n edustajien kanssa sotavankien etsinnöistä, palautuksista ja Ruotsiin siirtymisestä. Muistioissa kerrattiin Teutarin esittämistä asioista muun muassa sotavankien pakenemista Ruotsiin, yhteydenottoa Ruotsin viranomaisiin ja hallitukseen, ohjeiden antoa lääninhallituksille ja paikallisille viranomaisille sekä Valpon toimintaa tutkimuksissa. Lopuksi korostettiin, että LVK:lle oli toimitettu kaikki karanneita neuvostoliittolaisia sotavankeja koskevat – sisäasiainministeriön toimiessa

33 Puolustusvoimain Pääesikunnan Sv.Kom.E:n Selvityselin. Majuri V. Teutari 6.2.1947 ulkoasiainministeriölle. UM 110 E 6, kotelo 124.

kiinteässä yhteistoiminnassa Valtiollisen poliisin ja Sotavankikomentajan esikunnan selvityselimen kanssa – tiedot ja selvitykset.³⁴

5.5 Sisäasiainministeriön selvitys ulkoasiainministeriölle

Välirauhansopimuksen edellyttämä Neuvostoliiton kansalaisten luovutus oli kiusallinen kysymys ulkoasiainministeriölle. Se tiedusteli 8. maaliskuuta 1947 sisäasiainministeriöltä, mitä kuluneiden vuosien aikana asiassa oli tapahtunut. Sisäasiainministeri Yrjö Leinon allekirjoittama vastaus annettiin 12. maaliskuuta 1947.

Leino aloitti kirjeen viittaamalla niihin vaikeuksiin, joita oli ilmennyt välirauhansopimuksen 10:n artiklan mukaan Neuvostoliitolle luovutettavien sotavankien pidättämisessä. Läheskään kaikkien henkilöiden nimiä ja henkilötietoja ei ollut heti ollut saatavissa. Suomen viranomaisille oli myös selvinnyt vasta elokuussa 1945, että luovutusmääräys koski sotavankien lisäksi myös Er. P 6:ssa palvelleita inkeriläisiä vapaaehtoisia. Mahdollisimman täydelliset luettelot luovutusmääräyksen tarkoittamista henkilöistä jaettiin viranomaisille heinä-eyekuussa 1945, ja vasta näiden luetteloiden perusteella voitiin erottaa luovutettavat niistä inkeriläisistä siirtoväkeen kuuluvista henkilöistä, jotka luvallisesti olivat jääneet maahan.

Puutteellisista luetteloista oli ollut seurauksena luovutettaviksi määrättyjen henkilöiden piileskely ja luvaton maastapoistuminen. Viranomaiset olivat olleet lähes voimattomia. Vuoden 1945 lopulla tilanne muuttui. Uusien luetteloiden jakamisen yhteydessä ja sen jälkeen sisäasiainministeriöstä annettiin ohjeita viranomaisille etsintöjen suorittamisesta, luetteloiden pitämisestä ajan tasalla ja yhteistoiminnasta eri viranomaisten kesken.

Lääninhallituksia kehoitettiin seuraamaan viranomaisten toimia ja suorittamaan tarkastuksia, jotta voitaisiin selvittää, oliko annettuja määräyksiä noudatettu. Tällaisia tarkastuksia olivat läänien poliisitarkastajat tehneetkin kaikissa keskeisimmissä poliisipiireissä. Sisäasiainministeriö tarkasti laaditut pöytäkirjat ja totesi niiden perusteella viranomaisten tehneen työnsä tyydyttävästi. Leinon mukaan virheitä havaittaessa viranomaisia oli neuvottu ja laiminlyönteihin syyllistyneitä oli rangaistu. Tapaukset, joissa siviilihenkilöiden oli todettu syyllistyneen sotavankikarkurien maastapakenemisen avustamiseen, oli tutkittu ja syylliset oli asetettu edesvastuuseen.

Selvityksen mukaan luovutettavien henkilöiden etsinnän johtamisessa sisäasiainministeriön poliisiasiaosasto oli ollut kiinteässä yhteistoiminnassa Valtiollisen poliisin kanssa. Pääesikunnan Sotavankikomentajan esikunnan selvityselin oli myös jatkuvasti yhteistyössä ministeriön poliisiasiaosaston kanssa. Sotavankikomentajan esikunnan selvityselin oli antanut selvitykset etsittäville ja toimittanut pidätettyjen luovutukset Neuvostoliiton viranomaisille.

34 Everstilutnantti V. Ursinin allekirjoittamia muistioita ja luonnoksia, esimerkiksi 15.2.1947 ja 15.3.1947. UM 110 E 6, kotelo 124.

LVK:lle oli annettu tämän pyytämät tiedot ja selitykset asiassa. Poliisisanomain liitteenä 18. joulukuuta 1945 julkaistulla tiedotuksella peruttiin kaikki Er. P 6:ssa palvelleille, inkeriläiseen siirtoväkeen kuuluneille, annetut väliaikaiset henkilöllisyystodistukset.

Valtiollinen poliisi oli havainnut vuoden 1947 alussa, että muutamia luovutusmääräyksen alaisia henkilöitä oli inkeriläisenä siirtoväkenä merkitty seurakuntien kirkonkirjoihin. Tämän vuoksi sisäasiainministeriö oli pyytänyt opetusministeriötä lähettämään kiireellisesti välirauhanteon jälkeen kirkonkirjoihin merkittyjen Neuvostoliiton kansalaisten nimiluettelot Valtiolliselle poliisille vertailua varten.

Valtiollinen poliisi oli myös järjestänyt erityistä tarkkailutoimintaa suurille metsä- ja rakennustyömaille luovutettavien henkilöiden etsimiseksi. Se oli lisäksi tutkinut sotavankileirien sodanaikaista ja välirauhanteon jälkeistä toimintaa. Kertynyt syyteaineisto lähetettiin sotaylioikeudelle. Puolustuslaitokselta puolestaan pyydettiin luettelot välirauhanteon jälkeen värvätystä henkilöstöstä, jonka joukossa oli todettu olleen muutamia luovutettavia Neuvostoliiton kansalaisia.

Etsittävien luetteloissa oli kuitenkin edelleen puutteellisuuksia ja virheitä. Niinpä Sotavankikomentajan esikunnan selvityselin oli vuoden 1946 loppupuolella ryhtynyt yhdessä poliisiasiaosaston kanssa korjaamaan ja täydentämään luetteloita. Työ arvioitiin saatavan valmiiksi maaliskuun 1947 loppuun mennessä, jonka jälkeen kaikki luettelot julkaistaisiin uudelleen yhdistettynä laitoksena. Tämä jaettaisiin poliisi-, rajavartio- ja kaikille muille etsintöjä suorittaville viranomaisille ja laitoksille.

Muistion päätteeksi sisäasiainministeri Yrjö Leino tähdensi, että *"sisäasiainministeriö tulee jatkuvasti johtamaan ja valvomaan etsintöjä suorittavien poliisiviranomaisten toimintaa asiassa siihen asti kunnes tehtävä on saatu loppuun suoritettuksi."*³⁵

5.6 Haku-ryhmä perustetaan

Neuvostokansalaisten etsintää tehostettiin heinäkuussa 1947, jolloin perustettiin niin kutsuttu Haku-ryhmä. Sen tehtävänä oli välirauhansopimuksen ehtojen mukaisesti luovutettaviksi määrättyjen Neuvostoliiton kansalaisten etsintä. Ryhmä perustettiin, koska LVK:n mukaan Suomen viranomaiset eivät olleet suorittaneet palautuksia riittävän tehokkaasti.³⁶

Haku-ryhmän perustamisesta sisäasiainministeriö tiedotti paikallisille viranomaisille 12. syyskuuta 1947:

35 Sisäasiainministeri Yrjö Leinon kirje ulkoasiainministeriölle 12.3.1947. Asia Välirauhansopimuksen mukaan luovutettavat SNT-Liiton kansalaiset. UM 110 E 6, kotelo 124.

36 Muistio 18.12.1947. Välirauhanehtojen täyttäminen. Neuvostoliiton kansalaisten palautus. Valpo II, XXV:162, KA.

"Sisäasiainministeriön toimesta on muodostettu LP:n Haku-ryhmä, jonka tehtävänä on koko valtakunnan alueella pidättää NL:oon rauhansopimuksen mukaisesti palautettavaksi kuuluvia henkilöitä ja suorittaa sen yhteydessä erinäisiä tutkimuksia. Tämä ei kuitenkaan muuta niitä määräyksiä, joita paikallisille poliisiviranomaisille Haku-luettelossa mainituista on aikaisemmin annettu. Jatkuvasti on poliisiviranomaisten siis selvitettävä luettelossa mainittujen viitteiden avulla kaikkien niiden luovutettavien olinpaikat, joihin paikannimet Haku-luettelossa puolilihavoituina viittaavat. Alussa mainitun Haku-ryhmän ja paikallisten poliisiviranomaisten on autettava toisiaan kaikella tähän asti selville saamallaan uudella tietomateriaalilla. Poliisiviranomaisten on kirjallisesti, mahdolliset tutkintapöytäkirjat mukaan liittäen, selvitettävä tulokset suoraan Sv.Kom.E:n Selvityselimelle.

Viime aikoina suoritetuissa pidätyksissä kuulusteltujen kurkurien tutkintapöytäkirjat osoittavat, että pidätettävät poikkeuksetta joko heti karkaamisensa jälkeen tai myöhemmin ovat hakeutuneet sotavankeusaikansa työsijoitustaloihin, mihin seikkaan on kiinnitettävä erikoista huomiota."³⁷

Haku-ryhmän toimintaa helpotettiin laatimalla niin sanottu Haku-luettelo (1947), johon keskitetysti kerättiin kaikkien etsittyjen tiedot. Luettelo jaettiin poliisille sekä rajavartiostolle ja sitä täydennettiin ja pidettiin ajan tasalla aina 1950-luvulle saakka. Luovutusten päätyttyä Suojelupoliisi keräsi "Haut" tai paikalliset viranomaiset tuhosivat arkaluontoisia luetteloja.³⁸

Haku-luettelo korvasi aiemmat etsittävien heimosotavankien, inkeriläisten vapaaehtoisten ja sotavankikarkureiden luettelot. Luettelon käytöstä sisäasiainministeriö antoi seuraavat ohjeet:

"1. Tarkoituksena on saada lopullinen selvitys kaikkien niiden luettelossa mainittujen kohdalta, joissa on merkintä "r" taikka joiden kohdalla ei ole mitään vastaavaa merkintää. Viimeksimainittujen kohdalla on paikkakunnat merkitty puolilihavalla.

2. Ruotsissa on todettu olevan yli 400 etsinnän alaista. Näiden kohdalla on luettelossa merkintä "R". Koska muitakin etsittäviä kuin R:llä luettelossa merkittyjä on poistunut Ruotsiin, minkä poistumisen asianomaisten etsittävien omaiset ja tuttavat yleensä pyrkivät salaamaan, luullen sen olevan etsittäville vahingoksi, on erityistä varovaisuutta noudatettava näiden tietojen hankkimisessa ja tarpeen tullen selitettävä kuulusteltaville omaisille y.m. tietojen saannin tärkeys.

3. Kaikki saatu selvitys on kirjeitse toimitettava suoraan osoitteella: Pv.PE. Sv.Kom.E:n selvityselin, maj. V. Teutari, Helsinki, Maneesikatu 2b. (Kiireelliset asiat puh. 20681-376).

37 Sisäasiainministeriön yleiskirje 12.9.1947. Haku-luettelo (Lisäys no. 1). SMA, KA.

38 Nevalainen 1990, s. 303; PM. 27.10.1947. Ilm. n:o 1869. Valpo II, XXV:162, KA.

4. Osoitteen muutokset ja muut etsintään vaikuttavat tiedot on aina kiireellisesti ilmoitettava uuden osoitteen mukaisen paikkakunnan poliisiviranomaiselle ja ilmoituksen kaksoiskappale samalla toimitettava edellä mainitulle selvityselimelle.

5. Kirjeissä ja selvityksissä on aina mainittava etsittävän ryhmä, nimi ja syntymäaika, siis esim. "6, Kainu, Unto, 16.5.18" tai "T, Blinov, Mihail Vasiljevitch, 1921".

6. Kappale luettelo on poliisipäälliköiden toimitettava kunnissa vuosina 1943–1944 toimineille työvoimapäälliköille, jotka voivat täydentää työsijoituksia koskevia tietoja niiden osalta, joista ei ole mitään tietoja tähän mennessä saatu (osa 4). On nimittäin todettu useiden sv:n kirjoittaneen esim. Ruotsista ent. työnantajilleen, ja maahan piileskelemään jääneiden on todettu hakeutuneen entisille sijoitusseuduilleen.

*Muutoin on etsiskelyihin nähden voimassa, mitä aikaisemmissa ohjeissa on määrätty.*³⁹

Haku-ryhmän vahvuus oli aluksi yksi komisario ja 12 miestä, jotka muodostivat varsinaisen etsintäryhmän. Heidän lisäksi kaksi Valpon edustajaa hoiti etsintätyön järjestelyä, kuulusteluja ja muita käytännön tehtäviä. Ryhmän käyttöön annettiin aluksi neljä autoa, ja se suoritti etsintöjä Pohjois-Suomessa olevilla työmailla.

Haku-ryhmän työ ei kuitenkaan alkuun tuottanut tulosta. Heinä-elokuun aikana 1947 se ei suorittanut yhtään pidätystä. Tämän vuoksi muodostettiin Haku-ryhmästä kahden tai kolmen miehen erillisiä etsintäryhmiä toimimaan eri puolilla maata. Ne olivat yhteydessä ja yhteistyössä paikallisten Valpon osastojen kanssa. Samalla ryhmään lisättiin kolme liikkuvan poliisin miestä Turun ja Tampereen osastojen alueille, joilla heillä oli etunaan paikallistuntemus.

Tässä kokoonpanossa Haku-ryhmä toimi syyskuusta 1947 lähtien. Joulukuun puoliväliin mennessä se pidätti 15 Neuvostoliittoon palautettavaksi määrättyä. Pidätykset yhtä lukuun ottamatta suorittivat Turun ja Tampereen ryhmät. Lisäksi Haku-ryhmä selvitti useita kymmeniä salatein Ruotsiin siirtymiä.⁴⁰

Viranomaisten etsintöjä vaikeutti suuresti etsittävien omaisten toiminta. Sisäasiainministeriön yleiskirjeessä 17. marraskuuta 1947 todettiin lisäyksenä Haku-luettelo, että "koska etsittävien omaiset edelleen kaikin keinoin pyrkivät salaamaan näitten poistumisen maasta, peläten näille aiheutuvan mahdollisia ikävyökyksiä, jos heidän siirtymisensä Ruotsiin tulee tiedoksi, ja koska toiselta puolen on välttämätöntä saada selväksi jokainen rauhansopimuksen mukaan luovutettavaksi kuuluva, joka ei enää tätä luovuttamista varten ole viranomaistemme saavutettavissa Suomen alueella,

39 Sisäasiainministeriön yleiskirje 30.6.1947. Neuvostoliittoon palautettavien N-liiton kansalaisten etsintä. SMA, KA.

40 Muistio 18.12.1947. Välirohanehtojen täyttäminen. Neuvostoliiton kansalaisten palautus. Valpo II, XXV:162, KA.

on tarpeen mukaan näille omaisille ja tuttaville selvitettävä käsite turvapaikkaoikeudesta esim. Ruotsissa sekä tiedonsaannin välttämättömyys suomalaisille viranomaisille."⁴¹

Valpon muistiossa välirauhanehtojen täyttämisestä todettiin mielenkiintoisena vertailuna eri viranomaisten "tehokkuus" etsinnöissä. Heinäkuusta joulukuun puoliväliin mennessä 1947 oli Valpo pidättänyt 40 palautettavaa ja selvittänyt yli 200 Ruotsiin salatein siirtynyttä tapausta. Sen sijaan maan muiden viranomaisten etsintöjen tuloksena ei ollut tapahtunut yhtään pidätystä. Ratsioissa tai rikoksista epäiltyinä olivat viranomaiset pidättäneet ainoastaan neljä palautettavaksi määrättyä!⁴²

Mitä näistä luvuista voidaan päätellä? Voitaneen olettaa, etteivät paikalliset viranomaiset olleet innokkaita tutkimaan Neuvostoliiton kansalaisten palautuksiin liittyviä asioita. Olisihan heillä jo paikallistuntemuksen perusteella ollut hyvät mahdollisuudet pidättää kuulusteluja varten epämääräisiä kulkijoita. Toisaalta sotien jälkeisinä vuosina paikallispoliiseilla riitti runsaasti työtä omienkin kansalaistensa valvonnassa⁴³. Pidätetyiksi joutuivat yleensä vain henkilöt, jotka olivat syyllistyneet rikoksiin, eivät sellaiset, joiden ainoa "rikos" oli Neuvostoliiton kansalaisuus ja palvelu Suomen armeijassa. Myös muistio "Haku-ryhmästä" antaa selkeästi tukea tälle olettamukselle:

"Tähän mennessä on Neuvostoliittoon palautettu kaikkiaan 44.500 sotavankia tai Suomen armeijassa palvelutta Neuvostoliiton kansalaista ja edelleen on palauttamatta noin 2000 rauhansopimuksen 9. artiklassa tarkoitettua henkilöä. Osalle näistä on Suomen viranomaisten toimesta järjestetty Suomen kansalaisten henkilötodistukset joko oikeilla tai väärennetyillä henkilötiedoilla, osan edelleen piileskellessä eri puolilla maata paikallisten henkilöiden ja jopa paikallisten poliisiviranomaistenkin avustamana. Osan pidätetyistä on todettu vapaasti oleskelleen useita vuosia nimismiespiirien alueilla, josta esimerkkinä mainittakoon, että nimismiehet 1947 ulkomaalaisluetteloissa ovat ilmoittaneet piirissään asuviksi henkilöitä, jotka jo vuonna 1945 ovat julistettu etsintäkuulutetuiksi.

Tästä johtuen ja koska etsittävät useita vuosia piileskellessään ja viranomaisia välttäänsä ovat saavuttaneet melkoisen taitavuuden viranomaisten harhaanjohtamiseksi, ja koska maaseudun poliisiviranomaiset, sisäasiainministeriön kehotuksista huolimatta, eivät ole etsintää tehokkaasti suorittaneet, pidetään välttämättömänä, että ko. etsintää edelleen suoritetaan tehtävään erikoisesti perehdyttävien erikoismiesten avulla."

Loppuvuoden 1947 kokemuksen perusteella suunniteltiin, että Haku-ryhmään komennettaisiin vuodeksi 1948 liikkuvasta poliisista 20 miestä. Heidät sijoitettaisiin Valpon osastojen alueelle, ja he olisivat työsuhteessa alistetut Valpoon, koska

41 Sisäasiainministeriön yleiskirje 17.11.1947. Haku-luettelo lisäys n:o 2. Valpo II, XXV:162, KA; Sama asiakirja. SMA, KA.

42 Muistio 18.12.1947. Välirauhanehtojen täyttäminen. Neuvostoliiton kansalaisten palautus. Valpo II, XXV:162, KA.

43 Esimerkiksi Hietanen 1992, s. 174–177.

sillä oli etsittävistä parhaat tiedot ja etsintätyössä saavutettu suurempi kokemus. Uuden Haku-ryhmän henkilöstö oli valittu Valpon ja liikkuvan poliisin miehistä, joilla oli paikallistuntemusta.

Uusi järjestely katsottiin välttämättömäksi, koska aikaisempi ryhmä oli koostunut pääasiassa helsinkiläisistä, jotka eivät tunteneet paikkakuntia, joilla joutuivat työskentelemään. Samalla pidettiin oleellisena, että Haku-ryhmän miehet kootaan kahdeksi päiväksi Helsinkiin, jossa liikkuva poliisi ja Valpo opastavat heidät tehtäviinsä. Miehistöjärjestelyihin ja koulutukseen päädyttiin siksi, etteivät eräät poliisimiehet olleet kykeneviä eivätkä edes sopivia tehtäväänsä. Tästä esimerkkinä mainittiin eräässä ryhmässä tehdyn sopimuksen, ettei Neuvostoliiton kansalaisia, jotka ovat syntyperältään virolaisia, pidätetä. Sopimuksen olemassaoloa ei tosin voitu täysin todistaa, mutta sitä kuitenkin katsottiin tukevan, että aikaisemman Haku-ryhmän toimesta, Turun ja Tampereen etsintäryhmiä ja yhtä pidätystä lukuun ottamatta ei pidätetty virolaisia sen paremmin kuin muitakaan Neuvostoliiton kansalaisia annetuista etsintämääräyksistä huolimatta. Edellytykset pidättämisiin olivat olleet olemassa.

Rauhansopimuksen 9:n artiklan mukaisen sotavankien ja heihin verrattavien henkilöiden palauttamisen hitaus vuoden 1947 aikana oli pääasiassa johtunut siitä, että Valpolla ei ollut ollut riittävästi henkilökuntaa suorittaa koko maata käsittävää laajaa etsintätyötä. Muut viranomaiset olivat puolestaan eräissä tapauksissa syöllistyneet jopa sotavankien piilottamiseen.⁴⁴

5.7 Kuinka luovutuksiin suhtauduttiin?

Neuvostoliiton kansalaisten palautuksista huhuttiin paljon, mutta koko maata ajatellen luovutukset eivät herättäneet erityisen suurta huomiota. Monet muut välirauhansopimuksen ehdot sivuuttivat 10:n artiklan, jonka ei mielletty koskevan omaa kansaa.

Tavallisen suomalaisen asennoituminen palautuksiin riippui kahdesta perustekijästä: ihmisten näkemyksistä ja omakohtaisista kokemuksista inkeriläisistä, virolaisista ja sotavangeista tai yleensä suhtautumisesta Neuvostoliittoon ja välirauhansopimuksen ehtoihin.⁴⁵ Mieliäpiden taustalla vaikuttivat epäilemättä myös suomalaisten sotamiesten jopa katkerat kommentit sotavankien suosimisesta jatkosodan aikana. Seuraavien sitaattien tyyppiset mielikuvat sotavuosilta nousivat ihmisten ajatuksiin, vaikka niiden paikkansa pitävyydestä voidaankin olla montaa mieltä. Mielikuvilla oli kuitenkin vaikutusta ilmiantoherkkyyden lisääntymiseen.

"Olen Vienan Karjalan korvista rintamalta lomalla käymässä. Olen sotamies, siviilissä pikkuviljelijä. Ja lähden juuri taas sinne jonnekin. Mutta minä olen nyt

44 Muistio 18.12.1947. Välirauhanehtojen täyttäminen. Neuvostoliiton kansalaisten palautus. Valpo II, XXV:162, KA.

45 Nevalainen 1990, s. 267.

vihainen, oikein vihainen. Sinne rintamalle alkoi lomalle palanneitten kaverien kautta tulla kummallisia tietoja n.s. kotiryssistä, että näitä on lähetetty ympäri Suomea rengeiksi taloihin. En oikein uskonut sitä todeksi ennen kuin olen sen nyt omin silmin nähnyt. Meidänkin kylään oli niitä haalittu. Vapaasti ilman vartijaa siellä liikkuvat, hyvää syövät ja lämpimässä makaavat. Ja vallan oli siellä naisväki jo lääpäällä. Niitä säälittiin ja surkuteltiin. Monen rintamalla tappelevan kaverin morsian oli jo niin ihastunut iivanaan, että senkun tupakkaa ja muuta hyvää tälle kiikutti. Ei meitä lomalla olevia rintamamiehiä juuri kukaan huomannut, eikä meidän risaisia vaatteita ja jalkineita surkuteltu. Eipä sillä että sitä pyytäisimmekään. Vai tällaisten akkojen puolesta me olemme tapelleet.

Ei, kyllä sen 'kotiryssä'-systeemin keksijällä on pilaantuneet jauhot päässä. Ja ne naiset! Ovatko ne kaloja vai lintuja! Kyllä niitä Helsingin ja muiden kaupunkien naisista on kuullut sinne linjoille ja luettu lehdistä, kuinka ne kurttiseeraavat erään toisen maan solttujen kanssa. Mutta että nyt jo ruvetaan keskellä sotaa iivanankin kanssa siipeä vetämään, se menee yli minun talonpoikaisen ymmärryksen. Kohta alkaa sitten tulla taas niitä 'pikkuryssiä'.

Jos vankeja välttämättä tarvitaan maalla talon töissä, pitäisi ne pitää suurempana ryhmänä ja vartijat mukana. Mutta tultiinhan sitä heinätöissä ja elonkorjuussakin toimeen ilman ryssiä. Nyt ei taloissa ole mitään kiireellisiä töitä. Vangit senkun makailevat lämpimässä ja syövät hyvää sapuskaa. Onko se kuuluisa hajukin jo muuttunut hajuveden tuoksuksi kotirintamalla? Naiset näyttävät olevan sen perään yhtä kärkkäitä kun kissa valeriaan perään.

Älkääpäs sekottako kortteja ja viekö hyvää asiaa hunningolle täällä kotirintamalla. Iivanain ja muitten ulkolaisten kanssa kurttiseeraava akkaväki työpalveluun Karjalan korpiin. Kyllä siellä liian kuumat tunteet viilenee."⁴⁶

Toisinaan huhut kertoivat vankien olleen mukana myös paikkakunnan yleisissä riennoissa:

"-- iltamissa on nähty myös sotavankeja yleisön joukossa. Sen ja sen talon isäntä kertoi kuulleen, että sotavankeja on ollut mukana paikkakunnan nuorten salaisissa nurkkatansseissa. Se ja se sanoi nähneensä venäläisiä sotavankeja sunnuntaisin istumassa joukolla ravintolassa."⁴⁷

Mielipiteet palautuksista olivat hyvin ristiriitaisia. Ilmeni auttamishalua, välinpitämättömyyttä tai passiivista myötälämistä, mutta esimerkiksi inkeriläisiä myös painostettiin palaamaan kotimaahansa. Pisimmälle vietyinä myötätunto ilmeni toimintana, jolla pakolaisia autettiin pakenemaan Ruotsiin. Tukea antoivat myös ne, jotka eivät poliittisista ja periaatteellisista syistä hyväksyneet palautuksia.

Tavallinen suomalainen käsitti kuitenkin neuvostokansalaisten palautukset yleisesti väistämättömyytenä, jota valvontakomissio vaati ja jonka se tavalla tai

46 Turunen 1998, s. 52–53. Turunen viittaa edelleen: Lähetettyjen palsta Suomen Sosialidemokraatti n:o 290, 24.10.1941. Kotiryssät. Valpo I, XXIX:41, kotelo 595, KA.

47 Turunen 1998, s. 59. Turunen viittaa edelleen: Ilmoitus n:o 72/43. Koskee: Karttulaan sijoitettujen venäläisten sotavankien vartiointia. Valpo I, XXIX:41, kotelo 595, KA.

toisella veisi kuitenkin läpi. Sivulliset eivät asiaan voisi paljoakaan vaikuttaa. Yleisesti mietittiin, pääsisivätkö ihmiset palaamaan kotiseuduilleen ja mikä heitä Neuvostoliitossa odottaisi. Pahoja aavistuksia ja huhuja oli runsaasti liikkeellä.⁴⁸

Passiivisen myötätunnon ohella ilmeni kuitenkin myös aktiivista neuvostokansalaisten palautusintoa. Tämä kytkeytyi poliittisiin mielipiteisiin, joiden mukaan Suomen tuli mahdollisimman pitkälle ja tarkoin täyttää välirauhansopimuksen artiklat. Sotavuosien kokemuksistaan katkerat äärivasemmistolaiset edustivat selvimmin tällaista yleislinjaa.⁴⁹

Vastapainona vasemmistolaisten ajatuksille suomalainen oikeisto suhtautui erittäin kielteisesti väestöpalautuksiin. Taustalla vaikuttivat joko pakolaisia kohtaan tunnetut sympatiat tai poliittiset näkemykset. Yleisesti arveltiin, ettei siirtoväellä olisi Neuvostoliitossa odotettavissaan mitään hyvää, vaan he syöksyisivät suoraan turmaan. Tällaiset ihmiset auttoivat ja suojelivat neuvostokansalaisia: heitä piilotettiin, kuljetettiin Ruotsiin tai heille vakuutettiin, ettei lähteminen ollut pakollista. Ilmeni myös tapauksia, jolloin yritettiin käännättää sellaistaakin väkeä, joka olisi ollut halukas palaamaan kotialueilleen.⁵⁰

Arkaluontoinen ja salassa hoidettu pakkoluovutusprosessi aiheutti jännitteitä Suomen virkakoneiston sisällä. Yrjö Leinon johtama sisäasiainministeriö painosti voimakkain käskykirjein vuosina 1945–1947 paikallisia viranomaisia tarmokkaasti etsimään luovutettavia. Sisäasiainministeriötä syytettiin omaaloitteisuudesta ja liiallisesta aktiivisuudesta. Toisaalta ministeri Leino oli puun ja kuoren välissä. Hotelli Tornissa valvontakomission NKVD:n edustaja everstiluutnantti Fjodorov patisti useamman kerran sisäasiainministeriötä ja Valpoa tehokkaampaan toimintaan. Sapiskaa saanut sisäasiainministeri purki kiukkuaan alempaan suoritusportaaseen.⁵¹

Luovutukset olivat Suomessa pitkälinen ja äärimmäisen kiusalliseksi mielletty prosessi. Neuvostoliitto painosti aktiivisesti suomalaisia viranomaisia ripeämpään työskentelyyn. Luovutukset alkoivat kuitenkin herättää monien suomalaisten yksityishenkilöiden ja virkamiesten epäluuloja sekä vastenmielisyyttä Neuvostoliittoa kohtaan. Suomen korkein sotilas- ja poliisijohto ei "virallisesti" sabotoinut luovutuksia, mutta periaatteena oli toimia vasta valvontakomission ärähdysten jälkeen. Omaaloitteisuus ei kuulunut tehtävään.

Paikallistason viranomaiset ja yksityishenkilöt kokivat luovutukset usein vääryytenä Suomen rinnalla taistelleita miehiä kohtaan. Etsittyjä päästettiinkin karkaamaan, heitä suojeltiin vuosikausia, piiloteltiin yksityiskodeissa jne. Osa nimismiehistä ja kirkkoherroista avusti tarvittaessa karkureita hankkimaan henkilöllisyydestoituksia väärille nimille.

48 Nevalainen 1990, s. 267.

49 Nevalainen 1990, s. 267–268. Katso asiasta myös Kuusinen 1955, s. 11; Janhunen 1955, s. 21, 23; Haataja 1988, s. 59–86, 130, 137.

50 Nevalainen 1990, s. 269.

51 Katso tarkemmin Leinon tulosta sisäasiainministeriksi ja kommunisteista poliisivoimissa: Hietaniemi 1992, s. 247–261.

Piilottelujen merkitystä ei kuitenkaan tule korostaa liikaa, sillä monet palautusoperaatiot käynnistyivät nimenomaan ilmiantojen perusteella. Suojelupoliisi sai tiedonantoja runsaasti vielä 1950-luvun alussa. Taustalla vaikuttivat piilottajien tai piilotettavien väliset henkilökohtaiset erimielisyydet, jotka ääritapauksissa johtivat kaverin paljastamiseen. Usein ilmiantojen takana olivat kuitenkin poliittiset motiivit – Valpon ja Suojelupoliisin mukaan äärimmäisen vasemmiston kannattajissa oli runsaasti ilmiantajia.⁵²

52 Nevalainen 1990, s. 311–312; Suopo n:o 3/50. Tilannekatsaus maaliskuulta 1950. KLH:Lna, II: 1 Hb 4, JoMA.

6 PESÄNSELVITYSTÄ

6.1 Mitä pidätetyille tehdään?

LVK:n ja neuvostoviranomaisten tiukat vaatimukset asettivat suomalaiset vaikeasti ratkaistavan ongelman eteen. Rauhansopimuksen 9:n artikkelin ehdot velvoittivat:

"1. Suomi ryhtyy kaikkiin tarpeellisiin toimenpiteisiin taatakseen, että pidätetään ja luovutetaan tuomittaviksi:

a) henkilöt, joita syytetään sotarikosten sekä rauhaa ja ihmisyyttä vastaan tehtyjen rikosten suorittamisesta, niihin käskemisestä tai niihin osallistumisesta;

b) Liittoutuneiden ja Liittyneiden Valtojen kansalaiset, joita syytetään siitä, että he ovat rikkoneet maansa lakeja syyllistymällä maanpetokseen tai yhteistyöhön vihollisen kanssa sodan aikana.

2. Suomen on asianomaisen Yhdistyneisiin Kansakuntiin kuuluvan hallituksen pyynnöstä myös asetettava todistajina käytettäviksi Suomen oikeudenkäyttöpiirissä olevat henkilöt, joiden todistus on tarpeen oikeudenkäynnissä tämän artikkelin ensimmäisessä kohdassa mainittuja henkilöitä vastaan.

3. Tämän artikkelin 1 ja 2 kohdassa olevien määräysten soveltamista koskevat erimielisyydet on asianomaisen hallituksen alistettava Neuvostoliiton ja Yhdistyneen Kuningaskunnan Helsingissä olevien diplomaattisten edustustojen päälliköille, jotka sopivat syntyneiden vaikeuksien selvittämisestä."¹

¹ Valtioneuvoston pöytäkirja ulkoasiainministeriön esittelyssä tasavallan presidentille 18.4.1947. Liite 1, ratifioitava rauhansopimus. UM; Asetuskokoelman sopimussarja 1947. Asetus rauhansopimuksen voimaantumisesta 16.9.1947, n:o 20. Helsinki 1947.

Vastassa olivat kuitenkin useasti vahvat humanit näkökohdat. Pakkotilanteessa pidätyksiä suoritettiin, mutta entä sen jälkeen – mitä tapahtui LVK:n poistuttua maasta?

Keskeiseksi kysymykseksi nousi, ketkä Suomi oli velvollinen luovuttamaan Neuvostoliittoon. Asiaa arvioi muun muassa ulkoasiainministeriön oikeudellisen osaston osastopäällikkö Tauno Suontausta. Muistiossaan 27. lokakuuta 1947 Suontausta totesi edellytyksenä luovutuksille olevan, että kyseisiä henkilöitä syytetään. Toisin sanoen heidän palauttamisestaan oli tehty diplomaattiteitise esitys. Mitä tuli lähetystösihteerin Andrei Zotovin ilmoitukseen 25. lokakuuta 1947, että Neuvostoliitto katsoo Suomen olevan sidottu välirauhansopimukseen ja sen 10:n artikklaan niin kauan kuin sotavankeja maasta löytyy, katsoi Suontausta Suomen jo täyttäneen artiklan vaatimukset. Rauhansopimuksen myötä välirauhansopimus oli lakannut olemasta voimassa.²

Valtiollinen poliisi laati muistion toimistaan Neuvostoliiton kansalaisten pidätyks- ja luovuttamiskysymyksessä. Se päivättiin 27. lokakuuta 1947. Muistio alkoi toteamuksella, että välirauhan 10:n artiklan velvoittamana Suomi oli palauttanut Neuvostoliittoon noin 44 500 henkilöä. Lukuun sisältyivät myös ne palautukset, jotka Valtiollinen poliisi oli suorittanut yhdessä muiden viranomaisten kanssa. Rauhansopimuksen astuttua voimaan oli palauttamatta ollut edelleen noin 1200 Haku-luettelossa etsintäkuulutettua sotavankikarkuria tai heihin rinnastettavaa henkilöä. Tämän lisäksi Valpon mukaan Suomessa oli edelleen myös sellaisia Neuvostoliiton kansalaisia, jotka olivat jääneet pois etsintäkuulutettujen luetteloista syystä että: viranomaiset olivat hävittäneet heidän sodanai-kaista toimintaansa koskevia asiakirjoja; palautettaviksi tarkoitetuille henkilöille oli useissa tapauksissa järjestetty joko viranomaisten tietten tai heitä harhaanjohtamalla vääriä henkilöllisyyspapereita: heitä oli myös jopa viranomaisten toimesta salaa kuljetettu Ruotsiin; muutamat viranomaiset olivat suhtautuneet leväperäisesti etsintätoimintaan, mikä oli viivästyttänyt pidätyksiä ja palautuksia. Tämän vuoksi LVK oli antanut määräyksen erityisen Haku-ryhmän perustamisesta Valtiollisen poliisin johdon alaisuuteen.

LVK oli usein antanut Valpolle erilaisia henkilöluetteloja etsintöjä varten niistä Neuvostoliiton kansalaisista, jotka heidän tietojensa mukaan kuuluivat palautettaviin henkilöihin. Suomen viranomaisilla ei kuitenkaan aina ollut tarkkoja tietoja kyseisten henkilöiden aikaisemmista vaiheista. Valpo puolestaan perusteli omaa toimintaansa rauhansopimuksen 9:n artiklalla. Se toimitti ennen rauhansopimuksen voimaantumista pidätettyjen kuulustelupöytäkirjat suoraan LVK:lle, joka puolestaan epäselvissä tapauksissa ratkaisi, joutuiko asianomainen henkilö palautettavaksi. Rauhansopimuksen tultua voimaan ja LVK:n poistuttua maasta Valtiollinen poliisi oli tiedustellut ulkoasiainministeriöltä ohjeita jo pidätettyinä olevien ja yleensä rauhansopimuksen 9:n artiklan toteuttamista koskevien asioiden suhteen.

Vastauskirjeessään 10. lokakuuta 1947 ulkoasiainministeriö oli ilmoittanut, että 9:n artiklan tarkoittamia henkilöitä koskevat asiakirjat on lähetettävä nyt

2 Yleiskatsaus asiakirjoihin ajalta 8.10.1947–19.1.1950, pitäen silmällä erikoisesti sotavankien palautusta rauhansopimuksen voimaan tultua, I. Tapiola 8.3.1951. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo I.

ulkoasiainministeriölle. Ohjeen mukaisesti oli Valpo toimittanut ulkoasiainministeriölle pidätettyjen kuulustelupöytäkirjat sekä suomen- että venäjänkielisinä.

Muistiota kirjoitettaessa oli rauhansopimuksen 9:n artikkelin perusteella pidätettyinä kaikkiaan 31 Neuvostoliiton kansalaista. Heistä kuusi oli etsintäkuulutettuja sotavankikarkureita; muut olivat joko Neuvostoliiton tai liittoutuneiden vihollisarmeijoissa palvelleita. Viiden kuuluminen 9:nnessä artiklassa tarkoitettuihin henkilöihin oli epäselvää. LVK oli kuitenkin heitä aikoinaan tiedustellut ja pyytänyt Valpoa lähettämään heistä kuulustelupöytäkirjat. LVK oli tämän jälkeen luvannut ilmoittaa, vaaditaanko heidät Neuvostoliittoon vai voidaanko heidät vapauttaa. LVK:n poistuttua Suomesta jäi ratkaisu pidätettyjen kohtalosta tekemättä.

Koska Valpo ei ollut saanut ulkoasiainministeriöltä pyytämäänsä selviä ohjeita rauhansopimuksen 9:n artikkelin edellyttämää toimintaa varten, oli se lopettanut etsintä- ja pidättämistoimet muiden kuin etsintäkuulutettujen sotavankikarkurien kohdalla. Näistä etsinnöistä vastasi edelleen Haku-ryhmä. Valpo katsoi, ettei se kuitenkaan ollut voinut oma-aloitteisesti ryhtyä vapauttamaan niitä, joiden asian LVK oli määrännyt tutkittavaksi. Sama koski myös muita pidätettyjä Neuvostoliiton kansalaisia, joiden katsottiin lukeutuvan rauhansopimuksen 9:n artikkelin b-kohdassa mainittuihin henkilöihin.

Valpon mukaan minkäänlaista selvää ryhmitystä, luokittelua, ei kaikista eri tapauksista voitu suorittaa. Tämä johtui siitä, että oli ollut tapauksia, joissa LVK oli tulkinnut sodanaikaiset, sinänsä jopa mitättömiltä näyttäneet rikkomukset niin törkeiksi, että mainittujen henkilöiden oleskelu Suomessa oli peruutettu ja heidät oli vaadittu Neuvostoliittoon. Tämän vuoksi Valpo oli katsonut voitavan ajatella, että tarkoin eriteltäisiin toimiensa perusteella henkilöt, jotka voitaisiin laskea 9:n artikkelin b-kohdan puitteisiin ja sen perusteella ryhdyttäisiin toimenpiteisiin heidän palauttamisekseen. Tämän katsottiin myös poistavan sellaisten henkilöiden pidättämiset, jotka voitiin lukea 9:n artikkelin ulkopuolelle.

Valpo totesi Suomessa olevan joukon sellaisia Neuvostoliiton kansalaisia, jotka sodanaikaisen toimintansa ja 9:n artikkelin puitteissa voitiin jaotella seuraaviin ryhmiin: 1) henkilöt, jotka olivat palvelleet Neuvostoliiton armeijassa ja joutuneet Suomessa vangeiksi; 2) henkilöt, jotka erikoiskoulutuksen saaneina työntekijöinä olivat palvelleet Neuvostoliitossa erilaisissa työmuodostelmissa tai sotatarveteollisuudessa, mikä rinnastettaisiin näin normaaliin armeijapalvelukseen; 3) Itä-Karjalassa evakuoinnin aikana antautuneet siviilihenkilöt, jotka neuvostolain mukaan olivat rikollisia – eräitä oli muutamissa tapauksissa palautettukin LVK:n aikana; 4) muut rikoksiaan kärsimässä olleet henkilöt ja armeijapalvelua pakoilleet, jotka olivat onnistuneet pääsemään Suomeen; 5) sekä neuvostoarmeijassa että myös Suomen armeijassa esimerkiksi Heimopataljoona 3:ssa palvelleet; 6) henkilöt, jotka eivät olleet palvelleet neuvostoarmeijassa, mutta joita oli kuljetettu Suomeen palvelemaan Suomen armeijassa esimerkiksi Er.P 6:ssa (inkeriläiset); 7) Neuvosto-Viron, -Latvian ja -Liettuan kansalaiset, jotka olivat palvelleet vuonna 1940 omien maiden armeijoissa, mutta jotka maiden Neuvostoliittoon "liittymisen" jälkeen oli yhdistetty puna-armeijaan, sen jälkeen sodan vuonna 1941 alettua mahdollisesti joutuneet vangeiksi saksalaisille,

liittyneet Saksan armeijaan ja myöhemmin päässeet Suomeen, jossa edelleen liittyneet eri armeijajyksiköihin, kuten nyt pidätettyinä olevat virolaiset; 8) neuvostobaltit, lähinnä he olivat siviilihenkilöitä, jotka olivat pakoilleet kotimaassaan saksalaisia ja myöhemmin onnistuneet pääsemään Suomeen, ja liittyneet täällä Suomen armeijaan; 9) henkilöt, jotka pääasiassa Virossa saksalaisten miehityskaudella olivat palvelleet Saksan armeijassa tai olleet heidän kanssaan yhteistyössä, saapuneet myöhemmin Suomeen, jossa eräät olivat palvelleet Suomen armeijassa, muutamien harvojen jäädessä siviilialoille.³ Yhteistä eri ryhmille kuitenkin oli, että niihin kuuluneet henkilöt kuuluivat kiistatta 9:nnen artiklan mukaan Neuvostoliittoon luovutettaviin.

6.2 Olisi parasta, että tällaiset pienet asiat jätettäisiin sikseen

Julkisuuden – painostuksen ja kritiikin – edessä valtiollisen tason sekä odotettiin ottavan että oli otettava kantaa tapahtumiin. Pidätettyjen virolaisten omaisten kanteluista eduskunnan oikeusasiamiehelle ei kuitenkaan ollut apua sen enempää kuin kansanedustaja Arvo Salmisen (Kok) tekemästä kyselystäkään: *"Tietääkö hullitus, että Valtiollisen poliisin toimesta on pidätetty maassamme jo useita vuosia vapaasti oleskelleita virolaisia, joiden toiminta ei ole mitenkään ollut maallemme vahingollista?"* Salminen halusi myös tietää, aikoiko hallitus ryhtyä toimenpiteisiin asian selvittämiseksi ja mahdollisiin laittomuuksiin syyllistyneiden viranomaisten rankaisemiseksi?⁴

Sisäasiainministeri Yrjö Leino ei vastannut kysymykseen. Presidentti Paasikivi puuttui asiaan hallituksen ulkoasiainvaliokunnassa, koska katsoi Valpon toimineen asiassa liian oma-aloitteisesti. Ulkoasiainvaliokunta piti kokouksen 28. lokakuuta 1947. Läsnä olivat presidentti Paasikivi, pääministeri Mauno Pekkala (SKDL), sisäasiainministeri Yrjö Leino, ministeri (sosiaaliministeriöstä) Lennart Heljas (Maalaisliitto) ja opetusministeri Eino Kilpi (SKDL) sekä ulkoasiainministeriöstä Tapio Voionmaa ja Viljo Ahokas.⁵ Ulkoasiainministeri Enckell oli sairaana ja ministeri (ulkoasiainministeriöstä) Reinhold Svento (SKDL) Moskovassa. Päiväkirjaansa Paasikivi kirjasi seuraavan keskustelun:

Sitten otin esille virolaisten vangitsemisen ja kysyin, miten sen asian laita on. Leino: Rauhansopimuksen 9. artiklan mukaan on nämä vangittu. Ovat olleet Neuvostoliiton kansalaisia ja suurimmaksi osaksi tällaiset kansalaiset ovat olleet sotavankeja. Virolaiset, joita on pidätetty 13, ovat olleet Suomen armeijassa ja taistelleet Neuvostoliittoa vastaan ja sen tähden ovat 9. artiklan alaisia. Niitä ei

3 PM. 27.10.1947. Ilm. n:o 1869. Valpo II, XXV:162, KA.

4 Karjala 31.10.1947. Virolaisten pidätyksestä esitetty eduskuntakysely.

5 Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirja 28.10.1947. UM Cb Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat 1946–1949.

ole aikaisemmin vangittu sen tähden, että Valpo ei tiennyt, että kaikki olivat olleet Suomen armeijassa sodan aikana. Nyt on pyydetty oikeuskanslerilta ja tohtori Suontaustalta lausuntoa, miten näiden juridinen asema on.

Minä sanoin tulkinneeni 9. artiklan niin, että olemme velvolliset vangitsemaan ja luovuttamaan ainoastaan, jos asianomainen valtio sitä vaatii. Mutta näitä ei ole vaadittu. Olisi paras, että tällaiset pienet asiat jätettäisiin sikseen. Ne vain tuottavat ikävyyksiä ja herättävät kansassa vastamieltä. Nyt on Scott sekaantunut asiaan ja pyytänyt selvitystä.

Leino toivoi, että ulkoministeri pääsee sopimukseen tästä asiasta Neuvostoliiton lähetystön kanssa.

Heljas: Tämä asia tuottaa hallitukselle vaikeuksia, koska yleisö luulee, että hallitus on asian takana. Mutta hallitus ei ole tiennyt siitä mitään ja mitään demarchia ei ole venäläisten puolelta tehty. Valpon toiminta on sen tähden erehdys ja liiallista nöyristelemistä. Tällaisiin asioihin ei pidä ryhtyä, ellei asianomainen valtio vaadi. Valpolle on annettava sellaiset ohjeet.

Toivottiin, että ulkoministeri saisi tämän asian raukeamaan.⁶

Kokouksen jälkeen ulkoasiainvaliokunta määräsi, että Valpo ei saanut luovuttaa ketään Neuvostoliittoon ennen kuin ulkoasiainministeriö oli antanut siihen nimenomaisen käskyn.⁷

Yrjö Leinon muistelmien mukaan ennen rauhansopimuksen voimaantuloa Valpo toimitti pidätettyjen kuulustelupöytäkirjat LVK:lle, joka antoi palauttamismääräyksen. Poikkeuksetta vaadittiin palautettaviksi ne neuvostokansalaiset, jotka "joko olivat palvelleet tai saaneet palvelukseenastumismääräyksen maansa armeijaan, jotka olivat palvelleet liittoutuneiden vihollisten armeijoissa tai niiden alaisissa muodostelmissa ja jotka olivat sodan aikana avustaneet vihollismaita syyllistymällä rikoksiin Neuvostoliittoa vastaan esim. ilmiantamalla maansa kansalaisia tai avustamalla vihollispartioita."⁸ Myöhemmin Valtiollinen poliisi ja Suojelupoliisi etsivät ja valtioneuvoston päätöksellä luovutettiin Neuvostoliittoon vain luettelossa tai Neuvostoliitosta tulleissa erityislistoissa mainittuja sotilaita tai neuvostoliittolaisten sotarikollisiksi määrittelemiä henkilöitä.⁹

6 Paasikivi 1985, s. 499–500.

7 Nevalainen 1990, s. 264.

8 Leino 1991, s. 121.

9 Nevalainen 1990, s. 264; PM. 27.10.1947. Ilm. n:o 1869. Valpo II, XXV:162, KA; Sisäasiainministeriö 9.1.1950 n:o 155/P. Valpo II, XXV:173, KA.

6.3 Päätös on tehtävä lain ja sopimuksen mukaisesti

Polemiikki luovutuksista tuli kuitenkin Neuvostoliiton tietoon ja se esittikin nyt ensin suullisesti ja myöhemmin myös kirjallisesti virolaisia ja eräitä muitakin pidätettyjä luovutettaviksi.

Neuvostoliiton selkeäsanaisista vaatimuksista huolimatta luovutuskysymys askarrutti suomalaisia useaan kertaan loka-marraskuun vaihteessa 1947. Ulkoasiainministeriön neuvotteleva virkamies tuomari Viljo Ahokas totesi muistiossaan 30. lokakuuta 1947, että Suomi on velvollinen palauttamaan kaikki sotavangit. Ahokas perusteli kannanottoaan sillä, että oli suomalaisten syy, ettei heitä kaikkia ollut vielä palautettu. Lisäksi Ahokas totesi, että sotavangit oli luovutettava ilman eri pyyntöä. Ahokkaan mukaan kyseessä olivat kahdeksan virolaista, kaksi inkeriläistä ja yksi liettualainen, jotka kaikki olivat olleet saksalaisten palveluksessa.¹⁰

Paasikivi joutui palaamaan luovutuskysymykseen jo 1. marraskuuta 1947. Enckellillä oli uutisia:

"Enckell ilmoitti telefonissa, että Abramov oli soittanut hänelle ja sanonut Moskovasta saaneensa määräyksen siitä, että 7 virolaista, jotka ovat sotavankeja, on luovutettava heille.

Minä sanoin, että asia on juridisesti täysin selvitettävä, josta Tarjanteelta on pyydetty lausuntoa, ja sitten käsiteltävä lainmukaisessa järjestyksessä ja päätös tehtävä täysin lain ja sopimuksen mukaisesti. Asia on tärkeä ja koskee meidän asemaamme oikeusvaltiona.

Enckell lupasi soittaa Abramoville.

Puhuin asiasta Tarjanteen kanssa, joka oli vasta eilen saanut paperit eikä vielä ollut valmis. Oli luullut, että asia ei ole niin kovin kiireellinen.

Myöhemmin Enckell ilmoitti puhuneensa Abramovin kanssa, joka sanoi ilmoittavansa Moskovaan, että kun Suomen hallitus ei vielä ole käsitellyt asiaa, ei sotavankien luovutusta voida vielä huomenna suorittaa."¹¹

Paasikivi jatkoi virolaiskysymyksestä vielä seuraavana päivänä (2.11.). Pekkala ja Enckell olivat tällöin presidentin luona:

"Kerroimme Enckellille, mitä eilen oli tapahtunut. Sovimme siitä, että asia lykätään siksi, kunnes palaavat Moskovasta. Siksi on saatava Tarjanteen ja Kairan lausunnot.

Pyysin heitä ajattelemaan, että esim. Abramovin kautta tai muulla tavalla asia saataisiin raukeamaan.

10 Yleiskatsaus asiakirjoihin ajalta 8.10.1947–19.1.1950, pitäen silmällä erikoisesti sotavankien palautusta rauhansopimuksen voimaan tultua, I. Tapiola 8.3.1951. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo I.

11 Paasikivi 1985, s. 501.

*Sanoin vaativani, että asia on käsiteltävä tarkasti laillisessa järjestyksessä lakien ja sopimusten mukaan.*¹²

Valpon lähetettyä lisää kuulustelupöytäkirjoja ulkoasiainministeriön oikeudellisen osaston päällikkö Suontausta laati 3. marraskuuta 1947 uuden muistion. Hän toisti käsityksensä, ettei rauhansopimus sisällä mitään sotavankien luovuttamisesta. Myöskään kansainvälisten sopimusten nojalla Suomella ei voitu katsoa olevan velvollisuutta kotiuttaa muita kuin ne, jotka itse sitä halusivat. Poikkeuksen muodostivat Suontaustan mukaan ne sotavangit, jotka oli suostuttu rikollisina luovuttamaan.¹³

Jälkeenpäin Paasikivi pohtikin useamman kerran, olisiko luovuttamisia voitu välttää. Neuvostoliitto perusti vaatimuksensa siihen, että rauhansopimuksen mukaan Suomen oli luovutettava ne neuvostokansalaiset, jotka olivat taistelleet Neuvostoliittoa vastaan tai syyllistyneet maanpetokseen. Toisaalta LVK:n everstiluutnantti Fjodoroff oli painostanut Valpoa virolaisasiassa jo joulukuusta 1944 alkaen: *"-- everstiluutnantti Fjodoroff huomautti, että työtä tehdään kovasti, mutta siitä huolimatta pääsevät meidän virolaisemme karkaamaan maasta -- nämä luonnollisesti ovat saksalaisia agentteja, jotka puolueettomalla Ruotsin maaperällä työskentelevät Neuvostoliittoa ja sen liittolaisia vastaan, mutta käyttävät myös Suomen aluetta tukikohtana ja etappina. Olisi tärkeää päästä virolaisten puuhien perille --."*¹⁴

Moraalisesti ja yksilöiden kärsimykset huomioon ottaen Valpon toiminta virolaiskysymyksessä oli ehdottomasti tuomittavaa. Puhtailla papereilla ei kuitenkaan selviä Suomen poliittinen johtokaan, vaikka se esittikin asiasta tietämättömyyttä ja vältti julkisia tunteenpurkauksia sekä hurjistumisia. Poliittinen johto vältti viimeiseen saakka ottamasta vuosina 1945–1947 selkeää kantaa vaikeassa ja arkaluonteisessa virolaiskysymyksessä.¹⁵ Tosin loppuvuodesta 1947 virolaiskysymyksen noustua julkisuuteen alkoi voimakas kulissientakainen työ.

6.4 Professori Kairan juridinen lausunto

Ulkoasiainministeriön oikeudellisen osaston päällikkö Tauno Suontausta oli todennut, ettei rauhansopimus edellyttänyt sotavankien luovuttamista. Suontaustan kantaan yhtyi 12. marraskuuta 1947 myös kansainvälisen oikeuden professori Kaarlo Kaira, joka katsoi, ettei Suomella ollut enää mitään velvollisuutta luovut-

12 Paasikivi 1985, s. 501–502.

13 Yleiskatsaus asiakirjoihin ajalta 8.10.1947–19.1.1950, pitäen silmällä erikoisesti sotavankien palautusta rauhansopimuksen voimaan tultua, I. Tapiola 8.3.1951. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo I.

14 Valtiollisen poliisin päällikön muistio käydyistä keskusteluista 8.12.1944 klo 16 everstiluutnantti Fjodoroffin kanssa hotelli Tornissa. Valpo II, XXV:158, KA.

15 Esimerkiksi Suomesta paenneiden paluu Suomeen ja avunpyynnöt. Virolaisten pakolaisten kirjeitä Suomen Tukholman-lähetystölle. Tukholman lähetystön arkisto, JoMA.

taa sotavankeja vastoin näiden tahtoa. Kaira perusti päätelmänsä välirauhan- ja rauhansopimuksen eroavaisuuksiin. Kairan mukaan välirauhansopimuksella "lopetetaan sotatoimet ja määrätään ne ehdot, joilla tämä tapahtuu ja jotka koskevat lähinnä molempien sotaikäyviin sotavoimien toimintaa välirauhan aikana tai muita sodan yhteydessä olevia seikkoja. Toiselta puolen se sisältää yleisiä määräyksiä, jotka ovat tarkoitettut säännöstmään sotaikäyviin välisiä suhteita tulevaisuudessa." Viimeksi mainittuja ehtoja Kaira piti ohjelmanluontoisina: ne vaatisivat täsmällistämistä rauhansopimuksessa. Tarkkoinakin ne olivat luonteeltaan vain väliaikaisia. Ellei niitä vahvistettaisi myöhemmin rauhansopimuksella, ne eivät velvoittaisi sopimuspuolia myöhemmin.

Tämä johtui Kairan mukaan välirauhansopimuksen perusluonteesta: se miellettiin yleisesti rauhansopimuksen perustaksi, mutta se erosi kuitenkin luonteeltaan rauhansopimuksesta sikäli, että sotatila ei päättynyt edellisellä, vaan jatkui välirauhan aikanakin. Vasta rauhansopimus lopetti sotatilan. Valtioiden välinen perusstatus muuttui siis ainoastaan rauhansopimuksella. Tätä kautta myös välirauhansopimuksen voimassaolo lakkasi rauhansopimuksen tultua voimaan.

Kairan mukaan välirauhansopimuksen määräyksillä oli rauhan voimaantultua merkitystä vain rauhansopimusta selventävinä perusteina. Tätä kautta voi luonnollisesti päätellä, että välirauhansopimuksen määräykset olivat jatkuvasti voimassa rauhan tultuakin. Tällöin sopimusehdot perustuivat kuitenkin rauhansopimukseen, ei välirauhansopimukseen.

Kaira myönsi, että näin oli luonnollisesti asian laita, jos määräykset oli otettu rauhansopimukseen alkuperäisessä tai täsmällistetyssä muodossa. Toisaalta, vaikka näin ei olisikaan, voisi oikea tulkinta johtaa siihen, että välirauhansopimusmääräyksien oli katsottava *implicite [viitteellisesti, kätkeytysti]* sisältyvän rauhansopimukseen. Kaira suhtautui väitteeseen erittäin kriittisesti. Käsitystään Kaira perusteli oikeustilassa vallitsevilla eroilla (sotatila/rauhantila), eikä ollut halukas sisällyttämään välirauhan määräyksiä rauhansopimukseen varsinkaan epäilyttävissä tapauksissa. Perusteiden olisi tällöin oltava erittäin vahvat.

Kairan mukaan edellä esitetty koski välirauhansopimuksia ja rauhansopimuksia yleensä. Myös Suomi oikeusvaltiona ja kansainvälisen oikeusyhteisön jäsenenä oli velvollinen huomioimaan kansainvälisen oikeuden määräykset. Samalla myös asiaa koskevat kansallisten lakien ja asetusten velvoittavuudet olivat muuttuneet. Suomen tapauksessa laki, jolla välirauhansopimuksen määräykset oli saatettu valtiosisäisesti voimaan, oli menettänyt sisältönsä ja sen asiallinen voimassaolo oli näin lakannut. Rauhansopimuksen voimaan saattaneen blankettiasetuksen määräyksellä, että välirauhansopimuksen määräykset olivat lakanneet olemasta voimassa, ei siis ollut konstitutiivista merkitystä. Se oli luonteeltaan puhtaasti deklaratiivinen.

Tästä johtuen Kaira katsoi, ettei välirauhansopimuksen 10. artikla voinut enää velvoittaa Suomea ja olla viranomaisten normina suoraan välirauhansopimuksen nojalla. Oli kuitenkin mahdollista, että sen voitiin katsoa viitteellisesti sisältyvän rauhansopimukseen. Kairan mielestä oli myös mahdollista, että se voisi velvoittaa Suomea välirauhansopimuksen jälkiseurauksena. Kuitenkin tällaiseen tulisi Kairan mielestä olla erittäin vahvoja syitä. Näitä ei ilmeisesti ollut olemassa. Päinvastoin kaikki näytti viittaavan siihen, että välirauhansopi-

muksen 10. artikla oli tarkoitettu täytettäväksi heti välirauhansopimuksen solmimisen jälkeen. Tähän viittasivat myös sopimuksen sanamuodot: Suomi sitoutui viipymättä luovuttamaan luovutettavat henkilöt ja sitoumus koski silloin ("nykyään") sen hallussa olleita henkilöitä. Sekin, että luovutuksien tuli tapahtua Liittoutuneiden (Neuvostoliiton) ylimmälle sotilasjohdolle viittasi sodan aikaan. Liittoutuneiden sotilasjohdolla ei luonnollisestikaan ollut enää rauhan aikana mitään tehtäviä Suomessa, vaan Suomen ja Neuvostoliiton välisiä suhteita hoidettiin nyt normaalien diplomaattisten menettelytapojen mukaisesti ulkoasiainministeriöiden ja lähetystöjen välillä.

Edelleen oli otettava huomioon, että rauhan aikana ei enää ollut olemassa samanlaista tarvetta määrätä Suomelle sotavankien luovutusvelvollisuutta. Suomi oli ilman mitään erikoissitoumusta velvollinen myös vuoden 1907 maasotaohjesäännön mukaan lähettämään sotavangit kotimaahansa mahdollisimman pian rauhan solmimisen jälkeen. Kairan mielestä tällaisen erikoissäännöksen ottaminen välirauhansopimukseen välirauhan ajaksi päti täysin myös vuoden 1929 Geneven sotavankisopimukseen, jonka mukaan sodankävijävallat olivat periaatteessa velvollisia sisällyttämään aseleposopimukseen määräyksiä sotavankien kotiuttamisesta. Näin ollen ei Suomessa vielä olleiden sotavankien palauttamiseksi tarvinnut vedota välirauhansopimuksen 10:nteen artiklaan. Tämän vuoksi ei Suomen rauhansopimukseen, kuten ei samanaikaisesti tehtyihin Italian, Bulgarian, Romanian ja Unkarin rauhansopimuksiinkaan, ollut otettu neuvosto- ja liittolaissotavankien kotiuttamista koskevia määräyksiä.

Kairan mukaan välirauhansopimuksen solmimisen jälkeen sotavankeja ryhdyttiin kotiuttamaan niin kiireesti, että varsinainen luovutus tapahtui kahdessa kuukaudessa sopimuksen tekemisen jälkeen. Suomesta oli luovutettu 23. marraskuuta 1944 mennessä lähes 44 000 sotavankia. Välirauhan tilaa oli sittemmin jatkunut odottamattoman kauan – kaikkiaan kolme vuotta – niin kauan, ettei sitä ollut voinut sitä tehtäessä kuvitella. Poikkeuksellisen pitkänä aikana oli ollut hyvä tilaisuus täyttää velvollisuus myös niiden muutamien henkilöiden kohdalta, jotka olivat jääneet palauttamatta varsinaisen luovutuksen yhteydessä.

Luovutuksia oli tehtykin aina rauhantuloon asti, mutta luovutettujen määrä oli vuodesta vuoteen vähentynyt. Vuoden 1945 loppuun mennessä luovutettiin 458, vuoden 1946 aikana 78 ja vuonna 1947 enää 39 henkilöä. Nämä henkilöt olivat ilmeisesti olleet osittain sotavankileireiltä tai luovuttamista varten kuljetettaessa karanneita, mutta myöhemmin kiinnisaatuja, sekä osittain sellaisia, jotka eivät olleet olleet Suomen viranomaisten hallussa välirauhaa solmittaessa ja joita luovutusvelvollisuus ei siis oikeastaan edes koskenut. Tässä yhteydessä Kaira painotti 10:n artiklan sanamuotoa: "*huom. 10. art:n sanat: 'sen hallussa nykyään olevat -- sotavangit'*".

Kairan mielestä Suomi oli näin selkeästi jo ennen rauhansopimuksen tekemistä käytännössä täyttänyt 10:n artiklan edellyttämän sotavankien kotiuttamisvelvollisuutensa. Se oli jopa ylittänyt sen luovuttamalla henkilöitä, jotka eivät olleet joutuneet Suomen haltuun sodan aikana, eivätkä näin olleet voineet olla sotavankeja. Kairan mielestä ei tästäkään syystä ollut ollut tarpeen sisällyttää rauhansopimukseen välirauhansopimuksen 10:nnettä artiklaa vastaavaa määräystä.

Kaira spekuloi myös rauhansopimuksen 9:n artikkelin I momentin b-kohtaa, sen oikeutusta ja velvoituksia. Kaira totesi, että rauhansopimuksen 9:n artikkelin I momentin a-kohtaan sisällytettiin samantapainen sotarikollisia koskeva määräys, kuin oli ollut välirauhansopimuksen 13:nnessä artiklassa. Kuitenkaan 10:nnettä artiklaa vastaavaa määräystä ei ollut otettu rauhansopimukseen. Koskihan rauhansopimuksen 9:n artikkelin I momentin b-kohtaan velvoitus kokonaan toisessa asemassa olevia henkilöitä: niitä liittoutuneiden maiden kansalaisia, joita syytettiin maanpetoksesta tai yhteistyöstä vihollisen kanssa sodan aikana. Määräys koskisi siis vain sotavankeja, jotka olivat syyllistyneet artikkelin mukaisiin rikoksiin, mutta ei sotavankeja pelkästään sen nojalla että he ovat sotavankeja. Näin ollen rauhansopimuksen 9:n artikkelin I momentin b-kohtaan ei voinut katsoa edes viitteellisesti sisältävän välirauhansopimuksen 10:nnettä artiklaa.

Kaira oli selvitellyt 10:nnettä artiklaa siltä osin kuin se koski neuvosto- ja liittolaissotavankien kotiuttamisvelvollisuutta. Hänen mielestään sama päti kuitenkin myös, mikäli oli kyse Neuvostoliiton ja liittoutuneiden kansakuntien kansalaisista, jotka oli internoitu ja tuotu väkisin Suomeen. Määräys ei siis koskenut henkilöitä, jotka olivat tulleet Suomeen vapaaehtoisesti. Todellisuudessa artikkelin nojalla oli luovutettu henkilöitä huomattavasti enemmän kuin mitä artikkelin sanamuoto olisi edellyttänyt. Tähänkin velvoitukseen nähden oli Suomi Kairan mielestä *"lojaalisti täyttänyt välirauhansopimuksen ehdot"*, mistä rauhansopimuksen johdannossa välirauhansopimuksesta yleensä annettiin tunnustus. Välirauhansopimuksen 10:nnettä artiklaa ei tältä osalta voitu Kairan mielestä katsoa *implicite* sisällytetyksi rauhansopimukseen.

Kaira tuli siihen johtopäätökseen, että kun jo esitetyn lisäksi otti huomioon Suomen ja Neuvostoliiton välisessä kansainvälisessä asemassa tapahtuneen olennaisen muutoksen, jota rauhan tulo merkitsi, ei voinut tulla muuhun tulokseen kuin että välirauhansopimuksen 10. artikla ei sisältynyt edes kätkeytyksi rauhansopimukseen.

Kysymyksen, voisiko Suomi olla jollain tavoin välirauhansopimuksen 10:n artikkelin heijastusvaikutuksen perusteella edelleen velvollinen luovuttamaan artiklassa mainittuja henkilöitä, saattoi Kairan mukaan tehdä ennen kaikkea siksi, että välirauhansopimuksen 10. artikla oli luonteeltaan sitoumus täyttää konkreettinen *prestatio* [suoritus], artiklassa määriteltyjen henkilöiden luovuttaminen liittoutuneiden ylimmälle sotilasjohdolle. Käsitys oli Kairan mielestä oikea ja sen perusteella voisi ajatella Suomen joutuneen jonkinlaiseen *mora*-tilaan [viivästys, määrätyn velkasitoumuksen täyttämisaikojen umpeen kuluttua tapahtunut suorituksen viivästyminen] sen vuoksi, että kaikkia luovutettavia ei ollut voitu luovuttaa – luovutusvelvollisuus tästä johtuen jatkuisi siis edelleen. Kairan mukaan tätä vastaan voitiin kuitenkin esittää muun muassa se, että luovutukset eivät olleet viivästyneet merkittävästi tai jääneet laajuudeltaan vajavaisiksi, vaan pikemminkin päinvastoin Suomen nimenomaan todettiin lojaalisti täyttäneen välirauhansopimuksen ehdot. Näin oli katsottava myönnettyksi, että Suomi ei ollut joutunut *mora*-tilaan. Toisaalta, kun rauhansopimus oli merkinnyt niin perusteellista muutosta Suomen kansainväliseen statukseen kuin siirtymistä sotatilasta rauhantilaan, oli vaikeaa kuvitella, että jo lakanneen välirauhansopi-

muksen ehdot jatkuvasti velvoittaisivat, vaikka niitä ei ollut nimenomaan eikä edes viitteellisesti otettu rauhansopimukseen.

Kairan mukaan käsityksen vahvisti myös välirauhansopimuksen 10:n artiklan sanamuoto. Sen mukaan kotiuttamisvelvollisuuden tuli toteutua välittömästi, heti välirauhansopimuksen jälkeen. Tämä olikin suurimmaksi osaksi toteutunut. Siitä oli myös kulunut jo kolme vuotta, jona aikana Suomi oli pyrkinyt kotiuttamaan ne neuvostokansalaiset, joita ei heti ollut voinut luovuttaa.

Kairan mielestä oli luonnollista, että välirauhansopimuksen rauettua ilman, että rauhansopimuksessa oli tällaista oikeutusta mainittu, sen nojalla ei enää voinut tehdä uusia luovutusvaatimuksia. Kysymykseen saattoi tulla ainoastaan aikaisemmin, jo välirauhan aikana vireillä olleiden luovutusvaatimusten täyttämisen velvollisuus. Jos Suomelle olisi esitetty luovuttamisvaatimuksia niin aikaisin, että luovuttaminen olisi voitu toimittaa ennen rauhaa, ja sellaisiin henkilöihin nähden, joita Suomi 10:n artiklan mukaan oli velvollinen luovuttamaan ja jotka olivat suomalaisten viranomaisten hallussa, ja etenkin jos Suomen puolelta olisi lupailtu näiden luovuttamista, tällöin Suomi luonnollisesti olisi velvollinen täyttämään lupauksensa vielä rauhan tultuakin, jollei asianomaisia ole aikaisemmin luovutettu – Kaira pohdiskeli.

Kaira totesi edellä esitetyn edellyttävän, että olisi kyse konkreettisista luovutustapauksista, jotka olisivat olleet vireillä siirryttäessä välirauhantilasta rauhantilaan. Epämääräiset, abstraktit keskustelut eivät perustaneet tällaista velvollisuutta. Kun kansainvälinen asema Suomen ja Neuvostoliiton välillä oli perusteiltaan muuttunut, ei sellaiseen epämääräiseen perusteeseen nojautuvaa jatkuvuutta voinut ajatella – kirjoitti Kaira.

Yhteenvetona Kaira totesi, ettei välirauhansopimus, eikä myöskään sen 10. artikla ollut voimassa enää rauhansopimuksen tultua voimaan ja ettei mainittu artikla myöskään velvoittanut rauhansopimuksen nojalla siihen *implicite* kuuluvana. Kyseisestä artiklasta ei myöskään johtunut Suomelle rauhansopimuksen jälkeen täytettävää luovutusvelvollisuutta. Poikkeuksen muodostivat luonnollisesti selkeät laiminlyönnit yksittäisissä tapauksissa.

Kaira päätyi tulokseen, ettei sotavankeja tullut luovuttaa vastoin heidän tahtoaan, vaikka yleisen kansainvälisen oikeuden mukainen sotavankien luovutusvelvollisuus pysyikin voimassa. Suontaustan kommentteihin Kaira halusi lisätä, että sotavankien luovuttamisinstituutti oli tarkoitettu toteuttamaan ihmisyyttä tarkoituksenaan, ettei sotavankeus pääsisi muodostumaan työorjuudeksi. Se oli siis olemassa asianomaisen oman edun, eikä hänen kotivaltionsa intressien vuoksi. Normaalistihan nämä olivat yhtenevät, mutta milloin näin ei ollut, oli yksilön edulle annettava ratkaiseva merkitys. Olisi selvästi ollut ristiriidassa kotiuttamisinstituutin tarkoituksen kanssa se, että sotavanki luovutettaisiin kotivaltiolleen vastoin hänen tahtoaan, varsinkin milloin häntä hänen palattuaan kotimaahansa odottaisivat kohtalokkaat seuraukset hänen vangiksi joutumisestaan tai muusta menettelystään. Kaira kiinnitti huomiota siihen, että vuoden 1907 maasotaohjesääntö oli sanamuodoltaan huomattavasti väljempi kuin välirauhansopimuksen 10. artikla: siinä ei puhuttu sotavankien luovuttamisesta kotimaansa viranomaisille kuten jälkimmäisessä, vaan ainoastaan kotiuttamisesta "*repat-riement*". Kairan käsityksen mukaan Suomi ei ollut velvollinen yleisten

kansainvälisoikeudellisten periaatteiden mukaan luovuttamaan sotavankeja vastoin heidän tahtoaan, vaan tällaisessa tapauksessa riitti se, että heidät vapautettaisiin.¹⁶

Suontaustan ja Kairan lausuntojen merkitys korostui ajan myötä. Ne tarjosivat perustaa valtiojohdon myöhemmille pohdinnoille ja päätöksille. Heidän kommenttinsa herättivät myös eriäviä ajatuksia. Muun muassa oikeuskansleri Toivo Tarjanne totesi 15. marraskuuta 1947 laajassa lausunnossaan, että Suomen voitiin edelleen katsoa olevan velvollinen luovuttamaan kaikki sotavangit, jotka olivat olleet Suomessa välirauhansopimuksen laatimisen aikaan.¹⁷

6.5 Neuvottelumuistio Voionmaa-Zotov

Lähetystösihteeri Andrei Zotov saapui yhdessä avustajansa, tulkki Sergejevin kanssa ulkoasiainministeriön kansliapäällikkö Tapio Voionmaan puheille 25. marraskuuta 1947. Keskustelun aluksi lähetystösihteeri luovutti nootin, jossa Neuvostoliiton lähetystö vaati Suomen hallitusta välirauhansopimuksen 10. artiklan nojalla jatkuvasti kotiuttamaan Neuvostoliiton kansalaisia.¹⁸

Nootti osoitti selkeästi Neuvostoliiton odottavan luovutusten jatkamista. Myös Valpon edellytettiin jatkavan entistä aktiivista toimintaansa neuvostokansalaisten etsinnöissä. Neuvostoliiton tulkinta oli selvästi erilainen kuin esimerkiksi professori Kairalla.

Zotov viittasi Voionmaalle keskusteluunsa ulkoasiainministeriön neuvottelevan virkamiehen Viljo Ahokkaan kanssa 25. lokakuuta. Lähetystösihteeri oli saanut käsityksen, että Suomen ulkoasiainministeriö oli antanut paikallisille viranomaisille ohjeen lopettaa kotiutukset. Perusteena oli ollut, ettei Suomella ollut luovutuksiin enää velvoitetta välirauhansopimuksen lakattua olemasta voimassa.

Kansliapäällikkö Tapio Voionmaa merkitsi muistiinpanoihinsa ja sanoi Zotoville, että ulkoasiainministeriö oli kirjelmässään sisäasiainministeriölle 23. lokakuuta esittänyt, *"että Suomessa olevien Neuvostoliiton kansalaisten, jotka haluavat palata, on käännyttävä Neuvostoliiton lähetystön tai konsuliviraston puoleen, ja ettei Suomen valtiolla ole velvollisuutta kustantaa heidän matkakulujaan"*. Voionmaan mukaan Neuvostoliiton lähetystö ei hyväksynyt tätä tulkintaa, vaan katsoi väli-

16 Kaarlo Kairan lausunto välirauhansopimuksen 10. artiklan soveltamisesta Pariisin rauhansopimuksen jälkeen. Helsingissä marraskuun 12. päivänä 1947. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo I.

17 Yleiskatsaus asiakirjoihin ajalta 8.10.1947–19.1.1950, pitäen silmällä erikoisesti sotavankien palautusta rauhansopimuksen voimaan tultua, I. Tapiola 8.3.1951. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo I.

18 T. Voionmaan muistio, salainen. Lähetystösihteeri Zotov/Kansliapäällikkö 25.11.1947. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo I; SNT-Liiton Suomessa oleva Lähetystö nootti 25.11.1947, suomennos. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo I.

rauhansopimuksen 10:n artikkelin vaatimien velvoitusten olevan voimassa niin kauan kuin Suomen alueella olisi Neuvostoliiton kansalaisia.

Lähetystösihteeri Zotov totesi Neuvostoliiton lähetystön huomanneen *Helsingin Sanomista*, *Uudesta Suomesta* ja muista suomalaisista sanomalehdistä loka- ja marraskuulla uutisia ja artikkeleita, joissa kerrottiin Valpon pidättäneen Neuvostoliiton armeijasta paenneita ja vihollisen armeijassa palvelleita Neuvostoliiton kansalaisia. Neuvostoliiton lähetystö "toivoi" asianomaisten luovuttamista, koska pidätetyt olivat sellaisia henkilöitä, joiden luovuttamista Neuvostoliitolle rauhansopimuksen 9:n artikkelin I momentin b-kohta edellytti. Zotov pyysi, että ennen kuin ulkoasiainministeriö ilmoittaa käytännön luovutus-toimista, se luovuttaisi lähetystölle kaiken pidätettyjä koskevan aineiston.

Lähetystösihteeri Zotov myös tiedusteli kansliapäällikkö Voionmaalta, mikä on tilanne neuvostoliittolaisten sotavankien luovutuskysymyksessä, jota koskevan pyynnön hän oli esittänyt 25. lokakuuta. Voionmaa vastasi, että asia oli ulkoasiainministeriön puolesta loppuun käsitelty, mutta päätöksentekoa oli lykätty hallituksen delegaation Moskovon matkan vuoksi. Zotov vaati asioiden kiireellistä käsittelyä.¹⁹

6.6 Suomalaisen vastatarjous

Nootti herätti vilkasta keskustelua suomalaisten keskuudessa. Jo seuraavana päivänä 26. marraskuuta 1947 Suontausta ja Tarjanne esittivät, että Suomi ottaisi edelleen vastatakseen sotavankien kotiutuskuluista ja palauttaisi määräpäivinä nimeltä mainitut sotavangit. Rauhansopimuksen 9:n artikklaan ei toistaiseksi puututtaisi.

Muutamaa päivää myöhemmin Ahokas ilmoitti pidätettyinä olevan 32 henkilöä, joista 10 oli sotavankeja. Ahokas yhtyi Tarjanteen lausuntoihin ja laati asiasta yksityiskohtaisen muistion 2. joulukuuta 1947.²⁰

Ulkoasiainministeriö oli lähettänyt 15. lokakuuta 1947 Neuvostoliiton Helsingin-lähetystölle Valtiollisen poliisin laatimat seitsemää Neuvostoliiton kansalaista koskevat tutkintapöytäkirjat. Valpon ilmoituksen mukaan LVK oli aikanaan pyytänyt tietoja kaikista näistä henkilöistä.

Lähetystösihteeri Zotov oli ilmoittanut 25. lokakuuta 1947 suullisesti Ahokkaalle, *"että Neuvostoliiton lähetystö katsoo kaikkien k.o. henkilöiden olevan sotavankeja, jotka on välirauhansopimuksen 10. artikkelin nojalla luovutettava"*. Muistiossaan Ahokas totesi huomauttaneensa Zotoville, *"ettei asia kaikkien k.o. henkilöiden kohdalta ole suinkaan selvä ja että minun oli alistettava hallituksen*

19 T. Voionmaan muistio, salainen. Lähetystösihteeri Zotov/Kansliapäällikkö 25.11.1947. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo I.

20 Yleiskatsaus asiakirjoihin ajalta 8.10.1947–19.1.1950, pitää silmällä erikoisesti sotavankien palautusta rauhansopimuksen voimaan tultua, I. Tapiola 8.3.1951. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo I.

harkittavaksi, missä määrin välirauhansopimuksen säännöksiä vielä rauhansopimuksen voimaantultuakin on sovellettava."

Myöhemmin oli Valtiollinen poliisi antanut ulkoasiainministeriölle vielä 25:ttä Neuvostoliiton kansalaista koskevat kuulustelupöytäkirjat, joita ei kuitenkaan lähetetty Neuvostoliiton lähetystölle. Yhtä lukuun ottamatta olivat pöytäkirjoissa mainitut 32 henkilöä edelleen pidätettyinä, muutamat jo syyskuun puolivälistä lähtien. Ainoastaan kymmentä voitiin Ahokkaan mukaan kuitenkin kiistattomasti pitää sotavankeina. Muiden pidätyksien arveltiin johtuneen pääasiallisesti siitä, että he olivat palvelleet Suomen armeijassa. He saattoivat joutua luovutettaviksi Neuvostoliitolle rauhansopimuksen 9:nnen artiklan 1 b -kohdan nojalla. Pidätetyistä 15 oli virolaisia ja kahdeksan inkeriläisiä. He olivat Suomen sotavankeja lukuun ottamatta tulleet Suomeen salateitse Virosta tai inkeriläiskuljetuksissa Saksasta vuonna 1943.

Käsiteltäessä asiaa valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnassa 28. lokakuuta 1947 oli kiinnitetty huomiota pääasiassa kahteen kysymykseen: onko Suomi välirauhansopimuksen perusteella edelleen velvollinen palauttamaan sotavankeja ja onko Suomella rauhansopimuksen 9:nnen artiklan johdosta mitään velvollisuuksia, jos luovutuspyyntöä ei nimenomaan ole esitetty. Asian johdosta oli päätetty pyytää lausunto oikeuskanslerilta ja professori Kairalta. Lausunnot oli jaettu ulkoasiainvaliokunnan jäsenille.

Muistiossaan Ahokas kertasi Kairan lausunnon: "1) ettei välirauhansopimus eikä siis myöskään sen 10. artikla ole voimassa enää rauhansopimuksen tultua voimaan; 2) ettei mainittu artikla myöskään velvoita rauhansopimuksen nojalla siihen implicite kuuluvana; 3) ettei sanotusta artiklasta myöskään johdu Suomelle rauhansopimuksen jälkeen täytettävää luovutusvelvollisuutta paitsi siinä tapauksessa, että suomalaiset viranomaiset olisivat yksityisessä tapauksessa tehneet itsensä syyppäiksi sellaiseen laiminlyöntiin, josta edellä on ollut puhetta." Sen sijaan Suomella oli professori Kairan mukaan rauhanteon jälkeinkin yleisen kansainvälisen oikeuden mukaan sotavankien luovutusvelvollisuus. Sotavankeja ei kuitenkaan ollut luovutettava vastoin heidän tahtoaan, vaan tällaisessa tapauksessa riitti, että heidät vapautettaisiin.

Oikeuskansleri Tarjanne oli puolestaan sitä mieltä, että Suomen edelleenkin voitiin katsoa olevan velvollinen luovuttamaan sotavangit, jotka olivat olleet Suomessa välirauhansopimusta tehtäessä. Oikeuskansleri tosin yhtyi professori Kairan loppupäätelmään siinä, ettei välirauhansopimus eikä siis myöskään sen 10. artikla olleet voimassa rauhansopimuksen tultua voimaan. Tarjanne kuitenkin katsoi, "että Suomi edelleen oli velvollinen täyttämään sellaiset 'vähemmät vajaukset' välirauhansopimuksen perusteella syntyneiden velvoitusten täyttämisesä, joihin nähden rauhansopimuksessa ei voida edellyttää omaksutun mitään kantaa."

Muistiossaan Ahokas ilmoitti yhtyvänsä oikeuskansleri Tarjanteeseen siinä, "että Suomi on velvollinen luovuttamaan sellaiset Neuvostoliiton sotavoimissa palvelleet henkilöt, jotka ovat joutuneet joko Suomen tai Saksan sotavangeiksi ja jotka 19.9.1944 olivat Suomen alueella, riippumatta siitä, olivatko he tällöin vapaina tai vangittuina." Neuvostoliittoon olisi palautettava seuraavat henkilöt: Ivan Heinonen, Andrei Huuhka, Juho Häkkinen, Arnold Kallasmaa, Alfred Karu, Niilo Kopalev, Stepan Petskin, Antti Polttajainen, Toivo Sohlman, Jevgenia Filipova-Vanoks-Metsälä.

Ahokkaan mukaan palautettavista henkilöistä Karu ja Kallasmaa olivat joutuneet Saksan, muut Suomen sotavangeiksi. Filipova-Vanoksia ei Suomessa ollut kohdeltu sotavankina, mutta vangiksi joutuessaan hän oli ollut Neuvostoliiton armeijan lääkärinä. Avioliitto Metsälän kanssa oli tuonut hänelle Suomen kansalaisuuden, mutta hän ei ilmeisesti ollut menettänyt Neuvostoliiton kansalaisuuttaan.

Ahokas muistutti, että Neuvostoliiton lähetystön taholta oli suullisesti ilmoitettu, että myös seuraavia henkilöitä olisi pidettävä sotavangeina: Valdemar Karhu, Heinrich Meremaa, Aleksanteri Talponen ja Vasilij Zaharov. Kolme ensimmäistä eivät kuitenkaan tietävästi olleet palvelleet Neuvostoliiton armeijassa. Zaharov oli vangiksi joutuessaan ollut sotilasviranomaisten alaisessa autokolonnassa. Häntä oli kuitenkin Suomessa pidetty siviiliväestöön kuuluvana.

Luovutukset rauhansopimuksen perusteella eivät Ahokkaan mielestä kuitenkaan tulleet kysymykseen ennen kuin nimenomainen luovutuspyyntö esitettäisiin. Valvontakomissio oli tosin jo elokuussa 1945 todennut, että myös ne Suomen armeijassa palvelleet Neuvostoliiton kansalaiset, jotka eivät olleet palvelleet Neuvostoliiton sotavoimissa tai eivät olleet joutuneet sotavangeiksi, oli pidätettävä ja luovutettava Neuvostoliitolle. Tätä vaatimusta olikin käytännössä noudatettu. Tällaisia henkilöitä koskevat luettelot ja selvitykset oli toimitettu LVK:lle tarkoituksella, että heidät pidätetään ja luovutetaan Neuvostoliittoon.

Ahokkaan mielestä: *"näin ollen jää harkittavaksi kysymys, onko viranomaistemme edelleen etsittävä näitä erikoiseen haku-luetteloon merkittyjä henkilöitä ja onko meidän ilmoitettava heidän löytämisestään Neuvostoliitolle, jotta se voisi harkita luovutuspyynnön esittämistä, vai katsotaanko rauhansopimuksen muuttaneen tilanteen sellaiseksi, että haku-määräys voidaan peruuttaa. Puhtaasti juridisesti asiaa tarkastellen voidaan hyvinkin puolustaa sitä kantaa, että Suomi ei ole velvollinen ryhtymään mihinkään toimenpiteisiin, ennen kuin Liittoutuneiden taholta ilmoitetaan, että joitakuita määrättyjä henkilöitä syytetään 9. artiklassa mainituista teoista. Kuten aikaisemmin olen esittänyt, suhtautuisin kuitenkin epäilevästi tämän mielipiteen varauksettomaan soveltamiseen."*

Ahokas muistutti lähetystösihteerin Zotovin ilmoittaneen kansliapäällikkö Voionmaalle, että Neuvostoliiton lähetystö halusi saada pidätettyjä henkilöitä koskevat kuulustelupöytäkirjat. Tätä vaatimusta Ahokas piti vaikeana torjua. Ahokas huomautti, että tästä huolimatta harkittavaksi jää, onko Neuvostoliiton lähetystölle toimitettava sellaisiakin henkilöitä koskevat pöytäkirjat, joiden kuulusteluissa ei ole ilmennyt mitään sellaista, joka tekisi 9:n artiklan soveltamisen todennäköiseksi.

Ahokas antoi saman tien vastauksen toteamukseensa. Omasta puolestaan hän ei pitänyt tätä tarpeellisena. Näin ollen Ahokas esitti, että Neuvostoliiton lähetystölle lähetettäisiin seuraavia henkilöitä koskevat kuulustelupöytäkirjat: Paul Alvre, Ivan Gribanov, Sven Ise, Karel Kaldoja, Markus Krasmus, Erik Loodsalu, Vladislav Mikalunas, Edgar Mihkelsson, Ilmar Männik, Avo Rannat, Paul Saar, Artturi Sankman, Arnold Sidron ja Väinö Sirel.

Mainituista henkilöistä olivat palvelleet Suomen armeijassa muut paitsi Mikalunas, joka oli ollut Saksan armeijassa, ja Loodsalu, joka oli ollut saksalaisessa turvallisuuspoliisissa sekä juutalaisen vankileirin vartijana. Suomen armei-

jassa oli palvellut myös Heinrich Meremaa, jota koskevat pöytäkirjat oli lähetetty Neuvostoliiton lähetystölle jo 15. lokakuuta 1947.

Joitakin henkilöitä Ahokas esitti vapautettaviksi: *"Ne henkilöt taas, jotka eivät ole olleet sotavankeja eivätkä palvelleet Suomen tai Saksan sotavoimissa, olisi heti laskettava vapaalle jalalle."* Tällaisia olivat Valdemar Karhu, Juho Kemppi, Ivan Krivobokov, Viktor Meronen, Väinö H. J. Salmi, Aleksanteri Talponen ja Vasilj Zaharov. Neuvostoliiton lähetystön mielestä Karhu, Talponen ja Zaharov olivat sotavankeja. LVK oli puolestaan jo aikaisemmin tiedustellut Krivobokovia.

Neuvostoliiton lähetystö oli 25. marraskuuta 1947 päivätyssä nootissaan esittänyt, että Suomen on huolehdittava sotavankien, väkisin poisvietyjen ja internoitujen Neuvostoliiton kansalaisten kotiuttamisesta sekä suoritettava siitä aiheutuvat kustannukset. Ahokas totesi, että se seikka, ettei rauhansopimus edellyttänyt tällaista velvollisuutta, ei nootin mukaan merkinnyt sitä, että läytlämättä jääneet välirauhansopimuksen velvoitukset tämän vuoksi olisivat lakanneet. Niiden oli katsottava olevan voimassa niin kauan kuin Suomen alueella oli kotiutettavia Neuvostoliiton kansalaisia.

Ahokas piti kuitenkin kyseenalaisena, oliko Suomessa vielä internoituina olleita ja tänne väkisin tuotuja Neuvostoliiton kansalaisia. Tällaiset henkilöt oli Ahokkaan mielestä luovutettu jo vuoden 1945 alkuun mennessä. Samalla oli huolehdittu myös siitä, että Neuvostoliittoon oli palautettu tuhansia sellaisiakin henkilöitä, joita ei ollut tuotu väkisin Suomeen, mutta jotka olivat vapaaehtoisesti halunneet palata Neuvostoliittoon. Tällaisia palautuksia oli jatkunut koko ajan, mutta vain asianomaisten oman vapaaehtoisen ilmoittautumisen perusteella.

Ahokas totesi, että jos katsotaan, että välirauhansopimus ei enää ollut voimassa, mille kannalle oikeuskansleri Tarjanne, professori Kaira ja tohtori Suontausta lausunnoissaan olivat asettuneet, ei kotiuttamisten jatkamista Suomen kustannuksella enää voitaisi vaatia. Kysymys ei ollut sellaisen velvollisuuden loppuunsaattamisesta, jonka täyttämättä jättäminen voisi mitenkään johtua Suomen omasta syystä tai laiminlyönnistä. Ahokas jatkoi, että *"voitaneen kohtuudella katsoa, että ns. Neuvostoliiton kansalaiset, jotka eivät kolmen vuoden aikana ole käyttäneet tilaisuutta palatakseen kotimaahansa ja joiden palauttamista Neuvostoliiton viranomaiset eivät tähän mennessä ole edes vaatineet, eivät enää kuulu välirauhansopimuksen 10. artiklan mukaan viipymättä luovutettaviin."*

Kysymyksen rahallista merkitystä Ahokas piti verrattain pienenä. Hän katsoi, että jos esitykseen myönnyttäisiin, veisi se kaiken juridisen perustan siltä tulkinnalta, että välirauhansopimus ei enää ollut voimassa. Tämä puolestaan tekisi tulevaisuudessa varsin vaikeaksi torjua mahdollisesti esitettävät laajemmat vaatimukset.²¹

Arassa poliittisessa tilanteessa Suomen poliittinen johto halusi ilmeisesti tietää myös Ison-Britannian kannan neuvostokansalaisten luovutuskysymyksessä. Paasikivi oli lähettänyt ulkoasiainministeri Enckellin keskustelemaan asiasta lähettiläs Scottin kanssa. Keskustelun tulokset Paasikivi kirjasi päiväkirjaansa 11. joulukuuta 1947:

21 V. J. Ahokkaan muistio eräiden Neuvostoliiton kansalaisten pidätyksistä 2.12.1947. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo I.

"Enckell oli, pyyntöni mukaisesti, puhunut Scottin kanssa. Scott oli lähettänyt kirjeen, jossa ilmoitti Englannin hallituksen olevan sitä mieltä, että Suomi ei ole velvollinen lähettämään Neuvostoliittoon pakolaisia.

Minä sanoin, että on noudatettava tarkasti Tarjanteen lausuntoa.

Sitten puhuimme Valpon pöytäkirjojen lähettämisestä Neuvostoliiton lähetystöön, jota venäläiset olivat pyytäneet."²²

Suomen poliittinen johto oli käynyt yksin viivytystaistelua Neuvostoliiton esittämiä luovutusvaatimuksia ja rauhansopimuksen eriäviä tulkintoja vastaan. On ilmeistä, että luovutuskysymyksen saatua diplomaattipiireissä kansainvälistä huomiota, Suomen poliittinen johto halusi kuulla "puolueettoman osapuolen" mielipiteen. Iso-Britannia oli luonnollinen valinta: sen edustaja oli ollut mukana valvontakomissiossa, joten englantilaisten odotettiin tuntevan Neuvostoliiton nyt esittämien vaatimusten laillisuus.

7 TRAGEDIA

7.1 Onko virolaisuus rikos?

Presidentti Paasikiven ja valtioneuvoston jäsenten tuskaa virolaisten luovutus-kysymyksessä lisäsivät pidätettyjen vaimojen vetoamukset miestensä ja ennen kaikkea perheidensä puolesta. Omaisten kirjeissä vedottiin päättäjien inhimillisyyteen – pienten lasten tuntoihin ja perheiden eheyden säilyttämiseen.

Hilja Männik osoitti presidentti Paasikivelle kirjeen. Siinä hän korosti kuinka raskas isku pidätys oli hänelle ja heidän pikku pojalleen. Rouva Männik anoi presidentiltä, että hänen miehensä pääsisi takaisin perheensä luo: *"Hän ei ole tehnyt mitään rikosta, paitsi, että on eestiläinen. Ja onko tämä luettava rikokseksi? Ei suinkaan. Hän lähetti keväällä 1947 anomuksen päästä Suomen kansalaiseksi syystä, kun minä olen täällä ja omaiseni täällä joten en halua täältä lähteä. Ja siksi miehenikin olisi ottanut tämän kotimaakseen."*¹

Valtioneuvostolle toimitettiin seuraava 21. marraskuuta 1947 päivätty kirje:

"Koska mieheni, Ilmar Männik, joka on eestiläinen, pidätettiin Valpon taholta 23/10-47 ja on hän yhä pidätettynä.

Rohkenen näin raskaasti kotiamme kohdanneessa asiassa kääntyä puoleenne ja kun uskon sieltä käsin asioita järjesteltävän niin pyydän nöyrimmin, laskekaa mieheni kotiin. Samalla tämä tulee kaikkien niiden eestiläisten puolesta jotka istuvat vankilassa siksi, että eivät ole suomalaisia vaan ovat tulleet tänne maahan lahden tuolta puolen ja ovat perustaneet tänne kodin. Onko tämä rikos. Onko se rikos että meillä on lapsia joitten tähden he ovat hikeä vuodattaneet ja heitä kasvattaneet. Onko vähän tässä maassa lapsia jotka huutavat, isä kotiin

1 Hilja Männikin kirje presidentille 8.11.1947. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo II.

kuitenkaan vastausta saamatta. Onko oikein lapsilta riistää heidän isä jota he rakastavat ja kaipaavat. Kun melkein kaikki pidätetyt eestiläiset ovat naimisissa ja on heillä koti täällä, antakaa heidän tulla kotiin. Eivät he ketään vahingoita eivätkä varmaan ole kenenkään tiellä. Antakaa heidän asua meidän kotimaassa johon he ovat tulleet ja kotinsa pystyttäneet.

Luotan teihin ja siksi vielä kerran pyydän, antakaa mieheni tulla kotiin. Me tarvitsemme häntä, minä ja pikku poikamme.”²

Koska Hilja Männik ei saanut vastausta aiempaan kirjeeseensä, hän lähetti Tasavallan presidentille kirjeen, jossa toistettiin pääpiirteissään samat asiat kuin valtioneuvostolle osoitetussa kirjeessä. Samalla rouva Männik vetosi suoraan J. K. Paasikiveen ihmisenä:

”Uskon, että te Herra Presidentti haluatte auttaa meitä ja että Teillä myös on siihen tahtoa. Ei ole suinkaan helppoa kuulla kun lapsi huutaa isä tule kotiin. Onko tässä maassa vähän orpoja. Onko vähän sellaisia lapsia jotka huutavat isä tule kotiin, ja ei heidän toivo kuitenkaan toteudu, jäävät vaille vastausta. Onko oikein lapsilta väkivalloin ottaa heidän isänsä ja onko oikein, kun ihminen rakentaa kodin, tulee toinen joka sen särkee. Antakaa meidän kotimaa olla myöskin hänen kotimaa. Pyydän Teitä vilpittömällä sydämellä, antakaa hänen tulla kotiin. Luotan vilpittömästi Teidän hyvántahtoisuuteen ja vaikutusvaltaan, että mieheni ja pikkupojan isä pääsee takaisin kotiin. Ja samalla pyydän, jos mahdollista, saisi Suomen kansalaisoikeudet.”³

Muiden virolaisten suomalaisvaimojen tapaan Markus Krasmuksen puoliso osoitti Tasavallan presidentille anomuksen miehensä puolesta. Erna Krasmus aloitti kirjeen toteamalla pidätyksen ja anoi presidenttiä ryhtymään sellaisiin toimenpiteisiin, että hänen miehensä laskettaisiin vapaaksi. Anomusta rouva Krasmus perusteli seuraavasti:

”Marraskuussa 1943 tuli mieheni salateitse Virosta Suomeen, koska hän ei enää voinut sietää kotimaassaan saksalaisten harjoittamaa sortoa. Suomen kieltä täysin taitamattomana hänellä ei ollut muuta mahdollisuutta kuin astua vapaaehtoisena Suomen armeijan riveihin, johonka Suomen viranomaiset häntä innokkaasti kehottivat. Hän palveli sitten Suomen armeijan huoltojoukoissa aina välirauhaan saakka, jolloinka kaikki Viron kansalaiset vapautettiin armeijan palveluksesta. Tämän jälkeen on hän elättänyt itsensä ruumiillisella työllä ollen pidättämishetkellä auton apumiehenä Munkkisaaren Myllyn työmaalla täällä Helsingin kaupungissa. Elokuussa 1944 solmi hän avioliiton minun kanssani, josta avioliitosta meillä on kaksi lasta toinen 2 vuoden 8 kuukauden ikäinen tyttö ja toinen 4 kuukauden ikäinen poikalapsi. Mieheni ei koskaan elässään ole ottanut osaa

2 Hilja Männikin kirje valtioneuvostolle 21.11.1947, vastaanotettu 24.11.1947. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo II.

3 Hilja Männikin kirje presidentille 2.12.1947. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo II.

mihinkään politiikkaan, vaan ovat hänen harrastuksensa aina kohdistuneet vain itsensä ja nyt myöhemmin perheensä elättämiseen. Samoin ei hän myöskään kuten varmasti tiedän ole koskaan millään tavalla rikkonut Suomen lakeja vastaan, joten mielestäni Suomen viranomaisilla ei pitäisi olla mitään aihetta pitää häntä sellaisena Suomelle epämieluisena ulkomaalaisena, joka Suomen valtion etujen vuoksi on syytä eristää muusta yhteiskunnasta ja mahdollisesti karkottaa pois maasta. Ainoa tekonsa mitä voidaan lukea hänelle vahingoksi on se, että hän aikoinaan liittyessään Suomen armeijan riveihin ryhtyi sellaisen valtakunnan sotavoimien palvelukseen, jonka valtakunnan ja sen maan, jonka kansalainen hän nykyisin on, välillä vallitsi sotatila, mutta tällaisten tulevaisuudesta riippuvien olosuhteiden huomioiminen oli hänelle, joka tietenkin on vain yksinkertainen työmies etukäteen mahdotonta ja voidaan hänelle tuskin raskaksi rikkomukseksi lukea.

Kaikien edellä olevan perusteella ja koska lapsiemme ja minun toimeentulo on täydellisesti miehestäni riippuvainen ja me siinä tapauksessa, että miestäni jatkuvasti pidetään vangittuna joudumme kurjuuteen, rohkenen nöyryimmästi toivoa, että Te Herra Tasavallan Presidentti suhtaudutte myötämielisesti tähän anomukseeni, jotta pienet lapseni ja minä saisimme jälleen ryhtyä jatkamaan onnellista elämäämme meille rakkaan omaisen kanssa.”⁴

Myös Maire Karu kirjoitti kirjeen valtioneuvostolle. Kirjeessään hän ihmetteli pidätyksen perustetta. Alfred Karu oli katsottu liittoutuneiden ja liittyneiden valtojen kansalaiseksi, joka oli rikkonut maansa lakeja, syyllistymällä maanpetokseen tai yhteistyöhön vihollisen kanssa. Rouva Karu kiisti, että hänen miehensä itsenäisen ja itsenäiseksi tunnustetun Eestin tasavallan kansalaisena olisi sitä koskaan ollut. Tähän nojaten Maire Karu katsoi, ettei Alfred Karuun missään tapauksessa voinut soveltaa rauhansopimuksessa mainitun artiklan määräyksiä. Vaikkakin Alfred Karulle välirauhan solmimisen jälkeen oleskelulupa Suomessa oli annettu Neuvostoliiton kansalaisena – vastoin tosiasiallista asianlaitaa – ei häntä kuitenkaan Maire Karun mukaan voitu Neuvostoliiton kansalaiseksi katsoa, eikä myöskään sellaisena pitää. Rouva Karu spekuloi edelleen miehensä kansalaisuudella:

”Ei ole todennäköistä eikä myöskään uskottavaa, että Neuvostoliitto, siellä voimassaolevien kansalaisuutta ja sen saamista koskevien määräysten ja lakiensa mukaan, ilman muuta hänet edes Neuvostoliiton kansalaiseksi hyväksyisikään ja että hän muutenkaan täyttäisi ne ehdot ja edellytykset, jotka ovat sen saamiseksi saatetut. Eestin tasavallan kansalaisena ei hän ole voinut puolestaan syyllistyä myöskään minkäänlaiseen maanpetokseen Liittoutuneita tai Liittyneitä valtoja vastaan eikä hän myöskään ole rauhansopimuksen 9. artiklan 1 kohdan b) mukaisesti syyllistynyt yhteistyöhön vihollisen kanssa sodan aikana. Se palvelus, jonka hän joutui täällä maassamme sodan aikana suorittamaan oli asialliselta laadultaan yksinomaan viihdytystoimintaa ja teki hän sen silloisen, itsenäisen Eestin

tasavallan kansalaisena ja rikkoi silloin mahdollisesti sanotun maan lakeja, mutta ei suinkaan Neuvostoliiton lakeja ja asetuksia, puhumattakaan nyt muiden liittoutuneiden kansakuntien. Ne syyt ja vaikutteet, joiden johdosta hän silloin kotimaastaan poistui olivat sitäpaitsi sellaiset, jotka mitä parhaimmin osoittavat, ettei hän tahtonut Liittoutuneita vastaan toimia eikä edes pakko-otettunakaan astua saksalaisten palvelukseen, puhumattakaan siitä, että hän millään muulla toiminnallaan olisi sellaiseen voinut syyllistyä."

Rouva Karun mukaan Alfred Karu oli koko Suomessa olonsa ajan täydellisesti pysytellyt syrjässä kaikenlaisesta poliittisesta toiminnasta ja antautunut täysin työhönsä sekä omasta ja perheensä toimeentulosta huolehtimiseen tarkoitukseenaan yksinomaan luoda ja hankkia itselleen lainmukaiset edellytykset saada Suomen kansalaisoikeudet. Näin ollen tuntui aivan yllättävältä ja odottamattomalta, että Alfred Karua voitaisiin Suomessa voimassa olevien lakien ja rauhansopimuksensa määräyksiin vedoten pitää vangittuna. Rouva Karu oletti tutkimuksen asiassa jo päättyneen ja samalla luotettavasti käyneen ilmi, ettei Alfred Karu ollut voinut syyllistyä mihinkään sellaiseen tekoon, joka voisi oikeuttaa Suomen valtion rauhansopimuksen määräyksen nojalla luovuttamaan hänet Neuvostoliittoon. Luovutusta vastaan puhui sekin, ettei Alfred Karua edellä esitetyillä syillä voinut edes pitää liittoutuneiden tai liittyneiden valtojen kansalaisena. Asiaa monimutkaisti myös se, ettei Neuvostoliitto ollut tehnyt esitystä eikä vaatimuksia tässä asemassa olevien kansalaisten luovuttamisesta. Rouva Karu ei voinut käsittää, miksi Suomen valtion pitäisi olla niin innokas lähettämään ja luovuttamaan Neuvostoliittoon sellaisetkin viattomat henkilöt, jotka Suomeen olivat pakolaisina saapuneet, ja lojaaleina mukautuneet oloihimme ja tehneet kaikkensa ollakseen oikeutetut, lakimme määräysten puitteissa, saamaan täällä kansalaisoikeudet.

Maire Karu viittasi siihen vaikeaan asemaan, johon hän yksinäisenä naisena oli pienten lastensa kanssa joutunut ja päätti kirjeensä vetoamukseen, että kaiken hänen esittämänsä nojalla hänen miehensä viipymättä laskettaisiin vapaaksi. Samalla Maire Karu toisti, että hänen miehensä Neuvostoliittoon palauttamisesta luovuttaisiin, koska laillisia edellytyksiä siltä osin ei ollut olemassa, suoranaisesti velvollisuudesta rauhansopimuksen nojalla puhumattakaan.⁵

Pidätysajan pitkittyessä myös Paul Alvren vaimo (ei virallistettu) Kaarina Korppi kääntyi varatuomari Erkki Kuitusen avustamana ulkoasiainministeri Carl Enckellin puoleen. Kirje lähetettiin kaikille valtioneuvoston ulkoasiainvaliokuntaan kuuluville ministereille. Kirje kertoo virolaisten pakolaisuuden keskeisen syyn – saksalaisten sortopolitiikan Virossa – pakomatkan Suomeen, halukkuuden tai haluttomuuden liittyä Suomen armeijaan ja sodan jälkeisen uuden elämän aloittamisen toiveet sekä ihmisten epäluottamuksen vierasta, outoa, muukalaista kohtaan, mikä johti Alvren pidätykseen. Kaarina Korppi vetosi yleiseen oikeustajuun ja henkilökohtaisen vapauden periaatteeseen saadakseen miehensä pois vankeudesta:

⁵ Helsingissä lokakuun 25. päivänä 1947, Taiteilijan vaimo Haminan kaupungista. Vaimon nimi Karu, Maire Valtioneuvostolle 28.10.1947. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo II.

"Koko sivistyneessä maailmassa yleisesti vallitsevan oikeustajunnan mukaan on jokaisella yksilöllä määrättyjä ihmisoikeuksia, joita ei voida oikeusturvallisuutta vakavasti järkyttämättä loukata, ei ainakaan ilman päteviä syitä. Eräs näistä ihmisoikeuksista on henkilökohtaisen vapauden loukkaamattomuus. Tämä henkilökohtaisen vapauden periaate on eräs niistä oikeusprinsiippien pääkohdista, jotka meidänkin oikeusjärjestyksemme varauksitta tunnustaa. Jokainen – vähäarvoisinkin yksilö, jolle valtiovaltamme on suonut oikeuden nauttia maamme vieraanvieraaisuudesta, on henkilökohtaisen vapautensa osalta lakiemme mukaan turvattu niin kauan kuin hän ei teoillaan osoita oikeusjärjestyksemme vastaista mieltä tahi muuten osoitaudu maallemme vaaralliseksi.

*Näin ollen on miehenikin kansallisuudestaan riippumatta oikeutettu nauttimaan maassamme kaikkia niitä inhimillisiä oikeuksia, jotka koko sivistyneessä maailmassa edelläsanotun mukaisesti yleisesti tunnustetaan. Niin kauan kuin mieheni, jolla on viranomaisten myöntämä laillinen oleskelulupa Suomessa, jota sitäpaitsi hänen pidättämisensä aikanakin tietääkseni on jälleen jatkettu, ei ole tehnyt itseään syyppääksi sellaiseen tekoon tai toimintaan, joka lakiemme mukaan on tuomittavaa tai antaa oikeuden muuten supistaa hänelle oleskeluluvan mukaan kuuluvia oikeuksia, ei käsitykseni mukaan mieheltäni voida riistää hänen vapauttaan. Näin sitäkin suuremmalla syyllä kun otetaan huomioon, ettei mieheni myöskään ole toiminnallaan täällä loukannut kotimaansakkaan lakeja. Nyt tapahtunut ja edelleen jatkuva pidättäminen loukkaa täten varsin huomattavasti juuri mainittuja oikeusjärjestyksemme mukaan miehellenikin maassamme tunnustettuja inhimillisiä oikeuksia, puhumattakaan siitä, että se tekee maamme aseman oikeusvaltiona kyseenalaiseksi. Mitä suurimmassa määrin loukkaa mieheni käsittäkseni aiheeton pidättäminen minun ja lapseni Suomen kansalaisina nauttimaan oikeussuojaa--."*⁶

Virolaisten vaimojen kirjeet presidentille ja valtioneuvostolle vaikuttivat varmasti taustalla tehtäessä päätöksiä luovutuksista. Kysymyksen ytimenä oli, ajoivatko juridiikka ja valtiolliset sopimukset ohi moraalin – mitä merkitsivät inhimillinen hätä ja perheiden hätähuudot? Poliittinen johto oli vaikean päätöksen edessä.

7.2 Kaikki läsnä, ikävä kokous

Virolaisten luovutus oli ulkoasiainvaliokunnan päällimmäisenä kysymyksenä 17.–18.12.1947. Paasikivi kirjasi päiväkirjaansa:

17.12. "Kaikki läsnä"

"Pyynnöstäni Enckell selosti keskusteluaan Englannin lähettilään Scottin kanssa: – Scott oli useamman kerran käynyt kansliapäällikön luona ja pyytänyt tietoja.

6 Muistio eestiläissyntyisen maisteri Paul Johannes Alvren asiasta Helsingissä 18.12.1947 Kaarina Korppi. Muistion laatimisessa avusti varatuomari Erkki Kuitunen. Osoitettu ulkoasiainministeri Carl Enckellille. Paul Alvren henkilömappi. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo II.

Oli myös kääntynyt oman hallituksensa puoleen ja pyytänyt ohjeita. Oli ilmoittanut Enckellille kirjeessä hallituksen kannan, että rauhansopimuksen 9. artiklan b) ei pane mitään velvoituksia Suomen hallitukselle, ennen kuin vieras hallitus pyytää luovuttamaan sellaisia henkilöitä, jotka ovat syyppäitä tai joita syytetään. (*Prima facie case = detaljanalys av förbrytelse [Asia ensi katsannossa = rikoksen tarkka analyysi].*) Enckell sanoi Molotovin syksyllä 1944 välirauhan-neuvotteluissa ilmoittaneen, että venäläiset eivät luovuta sellaisia sotavankeja, jotka eivät suostu menemään. Mutta valvontakomissio on vaatinut kaikki luovutettaviksi, vieläpä pieniä lapsia.

Svento: On kaksi ryhmää: 1) sotavangit; 2) sellaiset, joita syytetään.

Pääministeri: Enckellin ilmoitus Molotovin kannasta on yllätys. Ei ollut siitä kuullut mitään. Vastavuoroisuus vaatisi, että me samalla tavalla.

Minä huomaustin siitä ikävästä vaikutuksesta, minkä asia tekee Suomessa ja muualla maailmassa.

Pekkala = J.K.P.

Enckell sanoi kerran puhuneensa tästä asiasta Ahon kanssa.

Pekkala: Virolaisten asema on kaikkein pahin. He lähtivät saksalaisia pakoon ja Suomen hallitus velvoitti heidät menemään armeijaan. Tämä on kaamea paikka, oikeudentunto panee vastaan.

Heljas: Ikävä asia. Vangitsemiset ovat kovin painaneet minua. Valtiollinen poliisi on osoittanut liiallista virkaintoa. Ei ole saanut oikeita ohjeita. On kolme kategoriaa: a) sotavangit; välirauhansopimus ei ole enää niihinkään nähden voimassa. — b) pakkosiirretyt, jotka eivät ole vankeja, mutta muuten ovat tulleet tänne; asia riippuu heistä itsestään. — c) virolaiset rauhansopimuksen 9. artiklan b) mukaan on luovutettava, mutta Neuvostoliiton taholta on tehtävä kirjallinen demarche — kirjallinen vaatimus.

Leino esitti selonteon Valtiollisen poliisin toiminnasta tässä asiassa.

*Tarjanne ym. käyttivät vielä puheenvuoron, minkä jälkeen asia lykättiin huomiseen uuteen kokoukseen."*⁷

Vaikean tilanteen edessä päättäjät olivat neuvottomia: juridiset seikat edellyttivät ratkaisuja, mutta inhimilliset seikat — joita entisestään korostivat omaisten jopa riipaisevat kirjeet — aiheuttivat moraalaisia paineita. Päätöstä ei kyetty tekemään; asiaa lykättiin seuraavaan päivään.

18.12. "Kaikki läsnä. Ikävä kokous"

"Enckell teki selkoa, mitä Molotov oli sanonut sotavangeista maaliskuussa 1944 ja syyskuussa 1944.

Oikeuskansleri teki selkoa Haagin sopimuksen määräyksistä. Niistä kävi selville, että niissä ei ole sanottu, että sotavankeja ei saa palauttaa vastoin heidän tahtoaan.

Minä vannoin voivani yhtyä oikeuskanslerin lausuntoon tässä asiassa ja että hallituksen olisi noudatettava hänen esittämäänsä periaatteita ja sovellettava niitä esillä olevaan tapaukseen.

Pekkala huomautti jälleen, että tämä asia herättää poliittisesti suurta ja ikävää huomiota sekä kotimaassa että ulkomailla.

Heljas = Pekkala. — Kolme ryhmää. Ensimmäinen ryhmä sotavangit, ne herättävät vähemmän huomiota. Mutta on vaarallista hyväksyä, että välirauhan-sopimus olisi heihin nähden vielä voimassa, koska se voisi olla huono ennakkotapaus. Paras on nojautua Haagin sopimukseen heihin nähden.

Pekkala: Sotavankeihin nähden näyttää asia olevan selvä. Se ei kenties herätä niin suurta huomiota.

Enckell: 10. artiklan mukaan meillä on velvollisuus luovuttaa ainoastaan ne, jotka 19.9.44 olivat i vårt våld [meidän hallussamme]. Niitä ei, jotka ovat jälkeen päin saatu kiinni. Paras olisi neuvotella kaikista ryhmistä venäläisten kanssa.

Svento: Zotovin nootti koskee ainoastaan sotavankeja. Muihin nähden venäläisten on otettava aloite — ja syytettävä. 10. artiklaan nähden hyväksyy oikeuskanslerin tulkinnan.

Kilpi: Sotavangit ovat toisessa asemassa. Eikö voisi neuvotella venäläisten kanssa muista?

Heljas: On arveluttavaa meidän lähteä neuvottelemaan ja siten ottaa alote.

Pekkala: Eikö voisi neuvotella Abramovin kanssa?

Enckell sanoi puhuneensa kuukausi sitten Abramovin kanssa.

Leino: Sotavankeihin nähden on asia selvä = oikeuskansleri. Mitä tulee muihin, ei Neuvostoliitto voi nimittää määrättyjä henkilöitä, vaan määrättyjä ryhmiä. Niitä ei voi nyt päästää vapaaksi, koska karkaavat ja venäläiset tulevat meitä syyttämään.

Minä: Voisi pitää vangittuina jonkun aikaa, pari viikkoa. Ellei sillä välillä venäläisten puolelta tule vaatimusta luovuttamisesta, niin päästetään vapaiksi.

Enckell = Leino vapaaksi päästämiseen nähden.

Leino: Valvontakomissio oli sanonut, että niitä toimenpiteitä, jotka he olivat määränneet, on jatkettava. Olisi käytävä puhumassa Neuvostoliiton lähettilään kanssa.

Heljas: Me emme voi tehdä aloitetta.

Minä sanoin, että tästä lähtien on vaadittava selvät nootit ja kirjeet venäläisiltä näissä asioissa, ei suullisia puheita. En luullut, että keskusteluista Abramovin kanssa tämä asia selviää. Huomautin, että asia olisi jo aikaisemmin pitänyt selvittää.

Tämän Enckell otti itseensä ja hänen ja minun välillä syntyi hyvin ikävä keskustelu. Minä huomautin, että minun pitäisi saada ehdotus asioista, mutta tavallisesti minun pitää esittää ensin ajatukseni.

Tässä asiassa joka kuului Enckellille, hänellä ei ollut mitään ehdotusta. Hän ainoastaan antaa selityksiä, huomautuksiaan ja tiedonantojaan, mutta konkreettista ehdotusta hänellä ei juuri ole koskaan [kirjoitti Paasikivi päiväkirjaansa].

Yleinen käsitys näytti olevan:

1) Oikeuskanslerin lausunto hyväksytään.

2) *Sotavangit luovutetaan (oli se sitten Haagin sopimuksen tai 10. artiklan mukaan).*

3) *Muut pidetään jonkun aikaa vangittuina, odottaen, tekevätkö venäläiset vaatimuksia.*

Tarjanne esitti, että venäläisille tästä annettaisiin tieto. – Tämä näytti saavuttavan kannatusta.

Asia tulee valtioneuvoston käsiteltäväksi.”⁸

7.3 Luovutuksia vaaditaan tiukasti

Vuoden 1948 alkupuolella (5.1.) Neuvostoliitto lähetti uuden nootin vaatien edelleen tiukasti luovutuksia. Rauhansopimuksen 9:n artiklan b-kohdan mukaan oli lähetystö marraskuun 25. päivänä kääntynyt Suomen ulkoasiainministeriön puoleen vaatien Suomen viranomaisia luovuttamaan joukon pidättämiään neuvostokansalaisia Saksan ja Suomen armeijoissa sodan aikana palvelleina pettureina. Neuvostoliitto ilmoitti, ettei ollut saanut noottiin vastausta eikä, rauhansopimuksen vastaisesti, mainittuja neuvostokansalaisia vieläkään ollut luovutettu neuvostoviranomaisille.

Nootin mukaan Suomen viranomaiset olivat rauhansopimuksen voimaantulon jälkeen tosiasiaa keskeyttäneet neuvostokansalaisten palauttamiset Suomesta, vaikka niiden tuli olla saatettu loppuun jo ennen rauhansopimuksen voimaantuloa. Suomen ulkoasiainministeriö oli lähettänyt jo 15. lokakuuta Neuvostoliiton Helsingin-lähetystöön palautettavia neuvostokansalaisia koskevan aineiston, mutta ei kuitenkaan tähän saakka ollut luovuttanut palautettavia neuvostokansalaisia neuvostoviranomaisille.

Neuvostoliitto piti Suomen viranomaisten toimintaa rauhansopimuksen vastaisena. Lähetystö vaati, että suomalaisten pidättämät ja palautettavat neuvostokansalaiset oli viivyttelämättä luovutettava neuvostoviranomaisille.⁹

Ulkoasiainministeri Enckell keskusteli 7. tammikuuta 1948 lähettiläs Abramovin kanssa muun muassa pidätettyinä olleiden virolaisten luovuttamisesta. Samana päivänä Enckell raportoi keskustelusta presidentti Paasikivelle, joka kirjoitti asian muistiin päiväkirjaansa:

Enckell: ”Sitten keskustelimme virolaisista ja sotavangeista. Tänäpä oli tullut uusi nootti, jossa nimenomaan vaadittiin myös ”pettureita” -- Enckell oli puhunut Abramovin kanssa myös virolaisista. Oli sanonut, että asia käsitellään tarkasti sen mukaan, mitä rauhansopimus ja laki määräävät. Siihen oli Abramov vastannut, että Suomen asema on toisenlainen kuin esim. Ruotsin, joka oli neutraali sodassa. Suomen kohdalla, joka oli sodassa, ei asiaa voi käsitellä

8 Paasikivi 1985, s. 524.

9 Sosialististen Neuvostotasavaltojenliiton lähetystön nootti Suomen ulkoministeriölle 5.1.1948. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo I.

yksinomaan juridiselta kannalta, vaan on otettava huomioon myös poliittinen kanta.

(Refl. Tämä on hirmuista: Venäläisillä on aivan toinen käsitys oikeudesta ja laillisuudesta kuin länsi- ja pohjoismaisilla kansoilla.)

*Olimme Enckellin kanssa yhtä mieltä siitä, että Bobrikovin aika oli idylli verrattuna nykyiseen aikaan ja nykyisiin oloihin.*¹⁰

Seuraavana päivänä (8.1.) lähetystösihteeri Zotov kävi henkilökohtaisesti Voionmaan luona tiedustelemassa Suomen vastausta. Samalla Zotov jätti luettelon luovutettaviksi vaadituista henkilöistä. Lista sisälsi kaikkiaan 37 nimeä. Luetteloa täydennettiin vielä yhdellä nimellä 10. tammikuuta 1948.¹¹

Tilanne asetti Suomen entistä kiusallisempaan asemaan. Mielipiteet alkoivat pakon edessä kääntyä luovutusten suuntaan. Muun muassa Tarjanne esitti 11. tammikuuta 1948, että 14 sotavankia luovutettaisiin.¹²

Oikeuskansleri Toivo Tarjanne laati muistion valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnalle Neuvostoliiton lähetystön 5. tammikuuta päivätystä, ulkoasiainministeriölle annetusta nootista, joka koski eräiden neuvostokansalaisten luovuttamista Neuvostoliitolle. Tarjanne antoi pyydetyn lisäyksen 15. marraskuuta antamaansa lausuntoon.

Mainitussa nootissa Neuvostoliiton lähetystö oli lausunut, että lähetystö oli viime marraskuun 25. päivänä rauhansopimuksen 9:n artiklan b-kohdan mukaan kääntynyt "Suomen ulkoasiainministeriön puoleen vaatien Suomen viranomaisia luovuttamaan joukon pidättämiään neuvostokansalaisia Saksan ja Suomen armeijoissa sodan aikana palvelleina pettureina", mutta että tähän mennessä ei noottiin ollut saatu vastausta eikä, rauhansopimuksen vastaisesti, mainittuja neuvostokansalaisia vielääkään ollut luovutettu neuvostoviranomaisille.

Nyt Neuvostoliiton lähetystö vaati, "että sekä Suomen viranomaisten pidättämät että palautettavat neuvostokansalaiset viivyttelämättä luovutetaan neuvostoviranomaisille". Tarjanteen mukaan aikaisemmassa nootissa tosin puhuttiin ainoastaan välirauhansopimuksen 10:n artiklan mukaan tapahtuvista palauttamisista, ja vain suullisesti nootia jätettäessä oli ollut puhe rauhansopimuksenkin soveltamisesta. Myöhemmän nootin sanamuodon perusteella oli kuitenkin pidettävä selvänä, että Neuvostoliiton taholta oli nyt esitetty nimenomainen kirjallinenkin luovutusvaatimus rauhansopimuksen 9:n artiklan b-kohdan nojalla. Tähän noottiin liitettäväksi oli 8. ja 10. tammikuuta 1948 annettu luettelot, joissa oli 38:n luovutettavaksi vaaditun henkilön nimet ja syntymäajat.

10 Paasikivi 1985, s. 531–532.

11 Yleiskatsaus asiakirjoihin ajalta 8.10.1947–19.1.1950, pitäen silmällä erikoisesti sotavankien palautusta rauhansopimuksen voimaan tultua, I. Tapiola 8.3.1951. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo I.

12 Yleiskatsaus asiakirjoihin ajalta 8.10.1947–19.1.1950, pitäen silmällä erikoisesti sotavankien palautusta rauhansopimuksen voimaan tultua, I. Tapiola 8.3.1951. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo I.

Tarjanne oli päätyntä 15. marraskuuta 1947 antamassaan lausunnossa tulokseen, että jo välirauhansopimuksen nojalla ja sen aikana lopullisesti syntyneen velvoituksensa mukaisesti Suomen voitiin katsoa olevan edelleen velvollinen luovuttamaan ne sotavangit, jotka olivat Suomessa välirauhansopimusta tehtäessä ja joita tähän mennessä ei vielä ollut palautettu. Sen sijaan kysymys muiden henkilöiden luovuttamisesta oli ratkaistava rauhansopimuksen perusteella. Pääkonsuli Ahokkaan 2. joulukuuta 1947 laatiman muistion ja siihen Tarjanteen saaman lisäselvityksen mukaan oli liiteluetteloissa mainituista sotavangeiksi ja luovutettaviksi katsottava seuraavat henkilöt: Afanasjev, Häkkinen, Gribanov, Heinonen, Haimi, Huuhka, Kallasmaa, Kopalev, Lempinen, Saharov, Sohlman, Polttajainen, Petskin, Filipova ja Zielenko.

Aikaisemmassa lausunnossaan Tarjanne kosketteli vain lyhyesti rauhansopimuksen 9:ttä artiklaa. Sen b-kohdan mukaan Suomi oli velvollinen ryhtymään kaikkiin tarpeellisiin toimenpiteisiin taatakseen, että pidätetään ja luovutetaan tuomittaviksi liittoutuneiden ja liittyneiden valtojen kansalaiset, joita syytetään maanpetoksesta tai yhteistyöstä vihollisen kanssa sodan aikana.

Tarjanteen mukaan säädöksen soveltaminen edellytti ensinnäkin, että Neuvostoliitto tekisi esityksen vaadittujen henkilöiden pidättämisestä ja luovuttamisesta. Tällöin menettely vastaisi tavallisten rikoksenteekijäin luovuttamiskäytäntöä: myös heidän palauttamisensa edellytyksenä oli diplomaattiteitse tehty esitys.

Toisena edellytyksenä oli, että luovutettaviksi vaadittuja syytetään 9:nnen artiklan b-kohdassa tarkoitetuista teoista. Tavallisen rikoksenteekijän luovuttamista koskevan pyynnön tueksi oli Tarjanteen mukaan säännönmukaisesti esitettävä joko rangaistustuomio tai vangitsemispäätös ja, jos vain vangitsemispäätös oli olemassa, vaadittiin yleisesti rikoksen yksilöimistä ja selvitystä luovutettavaksi pyydetyn henkilön syyllisyyden todennäköisyydestä. Rauhansopimukseen ei näissä kohdin sisältynyt mitään säännöksiä. Kuitenkin Tarjanne arvioi senkin nojalla tehtävien luovutusvaatimusten yhteydessä edellytettävän ainakin sellaista rikoksen pääpiirteittäistä yksilöimistä, että sen avulla voidaan mahdollisesti päätellä, onko kysymys yleensä sen luonteisista teoista, että luovutusvelvollisuus on olemassa. Niin ikään Tarjanne katsoi olevan luonnollista, että syyllisyyden todennäköisyydestä on esitettävä ainakin jonkinlainen selvitys. Tämä siinä tapauksessa, että syyllisyyttä ei ole jo täällä todettu. Muussa tapauksessa rauhansopimuksen 9:nnen artiklan b-kohtaan sisältyvä rajoitus, että luovutusta voidaan vaatia ainoastaan määrättyjen rikosten perusteella, jäisi asiallisesti tehottomaksi.

Tarjanne jatkoi, että *"englanninkielisessä tekstissä käytetty sanonta "accused of having violated ---" ei nähdäkseeni kielellisestikään edellytä, että luovutettaviksi vaadittuja jo "on syytetty", vielä vähemmän, että syyteasia olisi jollakin tavoin tuomioistuimessa vireillä, mitä ei yleensä vaadita tavallisissakaan rikoksenteekijäin luovuttamista koskevilla kansainvälisissä sopimuksissa, joissa kuitenkin luovuttajavaltion asema on toisenlainen."*

Tarjanteen mukaan pääkonsuli Ahokkaan muistiosta ja siihen saadusta lisäselvityksestä voitiin havaita, että — huomioonottamatta sotavankeina palautettavia — liiteluetteloissa mainituista pidätettyinä olevista Neuvostoliiton kansalaisista kolmesta, nimittäin Alvre, Ise, Kaldoja, Krasmus, Meremaa, Mihkelsson, Männik, Patshev, Rannat, Saar, Sankman, Sidron ja Sirel olivat sodan

aikana palvelleet Suomen armeijassa. Kaksi pidätettyä, Mikalunas ja Loodsalu, olivat palvelleet Saksan riveissä, edellinen Saksan armeijassa ja jälkimmäinen saksalaisessa turvallisuuspoliisissa ja juutalaisten vankileirin vartijana. Tarjanteen mielestä näiden henkilöiden oli katsottava syyllistyneen 9:n artiklan b-kohdassa tarkoitettuihin tekoihin.

Tarjanne arveli Neuvostoliiton lähetystön tienneen pidätettyjen sotilaalliset taustat. Suomen armeijassa palvelleista Neuvostoliiton kansalaisistahan oli toimitettu luettelot valvontakomissiolle jo välirauhansopimuksen voimassa ollessa. Tarjanne katsoi, että kun Neuvostoliiton lähetystön nootissa, sikäli kuin se perustui rauhansopimukseen, oli vaadittu, että asianomaiset on luovutettava *"Saksan ja Suomen armeijoissa sodan aikana palvelleina pettureina"*, täytyisi syyteilmoitusta pitää riittävänä ja 15 pidätettyä henkilöä koskevana. Tarjanne totesi luovutuskysymyksestä yksiselitteisesti: *"Katson niin ollen, että luovutusvaatimus tähän henkilöryhmään nähden on riittävästi perusteltu ja rauhansopimuksen 9. art. b-kohdan mukaan täytettävä."*

Sen sijaan muut liiteluettelossa mainitut – Salmi, Karhu, Krivobokov, Meronen ja Talponen – eivät Tarjanteen mielestä Suomessa toimitettujen tutkimusten mukaan olleet sotavankeja. He eivät myöskään olleet palvelleet Suomen tai Saksan sotavoimissa. Neuvostoliiton taholta ei lisäksi ollut ilmoitettu, millä perusteella heidän luovuttamistaan vaadittiin. Niin ollen edellytyksiä heidän luovuttamiseensa ei Tarjanteen mielestä ollut olemassa.

Zielenkon ja Jakovlevan osalta asia ei Tarjanteen mielestä ollut valmis ratkaistavaksi. Luovutettavaksi vaadittu Hakkanen eli Hokkanen oli saapunut maahan vasta lokakuussa 1947. Myös hänen osaltaan luovutuskysymys selvitetäisiin muussa yhteydessä.¹³

Viljo Ahokas esitti omassa 11. tammikuuta 1948 päivätyssä muistiossaan täsmennyksiä Tarjanteen esitykseen referoiden pitkälti omaa 2. joulukuuta 1947 laadittua muistiotaan: *"Sen lisäksi mitä oikeuskansleri Tarjanne on 11.1.1948 päivätyssä lausunnossaan esittänyt, haluaisin huomauttaa, että Neuvostoliiton lähetystö on 25.11.1947 päivätyssä nootissaan lausunut, että Suomen on jatkuvasti huolehdittava paitsi sotavankien myös väkisin poisvietyjen ja internoitujen Neuvostoliiton kansalaisten kotiuttamisesta sekä suoritettava siitä aiheutuvat kustannukset."*

Ahokas muistutti, että 5. tammikuuta 1948 päivätyssä nootissa uudistettiin vaatimus Neuvostoliiton kansalaisten (s.o. muiden kuin sotavankien ja rauhansopimuksen 9:n artiklan nojalla luovutettavien) kotiuttamisen jatkumisesta Suomen kustannuksella.

Lisäyksenä aiempaan muistioonsa Ahokas totesi, että oikeuskansleri Tarjanne oli lausunnossaan käsitellyt ainoastaan Neuvostoliiton lähetystön jättämässä luettelossa mainittuja henkilöitä. Pidätettyjen joukossa oli kuitenkin kaksi, joita ei ollut tässä luettelossa mainittu, Juho Kemppi ja Alfred Johannes Karu. Edellinen oli inkeriläinen. Hän ei ollut ollut sotavankina eikä palvellut Suomen eikä tiettävästi myöskään Saksan armeijoissa. Ahokkaan mielestä Kemppi voitaisiin laskea vapaalle jalalle. Jälkimmäinen oli puolestaan virolainen.

13 Oikeuskansleri Toivo Tarjanteen lausunto ulkoasiainvaliokunnalle Neuvostoliittoon luovutettavista 11.1.1948. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo II.

Karu oli palvellut Neuvostoliiton armeijassa ja joutunut saksalaisten vangiksi, saanut neljän kuukauden saksalaisen sotilaskoulutuksen ja Suomeen paettuaan astunut armeijan palvelukseen. Karusta Ahokas totesi seuraavaa: *"Mikäli asetutaan sille kannalle, että Suomi on velvollinen palauttamaan kaikki sotavangit ilman eri vaatimustakin, olisi nähdäkseni Karukin luovutettava tai ainakin tehtävä hänestä ilmoitus Neuvostoliiton lähetystölle."*

Muistionsa päätteeksi Ahokas halusi huomauttaa, että luovuttamatta olevien sotavankien luettelossa oli vielä hiukan toista tuhatta nimeä, joista 390 oli leireiltä tai kuljetuksista karanneita. Vuosina 1941–1942 karanneista kuitenkin suuri osa oli ilmeisesti paennut Neuvostoliittoon. Ruotsissa arveltiin oleskelevan yli 400 entistä sotavankia. Valtiolliselta poliisilta saadun suullisen ilmoituksen mukaan Ruotsissa oleskeli toista tuhatta Neuvostoliiton kansalaista, jotka olivat palvelleet Suomen armeijassa.¹⁴

7.4 Surullinen asia

Päiväkirjaansa Paasikivi kirjasi ajankohtaisesta luovutuskysymyksestä seuraavan merkinnän:

"Tarjanne antoi lisälausunnon virolaisten asiassa ja tuli siihen päätökseen, että sitten kun Neuvosto-lähetystö on antanut uuden nootin 5.1.48, Suomi on rauhansopimuksen 9. artiklan b-kohdan mukaan velvollinen luovuttamaan 15 neuvostokansalaista (virolaista), joita syytetään siitä, että he ovat taistelleet Suomen (ja kaksi Saksan armeijassa) Neuvostoliittoa vastaan ja on sen tähden "pettureita".

*Surullinen asia! Mutta emme voi siinä mitään tehdä."*¹⁵

Virolaisten luovutuskysymys vaivasi kuitenkin Paasikiveä. Vieraillessaan K. J. Ståhlbergin luona Paasikivi otti Tarjanteen lausunnon keskustelussa esiin. Päiväkirjaansa hän kirjoitti seuraavasti:

*"Sitten virolaisista. — Ståhlberg ei hyväksynyt Tarjanteen kantaa, että välirauhansopimusta vielä olisi jatkettava. Hänen mielestään välirauhansopimus on lakannut olemasta voimassa, ja sen tähden sitä ei voi noudattaa. Sitä vastoin hän katsoi, että rauhansopimuksen 9. artiklan b-kohdan mukaan luovutettaviin virolaisiin nähden emme voi mitään, koska se hänen mielestään oli selvä."*¹⁶

14 V. J. Ahokas 11.1.1948. Neuvostoliiton kansalaisten kotiuttaminen. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo I.

15 Paasikivi 1985, s. 533. Paasikiven päiväkirjassa päiväys on 9.1.1948. Kyseessä on joko päivämäärävirhe tai Tarjanne antoi Paasikivelle ennakkotietoa lausunnoistaan. Tarjanteen muistio on päivätty 11.1.1948.

16 Paasikivi 1985, s. 534.

Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunta kokoontui 14. tammikuuta 1948 käsittelemään Neuvostoliiton kansalaisten palauttamista ja luovuttamista. Läsä tilaisuudessa olivat pääministeri Mauno Pekkala, ulkoasiainministeri Carl Enckell, ulkoasiainministeriöstä ministeri Reinhold Svento, sisäasiainministeri Yrjö Leino, sosiaaliministeriöstä ministeri Lennart Heljas ja opetusministeri Eino Kilpi sekä sihteeri ulkoasiainministeriön kansliapäällikkö Tapio Voionmaa. Myös oikeuskansleri Toivo Tarjanne ja ulkoasiainministeriön oikeudellisen osaston vt. päällikkö Viljo Ahokas olivat paikalla. Kokouksessa käsiteltiin oikeuskanslerin lausunto ja ulkoasiainministeriön muistio.¹⁷

Ahokkaan laatimassa ehdotuksessa puollettiin sotavankien sekä 9:nnen artiklan 1. kappaleen b-kohdan perusteella luovutettavien palauttamista Neuvostoliittoon. Heidän osaltaan myös vastattaisiin palautuksista aiheutuvista kustannuksista – muista palautuksista vastaisi Neuvostoliitto niin käytännön järjestelyjen kuin kustannustenkin osalta. Muistiossa pohdittiin myös muutamien yksittäistapausten järjestämistä: esimerkiksi Karhun, Krivobokovin, Merosen, Salmen ja Talposen palauttamisia esitettiin peruttaviksi; vastaavasti Piotr Zielenko määriteltiin nyt sotavangiksi ja palautettaisiin; Alfred Karun tapauksen käsittelyä lykättiin.

Keskustelun jälkeen harkittiin mahdollisuutta pyytää asiasta Korkeimman oikeuden lausunto. Asia päätettiin lykätä Tasavallan presidentin johdolla seuraavana päivänä pidettävään kokoukseen.¹⁸

Ulkoasiainvaliokunta vahvistettuna Paasikivellä ja Tarjanteella kokoontui 15. tammikuuta 1948 käsittelemään luovutusta uudelleen. Asiasta syntyi seuraava keskustelu:

"M. Pekkala sanoi ulkoasiainvaliokunnassa olleen keskustelua siitä, että pyydetäisiin Korkeimman oikeuden lausunto. Oli 3<3. Puheenjohtaja M. Pekkala oli lausunnon pyytämisen puolella.

Tarjanne epäili, tokko Korkein oikeus katsoo olevansa velvollinen antamaan lausunnon.

Svento: Silloin hallitus joutuu noloon asemaan.

Kilpi: Jos Korkein oikeus ei anna lausuntoa, niin hallitus ei joudu noloon asemaan, koska hallitus on ainoastaan tehnyt, mitä on voinut.

Minä: Olisi kenties syytä pyytää Korkeimman oikeuden lausunto ainoastaan luovutettavista, mutta ei sotavangeista.

Heljus: Sotavankikysymys on yksinkertaisempi, kosku Haugin sopimuksen mukaan on myös vangit palautettava, eikä siinä puhuta mitään siitä, että vankien suostumus on tarpeen. Se on ainoastaan tulkintakysymys.

Asia lykättiin."

17 Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan kokous 14.1.1948. UM Cb Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat 1946–1949.

18 V. J. Ahokas 14.1.1948. Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnalle. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo I; Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan kokous 14.1.1948. UM Cb Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat 1946–1949.

Jo samana päivänä Paasikivi keskusteli asiasta Korkeimman hallinto-oikeuden presidentin Urho Castrénin kanssa. Neuvoteltuaan professori Otto Granfeltin kanssa Castrén sanoi mielipiteenään, että Korkein oikeus ei ole velvollinen antamaan lausuntoa lukuun ottamatta niitä tapauksia, jotka on mainittu HM:n 18 ja 19 §:ssä tai joista on laissa määrätty. Castrénin mielestä ratkaisevaa oli, ovatko syytteessä olevat liittoutuneiden kansalaisia.

Presidentin esittelyn jälkeen ulkoasiainvaliokunta kokoontui 16. tammiukuuta 1948 kello 16.00. Kaikki olivat läsnä. Keskustelussa käsiteltiin jälleen virolaisten asiaa. Paasikivi kirjoitti keskustelun päiväkirjaansa:

"Minä ensin kerroin keskustelusta U. Castrénin kanssa: Korkein oikeus ei ole velvollinen antamaan lausuntoa.

Enckell: Eräs diplomaatti oli lausunut hänelle, että balttilaisten maiden kuuluminen Neuvostoliittoon oikeudellisesti ei ole selvä. USA:n kanta: ei ole tunnustanut.

Minä lausuin, että me tosin emme ole nimenomaan tunnustaneet vuoden 1940 tapauksia Baltian maihin nähden, mutta me emme voi asettua sille kannalle, että ne eivät kuuluisi Neuvostoliittoon.

Enckell sanoi vastanneensa samoin, ettemme ole med statsakt [valtiotoimen kautta] tunnustaneet, mutta me olemme tosin asiallisesti tunnustaneet Baltian maiden kuuluvaisuuden Neuvostoliittoon.

Svento, kuultuaan U. Castrénin (ja Granfeltin) mielipiteen, oli sitä mieltä, että meidän ei olisi pyydettävä Korkeimmalta oikeudelta lausuntoa.

Enckell: Kaikki ne tšekäläiset diplomaattipiirit, joissa hän oli liikkunut, ovat mielenkiinnolla seuranneet virolaisten asiaa, mutta sanoneet, että eivät ole tavanneet ketään ihmistä, joka ei ymmärtäisi sitä kantaa, jolle me virolaisten asiassa aiomme asettua. Venäläisten menettelyyn nähden, kun vaativat näitä luovutettaviksi, on toista mieltä, mutta ei Suomen kantaan nähden.

Enckell esitti myös, että samalla kun luovuttamispäätös tehdään, olisi käännyttävä venäläisten puoleen esittäen, että virolaisille annettaisiin nåd eller amnesti [armo tai amnestia] — otettaisiin huomioon erittäin lieventävät asianhaarat ainakin eräisiin virolaisiin nähden.

Minä olin tässä suhteessa samaa mieltä kuin Enckell. Samoin M. Pekkala, Heljas ja Kilpi.

Leino oli eräässä suhteessa toista mieltä.

Päätettiin:

1) Esillä oleva ehdotus hyväksyttiin. Samoin kommunikoa niin korjattuna, kuin esillä.

2) Kääntyminen Neuvostoliiton hallituksen puoleen: Hyväksyttiin. Ulkoministerin kirje Savononkoviille.

Milloin tieto om hänvändning [kääntymisestä venäläisten puoleen] saatetaan julkisuuteen, siitä päättävät ulkoministerit yhdessä pääministerin kanssa."¹⁹

Kokouksessa pidettiin 15 minuutin tauko, jonka jälkeen istunto jatkui Tasavallan presidentin esittelyllä kello 16.15. Esittelijänä toimi ulkoasiainministeri Enckell:

"Eräiden SNT-Liiton kansalaisten palauttaminen ja luovuttaminen.

Esitän kunnioittavasti, että Te, Herra Tasavallan Presidentti, näkisitte hyväksi päättää

1) että oheisen luettelon A-kohdassa mainitut SNT-Liiton kansalaiset, jotka ovat joutuneet Suomen tai Saksan sotavoimien sotavangeiksi, palautettaisiin SNT-liittoon,

2) että oheisen luettelon B-kohdassa mainitut SNT-Liiton kansalaiset luovutettaisiin SNT-Liitolle rauhansopimuksen 9. artiklan 1 kappaleen b-kohdan nojalla.

3) että Suomessa vielä oleskelevien Neuvostoliiton kansalaisten – sotavankeja ja rauhansopimuksen 9. artiklan nojalla luovutettavia lukuun ottamatta – koliullaamista, josta Suomen välirauhansopimuksen 10. artiklan mukaan oli huolehdittava, ei rauhansopimuksen voimaantultua enää suoriteta Suomen toimesta eikä kustannuksella,

4) että ulkoasiainministeriön olisi ilmoitettava edellä olevasta SNT-Liiton lähetystölle oheisen noottiluonnoksen mukaisesti, ja että SNT-Liiton lähettiläälle olisi myös lähetettävä kirjelmä, jossa esitettäisiin luovutettavien henkilöiden kohtelussa huomioonotettavat lieventävät asianhaarat,

5) että lehdistölle olisi asiasta annettava oheisen liitteen mukainen tiedoitus.

Liitteenä: Oikeuskanslerin Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnalle antama lausunto, luettelo palautettavista ja luovutettavista SNT-Liiton kansalaisista sekä luonnos SNT-Liiton lähetystölle annettavaksi vastausnootiksi sekä luonnos lehdistölle annettavaksi tiedoitukseksi."

Asia oli selvä, vaikka kommunistit Yrjö Leino, Yrjö Murto ja Matti Janhunen tahtoivat eriävänä mielipiteenä pöytäkirjaan merkittäväksi, että mitään kääntymistä Neuvostoliiton hallituksen puoleen ei olisi tehtävä.²⁰ Luovutus päätöksen jälkeen Paasikivi totesi päiväkirjassaan: "*Hirmuinen asia. Kaikissa minun pitää olla mukana.*"²¹

Lehdistölle asiasta todettiin 16. tammikuuta 1948 yksiselitteisesti: "*Hankitun lainopillisen selvityksen mukaan on Suomi edelleen velvollinen palauttamaan maassa vielä olevat sotavangit. Tämän johdosta viranomaiset ovat viime kuukausien aikana pidättäneet 15 henkilöä, jotka lähipäivinä tullaan palauttamaan NL:oon.*"²²

Puoluetason palautetta luovutuksista Paasikivi sai sosiaalidemokraattien puolueen puheenjohtaja Emil Skogin, Aleksius Aaltosen ja puoluesihteri Väinö Leskisen vierailtua presidentin luona 21. tammikuuta 1948. Skogin mielestä luovutus päätös oli tehnyt hyvin ikävän vaikutuksen kansaan ja myös

20 Esittely Tasavallan presidentille valtioneuvostossa 16.1.1948. Valtioneuvoston pöytäkirjat ulkoasiainministeriön esittelystä 1947–1948. UM.

21 Paasikivi 1985, s. 539.

22 Yleiskatsaus asiakirjoihin ajalta 8.10.1947–19.1.1950, pitäen silmällä erikoisesti sotavankien palautusta rauhansopimuksen voimaan tultua, I. Tapiola 8.3.1951. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo I.

sosiaalidemokraattien piirissä oli eriäviä mielipiteitä: "Olisi ollut toivottavaa, että olisi voitu osottaa inhimillisyyttä. Ne katsotaan poliittisiksi vangeiksi." Skog lisäsi myös ikävän huhun: "On puhuttu olevan tulossa uusia vangitsemisia." Paasikiven vastaus oli: "Hallitus päätti esittää Neuvostoliiton hallitukselle vetoomuksen lievästä kohtelusta. En tiedä uusista vangitsemisista. Lupasin puhua asiasta Pekkalan kanssa."²³

7.5 Meillä on painovapaus

Luovutus päätöksen tultua julkisuuteen *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksessa (21.1.1948) "*Virolaispakolaisten luovutus*" otettiin asiaan kantaa. Lehdessä arvioitiin Suomen hallituksen toimintaa. Sinänsä hallituksen päätös pidätettyinä olevien virolaisten pakolaisten luovuttamisesta Neuvostoliitolle ymmärrettiin rauhansopimukseen perustuvana. Lehdessä todettiin välirauhansopimuksen sisältäneen vain määräyksen, että Suomen oli palautettava täällä internoidut tai tänne väkisin tuodut liittoutuneiden kansalaiset. Tältä kannalta oli selitettävissä, että virolaispakolaisten asia tuli ajankohtaiseksi vasta rauhan voimaantumisen jälkeen. Hallituksen päätöstä arvosteltaessa oli syytä korostaa, että mainittu kovennus tuli rauhansopimukseen liittoutuneiden valtojen yhteisestä tahdosta, ei yksinomaan Neuvostoliiton. Suomella ei ollut mahdollisuutta vaikuttaa sille sanellun rauhan sisältöön. Kuitenkin heimoveljien osaksi tullut kohtalo herätti mielenkuohuja:

"Toinen kysymys on, millä tavoin tämä asia on Suomen puolelta hoidettu ja olisiko ollut jotain tehtävissä sen ratkaisemiseksi enemmän pakolaisten toivomuksia vastaavalla tavalla. Pääministerin ja oikeusministerin äänenkannattaja Vapaa Pohjola ainakin väittää, että taitamattomalla hoidolla virolaisten asia on pilattu. Se on sitä mieltä, että jollei ulkoministeri Enckell olisi asiassa vitkastellut, olisi jotain ollut tehtävissä pakolaisten hyväksi. Millä perusteella lehti tämän väitteen esittää, ei käy selväksi, mutta mielenkiintoista on todeta, että tällä kansandemokraattisellakin taholla on olemassa kiusallista tunnetta ja huonoa omaatuntoa heimoveljemme kohtalosta."

Lehdessä pohdittiin myös palautusten vapaaehtoisuutta. *Helsingin Sanomien* mukaan olisi ollut oikeutetumpaa ja inhimillisempää, mutta samalla yhtä korrek-tia rauhansopimuksen kannalta, jos ennen kuin pidätyksiin ryhdyttiin, pakolaisille olisi annettu kehoitus itse vapaaehtoisesti palata Neuvostoliittoon. Tätä perusteltiin sillä, että tällöin palautetut olisivat tulleet osallisiksi siitä amnestiasta, joka Neuvostoliitossa oli julistettu vapaaehtoisesti maahan palaaville, sodan aikana vihollisen puolella taistelleille neuvostokansalaisille. Pidätetyt olivat nyt

vasta luovutus päätöksen jo tapahduttua voineet anoa tätä armahdusta, jota lehdessä pidettiin heidän viimeisenä mahdollisuutenaan.²⁴

Sanomalehdet kirjoittivatkin runsaasti virolaisten pidätyksistä ja luovutusoperaatiosta. Yleisenä luonnehdintana voidaan todeta, että kirjoituksissa arvosteltiin pidätyksiä ja pidettiin luovutuksia epäoikeudenmukaisina, vaikkakin ne myönnettiin "välttämättömiksi". Äärimmäisen vasemmiston äänenkannattaja *Vapaa Sana* sen sijaan ymmärsi luovutusten poliittisen välttämättömyyden.²⁵

Virolaisten pidätysajasta ja itse luovutusprosessista *Vapaa Sana* kirjoitti lyhyesti ja asiallisesti todeten lähinnä tapahtuneen. Lehden kirjoituksissa paistoi selvästi läpi "luovutusvastuu". Se ei arvostellut toimia, vaan koki ne rauhansopimuksen mukanaan tuomina välttämättömyyksinä. Sen sijaan pakoyritykset ja mielenosoitukset koettiin provokaatioiksi. Vastuu luovutuksista ja ennen kaikkea niihin johtaneesta kehityksestä sysättiin mielellään sodan ajan johdolle ja yleensä heimo- ja oikeistopiireille.²⁶

Paasikivi tapasi Neuvostoliiton uuden Helsingin-lähettilään Grigori Savonenkovin 23. tammikuuta 1948. Keskustelu kesti 1½ tuntia. Tänä aikana käsiteltiin myös virolaisten luovutusta. Paasikivi kirjasi muistiin seuraavan keskustelun:

*"Savonenkov: Virolaiset. Niiden asia oli selvä, mutta niiden ympärillä nousi suuri hälinä. Sanomalehdet kirjoittivat. Mielenosotuksia. On menty liian pitkälle. Paasikivi: Asia ratkaistiin lain ja sopimusten mukaan. Sanomalehtien kirjoittelu johtui siitä, että virolaisten joukossa on säälettäviä tapauksia. Meillä on painovapaus."*²⁷

7.6 Luovutus on kuin viattomien ihmisten turmioon saattaminen

Tiedot virolaisten pidätyksistä kantautuivat myös ulkomaille. Viron entinen Suomen-lähettiläs Aleksander Warma kirjoitti 14. tammikuuta Tukholmasta kirjeen ulkoasiainministeri Enckellille ja lähetti kopion pääministeri Mauno Pekkalalle. Kolmisivuisessa kirjeessään Warma oudoksui, että virolaisiin sovellettiin samoja pykäläitä kuin sotavankeihin ja sotarikollisiin. Hänen mukaansa vangitut virolaiset lähtivät pakoon saksalaisten mielivaltaa, saivat oleskeluluvan Suomessa ja katsoivat velvollisuudekseen taistella heimolaistensa, suomalaisten kanssa.

24 Helsingin Sanomat 21.1.1948. Virolaispakolaisten luovutus.

25 Sanomalehtien kirjoituksista ja luovutettujen vaiheista tarkemmin Heikki Roiko-Jokelan käsikirjoitus Unelma vapaudesta: Virolaisten pako Saksan siron alta Suomeen, salamatkustus Ruotsiin, piiloutuminen maan alle, palautus Neuvostoliittoon (1999).

26 *Vapaa Sana* 23.1.1948. Virolaiset luovutettu, Provokaatiot jatkuvat: pako ja mielenosoitus.

27 Paasikivi 1985, s. 544.

Välirauhansopimuksen jälkeen pidätetyt virolaiset jäivät suojattuina pakolaisina Suomeen ansaiten elatuksensa moitteettoman säännöllisellä työllä, kunnes heidät yht'äkkiä vangittiin, Warma vuodatti. Hän jatkoi virolaisten saaneen rohkaisua maahan jäämiseen siitä, että *"Suomen kansa ja Suomen viiranomaiset olivat tsaarinvallan synkeimpinäkin päivinä varmasti ja päättäväisesti puolustaneet oikeuden ja humanisuuden periaatteita"*. Virolaiset luottivat turva- paikkaoikeuden loukkaamattomaan kunnioitukseen itsenäisessä Suomen tasavallassa.

Warma näki pidätysten taustalla suuren periaatteellisen ratkaisun: *"-- ei ole kysymys ainoastaan aiheuttomasta luovutettujen henkilöiden lukumäärästä, vaan niistä suurista periaatteista, joille pieni kansa voi olemassaolonsa ja kehityksensä mahdollisuudet tukea. Kysymys ei ole ainoastaan juridisesta kannanotosta, vaan sellaisesta menettelystä, joka on puolustettavissa myöskin inhimillisen yhteiskunnan edessä."* Warma katsoi velvollisuudekseen ja oikeudekseen kiinnittää ulkoasiainministerin ja hallituksen jäsenten huomion edellämäinnettuihin asioihin, jotta he tekisivät kaikkensa luovutuksien estämiseksi. Luovutus olisi Warman mielestä samanveroista kuin viattomien ihmisten turmioon saattaminen.²⁸

Ulkoasiainministeri Enckell vastasi Warmalle 21. tammikuuta. Kirjeessä todettiin Warman kirjeen saapuneen 17. päivänä eli päivää myöhemmin kuin Tasavallan presidentti J. K. Paasikivi oli valtioneuvostossa tapahtuneessa esittelyssä päättänyt suostua kolmenkymmenen henkilön luovuttamiseen Neuvostoliitolle tämän esittämän vaatimuksen johdosta. Luovutettavista viisitoista oli syntyperältään virolaisia, mutta he kaikki olivat asuneet Virossa sen tullessa liitetyksi Neuvostoliittoon ja näin ollen tulleet Neuvostoliiton kansalaisiksi. Suomeen he olivat saapuneet vuosina 1942–1943.

Suomen ulkoasiainministeri korosti, että asia oli ennen ratkaisua joutunut perinpohjaiseen lainopilliseen selvitykseen. Rauhansopimusta laadittaessa Suomi oli kuitenkin rinnastettu muihin Saksan puolella taistelleisiin valtioihin ja sen oli ollut pakko, vastaväitteistään huolimatta, hyväksyä 9. artikla niin jyrkkään muotoon laadittuna, että yleisen kansainvälisen oikeuden vastaavia säädöksiä ei voinut lainkaan soveltaa tämän artiklan tarkoittamiin tapauksiin.

Harkitessaan luovutusvaatimusta Suomen hallitus oli ollut tietoinen näkökohdista, joita Warma kirjeessään oli esittänyt maanmiestensä kohtalon suhteen. Erityisesti oli otettu huomioon se seikka, että suurin osa virolaisista oli palvellut Suomen armeijassa. Suomen hallitus oli pitänyt velvollisuutenaan lähettää asia virallisen käsittelyn ulkopuolella Neuvostoliiton Helsingin-lähettiläälle. Kirjelmän tarkoituksena oli saattaa Neuvostoliiton viranomaisten tietoon ne seikat, joiden toivottiin tulevan huomioonotetuiksi lieventävinä asianhaaroina. Suomen hallitus oli katsonut välttämättömäksi pitää toimenpiteensä salassa, koska se julkituotuna olisi kadottanut mahdollisen vaikutuksensa. Asia saatettiin luottamuksellisena Warman tietoon.²⁹

28 Aleksander Warman kirje Tukholmasta 14.1.1948 ulkoasiainministeri Carl Enckellille. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo I; Roiko-Jokela 1997 a, s. 221.

29 Ulkoasiainministeriö Aleksander Warmalle, Helsinki 21.1.1948 (ilman numeroa). UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo I.

7.7 Scottin ja Voionmaan salainen neuvottelu

Ison-Britannian Helsingin-lähetystö seurasi luovutuskiistan kehittymistä. Lähettiläs Scott ja ulkoasiainministeriön kansliapäällikkö Tapio Voionmaa keskustelivat asiasta 22. tammikuuta 1948. Voionmaa laati neuvotteluista salaiseksi luokitellun muistion. Lähettiläs Scott ilmoitti, että *Foreign Office* oli hieman huolestunut virolaisten luovuttamisesta Neuvostoliitolle ja oli pyytänyt häntä hankkimaan eräitä lisätietoja. Voionmaan annettua jo aiemmin Scottille sangen täydellisen kuvan asiasta jäi pääkysymykseksi tällä kertaa, millä papereilla virolaiset ja muut luovutettavat olivat tähän asti oleskelleet Suomessa. Voionmaa mainitsi lähettiläälle, että kyseiset Neuvostoliiton kansalaiset olivat saapuneet maahan yleensä ilman papereita ja saaneet sodan aikana väliaikaisia henkilöllisyystodistuksia sekä, kuten oli käynyt ilmi muun muassa eräitä upseereja vastaan nostetuissa oikeusjutuissa, monissa tapauksissa sodan loppuvaiheissa annettuja vääriä passeja. Tietävästi olivat erät ryhmään kuuluvat henkilöt myös anoneet ja saaneet Neuvostoliiton lähetystöltä neuvostoliittolaisia henkilöllisyyspapereita, mutta sellaisia ei ilmeisesti nyt ollut luovutettavien joukossa.

Jatkokeskustelussa Scott huomautti, ettei Ison-Britannian lehdistö ollut vielä tähän asti sanottavasti kiinnittänyt huomiota asiaan ja korosti sitä, että lehtikohua olisi koetettava myös välttää: sellainen voisi ainoastaan vahingoittaa luovutettuja. Kansliapäällikkö Voionmaa totesi Suomen ulkoasiainministeriön olevan aivan samalla kannalla.

Scott huomautti, että nyt oli kulunut jo neljä kuukautta rauhansopimuksen voimaanastumisesta, eivätkä neuvottelut sen sotilaallisten määräysten soveltamisesta olleet päässeet vielä alkuun. Viitaten siihen väliaikaiseen järjestelyyn, joka hänen ehdotuksensa mukaisesti oli saatu aikaan, Scott toivoi, että Suomen sotilasviranomaiset ensi tilassa laatisivat luettelon kaikista niistä enemmän tai vähemmän epäselvistä kysymyksistä, joista olisi neuvoteltava Ison-Britannian ja Neuvostoliiton edustajien kanssa. Koska Neuvostoliiton lähetystössä ei vielä ollut sotilasasiainmiestöä, Scott ehdotti, että luettelot ja niihin liittyvät muistiot toimitettaisiin tavallista diplomaattitietä hänelle ja Neuvostoliiton lähettiläälle. Kansliapäällikkö Voionmaa vastasi, että Suomen sotilasviranomaiset olivat jo pitkän aikaa tehneet valmistavaa työtä neuvotteluja silmäläpitäen, joten Voionmaa otaksui heidän suhtautuvan myönteisesti asiaan.³⁰

30 Muistio Englannin lähettiläs/kansliapäällikkö 22.1.1948 (salainen). UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo I.

7.8 Valpon oli toimittava valvontakomission ohjeiden mukaisesti

Ulkoasiainministeri Carl Enckell – läsnä olivat ulkoasiainministeriöstä myös Voionmaa ja Ahokas – antoi 29. tammikuuta 1948 eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle selvityksen neuvostokansalaisten luovutusasiasta. Selvityksen johdosta virisi vilkas keskustelu, josta ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjaan kirjoitettiin seuraava referointi:

Edustaja Salminen: Lausuu toivomuksen, että hallitus antaisi niin pian kuin mahdollista yhtä perusteellisen vastauksen kuin nyt oli kuultu hänen virolaisiasiassa tekemäänsä eduskuntakyselyyn. Edustaja Salminen huomauttaa ministeri Enckellin selostuksesta käyneen ilmi, että valtiollinen poliisi oli toiminnut varsin kummallisella ja omavaltaisella tavalla ottamatta yhteyttä ulkoasiainministeriöön tai sisäasiainministeriöön.

Ministeri Enckell lausuu, että valtiollisen poliisin oli liittoutuneiden valvontakomission aikana pitänyt toimia niiden määräysten nojalla, joita liittoutuneiden valvontakomissio oli antanut ja jotka eivät aina olleet sopusoinnussa välirauhasopimuksen tekstin kanssa. Rauhansopimuksen tekstiin on tullut eräitä määräyksiä, joita vastaavia määräyksiä liittoutuneiden valvontakomissio oli aikaisemmin antanut valtiolliselle poliisille. Rauhansopimuksen tultua voimaan ei ollut selvää, mikä oli voimassa, mikä ei. Esitettyjen tulkintojen mukaan, valtiollinen poliisi ei ollut toiminut vaatimuksia vastaan.

Edustaja Räisänen, haluaa hallituksen selvityksen siitä, millä tavalla aikaisempi sisäasiainministeri oli suhtautunut pakolaisiin.

Edustaja Leskinen lausuu, että hän oli ulkoasiainministeri Enckellin aikaisemmasta selostuksesta [saanut] sen käsityksen, että valtiollinen poliisi on ollut ensimmäisenä aiheena kysymyksen esille tuloon, mutta ministeri Enckell keskustelussa on antanut ymmärtää, että liittoutuneiden valvontakomissiolla on ollut osuutensa asiassa. Edustaja Leskinen pyytää näin ollen tarkistusta.

Ministeri Enckell: Viittaa siihen, että liittoutuneiden valvontakomissio oli aikanaan saanut luettelon niistä Neuvostoliiton kansalaisista, jotka olivat palvelleet Suomen armeijassa sodan aikana.

Edustaja Salminen lausuu ihmettelynsä sen johdosta, että liittoutuneiden valvontakomissiolla on ollut valta antaa määräyksiä ilman, että ulko- ja sisäasiainministeriöllä on ollut siitä mitään tietoa.³¹

Oleellista käydyssä keskustelussa oli, että ulkoasiainministeri Enckell puhdisti pidätyspolemiikissa pahasti tahriintuneen Valpon mainetta. Se ei ollut voinut jättää valvontakomission määräyksiä huomioimatta. LVK:sta oli saneltu raamit neuvostokansalaisten etsinnöissä ja pidätyksissä.

Eduskunnan ulkoasiainvaliokunta sai myös haluamansa perusteellisen selvityksen luovutusprosessista 2. helmikuuta 1948. Tällöin Viljo Ahokas toimitti valiokunnalle laajan ja yksityiskohtaisen selvityksen: *"Eräiden Neuvostoliiton kansalaisten palauttaminen ja luovuttaminen"*. Muistio oli päivätty 27. tammikuuta 1948. Se ei sisältänyt asiassa kiinteästi mukana olleiden viranomaisten näkökulmasta tarkasteltuna mitään uutta, mutta toimi varsin hyvin perusteellisena selvityksenä tapahtumien kulusta eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle.³²

32 Liitteenä eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjoissa 29.1.1948 kokouksen jälkeisenä asiakirjana. EK.

8 SOPIMUKSEN TULKINTAA

8.1 Maanpetturit vaaditaan luovutettaviksi

Kysymys Neuvostoliiton kansalaisten luovutuksista ei päättynyt tammikuuhun 1948, vaan se jatkui vuoden loppuun, ja vielä helmikuussa 1950 sisäasiainministeriö lähetti täydennyksiä Haku-luetteloon.¹

Valtiollinen poliisi tiedusteli 4. helmikuuta 1948, oliko pidätettävä vain sellaiset, joita syytettiin. Savonenkov puolestaan jätti jälleen ulkoasiainministeri Enckellille luettelon 11. helmikuuta 1948 kuudesta luovutettavasta henkilöstä. Pääministeri Peckalalle Savonenkov oli sanonut, että maanpetturit oli luovutettava. Tämä aiheutti toimenpiteitä suomalaisten viranomaisten keskuudessa.² Presidentti Paasikivi, ulkoasiainministeri Enckell ja oikeuskansleri Tarjanne keskustelivat asiasta 18. helmikuuta 1948. Päiväkirjassaan Paasikivi pohti Tarjanteen, Kairan ja Suontaustan kommentteja. Kaikki olivat sitä mieltä, että neuvostoliittolaisten ilmoitus syytetoimista on riittävä peruste luovutuksille. Kaira ja Suontausta perustelivat tätä sillä, että rauhansopimus oli erikoislaki, jolloin sen sanamuodon mukaan muita toimia ei tarvita.³ Paasikivi vaati juristeilta yksimielisen kirjallisen lausunnon, eikä ollut täysin tyytyväinen Enckellin toimintaan luovutuskysymyksessä:

1 Yleiskatsaus asiakirjoihin ajalta 8.10.1947–19.1.1950, pitäen silmällä erikoisesti sotavankien palautusta rauhansopimuksen voimaan tultua, I. Tapiola 8.3.1951. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo I; Sisäasiainministeriön yleiskirje 20.12.1949. Haku-luettelo. SMA, KA; Sisäasiainministeriön yleiskirje 28.2.1950. Kuulusteluja varten pidätettävät Neuvostoliiton kansalaiset. SMA, KA.

2 Yleiskatsaus asiakirjoihin ajalta 8.10.1947–19.1.1950, pitäen silmällä erikoisesti sotavankien palautusta rauhansopimuksen voimaan tultua, I. Tapiola 8.3.1951. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo I; Paasikivi 1985, s. 554.

3 Paasikivi 1985, s. 554–555.

"Minä sanoin, että Tarjanteen ja Kairan on annettava lausuntonsa kirjallisesti ja kun he ovat yksimielisiä, niin minun mielestäni ei ole muuta tehtävissä kuin luovuttaa, niin ikävää kuin se onkin. Mutta kun venäläiset vaativat, niin me emme voi tässä tehdä mitään muuta.

Sitten Tarjanne meni pois ja me keskustelimme pitemmän aikaa Enckellin kanssa.

Minä uudistin, että meidän on pidettävä oikeudestamme lujasti kiinni, koska se on meidän ainoa turvamme. Sanoin Enckellille, että en ole tyytyväinen kahteen kohtaan hänen keskustelussaan Savonenkovin kanssa, joissa hän oli liian pehmeästi esittänyt meidän kantamme.

Enckell sanoi, että hänen kirjallisessa selostuksessaan keskustelusta Savonenkovin kanssa ovat sanat saaneet liian kärkevän muodon. Hän ei käyttänyt niin teräviä sanoja.

Minä sanoin mm. Enckellille, että on humoristista, että minun, entisen "suomettarelaisen", täytyy oikealle ja vasemmalle entisille "passiivisen vastarinnan miehille" teroittaa lujempaa kantaa meidän oikeuksiemme puolustamisessa. Kaikki tahtovat heittäytyä mahalleen venäläisten eteen, ja minun täytyy koettaa pitää heitä selästä yllä."

Vaikka Paasikivi antoikin ulkoasiainministerille kovaa palautetta, oli Enckell saanut tehtäväksi keskustella venäläisten vaatimuksista myös Ison-Britannian lähettilään Scottin kanssa. Enckell vieraili Paasikiven luona 19. helmikuuta 1948. Alkajaisiksi hän kertoi Paasikivelle, että esittelijä Ahokas oli luovutusta vastaan. Asia oli ollut valtioneuvostossa esillä, mutta se oli lykätty. Scott puolestaan oli sanonut Ison-Britannian hallituksen olevan kiinnostunut niistä henkilöistä, joilla oli kaksoiskansalaisuus, siis virolaisista, latvialaisista ja liettualaisista. Enckell oli selittänyt Scottille asian juridisen puolen, ja tämä oli hyväksynyt Suomen tulkinan.⁴

Kansainvälisen oikeuden professori Kaira oli antanut 18. helmikuuta lausunnon, jossa hän totesi Suomelle syntyvän luovutusvelvollisuuden jokaiseen nähden, jota pyydetään luovutettavaksi. Tämän nojalla valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunta ehdotti, että vaaditut kuusi henkilöä luovutetaan. Ehdotus ei kuitenkaan saanut varauksetonta kannatusta, vaan ulkoasiainministeriön neuvotteleva virkamies Ahokas esitti valtioneuvoston istunnossa, että pyydetäisiin lähempi selvitys syytteenalaisen teon laadusta, koska muuten Neuvostoliitto voisi vaatia ketä tahansa luovutettavaksi. Ahokas oli luovutuksia vastaan, koska Neuvostoliiton vaatimuksien "*johdonmukainen noudattaminen merkitsisi, ettei Suomella ole mitään oikeutta kontrolloida 9. artiklan soveltamista, vaan ainoastaan totella Liittoutuneiden taholta tulevia määräyksiä.*"⁵

Kairan ja Ahokkaan ristiriitaiset muistiot saivat päättäjät hämilleen. Paasikivi ja Enckell keskustelivat asiasta 20. helmikuuta 1948. Paasikivi kirjoitti:

4 Paasikivi 1985, s. 555.

5 Yleiskatsaus asiakirjoihin ajalta 8.10.1947–19.1.1950, pitäen silmällä erikoisesti sotavankien palautusta rauhansopimuksen voimaan tultua, I. Tapiola 8.3.1951. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo I.

"Kuuden venäläisen luovuttamisasia. Enckell kertoi, että Pekkala on vihainen siitä, että Ahokas on esittelijä ja asettuu luovutusta vastaan.

Heljas on sanonut, että Kaira ei muka tarkoita sitä, mitä on sanonut. Esittelijän kannan johdosta eräät valtioneuvoston jäsenet ovat tulleet ikävään asemaan.

Minä sanoin, että siitä pidetään kiinni, mitä Kaira on kirjoittanut.

Enckell: Pekkala tahtoo, että valtioneuvoston kaikkien jäsenten pitää olla yksimielisiä.

Minä sanoin, että minun mielestäni emme voi kieltää luovuttamista, kun oikeuskansleri ja Kaira ja Suontausta ovat sitä mieltä, että rauhansopimuksen 9. artiklan b. kohta meitä velvoittaa.

Lausuin Enckellille, että olin samana päivänä istunnon jälkeen Pekkallalle, Leinon ja Kilven läsnäollessa, lausunut tämän mielipiteeni.

Enckell sanoi Pekkalan ilmoittaneen tästä minun mielipiteestäni hänelle.

Kävimme sitten läpi kommunikean ja teimme siihen eräitä korjauksia."⁶

Paasikivi ei kuitenkaan päässyt venäläisten luovutuskysymyksessä helpolla. Samana päivänä, kun hän oli keskustellut Enckellin kanssa, Fagerholm otti asian esille:

"Fagerholm sanoi, että se on herättänyt ikävää huomiota ja vastustusta sosiaalidemokraattien keskuudessa.

Minä luin Tarjanteen ja Kairan lausunnon ja lausuin, että emme voi siitä asiasta päästä.

Fagerholm sanoi kerrottavan, että Valpo lähettää Neuvostoliiton lähetystölle suoraan luetteloita.

Minä: Se ei voi olla mahdollista. Lupasin ottaa selvän Enckelliltä."⁷

Päiväkirjassaan Paasikivi ei anna vastausta selvityksen tuloksesta, mutta oletettavaa on, ettei Valpo enää luovuttanut Neuvostoliiton lähetystölle luetteloita tai ainakaan se ei tullut Suomen poliittisen johdon tietoon. Valpo oli saanut aiemmin ulkoasiainministeriöltä selkeät ohjeet, kuinka neuvostokansalaisten luovutuskysymyksessä menetellään rauhansopimuksen astuttua voimaan ja LVK:n poistuttua maasta.

8.2 Etsintöjä, pidätyksiä, luovutuksia

Ahokkaan esityksen seurauksena päätöstä luovutuksista lykättiin. Ahokas ei pysynyt toimeettomana, vaan hän laati muistion *"Neuvostoliiton kansalaisten luovuttaminen"*. Muistio päivättiin 11. maaliskuuta 1948.

6 Paasikivi 1985, s. 556.

7 Paasikivi 1985, s. 556.

Sisäasiainministeriö oli 4. helmikuuta 1948 päivätyllä kirjelmällä pyytänyt ulkoasiainministeriöltä toimenpidettä selvyuden saamiseksi siihen, "onko rauhansopimuksen 9. art. 1 kpl. b) kohta tulkittava siten, että on pidätettävä ja luovutettava ainoastaan sellaiset Liittoutuneiden ja Liittyneiden valtojen kansalaiset, joita syytetään siitä, että he ovat rikkoneet maansa lakeja syyllistymällä maanpetokseen tai yhteistyöhön vihollisen kanssa sodan aikana ja joihin nähden Suomen viranomaisille on esitetty virallinen luovutuspyyntö."

Sisäasiainministeriö oli muistuttanut samassa kirjelmässään, että sen toimesta oli aikanaan laadittu välirauhansopimuksen 10:n artiklan nojalla luovutettavia henkilöitä koskeva luettelo, joka oli jaettu kaikille viranomaisille etsintöjä varten. Samalla oli annettu silloin tarpeelliseksi katsotut ohjeet.

Ahokas arveli mainitun luettelon tarkoittaneen Haku-luetteloa, johon sisältyi Suomen puolustusvoimain eri yksiköissä palvelleiden sotavankien ja sotavankikarkureiden lisäksi myös Er. P 6:ssa palvelleet inkeriläiset vapaaehtoiset. Sen sijaan virolaisia vapaaehtoisia ei mainittu tässä luettelossa.

Ahokas muistutti, että kun tammikuussa 1948 oli käsitelty muutamien Neuvostoliiton kansalaisten luovuttamista, oli oikeuskansleri esittänyt, että Suomi välirauhansopimuksen nojalla ja sen aikana lopullisesti syntyneen velvoituksensa mukaisesti edelleen oli velvollinen luovuttamaan sotavangit, jotka olivat olleet Suomessa välirauhansopimusta tehtäessä ja joita tähän mennessä ei vielä ollut palautettu. Valtioneuvoston esityksestä Tasavallan presidentti olikin päättänyt, että tuolloin pidätettyinä olleet 15 neuvostokansalaista, jotka olivat joutuneet Suomen tai Saksan sotavoimien sotavangeiksi, oli luovutettava Neuvostoliittoon. Ahokas oletti, että päätöstä oli pidettävä periaatteellisena ratkaisuna. Sen mukaan olisi siis sotavankien etsimistä ainakin toistaiseksi jatkettava ja heidän pidätyksistään ilmoitettava Neuvostoliiton viranomaisille mahdollisia palautusjärjestelyjä varten.

Rauhansopimuksen 9:n artiklan b-kohdan nojalla luovutetuista henkilöistä oli todettu, että heidän luovuttamistaan oli vaadittu mainitun sopimuskohdan nojalla ja että hallitus oli havainnut tämän vaatimuksen rauhansopimuksen mukaiseksi. Tästä voitiin Ahokkaan mukaan tehdä se päätelmä, että Suomella ei olisi rauhansopimuksen 9:n artiklan nojalla mitään velvoituksia, ellei nimenomaista luovutusvaatimusta esitettäisi. Näin sisäasiainministeriön olisi peruutettava kaikki Haku-luetteloon sisältyvät etsintämääräykset, jotka eivät koskeneet nimenomaan sotavankeja.

Ahokas totesi jo aiemmin huomauttaneensa, että LVK oli aikanaan vaatinut tietoja kaikista Suomen armeijassa palvelleista Neuvostoliiton kansalaisista. Tällä perusteella myös Haku-luettelo oli annettu valvontakomissiolle. Ahokas jatkoi: "Juridisesti voidaan tosin täysin puolustaa sitä kantaa, että valvontakomission vaatimuksilla, varsinkin kun ne perustuivat välirauhansopimuksen laventavaan tulkintaan, ei rauhansopimuksen voimaantultua ole enää merkitystä, mutta asian poliittista puolta olisi mielestäni kuitenkin vielä lähemmin harkittava."

Valtiollisen poliisin raportin mukaan oli tuolla hetkellä pidätettyinä kuusi Neuvostoliiton kansalaista, joiden suhteen ei luovutusvaatimuksia ollut esitetty. Heistä oli kaksi – inkeriläinen Vladimirov ja itäkarjalainen Riikonen – joutunut suomalaisten sotavangiksi ja myöhemmin palvelut Suomen armeijassa. Molemmat mainittiin Haku-luettelossa. Saksalaisten sotavankina oli puolestaan ollut

inkeriläissyntyinen Heinonen, joka oli helmikuussa 1944 saapunut Suomeen. Hän ei kuitenkaan ollut palvellut Suomen armeijassa. Näitä kolmea henkilöä koskevia kuulustelupöytäkirjoja Ahokas esitti toimitettaviksi Neuvostoliiton Helsingin-lähetystölle.

Muista pidätetyistä olivat virolaissyntyiset Aasa ja Männisalu palvelleet Suomen armeijassa, mutta kuulustelupöytäkirjojen mukaan he olivat käytännössä olleet melkein koko palvelusaikansa sotasairaaloissa. Kumpaakaan ei ollut mainittu Haku-luettelossa – kirjoitti Ahokas. Inkeriläinen Kuortti oli puolestaan toiminut vuonna 1941 saksalaisten määräyksestä kylänvanhimman tehtävässä kolmen viikon ajan. Suomeen hän oli saapunut lokakuussa 1943, mutta ei ollut palvellut Suomen armeijassa, eikä häntä myöskään mainittu Haku-luettelossa. Ahokkaan mielestä voitaisiin nämä kolme henkilöä – ja ainakin Kuortti – vapauttaa.⁸

Ahokas joutui toteamaan myöhemmässä muistiossaan 17. maaliskuuta 1948, että valtioneuvoston päätettyä 16. tammikuuta 1948 luovuttaa 15 sotavankia oli etsintöjä ja pidätyksiä jatkettava Haku-luettelon mukaisesti.⁹ Lisäksi kokouksessaan 19. maaliskuuta 1948 valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunta – ministerit Vihtori Westerinen, Carl Enckell, Reinhold Svento, Yrjö Leino, Lennart Heljas ja Johan Kilpi – päätti, ettei valiokunta voinut vielä tehdä muutamista edellisen vuoden aikana pidätetyistä Neuvostoliiton kansalaisista mahdollista luovutuspäätöstä. Eräiden pidätettyjen kohdalla asia oli vielä valtioneuvoston käsittelyn alaisena, eikä sillä ollut mahdollisuutta kokoontua ennen lähtöään Moskovan-neuvotteluihin.¹⁰

8.3 Tuloksia alkaa syntyä

Neuvostokansalaisten etsintää ja valvontaa helpottivat ulkomaalaiskortistot. Keskuskortistoa pitivät vuoden 1948 loppuun asti siirtoväenasiain osasto ja -toimisto, myöhemmin ulkomaalaistoimisto. Myös ulkoasiainministeriöllä oli omat luettelonsa. Valtiollisen poliisin valvontatoimisto puolestaan valvoi ja luetteloi aktiivisesti muun muassa inkeriläisiä 1940-luvun lopulla. Virastolla oli neuvostokansalaisista ulkomaalaisluettelon lisäksi erityinen poliittinen kortisto. Luovutusvaiheessa neuvostokansalaisten onni oli usein, että luettelot olivat epätarkkoja ja puutteellisia. Oma osuutensa oli paikallisilla viranomaisilla, jotka antoivat neuvostokansalaisille väärennettyjä henkilöllisyystodistuksia tai merkitsivät oleskelukirjoihin virheellisiä maahantuloaikoja. Pidätyksiä tapahtui-

8 Ahokkaan muistio 11.3.1948 Neuvostoliiton kansalaisten luovuttaminen. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo III.

9 Yleiskatsaus asiakirjoihin ajalta 8.10.1947–19.1.1950, pitäen silmällä erikoisesti sotavankien palautusta rauhansopimuksen voimaan tultua, I. Tapiola 8.3.1951. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo I.

10 Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan kokous 19.3.1948. UM Cb Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat 1946–1949.

kin usein neuvostokansalaisten keskinäisten erimielisyyksien ja ilmiantojen perusteella.¹¹

Valpo valvoi entistä tehokkaammin ja soluttautui henkilösalakuljetusreiteille, mitä oli tosin tehty jo aikaisemminkin. Neuvostoliiton tiukka asennoituminen oli pakottanut Valpon toimintaan. Julkisuudessa neuvostokansalaisten etsinnän ja luovuttamisen selitettiin kuuluvan välirauhanehtojen vaatimuksiin. Valpon ensisijaisena tavoitteena oli estää Neuvostoliiton kansalaisten luvaton maastapoistuminen, jonka eräänä syynä pidettiin paniikkimielialan leviämistä.

"Kiinnisaatujen kuulusteluissa ja puhutteluissa on kaikissa tapauksissa ilmennyt, että syynä luvattoman maastapoistumisen yritykseen on ollut paniikkimieliala. Heillä on sellainen käsitys, että Neuvostoliitto on vaatinut tai tulee vaatimaan kaikkien Suomessa oleskelevien Neuvostoliiton kansalaisten palauttamista. Aiheen tähän käsitykseen on antanut Neuvostoliiton Suomelle esittämä ystävyys-, yhteistyö- ja avunantosopimus, sekä joidenkin lehtien kirjoittelu tästä."¹²

Suomeen jääneiden neuvostokansalaisten uudet joukkopaot alkoivat helmi-maaliskuussa 1948. Ruotsin ja Suomen sanomalehdissä kirjoitettiin, että Valtiollinen poliisi suunnittelisi joukkovangitsemisia. Tällaista ei kuitenkaan ollut vireillä. Silti vuodenvaihteessa 1948 tapahtuneiden virolaisten pidätysten ja luovutusten ja YYA-sopimukseen liittyneiden huhumyllyjen myötä pelättiin, että Neuvostoliitto oli vaatinut tai tulisi vaatimaan kaikkien kansalaistensa pakollista luovuttamista.¹³

Seurauksena oli neuvostokansalaisten siirtyminen Kemian ja Tornionjokilaakson alueille. Inkeriläisiä lähti jopa yli 20-henkisinä ryhminä erityisesti Uudeltamaalta, Turun ja Porin läänistä sekä Hämeestä, mutta myös Jyväskylän ympäristöstä ja ympäri Pohjanmaata.¹⁴

"Osaston saaman tiedon mukaan olisi Viron kansalaiset Meinhard ja Luise Kerkenberg, jotka ovat oleskeluluvalla asuneet Nurmon pitäjässä 3.7.44 alkaen,

11 Nevalainen 1990, s. 319–320; Valtiollisen poliisin Vaasan osaston ilmoitus 2.7.1947 n:o 547/47. SNTL:n kansalaisten maahantuloajoissa olevista virheellisyyksistä ym. Valpo II, XXV:170, KA.

12 Esimerkiksi Kemian osasto Valtiollisen poliisin pääosastolle 12.3.1948. Asia Neuvostoliiton kansalaisten luvattoman maasta poistumisen ehkäiseminen. Valpo II, XXVII:183, KA.

13 Nevalainen 1990, s. 315; Ilmoitus 20.2.1948. Valpo II, XXV:171, KA; Rovaniemen osasto Kemissä 3.2.1948. Tilannekatsaus n:o 1. Tammikuu 1948. Valpo II, XXII:124, KA; Valpon Turun osasto 29.2.1948. Tilannekatsaus n:o 2. Helmikuu 1948. Valpo II, XXII:124, KA; Valpon Kotkan osasto 3.3.1948. Tilannekatsaus n:o 2. Valpo II, XXII:124, KA; Valpon Vaasan osasto 16.3.1948 n:o 668. Tilannekatsaus helmikuulta 1948. Valpo II, XXII:124, KA; Kemian osasto Valtiollisen poliisin pääosastolle 12.3.1948. Asia Neuvostoliiton kansalaisten luvattoman maasta poistumisen ehkäiseminen. Valpo II, XXVII:183, KA.

14 Nevalainen 1990, s. 315; Muistio 5.3.1948. Valpo II, XXV:170, KA; Valpon Rovaniemen osasto Kemissä 31.3.1948. Tilannekatsaus n:o 3. Maaliskuu 1948. Valpo II, XXII:124, KA.

myyneet kaiken omistamansa irtaimen omaisuuden ja lähteneet pois paikkakunnalta, ilmoittamatta kenellekään matkastaan. Pitäjäläisten arvelujen mukaan olisivat Kerkenbergit lähteneet yrittämään salatietä Ruotsiin. Kerkenbergit ovat Nurmossa ollessaan olleet kovia Neuvostoliiton vihaajia ja tehneet sen mukaista propagandaa aina kun siihen on ollut tilaisuutta. Tarkalleen ei ole tietoa milloinkaan he ovat lähteneet, mutta maaliskuun loppupuolella heitä ei enää ole kukaan Nurmossa nähnyt.”¹⁵

Pakolaisliikenteen laajuutta kuvaa se, että valvonnan tehostamisesta ja pidätyksistä huolimatta Ruotsiin pääsi Valpon arvelujen mukaan pakenemaan ainakin 800 henkilöä. Vilkkaimpina aikoina Valpo pidatti raja-alueilla päivittäin 10–30 maastapoistujaa, jotka kuulustelujen jälkeen passitettiin takaisin lähtöalueille. Valtaosa Ruotsiin päässeistä oli inkeriläisiä, mutta joukossa oli myös itäkarjalaisia, virolaisia ja ukrainalaisia.¹⁶

Laitonta maastapoistumista valvoivat länsirajalla Liikkuva poliisi, Hakuryhmä ja rajavartiolaitos, jotka haravoivat metsiä ja rannikkoa sekä ratsasivat junia. Valpon toimintaan liittyi myös tunnettujen salakuljettajien varjostamista ja soluttautumista etappiverkostoihin. Parhaimmillaan etsivät olivat mukana etappireiteillä aina Helsingin liepeiltä Kemiin saakka – vasta rajanylitysvaiheessa suoritettiin pidätys.¹⁷ Tavoitteena oli kartoittaa koko etappireitti ja selvittää kaikkien niiden henkilöllisyys, jotka olivat operaatioon osallistuneet.¹⁸

Pidätetyt salakuljettajat paljastivat kuulustelujen yhteydessä tovereitaan, jotta olisivat saaneet lievempiä tuomioita. Salakuljetukseen liittyi myös ikäviä sivupiirteitä: jotkut salakuljettajat vaativat palveluksistaan korkeita palkkioita, mutta rahat saatuaan he jättivät neuvostokansalaisia harhailemaan rannikon metsiin, joista etsijöiden oli helppo suorittaa pidätykset.¹⁹

Paikalliset toimenpiteet luvattoman maastapoistumisen ehkäisemiseksi suuntautuivat kahdelle taholle: Kulkureittien, rautateiden ja maanteiden valvon-

15 Ilmoitus 3.4.1948 Vaasasta etsivä Holger Öhman Valpon pääosastolle Helsinkiin. Viron kansalaisten Meinhard ja Luise Kerkenbergin poistuminen Nurmosta. Valpo II, XII:84, KA.

16 Nevalainen 1990, s. 316; Valpo 17.3., 17.4.1948. Tilannekatsaukset n:ot 3 ja 4. Valpo II, XXII:121, KA; Muistio 5.3.1948. Valpo II, XXV:170, KA; Valpon Rovaniemen osasto Kemissä 31.3.1948. Tilannekatsaus n:o 3. Valpo II, XXII:124, KA; Lehtitiedoista esimerkiksi Helsingin Sanomat 7.3.1948. 619 pakolaista Haaparannassa; Helsingin Sanomat 10.3.1948. Pakolaisia ja hurjia huhuja pohjoisessa; Uusi Suomi 12.3.1948. Pakolaistulva länsirajan yli heikentynyt.

17 Nevalainen 1990, s. 316; Valpo 17.4.1948. Tilannekatsaus n:o 3. Valpo II, XXII:121, KA; Valpon Rovaniemen osasto Kemissä 31.3.1948. Tilannekatsaus n:o 3. Valpo II, XXII:124, KA. Lehtitiedoista Helsingin Sanomat 18.3.1948. Inkeriläisten pidätykset jatkuvat; Uusi Suomi 11.3.1948. Inkeriläispakolainen pidätettiin käsikähmän jälkeen; Uusi Suomi 16.3.1948. Tornionjoen pakolaisliikenne.

18 Kemissä 15.3.1948. Ylietsivä Toivo Kekkinen. Ilmoitus: henkilösalakuljetusetappi. Saapunut Valpolle 18.3.1948. Valpo II, XXVII:184, KA.

19 Nevalainen 1990, s. 316.

taa tehostettiin. Tätä varten oli oltu yhteydessä Lapin rajavartioston komentajaan, poliisitarkastajaan ja Liikkuvan poliisin Lapin läänin lääninkomisarioon. He olivat ilmoittaneet ryhtyneensä toimenpiteisiin rajaliikenteen valvomiseksi. Esimerkiksi Haku-ryhmän mies tarkasti kaikki Kemiin tulevat junat ja suoritti henkilöllisyystodistusten tarkastukset ennen Kemiä. Toisaalta yritettiin selvittää etappitiet, joita luvattomasti Ruotsiin pyrkivät käyttivät sekä henkilöt, jotka olivat tässä apuna. Päämäärään pyrittiin kuulustelemalla kiinnisaatuja sekä varjostamalla rajan yli yrittäjiä. Varjostusta järjestettiin Haku-ryhmän junapartioiden tarkastuksien ja osoitusten mukaan.²⁰

Pohjois-Suomen reitti oli neuvostokansalaisten keskuudessa erityisessä suosiossa. Esimerkiksi Vaasan Valtiollisen poliisin osasto teki seuraavan ilmoituksen:

"Allekirjoittanut on saanut tietää, että viime päivinä on Kokkolan kautta matkustanut ainakin neljä inkeriläistä Pohjois-Suomeen, josta heillä on tarkoitus pyrkiä salatein Ruotsiin.

*Inkeriläiset olivat kertoneet, että he matkustavat ensin Kemiin ja sieltä edelleen Laivajärvelle, josta heidän pitäisi saada järjestymään kuljetus Ruotsiin. Seurueeseen kuului kaksi miestä ja kaksi naista. Mistä inkeriläiset olivat saapuneet ei ole tiedossa."*²¹

Kemistä puolestaan raportoitiin seuraavaa:

"Viimeaikoina on useat Haaparannalla käyneet suomalaiset nähneet siellä hyvin suomenkieltä puhuvia, mutta ilmeisesti inkeriläisiä, jotka pohjoissuomen [sic] kautta ovat salatein menneet Ruotsiin. Saamieni tietojen mukaan ovat useat näistä loikkareista ylittäneet rajan Alatornion pappilan kohdalta, josta 'avannolle johtavaa tietä' on käytetty etappitienä."

Ilmoituksen tueksi oli liite useiden inkeriläisten henkilötiedoista, jotka kiistatta osoittivat näiden henkilöiden salamatkustaneen Suomesta Ruotsiin. Lähtöpaikoina olivat muun muassa Jyväskylä, Laihia, Padasjoki, Pori ja Turku.²²

Millaisia tuloksia tehostetulla valvonnalla saavutettiin? Kävi ilmeiseksi, että etappireittien organisointiin osallistui entisiä heimoaktivisteja, suomalaisia poliiseja, sotilaita ja yksittäisiä kalastajia. Jopa valtakunnan politiikan vaikuttajia oli mukana toiminnassa: muun muassa Kustaa Vilkuna ja Kaarlo Hillilä olivat

20 Kemien osasto Valtiollisen poliisin pääosastolle 12.3.1948. Asia Neuvostoliiton kansalaisten luvattoman maasta poistumisen ehkäiseminen. Valpo II, XXVII:183, KA.

21 Ilmoitus 31.3.1948 Inkeriläisten kauttakulku Kokkolasta Pohjois-Suomen etapeille. Valpo II, XXV:170, KA.

22 Ilmoitus n:o 101/47. Suomesta salatein Ruotsiin menneitä Neuvostoliiton kansalaisia. Torniossa 2.5.1947 E. Korhonen. Lähetetty Valpolle Kemistä 5.5.1947 Helsinkiin. Valpo II, XXV:171, KA.

pääorganisaattoreita suunniteltaessa akateemisten virolaisten siirtymistä Suomesta Ruotsiin.²³

8.4 Pidätettyjen oikeudellinen asema

Neuvostoliiton vaatimukset ja suomalaisten viranomaisten toimenpiteet ilmeisesti herättivät uudelleen Ison-Britannian Helsingin-lähetystön. Lähettiläs Scott ilmoitti 12. huhtikuuta 1948 ulkoasiainministeri Enckellille, että Suomen oli selvitettävä, mistä luovutettavaksi vaadittuja syytetään.²⁴

Ulkovaltojen edustajan puuttuminen muutoinkin kiusalliseen kysymykseen lienee saanut osin aikaan sen, että kesän kuluessa ulkoasiainministeriön neuvotteleva virkamies Ahokas joutui jälleen pohtimaan asiaa. Ahokas päätyi 12. heinäkuuta 1948 ehdotukseen, että sotavangit olisi pidettävä vankilassa, kunnes asiasta on sovittu Neuvostoliiton kanssa.²⁵

Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa 13. heinäkuuta 1948 käsiteltiin pidätettyinä olevien Neuvostoliiton kansalaisten asiaa. Läsnä kokouksessa olivat pääministeri Mauno Pekkala, ulkoasiainministeri Carl Enckell, ulkoasiainministeriön ministeri Uuno Takki, opetusministeri Lennart Heljas ja salkuton ministeri Hertta Kuusinen-Leino sekä ulkoasiainministeriön neuvotteleva virkamies Viljo Ahokas. Keskustelun jälkeen valiokunta katsoi, ettei ollut syytä pitää jatkuvasti pidätettyinä henkilöitä, joiden luovuttamista Neuvostoliitto ei ollut pyytänyt, vaikka Valpo olikin pidättänyt heidät siinä käsityksessä, että he kuuluvat mahdollisesti luovutettaviin. Valiokunta katsoi kuitenkin, ettei olisi asianmukaista laskea ketään heistä vapaaksi ennen kuin olisi saatu selvyys siitä, mitä vaatimuksia Neuvostoliiton taholta tultaisiin nyt pidätettyinä olevien eri ryhmiin kuuluvien henkilöiden suhteen esittämään. Neuvostoliiton ulkoasiainministeri Vjatšeslav Molotov oli Moskovassa käytyjen sopimusneuvottelujen aikana ollut pääministeri Pekkalan kanssa yhtä mieltä siitä, että kysymys oli saatava pois päiväjärjestyksestä.

Keskustelun aikana valiokunnan jäsenet Takki ja Heljas yhtyivät esittelijä Ahokkaan kantaan, että ne seitsemän henkilöä, jotka Valpo oli pidättänyt ainoastaan sillä perusteella, että heidät mahdollisesti oli luovutettava rauhansopi-

23 Katso esimerkiksi Oras 1989, s. 234–246 (pako Suomen kautta); Herlin 1993, s. 199–201; Heikki Roiko-Jokelan laatima kortisto suomalaisten osuudesta salakuljetustoimintaan: Salakuljettajien kuulusteluasiakirjoja. Esimerkiksi Valpo II, XXVII:184, KA; Roiko-Jokela 1997 a, s. 216.

24 Yleiskatsaus asiakirjoihin ajalta 8.10.1947–19.1.1950, pitäen silmällä erikoisesti sotavankien palautusta rauhansopimuksen voimaan tultua, I. Tapiola 8.3.1951. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo I.

25 Yleiskatsaus asiakirjoihin ajalta 8.10.1947–19.1.1950, pitäen silmällä erikoisesti sotavankien palautusta rauhansopimuksen voimaan tultua, I. Tapiola 8.3.1951. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo I; Ahokkaan muistio 12.7.1948 Pidätettyinä olevat Neuvostoliiton kansalaiset. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo III.

muksen 9:nnen artiklan nojalla vapautettaisiin. Myös ne kaksi, joiden sotavankuudesta ei ollut varmaa tietoa, tulisi vapauttaa.²⁶

Valtioneuvosto määräsi ulkoasiainministeriöstä lakitieteen tohtori Karl Idmanin ja ulkoasiainministeriön neuvottelevan virkamiehen lakitieteen lisensiaatti Viljo Ahokkaan tutkimaan tarkemmin luovutuskysymystä 19. elokuuta 1948. Tehtävään kuului tutkia Neuvostoliittoon palauttamista varten pidätettyjen henkilöiden oikeudellista asemaa, selvittää kysymystä heidän mahdollisesta luovuttamisestaan Neuvostoliittoon huomioimalla kukin tapaus erikseen, luonnostella yleisiä ohjeita noudatettaviksi sotavankien etsinnässä ja rauhansopimuksen 9:nnen artiklan soveltamisessa ja selvittää Neuvostoliitossa mahdollisesti olevien suomalaisten sotavankien tilannetta sekä myös suomalaisen siviilihenkilöiden ja vastaavasti neuvostokansalaisten palautusta.

Vedoten "*asian nykyiseen vaiheeseen*" Idman ja Ahokas pidättäytyivät käsittelemään kysymystä Suomessa pidätettyinä olevien Neuvostoliiton kansalaisten oikeudellisesta asemasta ja heidän luovuttamisestaan Neuvostoliitolle. Muistion alussa Idman ja Ahokas katsoivat parhaaksi lyhyesti selvittää yleensä kysymystä ulkomaalaisen asemasta valtiossa. Tätä he perustelivat sillä, että kysymys sotavankien luovutusvelvollisuudesta oli Suomessa käytännössä muodostunut kysymykseksi turvapaikkaoikeuden myöntämisestä sodan aikana Suomeen saapuneille henkilöille.

Vireillä oli tuolloin useita ihmisoikeuksia koskevia sopimussuunnitelmia. Niissä edellytettiin, että valtiossa oleskelevan ulkomaalaisen asema on turvattu: hänet voidaan pakottaa lähtemään maasta ainoastaan siinä tapauksessa, että häntä syytetään yleistä laatua olevasta rikoksesta. Asiaa oli selvitellet Yhdistyneitten Kansakuntien asettama komitea ja se oli kesäkuun 1948 istunnossaan päättänyt tälle kannalle. Myös kansainvälisen oikeuden instituutti, *Institut de Droit International*, oli kesällä 1948 Brysselissä pitämässään kokouksessa käsitellyt kysymystä turvapaikkaoikeudesta, mutta oli päättänyt lykätä varsinaisten päätösten tekemistä toistaiseksi. Idman ja Ahokas olivat kuitenkin saaneet luottamuksellisia tietoja asian käsittelystä. Ne antoivat käsityksen kokouksessa ilmenneistä mielipiteistä.

Lukuisat instituutin jäsenet olivat huomauttaneet turvapaikkaoikeuden olevan hyvin sidottu yleisiä ihmisoikeuksia koskevaan kysymykseen. Mikäli jälkimmäisestä saataisiin aikaan kansainvälinen sopimus, kävisivät turvapaikka-oikeutta koskevat järjestelyt tarpeettomiksi. Yleisiä ihmisoikeuksia koskevat suunnitelmat olivat kuitenkin toistaiseksi vain luonnoksia, joiden voimaantulo vaatisi jäsenvaltioiden hyväksymistä. Instituutin asettamassa komiteassa, johon myös Idman kuului, hahmoteltiin turvapaikkaoikeutta koskevaa päätöslauselmaa. Sen sanamuoto kuuluisi seuraavasti: "*Jokainen valtio on oikeutettu ottamaan vastaan alueellaan jokaisen ulkomaalaisen ja myöntämään tälle oikeuden asua siellä. Valtion kansainvälinen vastuu pakolaisen toimista ei ole suurempi kuin muunkaan valtion alueella asuvan ulkomaalaisen toimista. Näin on asianlaita sekä siinä tapauk-*

26 Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan kokous 13.7.1948. UM Cb Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat 1946–1949.

nessa, että valtio voi karkottaa pakolaisen kuin siinäkin tapauksessa, että muut valtiot kieltäytyvät ottamasta vastaan häntä."

Komitean käsitys oli kuitenkin, että valtiolla, ainakin toistaiseksi, oli oikeus sopimuksella myös rajoittaa oikeuttaan myöntää turvapaikka. Idman ja Ahokas alleviivasivat, että *"kansallisen suvereniteettinsa nojalla valtio on oikeutettu myöntämään tai olemaan myöntämättä turvapaikan. Kun turvapaikkaoikeuden perustana on inhimillinen velvollisuus, komitea asettui sille kannalle, ettei ole mahdollista liian tiukasti säännöstellä tämän oikeuden käyttämistä."* Eräät kokouksen osanottajista olivat olleet valmiita hyväksymään YK:n asettaman komitean kannan, mutta enemmistön mielestä se ei toistaiseksi vastannut voimassa olevaa kansainvälistä oikeutta.

Keskusteluissa oli myös tuotu esiin, että turvapaikkakäsité oli muodostunut paljon vapaampana aikana. Valtiollinen pakolainen oli ennen harvinainen. Idman ja Ahokas myönsivätkin, että juuri tämän vuoksi oli erittäin vähän samankaltaisuutta entisen turvapaikkakäsitteen ja nykyisen (1948) kollektiivisen turvapaikkaongelman välillä. Tämä johtui siitä, että sadattuhannet ihmiset katsoivat olevansa pakotettuja jättämään jonkin valtion voimassa olevan valtiollisen järjestelmän vuoksi. Aikaisemmin "pakolaisuus" oli ollut enemmänkin yksilöihin tai vain pieniin ryhmiin kohdistuvaa.

Turvapaikkaoikeuden myöntäminen voisi Idmanin ja Ahokkaan mukaan aiheuttaa tuntuvia käytännöllisiä, valtiollisia ja rahallisia vaikeuksia. Toisaalta olisi luonnollisesti väärin ja ihmisyymden periaatteiden vastaista, jos valtio tekisi sopimuksia, jotka velvoittaisivat sitä luovuttamaan poliittista laatua olevia rikoksentekijöitä. Ainoastaan pakottavat poliittiset syyt voisivat puoltaa tätä menettelyä.

Idmanin ja Ahokkaan mielestä valtiolla oli aina oikeus kotiuttaa sen alueella oleva ulkomaalainen. Lisäksi ei ollut olemassa minkäänlaista yleistä kansainvälisoikeudellista sopimusta, ettei myös sotavankeja saisi kotiuttaa vastoin heidän tahtoaan. Päinvastainen tapaus johtaisi täydelliseen mahdottomuuteen valtion joutuessa pitämään alueellaan ehkä kymmeniä, jopa satoja tuhansia entisen vastustajansa kansalaisia. Kysymys oleskeluluvan myöntämisestä sotavangeille ei Suomessa, kuten ei muissakaan maissa, ollut ainoastaan juridinen sikäli, etteikö valtiolla olisi oikeus ottaa huomioon kaikkia ratkaisuun mahdollisesti vaikuttavia seikkoja. Tämä edellytti luonnollisesti sitä, ettei se toimi vastoin jotain tekemäänsä sopimusta.

Muistiossa todettiin, että Valtiollinen poliisi oli suorittanut sotavankien pidätykset LVK:n sille ennen rauhansopimuksen voimaantumista esittämän pyynnön vuoksi. Pyyntö oli pohjautunut välirauhansopimuksen 10:n artiklaan, jonka mukaan Suomi oli sitoutunut välittömästi luovuttamaan ja palauttamaan kotimaahansa kaikki sen hallussa tuolloin olevat neuvosto- ja liittolaissotavangit sekä myös ne Neuvostoliiton ja "Liittoutuneiden Kansakuntien kansalaiset", jotka oli internoitu ja tuotu väkisin Suomeen.

Suomen hallitus oli 16. tammikuuta 1948 yhtynyt oikeuskanslerin käsitykseen, että Suomella voitiin edelleen katsoa olevan velvollisuus luovuttaa maassa olevia sotavankeja. Sanat "*Suomen hallussa*" sen sijaan herättivät keskustelua. Oikeuskansleri Tarjanteen mielestä niillä ei ollut tarkoitettu ainoastaan henkilöitä, jotka välirauhan solmimisen hetkellä olivat Suomen viranomaisten

toimesta pidätettyinä, vaan sanoilla tarkoitettiin laajemmin Suomen alueellista määräämisvaltaa. Tätä kautta luovutusvelvollisuus koski siis myös niitä, jotka silloin olivat vapaalla jalalla tai mahdollisesti karkuteilla.

Tarjanteen mukaan kysymys oli velvoituksesta, joka Suomen olisi jo pitänyt täyttää; olihan velvoite lopullisesti syntynyt ennen rauhansopimuksen voimaantuloa, mutta kuitenkin jäänyt täyttämättä. Toisaalta sitä, että Suomi edelleen oli velvollinen täyttämään ehdot, puolsi oikeuskanslerin mielestä myös se, että Suomea ei rauhansopimuksessa ollut nimenomaan vapautettu velvoituksesta sotavankien palauttamisessa. Vapauttamiseksi tuskin voitiin tulkita rauhansopimuksen johdannossa olevaa tunnustusta siitä, että Suomi oli lojaalisti täyttänyt välirauhansopimuksen ehdot. Tarjanteen kantaa mukailleen Neuvostoliittoon luovutettiin 15 sotavankia ja 15 henkilöä, jotka olivat syyllistyneet rauhansopimuksen 9:nnessä artiklassa mainittuihin rikoksiin.

Idman ja Ahokas eivät puolestaan olleet halukkaita jatkamaan sotavankien luovutuksia: *"Joskin Suomi on voinut olla velvollinen luovuttamaan Neuvostoliitolle välirauhansopimuksen ja rauhansopimuksen rajamailla pidätettyjä sotavankeja, se ei kuitenkaan liene velvollinen jatkuvasti toimittamaan pidätyksiä välirauhansopimuksen 10. artiklan nojalla."* Mieliä perustui siihen yleiseen käytäntöön, ettei välirauhansopimus ollut enää voimassa rauhansopimuksen astuttua voimaan, eivätkä sen määräykset näin ollen enää velvoittaneet asianomaisia valtioita. Rauhansopimuksen katsottiin lopettavan sotatilan, joka vielä jatkui välirauhan aikana. Samalla myös muistutettiin, että välirauhan solmimisesta oli kulunut jo neljä vuotta ja tänä aikana oli palautettu Neuvostoliittoon yli 44 000 sotavankia. Suomi oli todellisuudessa luovuttanut henkilöitä huomattavasti laajemmaltikin kuin mihin artiklan sanamuoto oli antanut perusteita.

Idmanin ja Ahokkaan mukaan rauhansopimuksessa ei ollut velvoitteita sellaisten sotavankien luovuttamiseen, jotka eivät olleet syyllistyneet 9:nnessä artiklassa mainittuihin tekoihin. Haagin toisessa rauhankonferenssissa 18. lokakuuta 1947 allekirjoitetun, maasodan lakeja ja tapoja koskevan IV yleissopimuksen liitteenä olevan ohjesäännön 20:n artiklan mukaan valtiot olivat velvollisia lähettämään sotavangit mahdollisimman pian kotimaihinsa rauhansolmimisen jälkeen. Suomi oli allekirjoittanut tämän sopimuksen, joten näin voitiin katsoa, että Suomi oli ilman mitään erikoismääräyksiäkin – jollainen tosin sisältyi välirauhansopimuksen 10:n artiklaan – velvollinen palauttamaan sotavangit. Tätä kautta oli Idmanin ja Ahokkaan mukaan ymmärrettävissä, ettei ollut ollut tarpeellista ottaa Suomen ja Liittoutuneiden väliseen rauhansopimukseen erityisiä sotavankien luovuttamista koskevia määräyksiä. Sen sijaan tällaisen erikoissäännöksen ottaminen välirauhansopimukseen oli sopusoinnussa yleisen kansainvälisen oikeuden kanssa. Vuodelta 1929 olleen Geneven sotavankisopimuksen 75:n artiklan mukaan sodankävijämaat olivat periaatteessa velvollisia sisällyttämään aseleposopimukseen määräyksiä sotavankien kotiuttamisesta.

Geneven sopimuksen periaate sotavankien kotiuttamisesta johtui pyrkimyksestä noudattaa ihmisyyttä, jotta sotavankeus ei pääsisi muodostumaan työorjuudeksi. Määräys oli siis annettu yksityisen sotavangin oman edun, eikä sen valtion, jonka kansalainen hän oli, intressien vuoksi. Toisaalta oli ajateltavissa, ettei sotavanki syystä tai toisesta haluaisikaan käyttää hyväkseen oikeuttaan

palata kotivaltioonsa. Täten oli Idmanin ja Ahokkaan mielestä myös selitettävissä, että rauhansopimukseen otettiin nimenomainen määräys, että kaikki ne henkilöt, joita syytettiin rauhansopimuksen 9:nnessä artiklassa mainituista rikoksista mukaan luettuina myös sotavangit, oli luovutettava – vastoin omaa tahtoakin. Samalla kun 9. artikla määräsi Suomen velvoituksen, se rajoitti yksityisen oikeutta itse määrätä kohtalostaan. Idman ja Ahokas ottivat terävästi kantaa rauhansopimuksen 9:nnen artiklan tulkintaan:

*"Mitä rauhansopimuksen 9. artiklaan tulee, ei sitä mielestämme voida tulkita siten, että suomalaiset viranomaiset olisivat velvollisia etsimään ja pidättämään tänne sodan aikana ja sen jälkeen tulleita vihollisvaltain kansalaisia, toimittamaan kuulusteluja ja lähettämään tutkintopöytäkirjat asianomaisten valtioiden täällä oleville lähetystöille siltä varalta, että suomalaisten viranomaisten hankkiman aineiston nojalla katsottaisiin olevan aiheutta syyttää heitä p.o. artiklassa mainituista rikoksista. Liittoutuneitten aikaisemmin esittämiä vaatimuksia ei ole pidettävä rauhansopimuksen 9. artiklan edellyttämänä luovutusvaatimuksena. Valtiollisen Poliisin ei mielestämme näin ollen enää tarvitse jatkaa "Haku"-luettelossa mainittujen henkilöiden pidättämistä."*²⁷

Tutkimuksen perusteella Idman ja Ahokas päätyivät 20. syyskuuta seuraavaan ratkaisuun: Valpon ei tarvitse jatkaa pidätyksiä ja Suomi ei ole velvollinen luovuttamaan sotavankeja vastoin heidän tahtoaan, mutta on kuitenkin oikeutettu heidät luovuttamaan. Asia ei kuitenkaan ollut yksiselitteinen. Valtioneuvostossa ja sisäasiainministeriössä käsiteltiin vielä useaan kertaan luovutusvaatimuksia.²⁸

8.5 Voionmaan ja Feodorovin keskustelu

Luovutusproblematiikassa erityisiä ongelmia aiheuttivat henkilöt, jotka olivat ilmoittaneet haluavansa palata vapaaehtoisesti Neuvostoliittoon, kuten muistio ulkoasiainministeriön kansliapäällikkö Tapio Voionmaan ja lähetystöneuvos Feodorovin välisestä keskustelusta 30. syyskuuta osoittaa.

Lähetystöneuvos Feodorov oli pyytänyt päästä Voionmaan puheille. Feodorov saapui paikalle seurassaan lähetystösihteeri Pakkanen, joka toimi tulkkina. Länänä oli myös ulkoasiainministeriön neuvotteleva virkamies Viljo Ahokas.

Feodorov esitti suullisesti, että kolme Neuvostoliiton kansalaista, Aleksei Poshevnja, Malinovski ja Evald Männisalü, jotka olivat olleet jo useita kuukausia

27 K. G. Idmanin ja V. J. Ahokkaan lausunto 20.9.1948. UM 110 E 6, kotelo 56.

28 Yleiskatsaus asiakirjoihin ajalta 8.10.1947–19.1.1950, pitäen silmällä erikoisesti sotavankien palautusta rauhansopimuksen voimaan tultua, I. Tapiola 8.3.1951. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo I; K. G. Idmanin ja V. J. Ahokkaan lausunto 20.9.1948. UM 110 E 6, kotelo 56.

Suomen poliisin pidättäminä, olivat lähettäneet suoraan Neuvostoliiton lähetystölle kirjallisen pyynnön tulla pikaisesti palautetuiksi Neuvostoliittoon. Feodorov tiedusteli, mistä syystä Suomen hallitus ei ollut vielä heitä palauttanut.

Ahokas huomautti, että Poshevnja ja Malinovski ovat sama henkilö, joka on esiintynyt kolmannellakin nimellä (Streng). Feodorov tyytyi tähän, joten todettiin, että kysymys on kahdesta henkilöstä.

Ahokas huomautti edelleen, että Poshevnja oli myöhemmin kirjallisesti perunut pyyntönsä. Feodorov vastasi, ettei Neuvostoliiton lähetystöllä ollut tästä mitään tietoa. Hän lisäsi myös, että kun asianomainen on ollut niin kauan pidätettynä, poliisi on voinut häntä "käsitellä". Tähän Voionmaa katsoi olevan parasta olla sen enempää puuttumatta.

Itse pääasiasta Ahokas ja Voionmaa kertoivat, että asianomaisten tapaus oli jo heinäkuussa esitetty silloiselle hallitukselle. Tämä oli kuitenkin päättänyt, että kysymys kaikkien pidätettyjen Neuvostoliiton kansalaisten luovuttamisesta oli tutkittava ja harkittava kokonaisuutena. Tutkimus oli juuri saatettu loppuun, joten asia todennäköisesti tulisi pikaisesti ratkaistuksi. Feodorov tyytyi vastaukseen, eikä tehnyt lisähuomautuksia.

Feodorov näytti Voionmaalle kuitenkin vielä Helsingin lääninvankilan vt. johtajan Neuvostoliiton lähetystölle suoraan lähettämän lähetekirjelmän, johon oli merkitty: "*Rikos = Neuvostoliiton kansalainen*". Hän huomautti tämän olevan varsin kummallinen merkintä. Voionmaa myönsi merkinnän olevan huolimaton ja naurettava, ja lupasi, että ulkoasiainministeriö antaisi tästä huomautuksen asianomaisille viranomaisille.²⁹

Keskustelu oli pyörinyt yksittäisten henkilöiden kohtalon ympärillä, mutta se kuitenkin osoitti Neuvostoliiton jatkuvaa aktiivisuutta kansalaistensa palautuskysymyksessä. Suomen viranomaiset eivät saaneet hetkenkään rauhaa, vaan aina sopivin väliajoin Neuvostoliiton lähetystön taholta muistutettiin rauhansopimuksen ehtojen täyttämistä. Kyse oli poliittisesta, henkisestä painostuksesta – suomalaisten haluttiin tiedostavan asemansa suurvallan naapurina.

8.6 Palautuksia, mutta myös vapautuksia

Painostuksen alla Suomen viranomaiset luovuttivat loppuvuodesta 1948 ja kevättalvella 1949 vielä muutamia Neuvostoliiton kansalaisia.³⁰ Kuitenkin luovutettaviksi vaadittuja laskettiin nyt myös vapaiksi. Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunta piti kokouksen 16. lokakuuta 1948. Läsä olivat pääministeri K. A. Fagerholm, ulkoasiainministeri Carl Enckell, oikeusministeri Tauno

29 Muistio lähetystöneuvos Feodorovin ja Voionmaan keskustelusta 30.9.1948. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo III.

30 Yleiskatsaus asiakirjoihin ajalta 8.10.1947–19.1.1950, pitäen silmällä erikoisesti sotavankien palautusta rauhansopimuksen voimaan tultua, I. Tapiola 8.3.1951. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo I.

Suontausta ja puolustusministeri Emil Skog. Myös sisäasiainministeri Aarre Simonen, oikeuskansleri Toivo Tarjanne, ministeri Karl Idman ulkoasiainministeriöstä ja neuvotteleva virkamies Viljo Ahokas olivat paikalla käsiteltäessä pidätettyinä olevien Neuvostoliiton kansalaisten luovuttamista.³¹

Valiokunta selvitteli luovutuskysymyksiä tapaus kerrallaan Idmanin ja Ahokkaan laatiman lausunnon pohjalta. Valiokunta päätti, että muutamia sotavankeja luovutetaan Neuvostoliitolle. Kuitenkin Helena Gummerus-Koivistoisen kohdalla asia päätettiin jättää avoimeksi; myös P. W. Karczmitin asia jätettiin harkinnan varaan, koska hän oli Puolan kansalainen. Puolan lähetystö oli ilmoittanut vastustavansa hänen luovuttamistaan.³²

Valiokunta päätti myös, ettei kaikkia palautettavaksi vaadittuja luovuteta, koska tähän ei ollut esitetty riittäviä syitä. Toisaalta palautettavaksi vaadittuja ei myöskään voitaisi päästää vapaiksi ennen kuin todettaisiin, tuleeko Neuvostoliitto kohtuullisen ajan kuluessa mahdollisesti esittämään heitä vastaan syyteaineistoa. Sen perusteella voitaisiin harkita, onko luovutusvaatimus rauhansopimuksen 9:n artiklan mukainen.

Samassa kokouksessa valiokunta päätti antaa ulkoasiainministeriölle tehtäväksi laatia ehdotukset Neuvostoliiton lähetystölle toimitettavaksi nootiksi ja sanomalehdistölle annettavaksi tiedotukseksi.³³

Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunta jatkoi 27. lokakuuta 1948 pidätettyinä olevien Neuvostoliiton kansalaisten luovuttamis- ja palauttamiskysymyksen pohtimista. Kokouksessa päätettiin puoltaa ulkoasiainministeriön laatimaa noottiehdotusta. Samoin päätettiin suosittaa Evald Männisalun sekä Hugo Erntinpoika Aasan vapauttamista. Asia päätettiin esitellä seuraavana päivänä valtioneuvostolle, joka myös hyväksyi esityksen.³⁴

Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunta käsitteli vasta 11. joulukuuta 1948 lehdistölle annettavaa tiedotetta luovutuksista. Kokouksessa päätettiin antaa seuraava tiedote:

"SNT-Liiton taholta on esitetty, että eräät sen täällä olevat kansalaiset olisi rauhansopimuksen 9. artiklan b-kohdan nojalla luovutettava SNT-Liitolle. Tämän johdosta on valtiollisen poliisin toimesta kuluvan vuoden tammi-elokuun aikana

31 Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan kokous 16.10.1948. UM Cb Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat 1946–1949.

32 Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan kokous 16.10.1948. UM Cb Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat 1946–1949. P. V. Karczmit luovutettiin Neuvostoliiton ja Puolan lähetystön sopimuksen mukaisesti Puolan viranomaisille kotimaahansa toimitettavaksi. Kopio V. J. Ahokkaan kirjoittamasta tiedotuksesta presidentille ja valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan jäsenille (päiväämätön). Valpo II, XXV:162, KA.

33 Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan kokous 16.10.1948. UM Cb Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat 1946–1949.

34 Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan kokous 27.10.1948. UM Cb Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat 1946–1949; Valtioneuvoston pöytäkirja ulkoasiainministeriön esittelystä 28.10.1948. Valtioneuvoston pöytäkirjat ulkoasiainministeriön esittelystä 1947–1948. UM.

pidätetty eräitä SNT-Liiton kansalaisia. Hallitus asetti 19.8.1948 toimikunnan tutkimaan pidätettyjen oikeudellista asemaa ja selvittämään kysymyksen heidän mahdollisesta luovuttamisestaan SNT-Liitolle tutkimalla kunkin tapauksen erikseen.

Toimikunnan lausunnon saatuaan valtioneuvosto päätti 28.10.1948 että seuraavat henkilöt, joiden luovuttamista SNT-Liiton hallitus on vaatinut rauhansopimuksen 9. artiklan nojalla ja joiden on todettu syyllistyneen mainitussa artiklassa tarkoitettuihin tekoihin, luovutetaan SNT-Liitolle. Aapponen Aleksander, Bykow Fjodor, Byrne Ivan, Ivanov Aleksei, Vladimirov Ivan, Privalov Aleksei, Kuzjmin Mihail, Laitinen Liisa, Riikonen Eljas.

Samalla valtioneuvosto päätti, että seuraavat SNT-Liiton kansalaiset palautetaan SNT-Liittoon.

Menshenin Nikolai, Poshevnja Aleksei, Heinonen Sulo, Kullonen Adam, Privalov Jurij.

Sitäpaitsi palautetaan viime lokakuussa Ruotsista luvottomasti maahan saapunut SNT-Liiton kansalaisen Ragujev Andrej, joka on itse ilmoittanut haluavansa palata kotimaahansa.

Luovutettavista ja palautettavista henkilöistä on 9 kansallisuudeltaan inkeriläistä, 4 itäkarjalaista ja 2 venäläistä. Laitista lukuunottamatta kaikki ovat entisiä sotavankeja.³⁵

Kevättalvella 1949 kysymykset luovutuksista jatkuivat valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan istunnoissa. Pääministeri Fagerholm ja ministerit Takki, Suontausta sekä Skog päättivät kokouksessa 3. maaliskuuta 1949 puoltaa seitsemän pidätetyn vapauttamista ja viiden palauttamista Neuvostoliittoon. Puolan lähetystöltä puolestaan varmistettaisiin, onko Savelij Mudry Puolan kansalainen. Myönteisessä tapauksessa hänet palautettaisiin Puolaan. Samalla päätettiin antaa ulkoasiainministeriön tehtäväksi laatia luonnos Neuvostoliiton lähetystölle luovutettavaksi nootiksi ja tarkastaa se valiokunnan seuraavassa istunnossa. Simonen, Idman ja Ahokas olivat myös läsnä käsittelyn aikana.³⁶

Valiokunnan istunnossa 5. maaliskuuta hyväksyttiin valtioneuvostolle esitettäväksi ulkoasiainministeriön laatima luonnos Neuvostoliiton lähetystölle annettavaksi nootiksi. Suomen hallitus oli valmis palauttamaan viisi Neuvostoliiton kansalaista (Piotr Katala, Juho Korpelainen, Teppo Korpelainen, Antti Makara ja Ivan Vatanen), jotka olivat asuneet Suomessa ilman asianomaista oleskelulupaa ja useissa tapauksissa esiintyneet väärillä nimillä. Sen sijaan Helena Gummerus-Koivistoisen toivottiin saavan jäädä Suomeen.³⁷

35 Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan kokous 11.12.1948, liite III. UM Cb Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat 1946–1949.

36 Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan kokous 3.3.1949. UM Cb Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat 1946–1949.

37 Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan kokous 5.3.1949. UM Cb Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat 1946–1949.

9 GROMYKON NOOTTI

9.1 Tutkikaa luovutuskysymystä

Suomalaisten toiminta ei kuitenkaan vakuuttanut Neuvostoliittoa. Varaulkoministeri Andrei Gromyko kutsui Suomen Moskovan-lähettilään Cay Sundströmin luokseen ja esitti tälle tiukkasanaanisen vaatimuksen, joka koski Neuvostoliiton kansalaisiin kuuluvia sotarikollisia.

Gromykon mukaan Neuvostoliiton viranomaisilla oli tietoja, joiden mukaan Suomen alueella oleskeli edelleenkin yli 300 Neuvostoliiton kansalaisiin kuuluvaa sotarikollista. Tämä oli ristiriidassa rauhansopimuksen kanssa. Sopimuksen mukaan Suomen hallitus oli sitoutunut kaikkiin tarpeellisiin toimenpiteisiin taatakseen alueellaan olevien Neuvostoliiton kansalaisten luovuttamisen tuomittaviksi näiden suorittamista rikoksista Neuvostoliiton lakeja vastaan.

Muistion mukaan tähän määrään sisältyi myös 56 sotarikollista, jotka olivat *"suorittaneet mitä raskaimpia rikoksia Neuvostoliittoa vastaan. Nämä henkilöt ovat Suomen hallituksen tiedossa."* Henkilöitä koskeva luettelo toimitettiin Suomen hallitukselle.

Varaulkoministeri Gromyko esitti myös hyvin kiusallisen toteamuksen suomalaisten viranomaisten osuudesta neuvostokansalaisten piileskelyyn. Gromykon mukaan Neuvostoliiton hallituksella oli tietoja, että Suomen viranomaiset olivat antaneet muutamille rikoksista syytetyille väärennetyjä asiakirjoja. Keksityt sukunimet vain auttoivat neuvostokansalaisia piileskelemään ja jatkamaan Neuvostoliiton vastaista toimintaa.¹

Paasikivi totesi päiväkirjassaan 1. tammikuuta 1950 asian vaativan nopeita toimia. Hänen luonaan pidetyssä yksityisessä neuvottelussa päätettiin heti selvit-

1 Suomenos varaulkoministeri Gromykon 31.12.1949 esittämästä muistiosta. UKA 21/33, TPA.

tää, mistä asiassa oli kyse. Samalla päätettiin pitää heti seuraavana päivänä hallituksen ulkoasiainvaliokunnan kokous.²

Gromykon syytös oli kiusallinen, koska hän osui asian ytimeen. Nimismiehistä, kirkkoherroista, yksityisistä kansalaisista jne. löytyi runsaasti henkilöitä, jotka avustivat karkureita hankkimaan henkilöllisyyspapereita väärille nimille. Etsittyjä päästettiin myös pakenemaan, heitä suojeltiin vuosia tai yksinkertaisesti annettiin elää rauhassa omaa elämäänsä.³

Nootin ytimenä oli, että Neuvostoliiton hallitus halusi vastauksen, miksi Suomen hallitus ei ollut luovuttanut "rikollisia" Neuvostoliittoon. Suomea syytettiin rauhansopimuksen ja Neuvostoliiton sekä Suomen välillä huhtikuussa 1948 solmitun YYA-sopimuksen rikkomisesta. YYA-sopimuksessa "Suomen hallitus vahvisti päätöksensä työskennellä yhteistoiminnan ja ystävyysyden hengessä".⁴

Ulkoasiainministeriön silloinen apulaisosastopäällikkö Heikki Brotherus kirjoittaa muistelmissaan Gromykon nootista seuraavasti:

"Vuoden ensimmäinen päivä 1950 oli tavallista dramaattisempi. Presidentti Paasikiven luettua radiosta uudenvuodenpuheensa ilmoitettiin välittömästi, että Moskovasta oli saapunut Gromykon allekirjoittamana nootti, jonka sisältö oli erityisen ikävä. Siinä syytettiin Suomen hallitusta siitä, että se jatkuvasti suojelee sellaisia Neuvostoliiton kansalaisia, jotka on luovutettava. Tarkka määrä oli 56. Siihen kuului nimiä, joita vastaavia henkilöitä mahdollisesti ei ollut edes olemassa. Joskus mainittiin vain sukunimi, joskus yksinomaan etunimi. Jotkut nimet olivat suomalaisia, toiset selvästi venäläisiä. Pulmana oli identifiointi, mutta se kohtasi ylitsepääsemättömiä vaikeuksia. Tuntui siltä, ettei luettelon laatija ollut vakavissaan tai ainakaan huolellinen. Minkäänlaisia osviittoja iästä tai ammatista ei ollut, ei liioin mahdollisista asuinpaikoista."

Brotheruksen mukaan esiin oli heti noussut kysymys, miksi nootti oli lähetetty. Jos kysymyksessä oli "ihmisjahti", niin nootin ajoitus oli huono. Brotherus epäili nootin mahdollisesti kytkeytyvän edessä olleisiin presidentinvaaleihin, vaikka suoraan Paasikiven persoonaan sitä ei voitukaan liittää. Lähinnä hän piti noottia Fagerholmiin kohdistuvana iskuna; olihan hänen asemansa Moskovaan nähden heikentynyt. Vastaavasti Kekkonen oli suosittu, ja olisi voitu pitää Moskovan

2 Paasikivi 1986, s. 65.

3 Nevalainen 1990, s. 311; SM:n kirjelmä LVK:lle 2.11.1945. Sv.Kom.E:n Selvityselin/Pv.PE, T 19662/C 9, SArk; Turun lääninvankilan kirjelmät Turun ja Porin lh:lle 5.11.1945 n:ot 3432 ja 3435. Sv.Kom.E:n Selvityselin/Pv.PE, T 19662/C 9, SArk; Valpon Joensuun osasto. Ptk. n:o 15/45, 10.–16.7.1945. Valpo II, XXV:170, KA; Valpon Porin edustus. Ilmoitus n:o 75/45, 15.10.1945. Valpo II, XXV:170, KA; Valpon pääosaston ptk. n:o 451/47, 4.3.1947. Valpo II, XXV:170, KA; PM. 27.10.1947. Ilm. n:o 1869. Valpo II, XXV:162, KA; Muistio 18.12.1947 n:o 2385. Valpo II, XXV:162, KA; Valpon pääosaston ptk:t n:o 426/47, 13.9.1947 ja n:o 441/47, 19.9.1947. Sv.Kom. E:n Selvityselin/Pv.PE, T 19660/B 39, SArk; Valpon Vaasan osasto ptk:t n:o 120/47, 8.10.1947, n:o 137/47, 20.11.1947, n:o 43/48, 14.6.1948. Sv.Kom.E:n Selvityselin/Pv.PE, T 19660/B 39, SArk.

4 Suomennos varaulkoministeri Gromykon 31.12.1949 esittämästä muistiosta. UKA 21/33, TPA.

voittona, jos Fagerholm olisi väistynyt Kekkonen hyväksi. Kuitenkaan hallituksen vaihtoon ennen vaaleja ei oltu halukkaita.

Pravda palasi muutaman päivän kuluttua neuvostokansalaisten luovutus-kysymykseen. Lehti luonnehti sietämättömäksi sitä, ettei noottiin kuulunut vastausta. *Tass* puolestaan julkaisi 10. tammikuuta 1950 nootissa mainittujen henkilöiden luettelon. Heikki Brotheruksen mukaan kukaan ei tullut luettelosta "hullua hurskaammaksi".⁵

Neuvostoliiton uudenvuoden nootti herätti kuitenkin hieman kansainvälistä huomiota. Lähettiläs Urho Toivola Ottawan lähetystöstä raportoi ulkoasiainministeriölle paikallisen Montrealissa ilmestyvän *Gazette*-lehden artikkelista "*Little Finland next in line*". Lehden mielestä Neuvostoliiton nootti oli vastenmielinen tapaus ja merkki siitä, että oli aikomus käydä käsittelemään Suomea "*tunnetun Soviet-formulan mukaisesti*". Lehti yhdisti nootin myös presidentinvaaleihin: sillä yritettiin antaa tukea kommunistiselle puolueelle.

Toivola oli keskustellut nootista useiden diplomaattien kanssa. Yleensä noottia ei ollut pidetty niin pahana enteenä kuin miksi *Gazette* oli sen artikkelissaan kuvannut. Diplomaatit olivat näkevinään siinä eleen, jolla Neuvostoliitto oli tahtonut tukea kommunistien vaalitoimintaa. Eräät lähettiläät olivat sanoneet Toivolalle: "*Me tunnemme Neuvostoliiton menettelytavat ja sen vuoksi emme usko todeksi sitä, mitä Venäjän nootissa on sanottu.*" Kanadan ulkoasiainministeriön virkamiesten kanssa ei Toivola ollut nootista keskustellut.⁶

9.2 Suomen vastine

Suomen ulkoasiainministeriössä reagoitiin pian tiukkasävyiseen vaatimukseen. Neuvostoliitto oli esittänyt vaatimuksensa 31. joulukuuta 1949 ja jo 2. tammikuuta 1950 valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunta kokoontui käsittelemään noottia. Ulkoasiainministeriöstä ja sisäasiainministeriöstä saatiin asiapapereita, jotka selvittivät asiaa ja joiden pohjalta lähdettiin laatimaan vastinetta. Ulkoasiainministeriön asiapapereilla tarkoitettiin jaostopäällikkö Vanamon muistiota.⁷

Muistion alussa kerrattiin luovutusten historiaa asiaa vähemmän tunteville valiokunnan jäsenille: Suomi oli sitoutunut välirauhansopimuksen 10:nnessä artiklassa luovuttamaan liittoutuneiden ylimmälle sotilasjohdolle kaikki sen hallussa olevat neuvostoliittolaiset sotavangit. Heitä oli kuitenkin muun muassa kuljetusten yhteydessä päässyt pakenemaan. Etsinnöissä kiinnisaa-

5 Brotherus 1985, s. 161–162.

6 Urho Toivola Ottawan lähetystöstä 17.1.1950. Neuvostoliiton uudenvuoden nootti. UM 110 E 6, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus 1941–1950, kotelo 56.

7 Paasikivi 1986, s. 65; PM. Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnassa Tasavallan Presidentille 2.1.1950 luettu PM. 2.1.1950 Jorma Vanamo. UKA 21/33, TPA; Sama asiakirja UM 12 N, Luovutettavat neuvostokansalaiset, kotelo IV.

dut oli luovutettu Sotavankikomentajan esikunnan selvityselimelle, joka oli huolehtinut varsinaisesta luovuttamisesta.

Sisäasiainministeriö oli saanut Sotavankikomentajan esikunnan selvityselimeltä luetteloita etsittävästä henkilöstä, jotka ministeriö puolestaan yleiskirjeillä oli ilmoittanut viranomaisille. Ensimmäinen yleiskirje oli annettu 27. lokakuuta 1944. Etsittävästä laadittiin myöhemmin yhtenäisemmät luettelot ja ne annettiin viranomaisille etsintöjen suorittamiseksi.

Sisäasiainministeriön yleiskirjeen 30. kesäkuuta 1947 mukana oli viranomaisille jaettu painettu Haku-luettelo, johon oli kerätty tiedot välirauhansopimuksen 10:n artiklan nojalla luovutettavista henkilöistä. Haku-luettelon painamisen jälkeen oli LVK:n taholta jätetty Valpolle vielä neljä nimiluetteloa pidätettäväksi vaadituista henkilöistä. Kaikkia ei kuitenkaan ollut vaadittu välittömästi luovutettaviksi, vaan kuulustelupöytäkirjat oli pyydetty lähetettäväksi LVK:lle. Sen oli ilmoitettu lopullisesti ratkaisevan pidätettyjen kohtalon.

Neuvostoliiton vaatimukset luovutuksista eivät olleet jääneet tähän, vaan lähetystösihteeri Zotov oli jättänyt 8. tammikuuta 1948 ulkoasiainministeriön kansliapäällikkö Tapio Voionmaalle luettelon neuvostoviranomaisille luovutettavista neuvostokansalaisista. Lähettiläs Savonenkov puolestaan oli antanut ulkoasiainministeri Enckellille 11. helmikuuta 1948 lyhyen, kuusi nimeä käsittävän luettelon henkilöistä, jotka hän vaati luovutettaviksi 9:n artiklan b-kohdan nojalla maanpetokseen syyllistyneinä.

Suomalaisten vastineessa todettiin, että Sotavankikomentajan esikunnan selvityselimen antamien tietojen mukaan oli sotavankeja tähän mennessä palautettu 44 348 ja viranomaisten toimesta 53 eli yhteensä 44 401. Lisäksi inkeriläisten mukana oli palautettu 364 heimopataljoonassa palvellutta. Heidän joukossaan oli saattanut olla sotavankejakin – ainakin 16 oli itse ilmoittanut olevansa sotavankeja. Haku-luettelon mukaan etsittäviksi ja pidätettäväksi määrättyjä oli jäljellä yli 900. Heistä noin puolet oli arvioiden mukaan siirtynyt Ruotsiin.

Pidätetyistä Neuvostoliiton kansalaisista oli luovutettu kaikki sellaiset henkilöt, joita suomalaisten saamien tietojen mukaan voitiin syyttää siitä, että he olivat rikkoneet maansa lakeja syyllistymällä maanpetokseen tai yhteistyöhön vihollisen kanssa sodan aikana. Myös sellaisia sotavankeja oli luovutettu, joita ei voitu syyttää mainituista rikoksista, ja joita venäläisetkään eivät olleet niistä syyttäneet. Ainoana poikkeuksena oli rouva Koivistoinen-Gummerus. Hän oli tullut avioliiton kautta myös Suomen kansalaiseksi. Neuvostoliiton hallitukselle oli esitetty toivomus, ettei rouva Koivistoinen-Gummeruksen luovuttamista vaadittaisi. Virallisen verbaalinootin lisäksi ulkoasiainministeri oli osoittanut myös henkilökohtaisen kirjeen Neuvostoliiton lähettiläälle. Neuvostoliiton taholta ei kuitenkaan ollut mitenkään reagoitu tehtyihin esityksiin.

Suomalaisten mielestä Neuvostoliiton taholta esitetyissä, luovutettaviksi vaadittujen muiden kuin sotavankien luetteloissa mainituista ja pidätetyistä henkilöistä ei yhteensä 11 Neuvostoliiton kansalaista ollut katsottu voitavan luovuttaa. Heidän ei ollut ilmoitettu eikä myöskään Suomen viranomaisten toimittamissa tutkimuksissa todettu syyllistyneen rauhansopimuksen 9:nnessä artiklassa mainittuihin tekoihin. Väitettyjen rauhansopimuksen rikkomisten johdosta presidentille antamassaan lausunnossa oikeuskansleri oli pitänyt menettelyä

näiden henkilöiden suhteen täysin sanotun artiklan säännösten mukaisena. Näiden 11 henkilön nimeä ei myöskään ollut Haku-luettelossa.

Mitä tuli Gromykon nyt esittämään 56 nimeä käsittävään luovutettaviksi vaadittujen luetteloon, esitti sisäasiainministeriö kaikki Suomen viranomaisilla heistä olevat tiedot. Lyhyesti voitiin todeta, ettei heitä ollut voitu luovuttaa siitä syystä, että heitä ei ollut löydetty. Toisaalta oli otettava huomioon, että eräitä heistä ei ollut edes mainittu missään aikaisemmassa luettelossa.

Neuvostoliiton nootissa puhuttiin rinnastettuina sotarikollisista ja henkilöistä, jotka olivat rikkoneet Neuvostoliiton lakeja syyllistymällä maanpetokseen tai yhteistyöhön vihollisen kanssa sodan aikana; toisin sanoen kyse oli rauhansopimuksen 9:n artiklan a- ja b-kohdista. Suomalaisten mielestä oli syytä huomauttaa, että Suomen viranomaisten tietoon ei tiettävästi ollut tullut yhtään sellaista tapausta, jossa asianomaista henkilöä olisi voinut syyttää sotarikoksista. Neuvostoliitto ei myöskään ollut kertaakaan esittänyt sellaista alustavaa selvitystä pidätys- ja luovuttamisperusteista, jollaista Ison-Britannian lähettiläs 12. huhtikuuta 1948 oli ilmoittanut Yhdistyneen Kuningaskunnan hallituksen edellyttävän⁸. Ison-Britannian puuttuminen asiaan selittyy rauhansopimuksen 9:n artiklan 3-kohdalla, jonka mukaan Ison-Britannian lähettiläs yhdessä Neuvostoliiton lähettilään kanssa oli oikeutettu selvittämään artiklan soveltamista koskevat erimielisyydet.

Väitteeseen, että Suomen viranomaiset antoivat luovutettaviksi vaadituille vääriä henkilöllisyystodistuksia keksittyine sukunimineen, todettiin, että tällaista tiettävästi oli tapahtunut sodan loppuvaiheessa ja välittömästi sodan päättymisen jälkeen. Lausuntoa tukivat myös oikeudenkäynnit, joita vääriä henkilöllisyystodistuksia antaneita henkilöitä vastaan oli käyty. Myöhemmin ei tällaista menettelyä ulkoasiainministeriön tietojen mukaan ollut tapahtunut. Tosin oli otettava huomioon sellainen mahdollisuus, että joku etsittävä olisi onnistunut erehdyttämään viranomaisia antamalla vääriä tietoja henkilöllisyydestään.

Muistion päätteeksi todettiin Suomessa olevan pidätettyinä kolme Neuvostoliiton kansalaista. Kaksi heistä oli syntyperältään virolaista, jotka olivat saapuneet heinäkuussa 1949 laittomasti valtakunnan rajan yli ja pyytäneet Suomessa turvapaikkaoikeutta. Neuvostoliiton taholta olivat heidän luovuttamistaan pyytäneet ainoastaan rajavaltuutetut, joiden toimivaltaan Suomen viranomaisten mielestä rajaselkkaussopimuksen mukaan ei kuulunut tahallisten rajanylittäjien palautus. Kolmas henkilö oli Haku-luettelossa sotavankikarkurina mainittu henkilö, jolle 9. lokakuuta 1944 silloisen Valtiollisen poliisin Oulun osasto oli antanut väärän henkilöllisyystodistuksen ja joka pidätettiin 11. lokakuuta 1949 asian tultua ilmi.⁹

8 Kopia nootista 12.4.1948. UM 110 E 6, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus 1941–1950, kofelo 56.

9 PM. Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnassa Tasavallan Presidentille 2.1.1950 luettu PM. 2.1.1950 Jorma Vanamo. UKA 21/33, TPA; Sama asiakirja UM 12 N, Luovutettavat neuvostokansalaiset, kotelo IV.

Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunta päätti, että vastausluonnos nootiksi valmistellaan mahdollisimman nopeasti.¹⁰ Vastaus, jonka pohjana oli Vanamon muistio, annettiin kuitenkin vasta 21. tammikuuta 1950.¹¹

9.3 Selvitys ulkoasiainvaliokunnalle

Neuvostoliiton nootti koettiin niin tärkeäksi, että ulkoasiainministeri Enckell laati asiasta laajan ja yksityiskohtaisen selostuksen eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle. Se esitettiin 11. tammikuuta 1950.

Enckell aloitti selostuksen toteamalla, että Suomen alueella vielä mahdollisesti oleskelevat Neuvostoliiton kansalaiset, joita rauhansopimuksen 9:n artiklan I momentin b-kohta saattaa koskea ja joita Neuvostoliiton varaulkoasiainministeri Gromykon lähettiläs Sundströmille päättyneen vuoden viimeisenä päivänä tekemässä esityksessä tarkoitettiin, olivat pääasiassa joko entisiä sotavankeja tai Suomeen sodan aikana tulleita itäkarjalaisia, inkeriläisiä ja virolaisia.

Enckell totesi Suomen sitoutuneen välirauhansopimuksen 10:nnessä artiklassa muun muassa välittömästi luovuttamaan Neuvostoliiton sotilasjohdolle kaikki sen hallussa olevat neuvostoliittolaiset sotavangit sekä palauttamaan internoidut ja väkisin Suomeen tuodut Neuvostoliiton kansalaiset kotimaahansa. Toiminnasta oli kantanut vastuun sotavankien luovutuksen osalta Sotavankikomentajan esikunnan selvityselin. Luovutukset olivat alkaneet lokakuun puolivälissä 1944 ja päättyneet varsinaisesti saman vuoden marraskuussa. Tällöin oli luovutettu lähes 44 000 vankia. Enckell toi esiin, että luovutuksia oli tämänkin jälkeen suoritettu sitä mukaa kuin karkureita oli saatu pidätettyä. Internoitujen ja inkeriläisen siirtoväen järjestelyistä huolehti sisäasiainministeriö ja nämä kuljetukset saatiin pääasiassa suoritetuiksi vuoden 1945 puoliväliin mennessä.

Rauhansopimuksen voimaantulon jälkeen yhteydenpito oli siirtynyt normaalille tielle eli nyt sitä hoidettiin ulkoasiainministeriön ja Neuvostoliiton lähetystön välillä. Välirauhansopimuksen ja myös sen 10:n artiklan voimassaolon päättyminen oli tuonut myös luovutuksiin uuden tilanteen: välirauhan aikana vallinneet Suomen suvereenisuuden rajoitukset olivat lakanneet, jolloin Suomella kansainvälisen oikeusyhteisön täysivaltaisena jäsenenä oli ollut jälleen tiettyjä velvollisuuksia myös asyylioikeutta koskevien periaatteiden nojalla. Enckellin mukaan hallitus oli halunnut kunnioittaa näitä periaatteita niin pitkälle kuin se kävi päinsä rikkomatta rauhansopimuksen ehtoja. Siksi oli haluttu saada tarkka oikeudellinen selvitys Suomen velvoituksista luovutusasiassa. Tätä varten oli hankittu oikeuskanslerin ja maan huomattavimpien kansainvälisen oikeuden asiantuntijain lausunnot. Niiden saaminen oli vaatinut luonnollisesti oman aikansa. Oikeudellisen selvityksen tarpeellisuutta oli korostanut etenkin Tasa-

10 Paasikivi 1986, s. 65.

11 Ulkoasiainministeri Enckellin selostus eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle 15.3.1950. UKA 21/33, TPA.

vallan presidentti, joka luovutusasioiden arkaluontoisuuden vuoksi oli lisäksi halunnut olla aina läsnä, kun näitä asioita käsiteltiin valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnassa.

Muilta osin Enckell kertasi lausunnossaan jo useaan otteeseen raportoituja tietoja Suomen ja Neuvostoliiton noottivaihdosta, etsinnöistä, karkureista, Haku-luettelosta ja luovutuksista. Enckell kuvaili myös toiminnassa ilmerneitä vaikeuksia: humanisuuden vaatimuksia sekä ristiriitaisuuksia etsittävien henkilötiedoissa ja identifioinnissa. Kokonaisuudessaan Enckell katsoi suomalais-ten viranomaisten täyttäneen velvollisuutensa niin hyvin kuin se valliinneissa oloissa oli ollut mahdollista.¹²

Enckellin selvityksen pohjalta eduskunnan ulkoasiainvaliokunnassa virisi vilkas keskustelu, jossa kansanedustajat halusivat tietoonsa hyvinkin tarkkoja yksityiskohtia. Muistiin kirjattiin seuraava keskustelu:

Ryömä: Miten on niiden 2/3 laita, joiden palauttamista on aikaisemmin käsitelty?

Vanamo: Selosti, että nämä ovat olleet eri hakuluetteloissa.

Enckell: Antoi myös lisäselvityksiä.

Pessi: Mihin perustetaan tieto maastapoistumisesta ja onko etsiskely lopetettu?

Enckell: Ei.

Ryömä: Eikö etsiskelyjä ole koskaan keskeytetty tai lopetettu?

Enckell: Ei.

Ryömä: Montako on pidätetty vuonna 1949, ja onko Neuvostoliitosta tullut muita luovutusvaatimuksia kuin ne, jotka nyt on mainittu?

Vanamo: Vuonna 1949 pidätettiin--

Pessi: Pidetäänpö sotarikollisten suojelemista rangaistavana tekona?

Wirtanen: Ovatko viranomaiset olleet välinpitämättömiä pidätysasioissa?

Enckell: Sisäasiainministeriö tehnyt voitavansa. Ei voi vastata rangaistavuutta koskevaan kysymykseen.

Ryömä: Ne 11, jotka olivat pidätettyinä Valpon lakatessa?

Enckell: Parhaita laintuntijoita on käytetty, eikä tunnu asianmukaiselta, että detaljikeskustelu tämänluontoisista juridisista ja kansainvälisoikeudellisista problemeista kuuluisi ulkoasiainvaliokunnan tehtäviin.

Wirtanen: Asia otettu valiokuntaan syystä, että se on tulemassa poliittiseksi. Neuvostoliitto on esittänyt syytöksiä Suomea vastaan. Ovatko syytökset oikeutettuja. Onko asyyluoikeuden tulkinta Suomen ja Neuvostoliiton kesken epäluuloista ym. vapaa?

Kajala: Onko muutosta tapahtunut edellisen hallituksen luovuttamispolitiikassa vai mikä on käsittelyn jatkamisella päämääränä?

Ryömä: Enemmän informaatioluontoista keskustelua, jossa asia eri puolilta valaistaisiin.¹³

12 Ulkoministeri Enckellin selostus eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle 11.1.1950. UKA 21/33, TPA.

13 Muokattu eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjaan kirjatusta keskustelusta 11.1.1950. EK.

Keskustelu päättyi lisäinformaation vaatimiseen. Selvitystä päätettiin pyytää sisäasiainministeri Aarre Simoselta ja Valpon entiseltä päälliköltä Erkki Tuomiselta.¹⁴

9.4 Valiokunnan edessä

Sisäasiainministeri Aarre Simonen ja Valpon entinen päällikkö Erkki Tuominen saapuivat 11. tammikuuta 1950, iltapäivällä kello 18.00 eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan puheenjohtaja Rafael Paasion pyynnöstä selostamaan välirauhansopimuksen 10:nnessä artiklassa ja rauhansopimuksen 9:nnen artiklan I momentin b-kohdassa tarkoitettujen Neuvostoliiton kansalaisten luovuttamista.

Sisäasiainministeri Simonen kertoi, että rauhanteon jälkeen luovutuskysymys oli ollut ulkoasiainministeriön hoidossa. Etsittävien luettelot oli yhdistetty Haku-luetteloksi. Luetteloinnin ongelmana oli koko ajan ollut, että neuvostokansalaisia oli esiintynyt väärillä nimillä. Simosen mukaan Valpo ei "loppuaikana" ollut tiedottanut saamistaan luetteloista sisäasiainministeriölle tai poliisille. Haku-ryhmä oli toiminut vuoden 1948 alkuun saakka, jolloin se lopetettiin.

Simosen mukaan karanneita sotavankeja oli etsitty määräysten mukaisesti samoin kuin siirtoväkeä, mutta ongelmia olivat aiheuttaneet epätäydelliset luettelot, siirtoväen kuljetukset ja yleinen liikehdintä. Tämä oli kuitenkin päättynyt liikkumista rajoittaneeseen asetukseen. Oman ongelmansa olivat muodostaneet väärät henkilöllisyystodistukset: heimokansalaisille oli annettu erikoislupia, jotka eivät olleet kansalaisuustodistuksia tai edes muistuttaneet suomalaisille annettuja henkilöllisyystodistuksia. Sen sijaan välirauhanteon jälkeen heimosotilaille oli suojelemistarkoituksessa annettu väärää sotilaspasseja tai henkilöllisyystodistuksia. Noin 40 henkilön oli todettu syyllistyneen tällaiseen tekoon ja 15:ttä vastaan oli nostettu syyte. Kaikissa tapauksissa teko oli suoritettu ennen vuotta 1947.

Sisäasiainministerin annettua selostuksensa edustaja Mauri Ryömä esitti, että ennen kuin Simosen selonteosta käytäisiin mitään keskustelua, kuultaisiin Erkki Tuomisen näkemys asioiden kulusta. Erityisesti valiokunta oli kiinnostunut ajasta 1946–1948, jolloin Tuominen toimi Valpon päällikkönä. Ryömän ehdotus hyväksyttiin.

Tuominen selosti valiokunnalle Valpon toimintaa vuosina 1946–1948. Hänen mukaansa "*LVK antoi välittömästi Valpolle määräyksiä*". Lisäluetteloita etsittävästä ja luovutettaviksi vaadituista LVK antoi Valpolle syyskuuhun 1947 saakka. LVK oli tyytymätön poliisin toimintaan, koska pidätykset tapahtuivat vain Valpon toimesta. Tämä oli Tuomisen mukaan ollut syynä Haku-ryhmän perustamiseen vuonna 1947. Ryhmän toiminta jatkui supistetussa muodossa vuonna 1948. Annettu selvitys kävi siis täysin yksiin ministeri Simosen selonteon kanssa.

14 Pöytäkirja eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan kokouksesta 11.1.1950. EK.

Ulkoasiainministeriön ja Valpon välisistä keskusteluista Tuominen antoi seuraavan lausunnon:

"Jo lokakuussa 1947 Valpo kirjoitti ulkoasiainministeriölle pyytäen ohjeita. Vastaus oli, että asiakirjat toimitettava sille. Kun luovutuksia ei toteutettu, kysyin taas ulkoasiainministeriöltä, joka lupasi aikanaan vastata. Sillä välin sisäasiainministeriö antoi määräyksen jatkaa etsiskelyjä. Valpo ei saanut ohjetta, miten menetellä niiden pidätettyjen kohdalla, joita ei luovutettu ja vastauksen uupuessa sisäasiainministeriö määräsi pidettäväksi edelleen pidätettyinä, eikä heitä ole vapaalle jalalle laskettava. Uusia sotarikollisia kertyi Valpon säilöön ja ulkoasiainministeriöltä ei saatu ohjeita. Sisäasiainministeri Leino määräsi etsiskelyjä jatkettavaksi. Sisäasiainministeri Leinon kanssa Tuominen keskusteli ohjeiden puutteesta. Hän puhui sisäasiainministeri Simosen kanssa Valpon kannasta asyyluoikeus-asiassa, joka on, ettei niitä voida soveltaa sotarikollisiasassa. Mitään ohjeita, kun ei enää saatu ulkoasiainministeriöltä ei sisäasiainministeriöltä, Valpo jatkoi entistä tyyliään. Ahokas sanoi syyskuussa 1948 asiaa käsitellyn valtioneuvostossa ja että näyttää siltä että etsiskelyjä ei ole jatkettava. Samaa sanoi Kiukas, joka ei kuitenkaan voinut tietoa kirjallisesti vahvistaa. Näin ollen Valpon oli jatkettava pidätystoimintaansa."

Valpon päällikkö Tuomisen selostus on hyvin mielenkiintoinen, jos se piti paikkansa. Lausunto osoittaa Valpon toimineen puun ja kuoren välissä – toisaalta sen oli toimittava voimassa olleiden ohjeiden ja määräysten mukaisesti, toisaalta se ei saanut ulkoasiainministeriöltä uusia ohjeita, vaikka varsin hyvin tiedettiin vanhojen voimassa olleiden ohjeiden ongelmallisuus. Ulkoasiainministeriö puolestaan paini samanaikaisesti luovutusten juridisen puolen kanssa, eikä se pystynyt antamaan omalta osaltaan selkeää vastausta. Näin Valpolle jäi vain yksi mahdollisuus: toimia sisäasiainministeriön määräysten mukaisesti ja loppuvaiheessa kantaa itse vastuu teoistaan eli jatkaa pidätyksiä. Mikä olisi ollut toinen vaihtoehto? Lopettaa pidätykset ja päästää jo pidätykset vapaiksi? Mikäli näin olisi menetelty, olisi Valpo arvatenkin joutunut tässäkin tapauksessa tilille teostaan. Kyseessä oli hallinnollinen, juridinen ja inhimillinen paradoksi, jossa vastuuta siirrettiin edestakaisin. "Syntipukiksi" julkisuudessa leimattiin Valpo.

Simosen ja Tuomisen selvitysten jälkeen eduskunnan ulkoasiainvaliokunnassa syntyi vilkas keskustelu. Pöytäkirjaan siitä kirjaantui seuraava tallenne:

Pessi: Simonen sanoi, ettei luetteloita oltu toimitettu poliisiviranomaisille.

Ryömä: Vuonna 1949 suoritettu vain 1 pidätys. Kuuluiko tämä pidätetty Valpon luetteloihin?

Simonen: Pidätettiin vuonna 1949 viisi eikä yksi. Vanhat etsintäluettelot voimassa, mutta ne on määrätty tarkistettaviksi.

Wirtanen: Onko käsitettävä, ettei vanhoja ohjeita ole peruttu?

Paavolainen: Luettelot vuodelta 1947.

Tuominen: Nämä Pessin tarkoittamat listat annettiin Haku-ryhmälle, koska kokemus oli osoittanut muiden viranomaisten jättäytyneen toimeentomiksi.

Tuominen muistelee maininneensa LVK:n listoista mm. Simoselle. Ryömän kyselymä 1 tapaus oli Valpon ansiota.

Pessi: Ulkoasiainministeriön puoleen käännetty tavan takaa ja sisäasiainministeriön virkamiehet ovat sanoneet, että etsiskelyt on lopetettava.

Simonen: Kiukas ei ole voinut sanoa niin kuin Pessi väittää. Tuomisenkin mukaan Ahokas sanonut, että näyttää siltä kuin etsiskelyjä ei olisi jatkettava.

Ryömä: Vuosina 1947–1948 vuosittain n. 50 pidätystä ja vuonna 1949 vain joko 1 tai 5. Voisiko sisäasiainministeri Simonen selittää, miksi lukumäärä jäi näin pieneksi.

Ryömä ja Simonen lyhyitä sanontoja. Selvää, että pidätysluku pienenee pidettävien luvun supistuessa.

Wirtanen: Miten määrärahojen poistuminen Haku-ryhmän kohdalta vaikutti?

Tuominen: Haitallisesti.

Kajala: Ohjeet Valpolle Leinolta, Kilveltä ja Simoselta osoittavat, että etsiskelyn lopettamista ei ole määrätty, päinvastoin ohjattu jatkamaan."

Simosen ja Tuomisen poistuttua valiokunta jatkoi keskustelua, jossa päätettiin jatkaa vielä asian käsittelyä valiokunnan kokouksissa. Ydinkysymyksenä oli selvittää, oliko annettu määräystä etsiskelyjen lopettamisesta. Puheenjohtaja Paasion mielestä tällaista määräystä ei saatujen selvitysten perusteella ollut annettu. Nyt oli myös selvitettävä millaisia suullisia ohjeita Suojelupoliisille oli annettu vuonna 1949. Edustaja Lars Hirvensalon mielestä koko kysymys oli kuitenkin niin sekava johtuen sodan jälkeisistä oloista, ettei täyttä selvyyttä Valpon toiminnasta voitaisi mitenkään saada. Valiokunta päätti kuitenkin jatkaa asian käsittelyä sen jälkeen, kun hallitus on antanut Neuvostoliitolle vastauksensa 31. joulukuuta 1949 esitettyyn muistioon.¹⁵

9.5 Ohjeet lähettiläs Sundströmille

Lähettiläs Sundström sai tehtäväksi yksinomaan suullisesti vahvistaa Moskovassa, että rauhansopimuksen 9:n artikkelin I momentin mukaan "Suomen viranomaiset olivat jatkuvasti tehneet voitavansa pidättääkseen ne Suomen alueella oleskelevat Neuvostoliiton kansalaiset, joiden luovuttamista Neuvostoliitto oli vaatinut Suomen hallitukselta perusteella, että he olivat tehneet itsensä syytäviksi edellä mainittuihin rikoksiin." Tältä pohjalta Suomi oli rauhansopimuksen voimaantulon jälkeen jo luovuttanut Neuvostoliiton viranomaisille 24 Neuvostoliiton kansalaista. Saman ajan kuluessa Suomi oli lisäksi palauttanut kotimaahansa 36 muuta Neuvostoliiton kansalaista, joista suurin osa oli ollut entisiä sotavankeja.

Väitteeseen Suomen alueella oleskelevista yli 300:sta neuvostoliittolaisesta sotarikollisesta – heidän joukossaan 56 mitä raskaimpia rikoksia Neuvostoliitto vastaan tehnyttä henkilöä – ei Suomen hallitus voinut antaa tarkkaa selvitystä:

¹⁵ Pöytäkirja eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan kokouksesta 11.1.1950 ja liitteenä referoitu keskustelupöytäkirja. EK.

sen tiedossa ei ollut, että maassa oleskelisi henkilöitä, joiden luovuttamista oli vaadittu, lukuun ottamatta jäljempänä mainittuja nyt esitetyn vaatimuksen johdosta pidätettyinä olevia. Sundström sai tehtäväkseen antaa yksityiskohtaisen selvityksen luovutettaviksi vaadituista.

Ohjeiden mukaan Sundströmin oli ilmoitettava Suomen hallituksen torjuvan ehdottomasti väitteen, että viranomaiset antaisivat neuvostokansalaisille väärennetyjä asiakirjoja. Kuitenkin myönnettiin, että valitettavasti tällaista oli tapahtunut hieman ennen välirauhansopimusta ja välittömästi sen jälkeen. Useita henkilöitä oli kuitenkin asetettu tästä syytteeseen oikeudessa ja tuomittu rangaistuksiin. Eräitä ei ollut voitu saattaa vastuuseen siitä syystä, että he olivat poistuneet salateitse maasta.

Sundströmin piti myös kertoa, että Suomen hallitus tekee kaikkensa täyttääkseen rauhansopimuksen mukaiset velvoituksensa ja toimiakseen Suomen ja Neuvostoliiton ystävyys-, yhteistyö- ja keskinäisen avunantosopimuksen hengen mukaisesti. Myös Suomen asema kansainvälisen oikeusyhteisön jäsenenä asetti omat vaatimuksensa. Hallituksella ei ollut mitään syytä tarkoituksellisesti viivyttää niiden henkilöiden luovuttamista, joita rauhansopimuksen 9:nnessä artiklassa tarkoitettiin. Lisäksi Sundström valtuutettiin antamaan tietoja niistä henkilöistä, joita Neuvostoliitto oli nimenomaan vaatinut luovutettaviksi. Suurimman osan kohdalla oli kuitenkin merkintä "*olinpaikka tuntematon*" tai "*mennyt salatein Ruotsiin*".¹⁶

9.6 Mistä teosta asianomaista syytetään?

Ulkoasiainministeri Carl Enckellin pyynnöstä myös ministeri K. G. Idman pohti Neuvostoliiton nootissa mainittujen Suomen kansalaisten kohtaloa. Neuvostoliitto vaati luovuttamista rauhansopimuksen 9:nteen artiklaan vedoten ja piti neljää Suomen kansalaista edelleen omina kansalaisinaan. Idmanin mielestä kyseiset henkilöt eivät edes olleet sotarikollisia.

Idman arvioi kuitenkin, että joka tapauksessa olisi vaadittava tarkempia tietoja siitä, missä, milloin ja miten sotarikosten sekä rauhaa ja ihmisyyttä vastaan tehtyjen rikosten tekeminen oli tapahtunut. Erityisen ongelmallista oli, ettei Neuvostoliiton taholta ollut kiinnitetty huomiota siihen, että luovutettaviksi vaaditut olivat mahdollisesti tulleet Suomen kansalaisiksi. Kansalaisuuden saavuttaminen merkitsi aina määrätynlaisen rajan asettamista toisten valtioiden toimivallalle.

Idmanin mukaan valtion ja sen henkilön välillä, jonka valtio tunnustaa kansalaisekseen, tuli olla määrätty kiinteä yhteys. Kansainvälisessä oikeudessa katsottiin tällaisen yhteyden muodostuvan, jos valtion kansalaiseksi pyrkivä henkilö on asunut valtiossa määrätyn ajan ja sen jälkeen itse vapaaehtoisesti pyytänyt kansalaistamista tai avioitunut valtion kansalaisen kanssa. Idman tuli

16 Suomennos läh. Sundströmin 21.1.1950 jättämästä hallituksen vastauksesta ja liitteenä olleesta luettelosta. UKA 21/33, TPA.

siihen lopputulokseen, ettei Suomen hallitus ollut velvollinen luovuttamaan ketään ennen kuin tiedetään, mistä teosta asianomaista syytetään.¹⁷

9.7 Suomen hallituksen vastaus on epätydyttävä

Suomalaisten selvitykset eivät kuitenkaan vakuuttaneet Neuvostoliittoa, vaan Moskovasta vaadittiin edelleen tehokkaampia toimenpiteitä ja selkeämpiä vastauksia. Varaulkoministeri Gromyko jätti lähettiläs Sundströmille 28. helmikuuta klo 15.00 kirjallisen esityksen, joka alkoi toteamuksella, että Suomen hallitus ei ollut selvityksessään 21. tammikuuta 1950 vastannut, miksi se ei ollut luovuttanut Suomessa oleskelevia neuvostokansalaisiin kuuluvia sotarikollisia. Suomen hallitus oli vain vakuuttanut pyrkivänsä vilpittömästi täyttämään rauhansopimuksen mukaiset velvoituksensa, niihin luettuna myös 9:n artiklan määräykset.

Gromykon mukaan Suomen hallituksen väite, ettei sen tiedossa ollut lainkaan, että Suomen alueella oleskelisi yli 300 neuvostokansalaisiin kuuluvaa sotarikollista, oli täysin perusteeton. Sitä pidettiin ristiriitaisena tosiasian kanssa. Suomen Moskovan-lähettiläille oli annettu 31. joulukuuta 1949 luettelo Suomessa olevista neuvostokansalaisista, mutta Suomen viranomaiset väittivät maassa tavatun vain neljä luettelossa mainittua henkilöä.

Neuvostoliiton nootissa kuitenkin muistutettiin, että Suomen armeijan pääesikunnan 5. helmikuuta 1947 päivätyssä ilmoituksessa ja 30. kesäkuuta 1947 kaikille Suomen viranomaisille jaetussa luettelossa oli lueteltu yli 350 Suomessa oleskelevaa neuvostokansalaisiin kuuluvaa sotarikollista. Asiakirjoista kävi selville, että nämä henkilöt olivat palvelleet sodan aikana Päämajan tiedustelu- ja tiedotusosastoissa, 3:nnessä ja 6:nnessä vapaaehtoispataljoonassa ja muissa Suomen armeijan osastoissa. Neuvostoliiton näkökulmasta tarkasteltuna he olivat syyllistyneet maanpetokseen. LVK oli useasti vaatinut näiden henkilöiden luovuttamista neuvostoviranomaisille. Suomen hallituksella katsottiin myös olleen riittävät perusteet pidättää nämä henkilöt ja estää heidän maastapakenemisensä. Nootissa ihmeteltiin, että tästä huolimatta – 15.9.1947 jälkeen – Suomi oli kuitenkin luovuttanut mainituista sotarikollisista neuvostoviranomaisille vain 24 henkilöä.

Tästä Neuvostoliitossa tehtiin omat päätelmät: Neuvostoliitto epäili Suomen hallituksen tuntevan kaikki Neuvostoliiton syyttämät henkilöt ja vastaavasti viranomaisten pyrkivän piilotelemaan heitä luovutuksilta. Myöskään Suomen hallituksen selityksiin erittäin raskaita rikoksia tehneiden henkilöiden osalta ei uskottu. Neuvostoliitto spekuloi asialla edelleen:

"Mainittujen 22 rikollisen joukossa, joista Suomen hallitus ilmoittaa, että sillä ei ole heistä mitään tietoa, on 18 tiedusteluasiamiestä, jotka harjoittivat

17 K. G. Idmanin muistio Neuvostoliiton memorandumissa mainitut Suomen kansalaiset ja lisäys muistioon 20.1.1950. UM 110 E 6, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus 1941–1950, kotelo 56.

SNTL:ään kohdistuvaa vakoilua, 2 miehitetyllä Neuvostoliiton alueella toiminutta poliisimiestä ja 2 Suomen armeijan Päämajan tiedotusosaston työntekijää. Siinä Suomessa oleskelevia neuvostokansalaisia koskevassa luettelossa, jonka Suomen ulkoasiainministeriö 21. päivänä lokakuuta 1946 lähetti Liittoutuneiden valvontakomissiolle, mainitaan kokonainen joukko näiden rikollisten (Larinen, Levkov, Simonov ym.) osoitteita, joten väite siitä, että näiden 22 henkilön olinpaikka on Suomen hallitukselle tuntematon, on täysin perusteeton."

Myös Suomen hallituksen yritykset torjua Neuvostoliiton syytökset väärin asiakirjojen antamisesta luovutettaville tyrmättiin: Neuvostoliiton mielestä Suomi oli jo itse myöntänyt asian. Paitsi, että Suomen hallitus oli todennut näin tapahtuneen *"vähää ennen välirauhansopimusta ja välittömästi sen jälkeen"*, se oli vielä lähes kolme vuotta myöhemmin poliisiviranomaisille jaetussa etsittävien luettelossa maininnut, että useat *"palvellessaan Suomen puolustusvoimissa tai välirauhan solmimisen jälkeen pakoillessaan muuttivat sukunimensä,"* minkä lisäksi *"monet väärät henkilöllisyystodistukset ovat paljastuneet syntymäaikaluetelun avulla"*. Monilla neuvostokansalaisilla oli, kuten Suomen hallituskin vastauksessaan oli maininnut, useitakin sukunimiä. Mainittuja seikkoja Neuvostoliitto piti todisteina toiminnan jatkumisesta.

Syytösten päätteeksi todettiin Suomen hallituksen – vastoin lupauksiaan pyrkiä täyttämään rauhansopimuksen mukaiset velvoitukset – karttavan velvoitustensa täyttämistä ja rikkovan rauhansopimusta sekä sopimusta ystävyyydestä, yhteistoiminnasta ja keskinäisestä avunannosta. Neuvostohallitus ei ollut tyytyväinen Suomen hallituksen toimintaan.¹⁸

Ulkoasiainministeri Enckell keskusteli puhelimesta Sundströmin kanssa Neuvostoliiton vastauksesta. Sundströmin mukaan venäläisten uusi muistio oli polemiikkaa Suomen vastausta vastaan. Neuvostoliitto ei kuitenkaan tulisi tekemään mitään vaatimuksia.¹⁹

9.8 Sisäasiainministeriö vastaa väitteisiin

Neuvostoliiton esittämän nootin seurauksena Haku-luetteloa kuitenkin täydennettiin ja sisäasiainministeriö sai tehtäväkseen vastata Neuvostoliiton esittämiin väitteisiin. Sisäasiainministeriö antoi vastauksensa maaliskuussa 1950 ja sen pääteemana oli maanpetokseen ja yhteistyöhön vihollisen kanssa syyllistyneiden neuvostokansalaisten luovuttaminen. Selvityksensä sisäasiainministeriö aloitti viittaamalla aiemman hallituksen toimenpiteisiin ja annettuihin selvityksiin: -- *"voidaan vastata vain toistamalla se, mitä aikaisemmin eri yhteyksissä*

18 Suomennos varaulkoasiainministeri Gromykon läh. Sundströmille 28.2.1950 jättämästä neuvostohallituksen kannanotosta Suomen vastaukseen 21.1.1950. UKA 21/33, TPA; Sama asiakirja UM 12 N, Luovutettavat neuvostokansalaiset, kotelo IV.

19 Paasikivi 1986, s. 84.

on SNTL:n viranomaisille ja sitä ennen Liittoutuneiden valvontakomissiolle ilmoitettu tällaisten henkilöiden poistumisesta salatein maasta välittömästi sotaa seuranneina aikoina." Muistiossa todettiin, että silloinen hallitus oli tehnyt voitavansa maastapoistumisen estämiseksi ja että viranomaiset ja poliisi olivat noudattaneet annettuja ohjeita.

Valtiollisen poliisin johtaessa vuonna 1947 neuvostokansalaisten etsintää, laadittiin ja julkaistiin yhtenäinen niin sanottu Haku-luettelo. Siinä mainittiin luotettavan selvityksen puuttuessa kaikkien niiden neuvostokansalaisten ja inkeriläisten nimet, jotka olivat sotavankeja tai Suomen puolustusvoimissa palvelleita ja niin ollen saattoivat kuulua rauhansopimuksen 9:n artikkelin mukaan pidätettäviin ja luovutettaviin henkilöihin. Siitä, olivatko nämä mahdollisesti maassa vai tiedettiinkö tai arveltiinkö heidän tai osan heistä poistuneen maasta, ei tässä yhteydessä piitattu. Valtiollisen poliisin toiminta johtui siitä, että välirauhansopimuksen 9:n artikkelin sisältö oli jo suomalaisten viranomaisten tiedossa, vaikka sopimusta ei vielä ollut vahvistettukaan.

Viranomaisten tarkoituksena oli varmistaa etsinnät ja pidätykset siinäkin tapauksessa, että neuvostokansalaiset myöhemmin palaisivat maahan. Sisäasiainministeriö kuitenkin painotti, että *"vaikkakin Suomen viranomaiset näin siis ovat tahtoneet varmistaa etsinnän onnistumisen keräämällä näiden henkilöiden käyttämät, tietoon saadut kaikki nimet ja muut henkilöllisyyttä osoittavat tiedot, oikeat tai väärät, yhtenäiseksi etsintää suorittaville viranomaisille jaettavaksi luetteloksi, sen sijaan että vastaavat tiedot aikaisemmin oli saatettu viranomaisille erillisissä luetteloissa, sen mukaan kuin tällaisten henkilöiden nimiä oli puolustusviranomaisilta tai Liittoutuneiden valvontakomissiolta saatu tietoon, ei tämä toimenpide ole tarkoittanut sitä, että kaikki nämä henkilöt todellisuudessa edelleenkin olisivat Suomessa."*

Sisäasiainministeriö totesi välirauhansopimuksen 10:n artikkelin mukaan olevan selvää, että sotavangit oli luovutettava ja internoidut, väkisin Suomeen tuodut Neuvostoliiton kansalaiset, oli palautettava. LVK:lta oli kuitenkin tullut vasta elokuussa 1945 tieto siitä, että myös Er.P 6:ssa palvelleet niin sanotut inkeriläiset vapaaehtoiset oli palautettava huolimatta siitä, olivatko nämä palvelleet Neuvostoliiton armeijassa vai eivät.

Ministeriö kielsi epäilyt neuvostokansalaisten piilottamisista: *"On kokonaan mahdollisuuksien ulkopuolella, että maan hallitus ja sen alaiset viranomaiset olisivat syyllistyneet etsittävien henkilöiden piilottamiseen tai sen sallimiseen."* Etsinnöistä vastannut Valpo oli ollut yhteydessä LVK:oon ja saanut siltä jatkuvasti ohjeita ja määräyksiä etsinnän tehostamiseksi. Sisäasiainministeriön mielestä viranomaisille ei olisi jaettu Haku-luetteloita, jos tavoitteena olisi ollut luovutettavien henkilöiden piilottaminen tai luovuttamisen välttäminen.

Haku-luetteloon oli merkitty useista etsittävästä henkilöistä monia eri nimiä, syntymäaikoja sekä olinpaikkaa koskevia tai muita tietoja usealla eri tavalla. Nimet oli koottu sillä perusteella, että asianomainen henkilö oli niitä itse käyttänyt, mahdollisesti esittänyt "virallisia papereitakin", joissa mainitut nimet esiintyivät. Neuvostoliitto oli kritisoinut sitä, että viranomaisten hallussa oli vuonna 1946 ollut 22 inkeriläisen nimet ja tiedot. Sisäasiainministeriön mielestä Neuvostoliitossa ei ollut otettu huomioon sitä seikkaa, että luettelossa mainitut henkilöt olivat jo saattaneet poistua ja useimmiten poistuneetkin asuinsijoiltaan varsinkin, jos olivat aavistaneet kuuluvansa etsittäviin.

Sisäasiainministeriön mielestä Neuvostoliiton taholta toistettuun väitteeseen, että Suomen viranomaiset antoivat etsittäville henkilöille vääriä henkilöllisyystodistuksia, ei ollut asiallista aihetta. Tapaukset, jolloin asianomaiset olivat saaneet virheellisiä asiakirjoja, olivat tapahtuneet välittömästi sotaa seuranneissa sekavissa olosuhteissa, jolloin henkilöllisyyden toteaminen oli ollut vaikeaa – ministeriön mielestä jopa mahdotonta.

Sisäasiainministeriön mielestä se, että etsittäville neuvostokansalaisilla oli vääriä henkilöllisyystodistuksia, ei läheskään aina ollut viranomaisten syytä. Useissa tapauksissa etsittävät itse olivat ryhtyneet esiintymään uusilla nimillä, esimerkiksi siirtyessään paikkakunnalta toiselle tai joukko-osastosta toiseen. Monet olivat myös antautuessaan suomalaisille tai karatessaan sotavankileireiltä ilmoittaneet kysyttäessä väärän nimen. Väerien henkilötietojen antaminen oli ollut mahdollista, koska Suomessa oli tuolloin ollut kymmeniätuhansia Neuvostoliiton alueelta tulleita suomea puhuvia henkilöitä, joista läheskään kaikilla ei tullessaan ollut ollut luotettavaa selvitystä henkilöllisyydestään. Lisäksi Suomen Neuvostoliitolle luovuttaman alueen asukkaat oli sijoitettu ympäri maata siirtoväkenä. Heillä ei useinkaan ollut ollut mukanaan henkilöllisyyspapereita. Siirtolaisten liikkueissa runsaasti ei vieraan henkilön esiintyminen ollut herättänyt paikallisen väestön tai viranomaisten huomiota siinä määrin kuin normaalioloissa. Vaikeuksia etsinnöissä ja henkilöllisyyden varmistamisessakin oli tuottanut myös se, että sekä siirtoväki että monet suomensukuisia kieliä puhuvat etsittävätkin puhuivat murteita, joita paikallinen väestö tosin ymmärsi, mutta ei kuitenkaan kyennyt erottamaan toisistaan. Myös useat venäjää puhuvista etsittävistä olivat sotavankeina olonsa aikana oppineet käyttämään sujuvasti suomen kieltä.

Sisäasiainministeriöstä korostettiin, että viranomaisten oli ollut pakko antaa nyt etsityille henkilöille henkilöllisyystodistuksia, joihin merkityt tiedot olivat väistämättä olleet tarkastamattomia – toisinaan jopa vääriä. Harvoissa tapauksissa, joissa lähinnä sotilashenkilöiden oli todettu tahallaan tai huolimattomuuksissaan syyllistyneen väerien henkilöllisyystodistusten antamiseen, oli ryhdytty asian vaatimiin toimenpiteisiin.

Neuvostoliiton taholta oli väitetty, että ilmoitukset, joita oli annettu LVK:lle muutamien henkilöiden maastapoistumisesta, eivät olleet asianmukaisesti tarkistettuja. Syytökseen sisäasiainministeriö vastasi, että ketään ei ollut ilmoitettu LVK:lle maastapoistuneeksi ennen kuin tämä oli varmasti todettu: kun oli saatu tietää jonkun etsittävän aikaisemmin oleskelleen jollakin paikkakunnalla, oli asianomainen poliisipäällikkö määrätty selvittämään, mihin etsittävä henkilö oli siirtynyt. Etsinnät oli lupa lopettaa vasta kun oli täysin varmaa, että etsittävä oli poistunut maasta. Tämän lisäksi oli vielä suoritettu lisätarkastuksia. Viranomaiset olivat etsintöjen yhteydessä takavarikoineet maastapoistuneiden omaisilta kaikki heille ulkomailta saapuneet kirjeet, joita etsittävät henkilöt olivat omaisilleen lähettäneet. Ulkomaille paenneita oli myös tarkkailtu ulkomaiden etsintäkuulutettujen luetteloista.

Neuvostoliiton varaulkoministeri Gromykon 28. helmikuuta jättämän kirjallisen esityksen sisäasiainministeriö ei katsonut tuovan esiin mitään sellaisia seikkoja, joista olisi voinut päätellä Suomen puolelta rikutun rauhansopimuksen määräyksiä laiminlyömällä neuvostokansalaisten luovutuksia. Tarvittaessa

suomalaiset olivat palauttaneet maassa tavatut, rauhansopimuksen perusteella luovutettaviksi määrätyt neuvostokansalaiset. Sisäasiainministeriö katsoi Neuvostoliiton väitteiden aiheutuneen joko asiantuntemattomuudesta tai Suomesta saaduista epäluotettavista tiedoista johtuneista erehdyksistä.²⁰

9.9 Maan ja kansan parasta ajatellen

Gromykon nootin seurauksena ulkoasiainministeri Enckell joutui kuitenkin selostamaan eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle luovutuskysymystä 15. maaliskuuta 1950. Lähteenään ulkoasiainministeri käytti oman ministeriönsä ja sisäasiainministeriön asiaan liittyneitä aiempia muistioita. Enckell aloitti selvityksen toteamalla, että viime aikojen ulkopoliittisista, suoraan Suomea koskevista tapahtumista oli ilmeisesti eniten herättänyt kiinnostusta Neuvostoliiton varaulkoministerin Gromykon lähettiläs Sundströmille 28. helmikuuta tekemä esitys, joka sisälsi neuvostohallituksen kannanoton noin kuukautta aikaisemmin – 21. tammikuuta – annettuun Suomen hallituksen vastaukseen neuvostokansalaisten luovuttamista koskevassa asiassa.

Molempien esitysten tekstit oli julkaistu kokonaisuudessaan, joten Enckell katsoi, ettei hänellä ollut syytä ryhtyä niitä enää toistamaan. Suomen hallituksen kanta, kuten myös viranomaisten asiassa suorittamien tutkimusten ja toimenpiteiden tulokset, ilmenivät hallituksen vastauksesta. Myös eduskunnassa oli annettu laajoja ja yksityiskohtaisia selostuksia Neuvostoliiton kansalaisten luovuttamisasian aikaisemmista vaiheista ja niissä ilmenneistä vaikeuksista. Enckell viittasi tältä osin eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle 11. tammikuuta 1950 antamaansa tiedonantoon sekä sisäasiainministeri Aarre Simosen samana päivänä antamaan selostukseen.

Valiokunnan saamiin tietoihin Enckell lisäsi 21. tammikuuta jätetyssä vastauksessa kerrotun, että pidätetyiksi ilmoitettujen neljän henkilön osalta oli tutkimuksissa saatu seuraavia tuloksia: Kahden heistä, jotka olivat saapuneet salatein Suomeen jo vuonna 1933, oli katsottu Neuvostoliiton silloisten säädöksiin mukaan menettäneen Neuvostoliiton kansalaisuuden; yhdestä oli todettu, että hän ei ollut ollut sotavanki, eikä hän ollut myöskään palvellut Suomen tai Saksan sotavoimissa. Hänen ei ollut muutoinkaan todettu syyllistyneen rauhansopimuksen 9:n artiklan 1b-kohdassa mainittuihin tekoihin. Näihin ei myöskään Neuvostoliitto ollut ilmoittanut hänen syyllistyneen; neljäs henkilö oli sen sijaan todettu entiseksi sotavangiksi. Tulokset oli ilmoitettu Neuvostoliiton hallitukselle samalla, kun varaulkoministeri Gromyko oli jättänyt viimeisimmän esityksensä 28. helmikuuta. Samalla oli kerrottu viimeksi mainitun henkilön tulleen Suomen kansalaiseksi vuonna 1945 solmitun avioliittonsa myötä ja toivottu, että inhimillisyyden nimessä häntä ei erotettaisi perheestään, vaan

20 Sisäasiainministeriön PM. Maanpetokseen ja yhteistyöhön vihollisen kanssa syyllistyneiden neuvostokansalaisten luovuttaminen ja SNTL:n esitys 28.2.1950. Liittyy Sis. M:n kirjeeseen 10.3.1950 n:o 3471. UM 12 N, Luovutettavat neuvostokansalaiset, kotelo IV.

sallittaisiin hänen jäädä Suomeen. Muuta varsinaisesti uutta ei Enckellillä ollut luovutusasiassa ilmoitettavanaan valiokunnalle.

Kuitenkin selvennykseksi ja täydennykseksi aikaisemmin esitettyihin selostuksiin Enckell kertoi ulkoasiainvaliokunnalle sisäasiainministeriön muutamaa päivää aiemmin laaditussa muistiossa esiin tulleita asioita:

Ensinnäkin mitä tuli etsittävien henkilöiden salatein maastapoistumiseen, jota pääasiassa oli tapahtunut välittömästi sodan päätyttyä, olivat Suomen silloiset hallitukset tehneet voitavansa sen estämiseksi ja muut viranomaiset – muun muassa poliisi – kaiken, mitä annetut ohjeet edellyttivät. Enckell totesi, että vuonna 1947 Valtiollisen poliisin johtaessa neuvostokansalaisten etsintää laadittiin ja julkaistiin yhtenäinen niin sanottu Haku-luettelo. Siihen oli sisällytetty muun luotettavan selvityksen puuttuessa kaikkien neuvostokansalaisten nimet, jotka olivat olleet sotavankeja tai Suomen puolustusvoimissa palvelleita ja näin ollen saattoivat lukeutua rauhansopimuksen 9:n artiklan mukaan pidätettäviin ja luovutettaviin henkilöihin. Tässä yhteydessä ei ollut piitattu siitä, olivatko nämä mahdollisesti maassa tai tiedettiinkö tai oletettiin heidän tai osan heistä poistuneen maasta. Tavoitteena oli ollut turvata etsimistä pidättämismahdollisuudet siinäkin tapauksessa, että nämä henkilöt myöhemmin palaisivat maahan ja tavattaisiin Suomessa.

Yhtenäinen Haku-luettelo aikaisempien puolustusviranomaisilta tai LVK:lta saatujen erillisten luetteloiden tilalla ei siis merkinnyt sitä, että kaikki luettelossa mainitut henkilöt edelleen olisivat olleet Suomessa. Päinvastoin: luettelossa oli useiden kohdalle liitetty huomautus, että asianomaisen oli todettu poistuneen maasta. Ketään ei kuitenkaan ilmoitettu LVK:lle maastapoistuneeksi ennen kuin poistuminen oli varmistettu. Käytännössä varmistus oli tapahtunut siten, että kun saatiin tietää jonkun etsittävän henkilön aikaisemmin oleskelleen määrätyllä paikkakunnalla, velvoitettiin asianomainen poliisipäällikkö tarkoin ottamaan selvää, mihin tämä henkilö oli siirtynyt. Näin oli jatkettu, kunnes oli saatu luotettava tieto siitä, että hän oli poistunut maasta. Edelleen viranomaiset olivat suorittaneet lisätarkistuksia ottamalla haltuunsa maastapoistuneiden omaisilleen ulkomailta lähettämät kirjeet. Ulkomaille siirtyneitä oli tarkkailtu myös ulkomaiden etsintäkuulutettujen luetteloista. Seuranta oli suorittanut koko ajan myös silloinen Valtiollinen poliisi.

Enckell kertoi, että hallitus oli 30. kesäkuuta 1947 Haku-luettelon osoittauttua epätäydelliseksi jakanut maan viranomaisille uuden tarkistetun ja täydennetyt etsittävien luettelon. Uttakaan luetteloa ei voinut pitää sen paremmin kuin vanhaakaan todistuksena siitä, että etsittävät olisivat oleskelleet maassa – painotti Enckell.

Kaikista toimenpiteistä huolimatta oli Suomesta salatein poistumisia tapahtunut niin runsaasti, että Enckellin kertoman mukaan oli rauhansopimuksen voimaantulon jälkeen, edellisen ja nykyisen hallituksen aikana onnistuttu pidättämään rauhansopimuksen 9:n artiklan nojalla luovutettavia henkilöitä vain suhteellisen vähän. Erityisesti oli muistettava, että uudenvuoden aattona vuonna 1950 jätetyssä 56 henkilön luettelossa oli lukuisasti nimiä, jotka olivat olleet jo aikaisemmin viranomaisille jaetuissa luetteloissa. *"Nykyinen hallitus ei siis ole ollut heidän suhteensa sen aikaansaamattomampi kuin edellinenkään"*, korosti Enckell. Luettelossa mainituista 16 henkilöstä, joiden luovuttamista ei

ollut aikaisemmin vaadittu, sisälsi 21. tammikuuta jätetty vastaus Enckellin mukaan täysin riittävän selonteon.

Selvityksessään Enckell puuttui myös neuvostokansalaisista laadittujen osoiteluetteloiden ongelmallisuuteen. Vuosia aikaisemmin laaditut luettelot olivat osoittautuneet etsintöjen kannalta arvottomiksi. Neuvostokansalaiset olivat muuttaneet paikkakunnalta toiselle ja, koska Suomessa ei tähän tarvinnut viranomaisten lupaa, käytännössä kadonneet. Muuttohalut olisivat luonnollisesti lisääntyneet, jos he olivat aavistaneet kuuluvansa etsittäviin. Mikäli tilanne olisi ollut toisenlainen, olisi Valtiollinen poliisi aikanaan suorittanut viipymättä pidätykset.

Värihenkilöllisyystodistusten antamisesta Enckell toisti aikaisemman ilmoituksen, että tällaista valitettavasti oli tapahtunut sotaa välittömästi seuranneissa sekavissa oloissa, joissa asianomaisten henkilöllisyyden totcaminen oli vaikeaa, osin jopa mahdotonta. Mikäli väärän henkilöllisyystodistuksen antamisen oli todettu tapahtuneen tahallisesti, oli tällaiseen rikolliseen menettelyyn syyllistynyt asetettu syytteeseen oikeudessa ja tuomittu myös rangaistukseen – painotti Enckell.

Enckell toi esiin Haku-luettelossa mainitun lauseen: *"myös sukunimensä muuttivat useimmat sotavangit palvellessaan Suomen puolustusvoimissa tai välirauhan solmimisen jälkeen pakoillessaan"*. Tämän Enckell ei katsonut millään lailla osoittavan sitä, että viranomaiset vuonna 1947, jolloin luettelo julkaistiin, olisivat tarkoituksellisesti antaneet neuvostokansalaisille vääriä asiakirjoja. Päinvastoin viranomaisille oli annettu ohje olla luottamatta asiakirjoihin, koska niiden joukossa saattoi olla virheellisiä ja vääriäkin²¹ – Enckell siteerasi sanatarkasti sisäasiainministeriön muistiota *"Maanpetokseen ja yhteistyöhön vihollisen kanssa syyllistyneiden neuvostokansalaisten luovuttaminen ja SNTL:n esitys 28.2.1950."*²²

Selvityksessään Enckell puolusti viranomaisia ja vieritti syyn virheellisistä asiakirjoista neuvostokansalaisten harteille siteeraten edelleen sisäasiainministeriön laatimaa muistiota. Ulkoasiainministeri painotti etsittävien oppineen käyttämään suomen kieltä tai puhuneen murteita, joita paikallinen väestö oli ymmärtänyt, mutta ei kuitenkaan kyennyt erottamaan toisistaan. Näin ollen neuvostokansalaisia oli ollut vaikea erottaa siirtoväestä.

Enckell korosti, etteivät Suomen hallitukset olleet halunneet missään tapauksessa vaarantaa Suomen ja Neuvostoliiton välisiä suhteita: *"Lienee tuskin tarpeellista mainita, että nykyisellä hallituksella enempiä kuin aikaisemmilla hallituksilla tai viranomaisilla ei ole tai ole ollut pienintäkään aihetta piilotella Neuvostoliitolle luovutettavia henkilöitä tai antaa heille vääriä asiakirjoja ja siten vaarantaa Suomen ja Neuvostoliiton välisiä suhteita."*

Viime aikoina havaitulle neuvostokansalaisten länteen poistumiselle löytyi Enckellin mielestä luonnollinen selitys. Neuvostoliiton taholta jätetyssä 56 henki-

21 Ulkoasiainministeri Enckellin selostus eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle 15.3.1950. UKA 21/33, TPA.

22 Sisäasiainministeriön PM. Maanpetokseen ja yhteistyöhön vihollisen kanssa syyllistyneiden neuvostokansalaisten luovuttaminen ja SNTL:n esitys 28.2.1950. Liittyy Sis. M:n kirjeeseen 10.3.1950 n:o 3471. UM 12 N, Luovutettavat neuvostokansalaiset, kotelo IV.

lön luettelossa oli noin kolmannes sellaisia neuvostokansalaisia, joita koskaan aikaisemmin ei ollut luokiteltu maanpettureiksi tai yhteistyöhön vihollisen kanssa syyllistyneiksi. Neuvostoliitto julkisti luettelon ja lisäksi väitti Suomessa oleskelevan vielä yli 300 nimeltä mainitsematonta "sotarikollista". Tämä aiheutti hyvin ymmärrettävää levottomuutta neuvostokansalaisten keskuudessa, mistä usein oli seurauksena pyrkimys poistua maasta.

Enckell kielsi jyrkästi Suomen hallituksen tiedustelleen tai ottaneen vastaan mitään ohjeita läntisiltä mailta muun muassa neuvostokansalaisten luovutuskysymyksessä. Enckell totesi, että kaikille ulkovaltojen Helsingissä oleville lähetystöille sekä lisäksi Pohjoismaissa oleville Suomen lähetystöille oli jaettu tarvittavaa tietoa tasapuolisesti. Sen sijaan väitteet ulkomaisista ohjeista tai niiden noudattamisesta olivat täysin kaikkea perää vailla.²³

Enckellin lausunnon yhteydessä on syytä muistaa, että todistettavasti Suomen viranomaiset normaalin tiedotuskäytännön ohella vähintäänkin keskustelivat ainakin Ison-Britannian Helsingin-lähettilään Scottin kanssa ja antoivat tälle tietoja luovutuskysymyksestä. Tämä on myös sopusoinnussa Enckellin lausunnon kanssa. Eri asia on, saatiinko englantilaisilta mitään menettelyohjeita ja jos saatiin, otettiin niitä huomioon. Asiaa on hyvin vaikea todistaa, koska sellaisia asiakirjoja ei ole olemassa – on vain mainintoja Scottin ja Suomen ulkoasiainministeriön virkamiesten välisistä keskusteluista, mutta ei niiden yksityiskohdista.²⁴

Selvityksensä Enckell päätti toteamalla, ettei Suomen hallituksella ollut mitään salailemista ulkopoliittisissa kysymyksissä. Jos joitakin diplomaattisia asiakirjoja ei heti ollut saatettu julkisuuteen, oli se johtunut siitä, että sellainen menettely olisi ollut vastoin vakiintunutta diplomaattista käytäntöä. Tätä ei Enckellin mielestä kuitenkaan voinut pitää salailemisena. Sellaiseen ei ollut aihettakaan: Enckell katsoi pyrkineensä toimimaan koko ulkoministerikautensa rehellisesti ja tunnollisesti maan ja kansan parasta ajatellen ja pitämään erityisesti silmällä hyvien suhteiden luomista ja ylläpitämistä Neuvostoliittoon.²⁵

Neuvostoliiton nootti oli saanut SKDL:n eduskuntaryhmän reagoimaan tapahtumiin. Hertta Kuusinen-Leino, Aimo Aaltonen, Ville Pessi, Eino Tainio, Mauri Ryömä, Toivo Friman ja Martti Leskinen olivat esittäneet 4. maaliskuuta 1950 kysymyksen ulkoasiainministeri Carl Enckellille. Kysymyksen ydin kuului:

"Onko Hallitus selvillä siitä, että Neuvostoliiton joulukuun lopulla 1949 ja varsinkin helmikuun lopulla 1950 jättämät, rauhansopimuksessa tarkoitettujen sotarikollisten luovuttamista koskevat nootit ilmaisevat maidemme välisten suhteiden vakavaa huononemista ja että tämä huononeminen johtuu maamme Hallituksen leväperäisestä suhtautumisesta rauhansopimukseen sekä ystävyyys-

23 Ulkoasiainministeri Enckellin selostus eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle 15.3.1950. UKA 21/33, TPA.

24 Katso esimerkiksi Paasikivi 1985, s. 520. Asian tarkempi selvitys edellyttäisi perehtymistä *Foreign Office*n asiakirjoihin.

25 Ulkoasiainministeri Enckellin selostus eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle 15.3.1950. UKA 21/33, TPA.

yhteistoiminta- ja avunantosopimuksen täytäntöönpanoon; ja jos on, niin milloin ja missä Hallitus aikoo antaa Eduskunnalle ja ylimalkaan Suomen kansalle rehellisen selvityksen mainitusta luovutusasiasta sekä maamme ja Neuvostoliiton taloudellisten ja poliittisten suhteiden nykyisestä tilasta ja niistä toimenpiteistä, joihin Hallitus aikoo ryhtyä turvataksaan allekirjoittamiensa valtiosopimusten noudattamisen sekä maamme ja Neuvostoliiton välisten suhteiden saattamisen ystävälliselle ja luottamukselliselle kannalle?"

Ulkoasiainministeri Carl Enckellin vastaus oli kirjoitettu 15. maaliskuuta 1950 ja se luettiin eduskunnassa 21. maaliskuuta 1950. Selvityksensä alussa Enckell muistutti, että kysely oli päiväty vasta, kun Enckell muiden ministereiden ohella oli jo jättänyt eronpyyntönsä presidentille. Eroonsa asti hallitus kokonaisuudessaan tulisi *"lunnollisesti täyttämään annellut lupaukset ja velvoitukset"*. Lisäksi Enckell totesi antaneensa jo aikaisemmin useissa eri yhteyksissä sekä hallituksen nimessä että henkilökohtaisesti yksityiskohtaisia selostuksia. Enckell katsoi asian tältä osin loppuun käsitellyksi: *"Kun kyselyn allekirjoittajat kyselyn perusteluissa leimaavat nämä julkisuuteen saatetut tai Eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle antamani tyhjentävät selostukset ´ilmeisessä ristiriidassa tosiasioiden kanssa´ oleviksi tai väittävät että niillä ´laajoja kansalaispiirejä on pyritty harhaanjohtamaan´, katson, että enempien selostusten antaminen kyselijöille on tarkoitukseton."* Valtiopäiväjärjestyksen 37 §:n 1. momentin mukaan ei asiasta sallittu keskustelua eikä tehty päätöstä.²⁶

Eduskunnan ulkoasiainvaliokunta kokoontui 22. maaliskuuta 1950 käsittelemään Enckellin antamaan ulkopoliittiseen selostukseen liittynyttä niin sanottujen sotarikollisten luovuttamista koskenutta kysymystä. Valiokunnassa kuultiin entisen pääministerin Mauno Pekkalan ja entisen oikeusministerin Eino Pekkalan lausunnot silloisen hallituksen tekemistä päätöksistä ja suhtautumisesta vastaavanlaiseen sotarikollisten luovuttamista koskevaan kysymykseen. Lausuntojen jälkeen ulkoasiainvaliokunta katsoi, että sillä ei ollut mitään aihetta huomautuksen tekoon Fagerholmin hallituksen menettelyä kohtaan.²⁷

9.10 Onko mitään uutta?

Huhtikuussa 1951 neuvostoliittolaiset tiedustelivat vielä ohimennen Suomessa olevia kansalaisiaan. Tämän nootin on nähty kytkeytyneen Suomen presidentinvaaleihin ja muodostavan osan Paasikiven arvostelukampanjaa. Näin hän myös itse asian tulkitsi.²⁸ Päiväkirjaansa Paasikivi kirjoitti (6.4.1951):

26 Valtiopäivät 1950, Pöytäkirjat I istunnot 1–46. Helsinki 1952, Istunto 14, 21.3.1950, s. 245.

27 Eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirja 22.3.1950. EK; Suomen Sosialidemokraatti 23.3.1950. Sotarikollisten luovuttaminen.

28 Brotherus 1985, s. 161–162; Nevalainen 1990, s. 310.

"-- Kekkonen huomautti, että kun Sundström 2.4. oli Zorinin [Zorin, Valerian Aleksandrovitš, Neuvostoliiton varaulkoministeri 1947–1960] luona mm. ilmoittamassa Lebedevin agremangista ja jätti muistion erään Stepanovin palauttamisesta, niin Zorin kysyi, onko mitään uutta Gromykon muistion johdosta 31.12.49, joka koskee venäläisiä sotarikollisia. Kekkonen kertoi, että tästä Zorinin kysymyksestä oli Työväen Sanomissa uutinen, vaikka asiasta ei ole kenellekään mainittu. (Refl. Voi siis olla niin, että meidän kommunistimme ovat järjestäneet tämän Zorinin kyselyn. Se olisi heidän tapaistaan, heillä kun ei ole mitään isänmaallisuutta. -- Voi tietysti myös olla niin, että heidän miehensä Moskovon lähetystössä Pasuri tai joku muu Moskovassa on heille siitä ilmoittanut.)"²⁹

Näytti siltä, että luovutuskysymys oli valjastettu laajempiin ulkopoliittisiin päämääriin. Palautuksiin ei tällä välikohtauksella ollut suurta merkitystä, sillä noihin aikoihin pidätettiin ja luovutettiin Neuvostoliittoon ainoastaan neljä henkilöä.³⁰ Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa 16. kesäkuuta 1951 kuitenkin todettiin, että Neuvostoliiton kansalaisten palauttaminen oli yhä eräs avoin kysymys Suomen ja Neuvostoliiton välillä.³¹

Ulkomaita luovutukset kuitenkin kiinnostivat edelleen. Suomen Bernin-lähettiläs Åke Gartz kertoi 4. elokuuta 1951 presidentti Paasikivelle, että kun lehdissä oli mainittu venäläisten luovuttamisesta, olivat Yhdysvaltojen ja Sveitsin lähettiläät kysyneet häneltä, "onko noudatettu rauhansopimuksen määräyksiä vai onko toimittu venäläisten vaatimusten mukaan". Lähettiläiden mielestä oli tärkeää, että kansainvälistä oikeutta noudatetaan: siitä riippui Suomen maine oikeusvaltiona. Gartz oli vakuuttanut suomalaisten toimineen ainoastaan sopimusten mukaan.³²

29 Paasikivi 1986, s. 207–208.

30 Nevalainen 1990, s. 310.

31 Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan istunto 16.6.1951. UM Cb Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat 1950–1955.

32 Paasikivi 1986, s. 233.

10 JÄLKIMAININKEJA

10.1 Neuvostoliitto etsii Suomeen jääneitä

Lokakuussa 1951 Neuvostoliiton Helsingin-lähetystön lähetystösihteeri Vladimir Puzanov saapui suomalaisten puheille. Hän tiedusteli suomalaisilta, minkä viranomaisen puoleen hän maaseudulla kierrellessään etsiessään neuvostokansalaisia voisi kääntyä: Puzanov halusi tavoittaa Suomessa vielä olevia Neuvostoliiton kansalaisia. Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunta päätti huomauttaa lähetystölle, että julkaisemalla sanomalehdissä tiedotuksia se voisi helpoimmin päästä yhteyteen maanmiestensä kanssa. Läsnä päätöstä tekemässä olivat pääministeri Urho Kekkonen (Maalaisliitto), ulkoasiainministeri Sakari Tuomioja (Edistyspuolue), sosiaaliministeri Ralf Törngren (RKP), opetusministeri Reino Oittinen (SDP) ja puolustusministeri Emil Skog (SDP) sekä kokouksen sihteerinä kansliapäällikkö Toivo Tarjanne.¹

Lähetystösihteeri Puzanov kiersi vuosina 1951–1952 useilla Länsi- ja Keski-Suomen paikkakunnilla tapaamassa henkilökohtaisesti inkeriläisiä ja virolaisia. Puzanov oli kertonut erikoistehtäväkseen järjestää Suomessa asuvien neuvostokansalaisten paluu kotimaahansa. Heille luvattiin vapaa matka Neuvostoliittoon ja paremmat olot kuin Suomessa. Käytännössä tämän sanottiin tarkoittavan maata, taloa ja karjaa. Vuonna 1952 inkeriläisistä 16 siirtyikin Helsingistä, Kemistä ja Lapinjärveltä Neuvostoliittoon. Suurin osa oli kuitenkin jo kotiutunut Suomeen ja ilmoitti lähtevänsä Neuvostoliittoon vain pakolla. Suojelupoliisin

1 Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirja 10.10.1951. UM Cb Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat 1950–1955; Nevalainen 1990, s. 282.

mukaan Puzanovin kiertelyn seurauksena etenkin virolaiset tulivat levottomiksi ja suunnittelivat pakoja Ruotsiin.²

Ulkoasiainvaliokunnassa reagoitiin Puzanovin toimiin. Istunnossa 28. helmikuuta 1952 todettiin, että Neuvostoliiton lähetystö oli ryhtynyt hoitamaan Suomeen sodan aikana siirtyneiden inkeriläisten ja muiden Neuvostoliiton kansalaisten paluuta kotimaahansa. Asiaan ei vielä otettu kantaa, vaan se pantiin toistaiseksi pöydälle.³ Kysymys neuvostokansalaisten luovutuksista oli kuitenkin jo hieman aikaisemmin noussut esiin. Rauhansopimuksen 9:n artiklan mukaan ulkoasiainvaliokunta oli päättänyt 8. tammikuuta 1952 esittää valtioneuvoston täysistunnolle Ivan Ivanovitsh Agapitovin luovuttamista.⁴

Elokuussa 1952 tuli odotettu tieto. Neuvostoliiton lähetystö pyysi nootilla 8. elokuuta 1952 tarkistettua luetteloa Suomessa evakuoituina asuvista Neuvostoliiton kansalaisista. Se viittasi ulkoasiainministeriön 21. lokakuuta 1946 LVK:lle toimittamiin luetteloihin niistä evakuoituista neuvostokansalaisista, jotka eivät silloin vielä olleet palanneet Neuvostoliittoon. Lähetystö pyysi myös luetteloa vuosina 1946–1952 Suomesta muuttaneista neuvostokansalaisista sekä tietoa minne nämä olivat siirtyneet.⁵

10.2 Voiko luetteloita luovuttaa?

Ulkoasiainministeriön poliittisen osaston vt. päällikkö Niilo Orasmaa laati Neuvostoliiton nootin johdosta muistion, joka päivättiin 13. elokuuta 1952. Orasmaa arvioi pyynnön ilmeisesti olevan yhteydessä Neuvostoliiton lähetystön konsuliosaston toimintaan neuvostokansalaisten palauttamiseksi Neuvostoliittoon. Lähetystösihteeri Martshuk ja atšaeva Vladimir Puzanov olivat maininneet asiasta lähetystöneuvos Pulkkiselle käydessään ulkoasiainministeriössä 5. lokakuuta 1951. Neuvostoliiton taholta oli annettu tällöin selvästi ymmärtää, että paluu tulisi olemaan täysin vapaaehtoinen eikä mitenkään pakollinen, kuten oli syytä epäillä. Orasmaa epäili nootin taustalla olevan, etteivät Neuvostoliiton

2 Nevalainen 1990, s. 282; Nevalaisen tutkimuksessa on merkitty Puzanovin Suomeen saapumiskuukaudeksi marraskuu 1950, mikä päivämäärä on myös Nevalaisen käyttämässä lähteessä eli Tuupovaaran nimismiehen arkistossa (JoMA) olevassa muistiossa "Neuvostoliiton viranomaisten toiminnasta Suomessa asuvien inkeriläisten ja virolaisten suhteen" 4.12.1952. Kuitenkin Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunta viittaa venäläisen ja suomalaisten keskusteluihin kokouksessaan 10.10.1951: Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirja 10.10.1951. UM Cb Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat 1950–1955. Suomen valtiokalenterissa 1952 Puzanovin saapumisvuosi on 1951.

3 Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan istunto 28.2.1952. UM Cb Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat 1950–1955.

4 Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan istunto 8.1.1952. UM Cb Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat 1950–1955.

5 Suomennos SNT-Liiton nootista 8.8.1952. UM 110 E 6, kotelo 43; PM. Neuvostoliiton suurlähetystön pyytämästä neuvostokansalaisten luettelosta 24.1.1955. Laatinut Soini Palasto. UKA 21/33, TPA.

tiedustelut eri puolilla maata asuvista neuvostokansalaisista olleet johtaneet tyydyttäviin tuloksiin.

Sisäasiainministeriön ulkomaalaistoimiston tietojen mukaan Suomessa oli ollut 31. joulukuuta 1950 yhteensä 4788 neuvostokansalaista. Heistä aikuisia oli ollut 3636 ja lapsia (alle 15-vuotiaita) 1152. Suurin osa neuvostokansalaisista oli inkeriläisiä, lisäksi joukossa oli itäkarjalaisia, virolaisia, ukrainalaisia, venäläisiä jne. Ulkomaalaistoimiston kortistossa oli myös paljon sellaisia neuvostokansalaisten ryhmään kuuluvia henkilöitä, jotka eivät sisältyneet edellä esitettyihin lukuihin. Heidän olinpaikkojaan selvitettiin parhaillaan, mutta työtä vaikeutti huomattavasti tämän väestöryhmän liikkuvuus. Tilannetta korosti myös se, ettei Suomessa ollut voimassa legatioimispakkoa.

Orasmaa asetti kysymyksen, voidaanko Neuvostoliiton lähetystön esittämään pyyntöön suostua vai olisiko mahdollisesti kieltäydyttävä sitä noudattamasta? Orasmaa katsoi, ettei Suomen ja Neuvostoliiton välinen rauhansopimus sisältänyt mitään velvoittavaa määräystä neuvostokansalaisten kotiuttamisesta kuten välirauhansopimus (10. artikla). Tältä pohjalta Suomella ei ollut myöskään enää mitään velvollisuutta antaa pyydettyjä tietoja. Tämän kaltainen tietojen antaminen ulkovaltain edustustoille ei muutoinkaan ollut viranomaisten tapana. Menettely oli vastaava myös Moskovassa. Viranomaisten avunanto rajoittui tavallisesti vain yksityisiä henkilöitä koskeviin tiedusteluihin.

Voitiinko sitten kieltäytyä antamasta pyydettyjä luetteloita? Orasmaan mielestä mahdollisuudet tähän olivat valitettavasti perin vähäiset. Ulkoasiainministeriöhän oli jo kerran aikaisemmin ja nopeasti toimittanut perille samanlaisen luettelon. Myöskään ei voitu vastata, että tällaista luetteloa ei enää ollut olemassa. Ensinnäkin sellainen oli tavallisesti kaikissa maissa ja toisaalta attašea Puzanov oli todennut ´erehdyksessä´ sellaisen olemassaolon Jämsän nimismiehellä kuluvan vuoden helmikuussa. Ongelmia tuotti myös se, että pyydetyn luettelon evääminen leimattaisiin välittömästi teoksi, joka ei ole sopusoinnussa maitten välisten ystävällisten suhteiden kanssa. Kielto voisi helposti provosoida tilanteen, josta todennäköisesti olisi Suomelle enemmän vahinkoa kuin hyötyä. Orasmaa epäili, oliko asia niin laajakantoinen, että sen kannattaisi antaa johtaa ehkäpä ikäväänkin erimielisyyteen.

Muistiossaan Orasmaa tuli siihen lopputulokseen, että Neuvostoliiton lähetystölle vastattaisiin sille valmisteltavan pyydetty luettelot. Kuitenkin olisi syytä todeta, että viranomaisten tiedot olivat puutteelliset.⁶

Ulkoasiainvaliokunnalle kysymys luetteloiden antamisesta lienee ollut hyvin kiusallinen. Valiokunnan kokouksessa – läsnä olivat pääministeri Urho Kekkonen, ulkoasiainministeri Sakari Tuomioja, sosiaaliministeri Ralf Törngren, opetusministeri Reino Oittinen, puolustusministeri Emil Skog ja sisäasiainministeri V. J. Sukselainen sekä sihteerinä kansliapäällikkö Toivo Tarjanne ja esittelijänä osastopäällikkö Otso Wartiovaara – 14. elokuuta 1952 käsiteltiin Neuvostoliiton lähetystön pyyntöä saada tarkastustietoja Suomessa oleskelevista

6 Orasmaan muistio 13.8.1952. PM. Neuvostoliiton lähetystön pyynnöstä saada luettelo neuvostokansalaisista. UM 110 E 6, kotelo 43.

ja aikaisemmin oleskelleista neuvostokansalaisista. Ulkoasiainvaliokunta päätti jättää kysymyksen ulko- ja sisäasiainministeriölle edelleen valmisteltavaksi.⁷

Ulkoasiainministeriö lähetti Neuvostoliiton lähetystölle 19. elokuuta 1952 kirjeen, jossa se ilmoitti ("tunnusti") vastaanottaneensa verbaalinootin. Ulkoasiainministeriö kertoi toimittaneensa pyynnön edelleen asianomaisten viranomais-ten tutkittavaksi.⁸

Ministeriötason selvitys lähetystön pyytämästä luettelosta valmistui 20. joulukuuta 1952. Muistiossa kerrattiin verbaalinootin sisältö ja siitä aiheutuneet toimet. Pyyntöä arveltiin olevan yhteyksiä Neuvostoliiton lähetystön konsu-liosaston jo pari vuotta jatkuneisiin pyrkimyksiin saada jatkosodan aikana Suomeen siirtyneet ja siirretyt neuvostokansalaiset palaamaan Neuvostoliittoon. Toiminta oli vilkastunut syksyllä 1951, jolloin Puzanov oli kierrellyt eri paikkakunnilla suostuttelemassa neuvostokansalaisia palaamaan takaisin koti-maahansa. Jotkut olivat painostuksen alla lähteneetkin ja monet olivat hätään-tyneinä tiedustelleet viranomaisilta, onko valtioiden välillä sovittu palauttamises-ta ja onko pakko lähteä.

Sisäasiainministeriö oli saanut tehtäväksi selvittää, voisiko pyydettyä luetteloa yleensä tehdä. Ministeriö katsoi, että oli mahdollista laatia luettelo 22. kesäkuuta 1941 jälkeen Suomeen siirtyneistä ja täällä jatkuvasti oleskelevista neuvostokansalaisista sekä vuosina 1946–1952 maasta todennäköisesti poistuneis-ta. Ulko- ja sisäasiainministeriö sopivat, että sisäasiainministeriön ulkomaalais-toimisto suorittaa työn. Kuitenkin vuoden 1946 luettelo oli tarkistettava ja kunkin henkilön kohdalle oli tehtävä aiheelliset reunahuomautukset. Tämä menettely arveltiin helpoimmaksi ja nopeimmaksi. Siitä katsottiin myös olevan lisäetuna, että kaikkien luettelon sisältämien henkilöiden vaiheet vuoden 1946 jälkeen tulisivat tarkistetuiksi.

Ulkomaalaistoimiston työ ei ollut helppoa, koska neuvostokansalaiset olivat "liikkuvaa joukkoa" ja monet heistä olivat viime vuosina salaa, ohi virallisen passintarkastuksen poistuneet maasta. Suurimmasta osasta ei voinut varmasti sanoa, milloin ja minne he olivat siirtyneet. Ulkomaalaistoimiston hallussa olevien vuoden 1946 tietojen mukaan neuvostokansalaisista 3748 oli tällä hetkellä Suomessa. Tämän lisäksi oli 375 naista, jotka olivat avioituneet Suomen kansalaisten kanssa. Heidän osoitteensa eivät olleet ulkomaalaistoi-miston tiedossa. Vuoden 1946 luetteloissa mainituista oli lisäksi 226 kuollut, 39 saanut Suomen kansalaisuuden, 48 täysin tuntemattomia ja 12 tähän ryhmään kuulumattomia.

Ulkomaalaistoimisto arveli, että Suomessa edelleen asuvia, mutta sellaisia, joiden olinpaikka on tuntematon, oli 846. Neuvostoliittoon palanneita ja palautettuja oli 173 ja todennäköisesti palanneita vielä 14. Ruotsiin ja muihin länsimaihin siirtyneitä oli 277 ja sellaisia, joiden epäiltiin myös siirtyneen länteen 1131.

7 Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan istunto 14.8.1952. UM Cb Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat 1950–1955.

8 Ulkoasiainministeriön vastaus SNT-Liiton lähetystölle 19.8.1952. UM 110 E 6, kotelo 43.

Ulkomaalaistoimiston antamat luvut kuvastivat lähinnä tilannetta 31. joulukuuta 1951, jolloin viranomaiset viimeksi olivat suorittaneet kyseisten henkilöiden yleisen rekisteröinnin. Sen jälkeen tapahtuneista muutoksista oli huomioitu kaikki, jotka suinkin olivat tulleet ulkomaalaistoimiston tietoon. Luonnollisesti muitakin muutoksia oli kuluneen vuoden aikana saattanut tapahtua.

Toimisto totesi yksiselitteisesti, että, jos Neuvostoliiton lähetystölle annetaan pyydetty luettelo, sen laatiminen veisi vielä runsaasti aikaa. Nyt oli tehty tarkistukset vuonna 1946 lääneittäin ja kunnittain laadittuun luetteloon; olinpaikan muutoksia oli kuitenkin ollut niin runsaasti, että lopullisen luettelon valmistuminen tulisi kestämään kauan. Lisäksi luettelosta olisi ilmeisesti jätettävä pois ne, joiden olinpaikkaa ei Suomessa tunnettu, Suomen kansalaisten kanssa avioituneet, kuolleet jne. Poismuuttaneiden luettelo jäisi myös puutteelliseksi, sillä suurimmasta osasta ei ollut varmaa tietoa, milloin ja minne henkilöt olivat muuttaneet.

Orasmaan aiemmin (13.8.1952) esittämä mielipide sai myös ulkomaalaistoimiston kannatuksen: Suomen oli vaikeaa kieltäytyä antamasta pyydettyjä tietoja, niin epätavallinen kuin toimenpide olikin. Samalla todettiin, että vastavuoroisuusvaatimuksen esittäminen tuskin johtaisi Neuvostoliitossa olevien Suomen kansalaisten olinpaikkojen selvittämiseen. Muistio päättyi huomautukseen, jossa varovaisesti kritisoitiin Neuvostoliiton lähetystön toimintaa: "*Tosin Neuvostoliiton lähetystön tähänastisetkin kotiuttamistoimenpiteet ovat aiheuttaneet maassa ikävää huomiota ja monenlaisia huhuja sekä myös ymmärrettävää paniikkimielialaa.*"⁹

10.3 Mille kannalle lopullisesti asetumme?

Neuvostoliiton lähetystölle ei lähetetty pyydettyä luettelo, mutta ilmeisesti asia ja mahdolliset seuraukset jäivät askarruttamaan suomalaisten mieliä. Esimerkiksi Suomen korkeimman johdon kesken käytiin keskusteluja neuvostokansalaisten kotiuttamisesta vielä tammikuussa 1953. Tilannetta pohtivat presidentti J. K. Paasikivi, pää- ja ulkoasiainministeri Urho Kekkonen sekä ulkoasiainministeriön ministeri Ralf Törngren.

Törngrenin arveltua, että venäläiset voisivat vaatia luovutettaviksi Suomessa vielä oleskelleet inkeriläiset, pitivät Paasikivi ja Kekkonen tätä ikävänä asiana. Paasikivi keskusteli myöhemmin Kekkosen kanssa asian oikeudellisesta puolesta. Kekkonen totesi, että "tähän asti" oli oltu sillä kannalla, ettei Suomella ollut velvollisuuksia luovutuksiin. Paasikivi korosti: "*Meidän on selvitettävä itsellemme, mille kannalle lopullisesti asetumme. Onko juridinen puoli luja? Parasta olisi, jos inkeriläiset hiljakseen poistuisivat maasta.*" Kekkonen huomautti, että palauttamisissa voisi aina viivytellä.

9 PM. Neuvostoliiton lähetystön pyytämästä neuvostokansalaisten luettelosta 20.12.1952 S.P. UM 110 E 6, kotelo 43.

Dosentti Pekka Nevalainen on kirjassaan *Inkeriläinen siirtoväki Suomessa 1940-luvulla* osunut asian ytimeen todetessaan Suomen korkeimman johdon keskustelusta, "miten siviilien palautuksessa suomalainen osapuoli joutui alusta hamaan loppuun asti toimimaan epävarmuuden ja varuillaanolon hyllyvällä pohjalla. Neuvostoliiton reaktioista ja tulevasta suhtautumisesta ei ollut mitään ehdottoman lujaa varmuutta. Tähän vaikutti paljolti se, ettei esimerkiksi valvontakomissiolla tuntunut olevan siviilikotiutuksissa yksiselitteisiä ohjeita, vaan vain jonkinlaiset raamit vapaaehtoisen prosessin valvomisesta."¹⁰

10.4 Lähetytö uudistaa luettelopyynnön, asiaa lykätään

Neuvostoliiton lähetytö oli pyytänyt ulkoasiainministeriöltä elokuussa 1952 luetteloä Suomessa asuvista Neuvostoliiton kansalaisista. Vastauksen viipyessä vuosia Neuvostoliiton suurlähetytö kääntyi 18. tammikuuta 1955 uudelleen ulkoasiainministeriön puoleen pyytäen ilmoittamaan, mitä tuloksia oli saatu asianomaisten viranomaisten suorittamissa tutkimuksissa.¹¹ Ulkoasiainministeriön jaostopäällikkö Soini Palasto kirjoitti nopeasti lyhyen muistion. Se päivättiin 20. tammikuuta 1955. Muistiossa todettiin tiivistetysti vuoden 1952 muistion faktat: noottien vaihdot, neuvostokansalaisten lukumäärät ja niiden tarkkuuteen liittyvät ongelmat sekä Neuvostoliiton konsuliosaston toiminta aina suostutteluja ja kiertelyjä myöten. Vaikuttaa ilmeiseltä, että Suomen viranomaiset kävivät viivytystaistelua luettelon luovuttamisesta. Jälleen Palasto totesi, ettei vuoden 1952 luettelo vastannut enää todellisuutta: ulkoasiainministeriö oli pyytänyt sisäasiainministeriön ulkomaalaistoimistoa valmistamaan uuden luettelon, josta nimenomaan Suomen kansalaisiksi tulleet jätettäisiin kokonaan pois.¹²

Soini Palasto laati 24. tammikuuta 1955 yksityiskohtaisemman muistion Neuvostoliiton tiedustelun johdosta. Suomessa oli vuonna 1946 tehdyn luettelon mukaan 6399 neuvostokansalaista. Heistä suurin osa oli inkeriläisiä, mutta joukossa oli myös itäkarjalaisia, virolaisia, ukrainalaisia ja venäläisiä. Maastamuuttojen, avioliittojen, Suomen kansalaisuuden, kuolemantapausten jne. vuoksi neuvostokansalaisten määrä vuoden 1951 lopussa oli 3748. Tämän lisäksi maassa arveltiin asuvan 356 henkilöä, joiden olinpaikkaa ei kuitenkaan varmuudella tiedetty.¹³

10 Paasikivi 1986, s. 324; Nevalainen 1990, s. 265.

11 Suomennos SNT-Liiton suurlähetytön nootista Suomen ulkoasiainministeriölle 18.1.1955. UM 110 E 6, kotelo 43; PM. Neuvostoliiton suurlähetytön pyytämästä neuvostokansalaisten luettelosta 24.1.1955. Laatinut Soini Palasto. UKA 21/33, TPA; Sama muistio UM 110 E 6, kotelo 43.

12 PM. Neuvostoliiton suurlähetytön pyytämästä neuvostokansalaisten luettelosta. Soini Palasto 20.1.1955. UM 110 E 6, kotelo 43.

13 PM. Neuvostoliiton suurlähetytön pyytämästä neuvostokansalaisten luettelosta 24.1.1955. Laatinut Soini Palasto. UKA 21/33, TPA.

Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa 25. tammikuuta 1955 pääministeri Urho Kekkonen, ulkoasiainministeri Johannes Virolainen, puolustusministeri Emil Skog ja kauppa- ja teollisuusministeri Aarre Simonen päättivät, että Neuvostoliiton lähetystön pyytämä tarkistettu luettelo evakuoituista Neuvostoliiton kansalaisista on valmistettava. Sen antamisesta päätettäisiin kuitenkin vasta tarkistuksen päätyttyä.¹⁴ Sen sijaan Suomesta löydettyjä yksittäisiä, rauhansopimuksen 9:n artiklan nojalla palautettavia neuvostokansalaisia luovutettiin edelleen Neuvostoliittoon.¹⁵

Huhtikuussa 1955 valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunta joutui useaan kertaan käsittelemään Neuvostoliiton suurlähetystön nootissa pyydettyä luetteloa neuvostokansalaisista. Esimerkiksi kokouksessa 18. huhtikuuta 1955 asia pantiin jälleen pöydälle. Tilaisuudessa oli tutustuttu Soini Palaston 14. huhtikuuta 1955 laatimaan muistioon, jonka lopussa korostettiin, että Suomessa olevista ulkomaalaisista ei, vakiintuneen käytännön mukaisesti, ole annettu luetteloita ulkovalloille. Jos luettelo annettaisiin Neuvostoliiton suurlähetystölle, olisi syytä korostaa, että muuttojen, avioliittojen, kuolemantapausten jne. takia luettelo tarkistettunakin saattaisi olla epätäydellinen.¹⁶

Huhtikuun 20. päivän kokouksessa palattiin jälleen asiaan. Tällöin Kekkonen, Virolainen, Skog ja Simonen tekivät päätöksen, ettei luetteloa toistaiseksi annettaisi Neuvostoliiton suurlähetystölle. Toisaalta jos pyyntö uudistettaisiin, harkittaisiin asiaa uudelleen.¹⁷

Luetteloiden luovutuskysymykseen palattiin kuitenkin jo 10. toukokuuta 1955. Ilmeisesti Neuvostoliiton suurlähetystö oli ollut edelleen aktiivinen asiassa. R. R. Seppälä oli laatinut 3. toukokuuta 1955 valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnalle muistion Neuvostoliiton suurlähetystön pyytämästä luettelosta Suomessa olevista Neuvostoliiton kansalaisista. Muistiossa todettiin, ettei Suomella ole mitään juridista velvollisuutta luovuttaa Neuvostoliitolle luettelossa mainittuja henkilöitä. Toisaalta myös todettiin, että vaikka tällaisen luettelon antaminen maassa asuvista toisen maan kansalaisista ei ollutkaan aivan tavanomaista, niin ei se myöskään ollut mitenkään väärin tai nöyryyttävää kahden virallisesti ystävällisissä suhteissa olevan maan välillä. Lisäksi oli otettava huomioon, että nämä henkilöt [Neuvostoliiton kansalaiset] siirtyivät Suomeen sota-ajan sekavissa oloissa.

Kuitenkin, mikäli luettelo luovutettaisiin olisi tarpeellista huomauttaa, että *"siinä mainitut henkilöt itse samoin kuin Suomen viranomaiset pitävät luettelossa olevia*

14 Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan kokous 25.1.1955. UM Cb Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat 1950–1955.

15 Esimerkiksi Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan kokous 10.2.1955. UM Cb Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat 1950–1955.

16 Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan kokous 18.4.1955. Liitteenä PM. Neuvostoliiton suurlähetystön pyytämästä neuvostokansalaisten luettelosta. Soini Palasto 14.4.1955. UM Cb Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat 1950–1955.

17 Esimerkiksi Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan kokous 20.4.1955. UM Cb Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat 1950–1955.

henkilöitä Suomen pysyvinä asukkaina; mikäli Neuvostoliiton suurlähetystö erityisistä syistä haluaisi jostakin luettelossa mainitusta henkilöstä lisätietoja, niin olisi toivottavaa, että suurlähetystö kääntyisi ulkoasiainministeriön puoleen eikä tekisi tiedusteluja paikallisilta viranomaisilta tai asianomaisilta itseltään". Neuvostoliiton mahdollisen aktiivisuuden paikallisviranomaisten keskuudessa pelättiin herättävän epäilyjä ja huhuja, että näiden henkilöiden asuminen Suomessa olisi jollain tavoin epävarmaa, etenkin kun luettelossa mainituilla henkilöillä oli koti ja usein myös perhe Suomessa.¹⁸

Tällä kertaa ulkoasiainvaliokunnassa oli hieman erimielisyyttä jatkomenetelystä. Kekkonen ja Virolainen katsoivat, että luettelo voidaan antaa ulkoasiainministeriön sopivaksi katsomana ajankohtana. Tällöin olisi kuitenkin esitettävä Seppälän muistion mukaiset toivomukset. Ministerit Skog ja Simonen puolestaan katsoivat, että luettelon antamista olisi edelleen lykättävä, kunnes suurlähetystö ehkä uudistaisi pyyntönsä.¹⁹

18 Neuvostoliiton suurlähetystön pyytämä luettelo Suomessa olevista Neuvostoliiton kansalaisista. 3.5.1955. R. R. Seppälä. Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan kokous 10.5.1955. UM Cb Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat 1950–1955.

19 Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan kokous 10.5.1955. UM Cb Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat 1950–1955.

11 KANSALAISUUDEN VAIHTO

11.1 Neuvostoliiton kansalaisuus menetetään valtioelimen päätöksellä

Alkukesällä 1950 ulkoasiainministeriössä oli pohdittu, milloin henkilö oli menettänyt Neuvostoliiton kansalaisuuden. Ulkoasiainministeriön jaostopäällikkö Jorma Vanamo päiväsi muistion "*Neuvostoliiton kansalaisuuden menettäminen automaattisesti lain nojalla luvattoman maastapoistumisen seurauksena*" 21. kesäkuuta 1950. Vanamo perusti muistionsa ulkoasiainministeriölle 7. kesäkuuta 1950 saapuneen Marburgin yliopiston itäeurooppalaisen oikeuden dosentti tohtori Walter Mederin kirjoittamaan Neuvostoliiton ja Baltian valtioiden kansalaisuusosoikeutta koskevaan tutkielmaan, josta kävi selville, milloin Neuvostoliiton kansalaisuus menetetään.

Voimassa olleen ja 19. elokuuta 1938 hyväksytyyn Neuvostoliiton kansalaisuuslain mukaan Neuvostoliiton kansalaisuus menetettiin ainoastaan tuomioistuimen päätöksellä lain edellyttämässä tapauksissa tai Neuvostoliiton Korkeimman neuvoston puhemiehistön kussakin tapauksessa antaman erikoispäätöksen nojalla.

Suomalaisten viranomaisten aikaisempi käsitys ja sisäasiainministeriön noudattama käytäntö, jonka mukaan luvatta Neuvostoliitosta poistuneet henkilöt oli katsottu neuvostokansalaisuuden menettäneiksi, olivat pohjautuneet virheelliseen käsitykseen, että vuoden 1924 kansalaisuuslain 12. §:ää vastaavat määräykset olisi otettu myös vuoden 1930 kansalaisuuslakiin. Tämä käsitys puolestaan johtui "*Pienen neuvostolaisen tietosanakirjan (1935)*" III osassa hakusanan "kansalaisuus" kohdalla olleesta selostuksesta. Sen mukaan kansalaisuuden menettäneiksi katsottiin henkilöt, jotka olivat poistuneet Neuvostoliitosta, eivätkä olleet asianomaisten neuvostoviranomaisten vaatimuksesta palanneet, sekä ulkomailla oleskelevat ja ilman hyväksyttävää syytä rekisteröimisajan ylittäneet.

Jaostopäällikkö Vanamo palasi aiheeseen syyskuussa. Ulkoasiainministeriö oli saanut professori Alexander Makarovin artikkelin, joka vahvisti aiemmin esitettyä käsitystä Neuvostoliiton kansalaisuuden menettämisestä. Kansalaisuudesta saattoi vapautua omasta hakemuksesta tai se voitiin riistää, molemmat mahdollisuudet edellyttivät *kompetentin* valtioelimen nimenomaista päätöstä. Vuoden 1938 lakiehdotukseen oli sisällytynyt määräys, jonka mukaan yli viisivuotinen ulkomailla oleskelu ilman voimassaolevaa passia olisi aiheuttanut kansalaisuuden menetyksen, mutta tätä ehtoa ei ollut otettu lopulliseen lakitekstiin.¹

11.2 Pääsy Suomen kansalaisiksi

Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunta käsitteli 5. maaliskuuta 1949 myös Suomeen siirrettyjen Neuvostoliiton kansalaisten ottamista Suomen kansalaisiksi. Hallitusneuvos Eero Koskimies sisäasiainministeriöstä oli laatinut asiasta muistion, joka oli päivätty 7. helmikuuta 1949. Koskimies aloitti muistionsa viranomaisten tuntemilla tosiasioilla inkeriläisten ja virolaisten tulosta, lukumääristä, palautuksista Neuvostoliittoon ja laittomasta siirtymisestä Ruotsiin.

Koskimiehen muistion mukaan monet Suomeen saapuneista ja tänne jääneistä Neuvostoliiton kansalaisista ennättivät solmia avioliiton Suomen kansalaisten kanssa ennen kuin Neuvostoliitossa säädettiin laki, etteivät Neuvostoliiton kansalaiset saa mennä naimisiin ulkomaalaisten kanssa. Tämän jälkeen ei Suomessa tuollaisia avioliittoja enää solmittu. Seurauksena oli ollut suuri määrä vapaita suhteita ja niistä aviottomia lapsia. Koska nämä ihmiset eivät voisi tulevaisuudessakaan solmia avioliittoa, oli heissä herännyt ajatus saada asiansa järjestykseen siten, että heidät otettaisiin Suomen kansalaisiksi.

Asia ei kuitenkaan ollut aivan yksinkertainen. Harkitessaan tilannetta Koskimies asetti kysymyksen, onko tarkoituksenmukaista ottaa näitä neuvostoliittolaisia Suomen kansalaisiksi. Ensinnäkin oli otettava huomioon rauhansopimuksen 9:n artiklan b-kohta, jonka kautta muodostuisi, ainakin teoreettinen mahdollisuus, että Suomi joutuisi luovuttamaan Neuvostoliiton viranomaisille omia kansalaisiaan. Jos puolestaan päädyttäisiin siihen tulokseen, ettei rauhansopimuksen 9:n artiklan b-kohta ole esteenä, oli huomattava, ettei Neuvostoliiton kansalainen vapaudu automaattisesti kansalaisuudestaan sillä, että hänet otetaan toisen maan kansalaiseksi. Luonnollinen jatkokysymys kuului, olisiko sen vuoksi kaksoiskansalaisuuden välttämiseksi vaadittava, että asianomaisen on, ennen Suomen kansalaisuuden lopullista hyväksymistä, näytettävä olevansa vapaa entisestä kansalaisuudestaan. Näin menetellen olisi edelleen mahdollisuus, ettei ehdollinen kansalaiseksi ottaminen johda tulokseen. Jos taas kansalaiseksi ottaminen tapahtuisi ehdoitta, merkitsisi se Koskimiehen mukaan

¹ Jorma Vanamon muistio 18.9.1950 Lisäys Neuvostoliiton kansalaisuuden menettämistä koskevaan PM:aan 21.6.1950. UM 110 E 6, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus 1941–1950, kotelo 56.

sitä, että kyseinen henkilö jäisi edelleen Neuvostoliiton kansalaiseksi. Seurauksena olisi silloin kuitenkin se, etteivät Suomen viranomaiset voisi päättää hänen avioliitostaan sen paremmin kuin tähänkään asti.

Tilannetta vaikeutti se, että Neuvostoliiton kansalaisten hakemuksia saada Suomen kansalaisuus oli vireillä huomattava määrä. Myös uusia hakemuksia jätettiin päivä päivältä enemmän.²

Kuultuaan Koskimiehen muistion valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunta päätti, ettei Suomeen siirrettyjen Neuvostoliiton kansalaisten ottaminen Suomen kansalaisiksi antanut aihetta toimenpiteisiin.³ Asiaa ei viety presidentin esittelyyn.

Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnassa käsiteltiin kansalaisuuden vaihtokysymystä myös 12. marraskuuta 1949. Eero Koskimies oli jälleen valmistellut muistion, joka oli päivätty 5. elokuuta 1949. Muistion mukaan Suomeen saapuneiden Neuvostoliiton kansalaisten joukossa oli myös entisiä Suomen kansalaisia: Syntyperältään suomalaisia naisia, jotka olivat menneet naimisiin Viron tasavallan kansalaisten kanssa ja näin menettäneet Suomen kansalaisuuden. Näistä monet olivat nyt leskiä tai eronneita. Mukana oli myös sellaisia, joiden miehet olivat jääneet Neuvostoliittoon ja olleet siitä lähtien kadoksissa. Tällaisia naisia oli 11; miehensä mukana aikoinaan Suomesta Neuvostoliittoon muuttaneita naisia, jotka Neuvostoliiton kansalaisiksi otettuina olivat menettäneet Suomen kansalaisuuden. Näiden naisten miehet olivat joko kuolleet tai kadonneet Venäjällä. Näitä naisia oli kuusi; syntyperäisiä suomalaisia miehiä, jotka olivat siirtyneet Venäjälle ja Neuvostoliiton kansalaisiksi otettuina menettäneet Suomen kansalaisuuden. Tällaisia miehiä oli kolme.

Hallitusneuvos Koskimiehen mielestä olisi kohtuullista, että näiden henkilöiden hakemukset saada takaisin Suomen kansalaisuus esiteltäisiin Tasavallan presidentille. Myöskään heidän kohdallaan, jos hakemuksiin suostuttaisiin, ei Koskimiehen mielestä tulisi laittaa ehtoa vapautumiselle Neuvostoliiton kansalaisuudesta: näissä tapauksissa voitaisiin katsoa olevan olemassa lain edellyttämät erityiset syyt ehdon poisjättämiselle. Koskimies arveli, että *"jos näin meneteltäisiin, jäisi valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan tekemä päätös siitä, ettei sodan aikana Suomeen saapuneitten Neuvostoliiton kansalaisten Suomen kansalaisuuden saamista koskevia hakemuksia toistaiseksi esitellä, koskemaan sellaisia Neuvostoliiton kansalaisia, jotka eivät ole aikaisemmin olleet Suomen kansalaisia, kuten Inkerin siirtoväkeen kuuluvia henkilöitä sekä samoin sodan aikana tänne siirtyneitä itäkarjalaisia, virolaisia ym. ulkomaalaisia."*

2 Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan kokous 5.3.1949. UM Cb Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat 1946–1949, liite Muistio, joka koskee kysymystä sodan aikana Suomeen siirrettyjen Neuvostoliiton kansalaisten ottamisesta Suomen kansalaisiksi, Eero Koskimies 7.2.1949.

3 Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan kokous 5.3.1949. UM Cb Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat 1946–1949.

Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunta päätti kuitenkin jälleen jättää asian pöydälle. Se ei vinyt asiaa eteenpäin Tasavallan presidentille.⁴

Asiaan palattiin tammikuussa 1954. Sisäasiainministeriön ulkomaalaistoi-
miston laatimassa muistiossa todettiin neuvostokansalaisten yleensä täyttävän
Suomen kansalaisuuden saamisesta ja menettämisestä annetussa laissa Suomen
kansalaiseksi pääsemiselle säädetyt ehdot. Huomio kiinnittyi kuitenkin lain
7:nteen §:ään, jonka pääsäännön mukaan kansalaistamisen ehdoksi oli pantava,
että jollei hakija jo ollut näyttänyt kansalaiseksi ottamisella tulevansa vapaaksi
vieraan maan kansalaisuudesta, hänen tuli päätöksessä määrättävän ajan
kuluessa vapautua vieraan maan kansalaisuudesta. Kuitenkin oli mahdollista
erityisten syiden vallitessa ottaa hakija Suomen kansalaiseksi ilman sellaista
ehto. Muistiossa pohdittiin myös, voisiko Neuvostoliiton kansalainen vapautua
kansalaisuudestaan:

*"Kun Neuvostoliiton kansalainen ei vapaudu kansalaisuudestaan sillä, että hänet
otetaan toisen maan kansalaiseksi ja kun on kyseenalaista, johtaisiko ehdollinen
kansalaiseksi ottaminen lainkaan tulokseen, herää kysymys, voisiko kansalaiseksi
ottaminen tapahtua ehdoitta. Erinomaisia syitä näiden henkilöiden kansalaistami-
selle voidaan katsoa olevan olemassa. Heidän oikeudellinen asemansa on monessa
suhteessa erilainen kuin muiden maassa oleskelevien ulkomaalaisten. Heidän
maahansaapumisensa oli jo sikäli poikkeuksellista, että se tapahtui Suomen
valtion myötävaikutuksella. Niissä olosuhteissa ei voitu vaatia edes passia
puhumattakaan muista mahdollisuuksista, jotka liittyvät ulkomaalaisen maahan
saapumiseen. Ulkomaalaisasetuksemme edellyttämää voimassa olevaa ulkomaan
passia ei heillä ole myöhemminkään ollut, eivätkä he sellaista voi saadaakaan.
Heille ei myöskään ole annettu ulkomaalaiselle yleensä annettavaa oleskelulupa-
kirjaa, vaan heidän oleskelunsa perustuu heille alunperin annettuun n.s. Inkerin
siirtoväen väliaikaiseen henkilöllisyystodistukseen, johon sisältyy toistaiseksi
voimassa oleva oleskelu- ja työlupa. Tämän ulkomaalaisryhmän erikoisasemaa
kuvaa ennen kaikkea se, että heidän, ainakin määrättyissä tapauksissa, on katsottu
nauttivan turvapaikkaoikeutta Suomessa."*

Muistiossa todettiin, että mikäli neuvostokansalaisille myönnettäisiin ilman
ehtoja Suomen kansalaisuuksia, eivätkä he samalla vapautuisi Neuvostoliiton
kansalaisuudesta, olisi seurauksena kaksoiskansalaisuus. Sitä olisi luonnollisesti
pyrittävä välttämään, mutta sille ei tässä vaiheessa tarvinnut antaa ratkaisevaa
merkitystä. Kansainvälisen oikeuden mukaan määrättyissä tapauksissa tällainen-
kin kansalaistaminen oli oikeutettu. Osoituksena tästä esitettiin ote lakitieteen
tohtori Tauno Suontaustan asiantuntijalausunnosta: *"Kansainvälisen oikeuden
mukaan on katsottava vakaantuneeksi se kanta, että valtiolla ei ole oikeutta estää
ulkomailla olevaa kansalaistaan hakemuksestaan tulemasta toisen valtion kansalaiseksi,
kanta, joka on vahvistettu kansainvälisten tuomioistuinten ratkaisuihin ja myös*

4 Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan kokous 12.11.1949. UM Cb Valtioneuvoston ulko-
asiainvaliokunnan pöytäkirjat 1946–1949.

Yhdistyneiden Kansakuntien yleiskokouksen vuonna 1947 hyväksymän ihmisoikeuksien julistuksen 10. artiklan 2 kohdassa."

Kaikkiaan 820 naista oli saanut Suomen kansalaisuuden avioliiton kautta. Lisäksi 73 miestä oli solminut avioliiton Suomen kansalaisuuden omaavien naisten kanssa. Avioliitot eivät kuitenkaan olleet vaikuttaneet miesten kansalaisuuteen ja avioliitoista syntyneet lapset eivät myöskään olleet Suomen kansalaisia.

Kiusallista kansalaisuuden vaihtokysymyksessä kuitenkin oli, että yli 10 vuotta kestäneen Suomessa oleskelunsa aikana neuvostokansalaiset olivat yleensä käyttäytyneet moitteettomasti, osoittautuneet työteliäiksi ja toimeentulostaan huolehtiviksi henkilöiksi. Neuvostokansalaisten epämääräisen aseman todettiin jatkuneen vuodesta toiseen. Se oli ollut omiaan luomaan epävarmuutta ja hermostuneisuutta heidän keskuudessaan. Tämä oli ilmennyt muun muassa lukuisista asiaa koskevista Suomen viranomaisille osoitetuista kyselyistä. Sitä osoittivat myös luvattomat muutot Suomesta Ruotsiin siitäkin huolimatta, etteivät "pakolaiset" osanneet Ruotsin kieltä tai yleensä viihtyneet maassa.

Lisäongelmia sisäasiainministeriön ulkomaalaistoimistolle antoi neuvostokansalaisten taholta Suomen viranomaisille esitetty toivomus, että heidän kansalaistamiskysymyksensä otettaisiin uudelleen harkittavaksi. Jos asiassa tulisi ongelmia, Suomen viranomaiset voisivat tiedustella, onko Neuvostoliiton suunnalta odotettavissa esteitä mahdollisissa kansalaisuudenvaihtokysymyksissä.

Neuvostokansalaiset olivat tammikuun 1954 loppuun mennessä jättäneet yhteensä 528 hakemusta tulla otetuiksi Suomen kansalaisiksi. Hakemusten sisältämä henkilömäärä oli kuitenkin moninkertainen: useissa tapauksissa olivat hakijoina mies ja vaimo, joilla lisäksi saattoi olla alaikäisiä lapsia. Huomattava määrä oli myös käynyt tiedustelemassa, oliko heillä mahdollisuutta päästä Suomen kansalaisiksi. Heille oli kuitenkin selitetty, ettei Neuvostoliiton kansalaisten hakemuksia toistaiseksi käsitellä. Tällöin hakijat olivat luopuneet vaateestaan.⁵

Sisäasiainministeriön ulkomaalaistoimiston salaisen muistion pohjalta valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunta päätyi kokouksessaan 1. helmikuuta 1954 seuraavaan:

1. Katsottiin, että sotien aikana Neuvostoliiton alueelta tänne siirtyneitä inkeriläisiä ja heihin verrattavia henkilöitä, jotka ovat pysyvästi asettuneet Suomeen ja täällä käyttäytyneet moitteettomasti, olisi pyrittävä kohtelemaan niin, etteivät he missään suhteessa joutuisi olemaan ainakaan huonommassa asemassa kuin yleensä maassa vakinaisesti asuvat ulkomaalaiset, ja mahdollisuuksien mukaan pyrittävä luomaan heille samankaltaiset elinehdot kuin maan omilla kansalaisilla on, sikäli kuin lainsäädäntömme sen sallii.

*2. Samoin olisi helpotettava tähän väestöryhmään kuuluvien sellaisten henkilöiden pääsyä Suomen kansalaisiksi,
a) jotka ovat aikaisemmin olleet Suomen kansalaisia.*

- b) jotka ovat solmineet avioliittoa Suomen kansalaisten kanssa ja
c) joiden ammatin harjoittamiselle ja toimeentulolle tuottaa erityistä haittaa se, ettei heillä ole Suomen kansalaisuutta.*

Täysin selkeää kannanottoa ei valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunta kansalaisuus­kysymyksessä ottanut. Periaatteessa kansalaisuuden vaihto katsottiin mahdolliseksi, mutta, kuten muistiosta on luettavissa, mitään lopullista ja sitovaa päätöstä ei haluttu tehdä. Pyrittiin "helpottamaan" pääsyä Suomen kansalaisiksi. Kysymystä inkeriläisten ja muiden Neuvostoliitosta Suomeen siirtyneiden henkilöiden asemasta päätettiin kuitenkin käytännössä toistaiseksi lykätä.⁶

Kysymys neuvostokansalaisten pääsemisestä Suomen kansalaisiksi nousi valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan istunnossa 27. lokakuuta 1954 uudelleen esille. Sisäasiainministerin 16. syyskuuta 1954 päivätyyn kirjeen johdosta katsottiin, että siinä mainittuja Neuvostoliiton kansalaisia voitaisiin ottaa Suomen kansalaisiksi ulkoasiainministeriön 1. helmikuuta 1954 ehdottamien periaatteiden mukaisesti. Kuitenkin joukkohyväksymistä yhdellä kertaa haluttiin välttää. Läsnä päätöstä tekemässä olivat pääministeri Urho Kekkonen, ulkoasiainministeri Johannes Virolainen, puolustusministeri Emil Skog ja kauppa- ja teollisuusministeri/oikeusministeri Aarre Simonen sekä sihteerinä kansliapäällikkö R. R. Seppälä.⁷

Hakemuksia tulla otetuiksi Suomen kansalaisiksi oli sotien jälkeen toukokuuhun 1954 hyväksytty kaikkiaan 49. Vuoden 1953 toukokuun loppuun mennessä ei yksikään hakemus ollut saanut hyväksyntää – vasta kesäkuusta 1953 lukien hakemuksiin alkoi tulla myös myönteisiä päätöksiä.⁸ Erityisen vilkas kansalaisuuden vaihto ajoittui vuosille 1956–1961.⁹ Voitaneen väittää kansalaistamispäätösten yleistymisen olevan yhteydessä siihen, että vuoden 1953 jälkeen Neuvostoliiton aktiivisuus luovutuskysymyksessä alkoi vähitellen hiljentyä – samalla suomalaisviranomaisetkin uskalsivat suhtautua kansalaistamiskysymykseen myönteisemmin.

6 Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan istunto 1.2.1954. UM Cb Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat 1950–1955.

7 Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan istunto 27.10.1954. UM Cb Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat 1950–1955.

8 Kansalaisuuden vaihtoja myönnettiin seuraavasti: 2 kpl 5.6.1953; 1 kpl 13.1.1954; 2 kpl 22.1.1954; 7 kpl 26.2.1954; 13 kpl 19.3.1954; 13 kpl 9.4.1954; 11 kpl 14.5.1954. Väinö Leskinen 16.9.1954 ulkoasiainministerille. UKA 21/33, TPA.

9 Nevalainen 1990, s. 319.

12 EPILOGI

12.1 Mistä oli kysymys?

Mittavat väestönculjetukset ovat Suomen lähimenneisyydessä vähän tunnettu tapahtumasarja, johon liittyi papereiden ja virallisten asiakirjojen ulkopuolelle jääneitä yksityiskohtia. Sodan jälkeinen poliittinen ilmasto oli niin epävakaa, etteivät pakolaisten avustajat tai etsijätäkään halunneet jättää toiminnastaan todisteita jälkipolville. Ainoastaan viralliset asiakirjat ja muutamien harvojen aikalaisten kertomukset valottavat, mitä kulissien takana tapahtui.

Siviilien kuljetukset yhdistettiin usein pakollisiin sotilasluovutuksiin, vaikka huomattava osa heistä lähtikin oma-aloitteisesti Neuvostoliittoon tärkeimpänä motiivinaan päästä takaisin kotiseudulleen. Ratkaisun taustalla vaikuttivat perhesyyt, koti-ikävä, mutta ennen kaikkea pettymys Suomessa vallinneisiin olosuhteisiin – sopeutuminen vieraaseen ympäristöön ei ollutkaan niin yksinkertaista kuin oli odotettu.

Oman lukunsa neuvostokansalaisten joukossa muodostivat vapaaehtoisesti ja jopa salatein Neuvostoliittoon loikkanee ihmiset. Tällaisia henkilöitä oli muun muassa Er.P 6:n inkeriläissotilaissa. Salaisten loikkausten tekijät palasivat usein omaistensa kanssa: sukulaisia ei haluttu lähettää yksin harhailemaan vieraaseen maahan. Sotilaat vaihtoivat usein henkilöllisyyttä siirtyessään rajan yli yrittäen näin peittää sotilastaustansa. Sen sijaan Suomeen jääneet erillispataljoonan miehet suhtautuivat palaamiseen kielteisesti. Heitä ilmeisesti piileskeli pohjoisessa niin sanottuina lentojätkinä. Laajat etsinnät eivät tuottaneet tuloksia, vaan vain muutama jäi kiinni ja luovutettiin Neuvostoliittoon.¹

Suomen näkökulmasta neuvostokansalaisten luovutukset olivat juridisesti vaikea kysymys. Oliko Suomen rintamalla taistelleet aseveljet todella luovutettava Neuvostoliittoon? Suur-Suomi -ideologia eli edelleen entisten heimoaktivistien

1 Nevalainen 1990, s. 308–309, 312–313.

keskuudessa, eivätkä entiset upseerit sekä viranomaiset ja suojeluskuntiin kuuluneet halunneet avustaa neuvostokansalaisten luovuttamisessa. Päinvastoin heidät oli saatava Ruotsiin turvaan tai piilotettava Suomessa "maan alle".²

Suomelle neuvostokansalaisten luovuttaminen oli arka aihe. Sotavangit ja sotarikollisiksi tuomitut voitiin juridisista syistä palauttaa, mutta siviilien ja pakolaisten kohdalla tilanne oli toinen. Suomen poliittinen johto yritti vedota kansainvälisiin säädöksiin turvapaikkaoikeudesta ja ihmisoikeuksista, mutta turhaan: neuvostoviranomaiset pysyivät tiukkoina. Suomen maine itsenäisenä maana kärsi neuvostopakolaisten silmissä. Erityisen voimakkaasti suomalaisia arvostelivat Länsi-Euroopan maissa toimineet pakolaisjärjestöt.³ Diplomaattista tukea ne saivat Helsingissä toimineilta länsimaiden lähetystöiltä – esimerkiksi Ison-Britannian lähettiläs Scott vaati huhtikuussa 1948 suomalaisia selvittämään, mistä luovutettavaksi vaadittuja neuvostokansalaisia syytettiin.⁴

Venäläisten sotarikollisten luovutusasiaa kytkeytyi myös Suomen hallituskysymykseen. Keskustellessaan tilanteesta pääministeri K. A. Fagerholmin kanssa 21. elokuuta 1950 presidentti J. K. Paasikivi seiso i tiukasti silloisen hallituksen takana – sitä ei saanut maan edun vuoksi kaataa: hallituksessa ei ollut kommunisteja, venäläiset olivat suvainneet sen. Jos muodostettaisiin uusi hallitus, jota venäläiset eivät jostain syystä hyväksyisikään, se voisi johtaa Neuvostoliiton kanssa olevan kauppasopimuksen mitätöimiseen. Venäläiset voisivat myös vaikeuttaa Suomen kauppaa satelliittimaiden kanssa ja nostaa jälleen esille venäläisten sotarikollisten luovutusasian sekä kysymyksen Suomen puolustamisesta.⁵

Neuvostoliiton näkökulmasta tarkasteltuna palautuskysymys oli alkuun työvoimapolitiittinen, mutta myöhemmin lähinnä arvovaltakysymys. Kylmä sota oli alkanut ja rautaesirippu oli laskeutumassa idän ja lännen välille. Neuvostoliitto koki kansalaistensa ja sotarikollisten palauttamiset paitsi juridisena myös imagokysymyksenä – suurvalta ei voinut eikä halunnut taipua pienen Suomen edessä, etenkin kun länsiliittoutuneet nähtiin palautuksia vastustavina taustavoimina ja neuvostokansalaisten pakolaisjärjestöjen tukijoina. Vaikuttaakin siltä, että Neuvostoliiton toimintaa palautuskysymyksessä etenkin Pariisin rauhansopimuksen jälkeen voidaan luonnehtia painostuspolitiikaksi. Muutamien neuvostokansalaisten etsinnät ja palautukset eivät voineet olla suurvallalle

2 Esimerkiksi Nevalainen 1990, s. 270. Selostus Valtiollisen poliisin Turun osaston toimenpiteistä osaston piiriin kuuluvilta rannikkoalueilta tapahtuneisiin henkilösalakuljetuksiin nähden. Liite VP/KD n:o 928/46–45. 2.12.1945. Valpo II, XXV:171, KA; Valpon päällikkö Otto Brusiinin kirjelmä SM:lle 11.12.1945. Valpo II, XXV:171, KA; Valpon Turun osasto. Kptk. n:o 12/47. Valpo II, XXV:171, KA; Valpon pääosaston Päivän tiedotuksia 14.9.1945. Valpo II, XXII:119; Valpon pääosaston Päivän tiedotuksia 27.11.1945. Valpo II, XXII:119, KA.

3 Esimerkiksi Aleksander Warman kirje Tukholmasta 14.1.1948 ulkoasiainministeri Carl Enckellille. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo I; Roiko-Jokela 1997 a, s. 221.

4 Muistio Englannin lähettiläs/kansliapäällikkö 22.1.1948 (salainen). UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo I.

5 Paasikivi 1986, s. 137.

ensiarvoisen tärkeä asia. Sen sijaan muistutettaessa suomalaisia sopivin väliajoin rauhansopimuksen artiklan vaatimuksista ja liitettäessä mahdollinen vastahakoisuus neuvostovastaisuudeksi Suomen poliittista johtoa pidettiin jatkuvasti varpaillaan.

Tätä taustaa vasten etenkin vuoden 1948 palautuspolemiikki on ennen kaikkea nähtävä suurvallan pyrkimyksenä säilyttää kasvonsa. Neuvostoliitolle itseisarvo ei liene ollut juuri näiden ihmisten luovuttaminen, vaan vallan ja voiman näyttö Suomen poliittiselle johdolle sekä rauhansopimuksen ehtojen tinkimätön noudattaminen. Juridisesti vaatimukset olivat kieltämättä perusteltuja, mutta moraalisesti ne olivat epäoikeudenmukaisia. Suomessa tämän julkisuutta saaneen episodin jälkeen viranomaiset pohtivat entistä perusteellisemmin keitä luovutetaan ja keitä ei.

Valpon valvontakortiston mukaan Suomesta palautettiin maahan saapuneita virolaisia Neuvostoliittoon toistakymmentä⁶. Kuitenkin julkisuudessa esiintyi huomattavasti suurempia lukuja – voidaan aiheellisesti kysyä, ketkä olivat näiden palautusten takana? Ruotsissa aloitettiin Neuvostoliiton voimakkaan painostuksen vuoksi balttilaisten pakolaisten palautusoperaatiot, mikä aiheutti joukkopaon Yhdysvaltoihin ja Kanadaan. Palautukset eivät kestäneet pitkään, mutta tänä aikana Tukholmasta Turkuun saapui virolaisia, jotka junalla LVK:n toimesta ja liikkuvan poliisin vartioimina siirrettiin rautateitse Vainikkalaan ja edelleen Neuvostoliittoon. Julkisuuksessa palautukset kirjautuivat usein suomalaisten tiliin.⁷

12.2 Kenen käskyjä noudatit

Palautusten lähtökohtana oli 19. syyskuuta 1944 solmittu välirauhansopimus ja sen 10. artikla: *”Suomi sitoutuu viipymättä luovuttamaan Liittoutuneiden (Neuvostoliiton) Ylimmälle Sotilasjohdolle kaikki sen hallussa nykyään olevat neuvosto- ja liittolaissotavangit sekä myöskin ne Neuvostoliiton ja Liittoutuneiden Kansakuntien kansalaiset, jotka on internoitu ja tuotu väkisin Suomeen palautettavaksi heidän kotimaahansa...”*. Koska Suomessa ei ollut englantilaisia sotavankeja, luovutukset ja palautukset koskivat ainoastaan Neuvostoliiton kansalaisia.⁸

Välirauhansopimuksen ehtojen toteutumista valvomaan asetettiin liittoutuneiden taholta erityinen valvontakomissio. Komissio saapui Suomeen 22. syyskuuta 1944, ja se muodostui sekä Neuvostoliiton että Ison-Britannian edustajista.

6 Valvontakortisto: Palautetut Neuvostoliiton kansalaiset XXII. Valpo, KA.

7 Esimerkiksi Luettelo 15.2.1946, 10.5.1946 Tukholmasta Turkuun saapuneista Neuvostoliiton kansalaisista, jotka LVK:n toimesta siirrettiin junalla Vainikkalaan Neuvostoliittoon luovuttamista varten. Valpo II, XXV:162, KA; Katso Ruotsin politiikasta Raag 1995, s. 359–360.

8 Vehviläinen 1992, s. 216; Asetuskokoelman sopimussarja 1942–1946. Laki välirauhansopimuksen voimaansaattamisesta 23. syyskuuta 1944. Helsinki 1945.

Englantilaisten merkitys LVK:ssa jäi kuitenkin lähinnä nimelliseksi – käytännössä LVK oli täysin Neuvostoliiton hallinnassa.⁹

LVK:n ensisijainen tehtävä oli tarkkailla, että suomalaiset tinkimättä ja viivyttämättä täyttävät välirauhansopimuksen ehdot. Ongelmatilanteissa ja huomautessaan laiminlyöntejä tai puutteita se myös antoi huomautuksia ja määräyksiä suoraan suomalaisille viranomaisille. Neuvostoliiton kansalaisten luovutuskysymystä LVK:ssa hoiti hallinnollinen osasto kenraalimajuri Styrovin johdolla. Valvonta oli erittäin tiukkaa: tämän saivat kokea erityisesti sisäasiainministeriö ja karkureita etsittäessä Valtiollinen poliisi. Ylimääräistä työtä suomalaisille aiheuttivat LVK:n usein antamat pidätysmääräykset sellaisistakin henkilöistä, joiden se väitti kuuluvan palautettaviin, mutta joiden syyllisyydestä Valpolla ei ollut tietoa. Toisaalta LVK suoritti oma-aloitteisesti tutkimuksia sota-arkistossa ja sai selville joukon neuvosto-virolaisia, jotka lukeutuivat palautettavaksi vaadittuihin.¹⁰

LVK:n aktiivisuudesta huolimatta – tai osin sen vuoksi – myös suomalaiset joutuivat aika ajoin ottamaan yhteyttä LVK:hon. Erityisesti näitä suhteita hoiti ulkoasiainministeriöön perustettu niin sanottu B-osasto. Sisäasiainministeriön siirtoväenasiain osasto vastasi puolestaan siviilien kotiuttamisesta ilmenneistä asioista. Suomen sotilastahojen yhteyselimenä LVK:hon toimi päämajan, myöhemmin puolustusvoimain pääesikunnan yhteysosasto. Päämajan Sotavankikommentajan esikunta johti aluksi sotavankien etsintöjä ja luovutuksia. Myöhemmin tehtävä annettiin Sotavankikommentajan esikunnan selvityselimelle.¹¹

Luovutettaviksi määrättyjen neuvostokansalaisten haeskelu oli toisinaan huomattavan laajamittaista ja työllisti runsaasti viranomaisia. Syksyllä 1944 karkureita oli etsinyt kenraaliluutnantti Hugo Östermanin johtama sotapoliisi- ja sotilaselin. Se jatkoi toimintaansa 30. marraskuuta 1944 saakka, jonka jälkeen etsinnät siirtyivät sisäasiainministeriölle. Etsinnöistä vastasivat liikkuva poliisi, paikalliset poliisit, Valpo ja myöhemmin Suojelupoliisi. Kaikki raportoivat toiminnastaan suoraan Sotavankikommentajan esikunnan selvityselimelle.¹² Käytännön toiminnassa LVK:n käskyt kulkivat yleensä sisäasiainministeriön kautta vi-

9 Nevalainen 1990, s. 272–273; Turtola 1997, s. 10–12. Katso neuvostoliittolaisten näkökulmasta LVK:n toiminnan alkuvaiheita esimerkiksi Smirnov 1996, s. 64–65.

10 Esimerkiksi Ilmoitus 7.9.1948. Koskee LVK:n antamaa määräystä Neuvostoliittoon palautettavista henkilöistä. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo III; Leino 1991, s. 122; Nevalainen 1990, s. 302.

11 Nevalainen 1990, s. 273, 303; Yhteysosasto aloitti toimintansa 1.10.1944. Sv.Kom.E/PM lakkautettiin 26.11.1944. Tämän jälkeen Selvityselin aloitti heti toimintansa; Sv.Kom.E:n kirjelmä 18.11.1944. Yhteysos/Pv.PE, T 19498/22, SArk.

12 Nevalainen 1990, s. 303; Sotapoliisista: Muistio 2.2.1945. Yhteysos/Pv.PE, T 19499/37, SArk; Salainen muistio 2.2.1945. UM 110 E 6, kotelo 124.

ranomaisille: Valpolle, maaherroille, poliisipäälliköille ja nimismiehille. Toisinaan LVK käskytti suoraan myös Valpoa.¹³

Silti LVK:n mielestä toiminnassa ilmeni aika ajoin tehottomuutta. Tämän vuoksi perustettiin (1947) Valpon välittömään alaisuuteen erityinen, niin sanottu Haku-ryhmä johtamaan ja toteuttamaan neuvostokansalaisten etsintöjä. Löytämänsä ja pidättämänsä neuvostokansalaiset Haku-ryhmä toimitti Valpon pääosastolle kuulusteltaviksi. Valpo puolestaan raportoi ja toimitti kuulustelupöytäkirjat suoraan LVK:lle, joka teki lopullisen ratkaisun mahdollisesta luovutuksesta.¹⁴

Valpon toimintaa sisäasiainministeri Yrjö Leino kommentoi muistelmissaan seuraavasti:

*"Näissä etsinnöissä, pidätyksissä ja kuulusteluissa, jotka koskivat tuhansia henkilöitä ja jotka käytiin valvontakomission hellittämättömän silmälläpidon ja määräilyn alaisina, tapahtui tietysti usein virheellisiä pidätyksiä, erehdyksiä ja muita ikävyyksiä, mutta niitä ei niissä olosuhteissa voitu välttää."*¹⁵

Suomen viranomaiset olivat pyrkinneet selvittämään, että maanpetos- ja yhteistyöehdot toteutuivat. Hallitus oli puolestaan koettanut noudattaa mahdollisuuksien mukaan myös humanisuuden periaatetta.¹⁶

Valvontakomission määrätietoisuutta kuvaa hyvin myös se, että poistuessaan Suomesta syksyllä 1947 se yksiselitteisesti ilmoitti, ettei luovutusvaatimuksia ollut vielä täytetty. Selvitykset palauttamattomista sotilashenkilöistä tahdottiin edelleen viimeistä miestä myöten. Valvontakomission poistuttua sotilasluovutuksista vastasivat Suomessa oleskelleet neuvostoliittolaiset siviiliviranomaiset. Rauhansopimuksen voimaantulon ja LVK:n poistumisen jälkeen luovutusasiat siirtyivät ulkoasiainministeriön hoitoon, joka tarvittaessa pyysi virka-apua sisäasiainministeriöltä. Aiempaan käytäntöön verrattuna etsinnät taukosivat nopeasti.¹⁷

Pariisin rauhansopimus 15. syyskuuta 1947 muutti tilannetta. Väli rauhan-sopimuksen 10:n artiklan korvasi rauhansopimuksen 9. artikla: Suomi sitoutui pidättämään ja luovuttamaan tuomittaviksi sellaiset neuvostokansalaiset,

13 Esimerkiksi Sisäasiainministeriön yleiskirje 12.1.1945, ministeri Kaarlo Hillilä. 30.1.1942 annetun ulkomaalaisasetuksen 35. §:n 3. mom:n edellyttämät luettelot. Valpo II, kansio 111, KA; Sama asiakirja. Sisäasiainministeriön yleiskirjeet 12.1.1945, SMA, KA.

14 Muistio 18.12.1947. Väli rauhan-ehdotusten täyttäminen. Neuvostoliiton kansalaisten palautus. Valpo II, XXV:162, KA; Sisäasiainministeriön yleiskirje 12.9.1947. Haku-luettelo (Lisäys no. 1). SMA, KA; PM. 27.10.1947. Valtiollinen poliisi. Valpo II, XXV:162, KA.

15 Leino 1991, s. 122.

16 Paakkinen 1996, passim.

17 Nevalainen 1990, s. 302–303; Leino 1991, s. 121–122; Sv.Kom.E:n Selvityselimen päällikön V. Arnoldowin kirjelmä. Jätetty majuri Korvenheimolle 9.2.1951. Sv.Kom.E:n Selvityselin/Pv.PE, T 19661/B 58, SARk.

joita syytettiin siitä, että he olivat rikkoneet maansa lakeja syyllistymällä maanpetokseen tai yhteistyöhön vihollisen kanssa sodan aikana.¹⁸

Rauhansopimuksen myötä valtioiden väliset suhteet normalisoitiin, diplomatia nousi jälleen ulkopolitiikan välineeksi ja valvontakomissio poistui maasta. Viimeiset LVK:n jäsenet poistuivat Helsingistä 26. syyskuuta 1947. Todellisuudessa tilanne ei kuitenkaan ollut näin yksiselitteinen: ongelmia tuli muodostamaan se, että Neuvostoliiton Helsingin-lähetystö hyvin aktiivisesti pyrki omaksumaan aiemman valvontakomission roolin. Tämä Neuvostoliiton näkemys aiheutti ongelmia 1950-luvun alkupuolelle asti. Tilannetta kuvastaa myös Grigori Savonenkovin, LVK:n puheenjohtajan sijaisen, valinta maansa Suomen-lähettilääksi. Neuvostoliiton lähetystön käyttämät "valvontakeinot" rajoittuivat kuitenkin perinteisiin diplomatian keinoihin – keskusteluihin, kyselyihin, nootteihin – olkoonkin, että se pyrki myös saamaan suoria kontakteja Suomessa vielä olleisiin kansalaisiinsa.¹⁹

Noottienvaihto neuvostokansalaisten luovutuskysymyksessä oli ajoittain erittäin vilkasta. Neuvostoliitto myös korosti rauhansopimuksen 9:tä artiklaa ja edellytti suomalaisia sen nojalla palauttamaan varsinkin Suomen ja Saksan armeijoissa palvelleita kansalaisiaan. Ristiriitoja aiheutti myös neuvostoliittolaisten ja suomalaisten erilaiset tulkinnat välirauhansopimuksen velvoitteiden sitovuudesta vielä rauhansopimuksen solmimisen jälkeen. Jatkuvan painostuksen alla suomalaisten viranomaisten oli edelleen jatkettava ja pyrittävä jopa tehostamaan neuvostokansalaisten etsintöjä. Vastuu toiminnasta oli nyt kuitenkin suomalaisilla itsellään, ensisijaisesti ulkoasiainministeriöllä, joka puolestaan pyysi tarvittaessa virka-apua sisäasiainministeriöltä ja Valpolta. Neuvostoliiton asema etsintöjen "ylivalvojana" oli periaatteessa ohi.²⁰

Olojen vähittäisen normalisoitumisen myötä Suomen omat parlamentaariset elimet saivat yhä selkeämmin sanansijaa luovutuskysymyksen käsittelyssä. Päävastuun otti ulkoasiainministeriö ja sen poliittinen ja oikeudellinen osasto. Erityisesti ministeriön neuvotteleva virkamies Viljo Ahokas teki runsaasti työtä selvittäessään pidätysten ja luovutusten juridisia perusteita. Tässä yhteydessä ei sovi unohtaa ministeriön oikeudellisen osaston päällikön Tauno Suontaustan ja oikeuskansleri Toivo Tarjanteen panosta.²¹

18 Paakkinen 1996, passim.

19 Paakkinen 1996, passim. Katso myös SNT-Liiton Suomessa olevan lähetystön nootti 25.11.1947, suomennos. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo I; Katso Vladimir Puzanovin toiminnasta Suomessa: Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirja 10.10.1951. UM Cb Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat 1950–1955.

20 Esimerkiksi Yleiskatsaus asiakirjoihin ajalta 8.10.1947–19.1.1950, pitäen silmällä erityisesti sotavankien palautusta rauhansopimuksen voimaan tultua, I. Tapiola 8.3.1951. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo I.

21 Esimerkiksi Yleiskatsaus asiakirjoihin ajalta 8.10.1947–19.1.1950, pitäen silmällä erityisesti sotavankien palautusta rauhansopimuksen voimaan tultua, I. Tapiola 8.3.1951. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo I; V. J. Ahokas 11.1.1948. Neuvostoliiton kansalaisten kotiuttaminen. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo I.

Ulkoasiainministeriö oli avainasemassa – olihan ministeriöllä, käytännössä ulkoasiainministeri Carl Enckellillä, käytettävissään laajin tietous luovutus-kysymyksessä – mutta sen ohella nousi keskeiseen asemaan valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunta. Sen puheenjohtajana oli pääministeri ja jäsenenä ulkoasiainministeri sekä kolme pääministerin määräämää ministeriä, minkä lisäksi pääministeri saattoi tarpeen vaatiessa ottaa vielä yhden lisäjäseneen. Mikäli ulkoasiainministeriössä oli toinenkin ministeri, kuului hän itseoikeutettuna valiokuntaan. Ulkoasiainvaliokunnan tehtäviin kuului muun muassa valmistella saatujen tietojen pohjalta päätösehdotukset sekä ratkaista, mitkä asiat viedään eteenpäin valtioneuvoston istuntoihin. Näihin osallistui myös presidentti.²²

Käytännössä luovutuskysymys koski ajanjaksoa, jolloin valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan puheenjohtajana – pääministereinä – toimivat J. K. Paasikivi, Mauno Pekkala, K. A. Fagerholm ja Urho Kekkonen. Paasikivi osallistui kysymyksen käsittelyyn aktiivisesti myös presidenttinä. Paasikiven suhtautuminen asiaan pohjautui pitkälti lakiin, mutta hän koki myös asian moraaliset ongelmat erittäin vaikeina ja raskaina.²³

Eduskunnan rooli jäi väistämättä taustalle. Lähinnä sen asema tuli ilmi eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan kautta: ulkoasiainministeri tai asioita valmistellut ulkoasiainministeriön virkamies kävi eduskunnan ulkoasiainvaliokunnassa informoimassa luovutuskysymyksen kulloisistakin vaiheista. Tätä kautta tieto kulki eduskuntaryhmille, mikä sittemmin ilmeni eduskunnan täysistunnoissa keskusteluina ja asianomaisille ministereille tehtyinä kyselyinä ja kommentteina.²⁴

Kolmas sopimus, jota luvattomiin rajanylityksiin sovellettiin, oli kesäkuussa 1948 tehty sopimus rajaselkkausten ja -tapahtumien selvittämisjärjestyksestä. Sopimuksen mukaan rajavaltuutetut saivat ratkaista yksityishenkilöiden rajanylitykset, jotka eivät olleet tahallisia. Rauhansopimuksen 9:n artiklan katsottiin rajoittavan Suomen toimintavapautta turvapaikan myöntämisessä: Suomi ei ollut oikeutettu antamaan turvapaikkaoikeutta maahan pyrkiville pakolaisille, vaan sen tuli kieltäytyä vastaanottamasta heitä. Neuvostoliiton virallista luovutusanomusta ei tarvittaisi.²⁵

22 Esimerkiksi V. J. Ahokkaan muistio eräiden Neuvostoliiton kansalaisten pidätyksistä 2.12.1947. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo I; Oikeuskansleri Toivo Tarjanteen lausunto valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnalle Neuvostoliittoon luovutettavista 11.1.1948. UM 12 N, Neuvostoliiton kansalaisten luovutus, kotelo II; UM Cb Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat 1946–1949. Katso tarkemmin Nousiainen 1975, s. 271–272.

23 Esimerkiksi Ministeri J. K. Paasikivi, Liittoutuneiden Suomessa olevan valvontakomission puheenjohtajalle Herra Kenraalileversti Ždanoville 26.1.1945. UM 110 E 16, kotelo 30; Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirja 28.10.1947. UM Cb Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat 1946–1949; Paasikivi 1985, s. 499–500.

24 Eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirja 29.1.1948. EK; Ulkoministeri Enckellin selostus eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle 11.1.1950. UKA 21/33, TPA.

25 Paakkinen 1996, passim.

12.3 Mitä luovutetuille tapahtui?

Yksilötasolla luovutuksiin liittyi traagisia kohtaloita, jopa itsemurhiin johtaneita tapahtumia. Erikoisuutena on kolme tapausta, jolloin Neuvostoliittoon palautetut miehet pääsivät takaisin Suomeen, mutta joutuivat uudelleen palautetuiksi.²⁶ Virolaisluovutusten yhteydessä perheitä erotettiin toisistaan – pieniä lapsia jäi ilman isää, muutamilta luovutetuilta jopa kuoli lapsi pidätysaikana.

Tietojen mukaan Suomesta luovutetut ja Suomen armeijan riveissä taistelleet joutuivat Neuvostoliitossa harvoin teloitetuiksi. Toki muutamat heistä kokivat tämän kovan kohtalon.²⁷ Saksan joukossa taistelleiden tiedetään saaneen 15–25 vuoden rangaistuksia ja Suomen armeijassa palvelleiden maksimirangaistukset vaihtelivat 10–15 vuoden pakkotyökarkotukseen.²⁸ Valpon saamien tietojen mukaan luovutettuja säilytettiin aluksi esimerkiksi Viipurissa Tervaniemen kasarmeilla, jolloin heitä kuulusteltiin sota-ajan tekemisistä. Yleisin rangaistus oli vankeus pakkotyössä tai karkotus Siperiaan. Eräs erityisen paljon Suomesta palautettuja käsittänyt työleiri sijaitsi Uralilla Sverdlovskissa.²⁹

Neuvostoliittoon palanneista inkeriläisistä ei yksikään päässyt takaisin kotiinsa. Heitä vietiin Novgorodin, Kalininin (nykyinen Tverin), Jaroslavl, Velikije Lukin ja Pihkovan alueille Pohjois-Venäjälle – alueille, jotka olivat sodan aikana tuhoutuneet ja joiden talous oli rappiolla. Kurjista oloista inkeriläisiä pakeni muun muassa Viroon, mistä he saivat pian käskyn siirtyä omin neuvoin muualle. Useat palasivat takaisin niille alueille, jonne heidät oli Suomesta tuotu. Karjalaan alettiin värvätä työvoimaa vuonna 1949, jolloin inkeriläiset saivatkin luvan muuttaa lähemmäksi kotiseutujaan. Inkeriläisten paluu Neuvosto-Karjalaan ja Viroon alkoi 1950-luvun lopulla jatkuen hitaana prosessina 1990-luvulle asti.³⁰

26 Nevalainen 1990, s. 312.

27 Ojala 1974, s. 147; Nevalainen 1990, s. 312.

28 Dallin & Nicolaevsky 1947, s. 283; Parvilahti 1957, s. 77, 139, 147; Hanski 1982, s. 207; Läärä 1982, s. 253; Nevalainen 1990, s. 312.

29 Nevalainen 1990, s. 312; Liite Valpon Kotkan osaston kptk n:o 10/45, 23.3.1945. Valpo II, XXV:170, KA; Ptk. n:o 157/47, 25.4.1947. Valpo II, XXV:171, KA.

30 Nevalainen 1990, s. 289, 312; Mutanen 1995, s. 203.

12.4 Juridisesti oikein – moraalisesti arveluttavaa

Neuvostoliiton vaatimukset "kansalaistensa" pidätyksistä, palautuksista ja luovutuksista olivat juridisesti oikeutettuja ja sopusoinnussa rauhansopimuksen ehtojen kanssa. Eri asia on, olivatko ne moraalisesti hyväksyttäviä. Luovutettujen joukossa oli toki niin sanottuja sotarikollisia, jotka olivat taistelleet Neuvostoliittoa vastaan Saksan tai sen liittolaisten armeijoissa, mutta tämä oli pääasiassa tapahtunut pakosta ei vapaaehtoisuudesta. Heimosotavangeilla ja virolaisilla vapaaehtoisilla oli ollut valittavanaan vankeus, palautus Viroon tai työpalvelu. Useat olivat valinneet rintamapalveluksen. Voidaankin kysyä, olivatko virolaiset syyllistyneet maanpetokseen taistellessaan Neuvostoliittoa vastaan. Viro oli toisen maailmansodan alussa keinotekoisesti liitetty osaksi Neuvostoliittoa, minkä jälkeen Saksa liitti sen alueeseensa *Ostlandina*. Tältä pohjalta tarkasteltuna Viron kansainvälinen status vaikuttaa epäselvältä: oliko se itsenäinen maa vai, kuten Neuvostoliitto rauhansopimuksessa tulkitsi, osa imperiumia.

Suomen viranomaiset toimivat luovutuskysymyksessä kansainvälisten lakien mukaisesti. Neuvostoliiton vaatimuksia asetettiin toki kyseenalaisiksi, mutta jos ne todettiin juridisesti perustelluiksi, niihin myönnyttiin. Viranomaisia ei kuitenkaan voida syyttää "rähmällään olemisesta", sillä he toimivat sopimusten mukaisesti, eivätkä Neuvostoliittoa mielistelläkseen. Sen sijaan moraalisesti kysymys oli vähintäänkin arveluttava.

SUMMARY

Justice at the Expense of Morality? Expeditions of Citizens of the Soviet Union from Finland, 1944–1955

The flow of people towards the East

The Continuation War between Finland and the Soviet Union ended in an Armistice in September 1944. The final peace was confirmed with the Paris Peace Treaty in 1947. Finland survived the Second World War as an independent and free democracy; regardless of this, Finland experienced an atmosphere of tension during 1944–1948.

The Allied Control Commission (ACC) arrived in Finland in September 1944. Its primary function was to oversee that the Finnish government "*specifically and in specified time*" would fulfil the conditions of the Armistice articles. The Finnish political leadership came to experience that the Soviet Union's interpretations of the enforcement of the Armistice articles became laws which the Finnish government had to obey.

According to the statistics of the officials, Finns took over 64 000 prisoners of war during the Continuation War, of which nearly 30 percent perished in the Finnish prisoner-of-war camps. As agreed in the terms, the extradition of prisoners of war took place 15.10.–3.11.1944. At this time 43 010 Soviet citizens were repatriated from Finland to the Soviet Union. During the next nine years a further 2000 military persons were returned.

In the Yalta Treaty in February 1945 all Soviet citizens that had served in the German Army or had collaborated with the enemy were demanded to be extradited. Their repatriations lasted more or less until 1947, although a few persons were extradited to Soviet Union still during 1948–1950.

According to article 10 of the Armistice treaty and article 9 of the peace treaty, all in all over 104 000 Soviet citizens were repatriated from Finland to Soviet Union. In addition, 65 800 persons were transported to Soviet Union through Finland, mainly prisoners of war repatriated from Norway. According to calculations over 54 700 Ingrians returned to Soviet Union from Finland in 1944–1947. When calculating the Ingrians transported by force in military transports, circa 54 900 appear to have returned to Soviet Union by the end of 1953. In the aftermath of the Second World War over 170 000 persons moved through Vainikkala to Soviet Union.

The veil of secrecy

The purpose of this book is to open "*the veil of secrecy*", i.e. clarify what took place behind the scenes. This theme is approached from the Finnish perspective; dialogue between the Finnish officials, the framework, and the room to manoeuvre were at first defined by the Allied Control Commission, and after that this role was actively pursued by the Helsinki Embassy of the Soviet Union. The Embassy in turn received its instructions from the Kremlin. In this study the communication between the Soviet officials has been excluded, because it was of no consequence for the actions of the Finns. The instructions of the Kremlin were relayed to the Finns through the Soviet Embassy officials residing in the country.

We know that Finland extradited Soviet citizens, but why were they extradited, who took care of the "*dirty work*", how were the arrests and extraditions organized, and how were the extraditions reacted upon. On the basis of earlier research we can go further: did the Finnish political leadership submit to the extraditions without objections, was there behind the scenes action to avoid extraditions, what kind of dialogue took place between the Finnish and the Soviet officials, what factors affected the decision-making, were the extradition demands legally justified, and did the extraditions have larger political implications. This article aims in its own right to provide an answer to the question posed by Councillor of State *Johannes Virolainen* in his memoirs *Polun varrella: merkintöjä ja muistikuvia ihmisistä ja tapahtumista* (1993) (extradition of the Ingrians, but the matter can be generalized to cover the extradition of the Soviet citizens as well): "*Now afterwards it is quite commonly claimed that us Finnish officials in charge of this matter were in this respect also 'flat on our faces', we submitted humbly to the orders of the Control Commission and did not defend our kindred brothers. These kinds of claims are not true.*" Thus: were the Finnish officials "*flat on their faces*" or not?

Whose orders do you obey?

The extradition of Soviet citizens formed a difficult problem to solve for the Finnish post-war officials. The problem was not only legal but also a moral one.

The factor defining actions was the Armistice treaty signed on September 19, 1944 and its 10th article:

"Finland commits to extraditing without delay to Allied (Soviet) High Command all the Soviet and Allied prisoners of war as well as those citizens of Soviet Union and the Allied Nations which have been interned and brought forcibly to Finland to be repatriated to their home country.

From the moment this treaty is signed to the moment of return to home Finland commits to provide at her own expense to all Soviet and Allied prisoners of war as well as the forcibly removed and interned citizens the necessary nutrition and clothing and the required medical treatment according to the medical needs as well as organize the transportation for their return home.

At the same time the Finnish prisoners of war and those interned persons that at the moment are on the territory of the Allied Nations will be given over to Finland."

Due to the fact that there were no English prisoners of war in Finland, the extraditions and repatriations concerned only citizens of the Soviet Union.

There were two basic principals discernible behind the demands of the Soviet Union. The war had ended, the country was decimated. On these grounds it is understandable that the Soviet Union needed all of its citizens for rebuilding efforts. On the other hand, the image of a Great Power called for obtaining war criminals to be convicted: all who had engaged in cooperation with the enemy or had relinquished the fight by surrendering as prisoners of war had to be punished.

The completion of the conditions of the Armistice treaty was placed in the supervision of a specific control commission by the Allied. The Commission arrived in Finland on September 22, 1944, and it comprised of representatives of the Soviet Union and Great Britain. The role of the British in the ACC was, however, quite nominal – in practice, the ACC was completely under Soviet control.

The primary function of the ACC was to oversee that the Finns fulfilled the conditions of the Armistice treaty uncompromisingly and without hesitation. In problem cases and when noticing negligence or shortcomings, it also issued notices and orders directly to the Finnish authorities. The issue of extradition of citizens of the Soviet Union was handled by the administrative section under the leadership of Major General Styrov. Their control was very strict, which fact the Finnish Department of the Interior and the State Security Police (Valtiollinen poliisi = Valpo) especially were to notice. Extra work for the Finns were caused by the arrest warrants of the ACC, on even such persons which it claimed to belong to the groups to be repatriated but whose guilt Valpo had no knowledge of. On the other hand, ACC conducted investigations also in its own right in the Military Archive (Sota-arkisto) and uncovered a number of Soviet-Estonians, which were added to those demanded to be repatriated.

Despite ACC's activity – and partially due to it – Finns also had to contact the ACC from time to time. These relations were handled by the so-called B-section established specifically for this purpose. The section of displaced

population at the Department of Interior was in turn in charge of the matters that came up in the repatriation of civilians. The liaison section of the Headquarters, later the General Staff of the Armed Forces acted as a liaison of the Finnish military circles with the ACC. The Staff of the Prisoner-of-war Commander at the Headquarters led the search and expedition of prisoners of war at first. Later on this task was given to a Settlement Organ of the Staff Prisoner-of-war Commander.

In practice the orders of the ACC traveled through either the Department of Interior or the Valpo to the local authorities: governors, chiefs of police, and rural police chiefs. The retrieval of the Soviet citizens ordered to be extradited was at times very extensive and employed authorities heavily. In the autumn of 1944 fugitives were searched by a military police and military organ headed by Lieutenant General Hugo Österman. It continued to function until November 30, 1944, after which the searches became the responsibility of the Department of Interior. The searches were the responsibility of the Highway Patrol, Valpo, and later on Suojelupoliisi (Security Police), which reported on their actions to the Settlement Organ of the Staff of Prisoner-of-war Committee.

Yet the ACC regarded these activities as inefficient from time to time. Thus, a so-called Haku (retrieval)-group was established (1947) under the direct leadership of the Valpo, to specifically lead and undertake the searches of Soviet citizens. Those Soviet citizens that the Haku-group found and detained were taken to Valpo for questioning. Valpo in turn reported and delivered the questioning notes directly to the ACC, which made the final decision on the possible extradition. The Finnish administrative officials were in practice superseded totally within the organization.

The Finnish authorities had aimed to provide that the terms of treason and cooperation were fulfilled. The Cabinet in turn had attempted to abide, when it was possible, by the principle of humanity.

The determination of the Control Commission is also well described by the fact that when leaving Finland in the autumn of 1947 it unambiguously announced that the extradition demands had not been fulfilled yet. Accounts of the unreturned military personnel were still demanded to the last man. After the Control Commission left, the military extraditions were controlled by the Soviet civilian authorities that had resided in Finland. After the peace treaty came into effect and the ACC had departed, the extradition matters were transferred to the State Department, which asked for the assistance of the Department of Interior if needed. Compared to the earlier practice the searches halted quickly.

The Paris Peace Treaty on September 15, 1947 brought about a change in the situation. The 10th article of the Armistice treaty was replaced with the 9th article of the peace treaty. According to the article, Finland committed to apprehending and extraditing for prosecution such Soviet citizens, which were accused of breaking the laws of their country by committing treason or cooperating with the enemy during the war:

"1. Finland will undertake all possible action to ensure that to be apprehended and extradited for prosecution:

a) persons, who are accused of committing crimes of war or crimes against peace and the mankind, ordering them to be committed, or participating in them;

b) the citizens of the Allied and the Joined Nations, who are accused of breaking the laws of their country by committing treason or collaboration with the enemy during the war

2. Finland has to, on the government in question belonging to the United Nations, also place as witnesses those persons in the Finnish justice jurisdiction, whose testimony is necessary in the trial against the persons mentioned in the first paragraph of this article.

3. The disagreements concerning the adaptation of the orders mentioned in paragraphs 1 and 2 of this article the government in question has to submit to the heads of Soviet Union and United Kingdom's diplomatic offices, who will settle the emerged disputes."

With the peace treaty signed the relations between the nations were normalized, diplomacy again emerged as a tool of foreign policy. As a consequence of the peace treaty, also the Control Commission left the country. The last members of the ACC left Helsinki on September 26, 1947. In actuality, the situation was not that simple: problems were expected to be caused by the fact that the Helsinki Embassy of the Soviet Union actively attempted to adopt the role of the Control Commission. This view of the Soviet Union caused continuous wrestling up until the early 1950s. The situation was also reflected on, in the opinion of the Finns, the choice of Grigori Savonenkov, the substitute of the chairman of the ACC, as the ambassador of his country to Finland. The "means of control" employed by the embassy of the Soviet Union were, however, now limited to traditional diplomacy – conversations, inquiries, notes – although it did attempt to achieve direct contacts with its citizens still in Finland around the Finnish authorities as well.

The exchange of notes in the extradition issue of Soviet citizens was at times very active. The Soviet Union also emphasized the 9th article of the peace treaty and expected the Finns on those grounds to return especially those of its citizens that had served in the Finnish and German Armed Forces. On the other hand, conflicts were produced by the different interpretations of the Soviets and the Finns on how binding the responsibilities of the Armistice treaty were, even after the signing of the peace treaty. Under constant pressure the Finnish authorities still had to continue and even step up the intensity in the search for Soviet citizens. Responsibility for the actions was now, however, in the hands of the Finns themselves, primarily the State Department, which in turn when needed asked official help from the Department of Interior and Valpo. The Soviet Union's position as a "supreme controller" of the searches was in principle over.

With the gradual normalization of conditions, Finland's own parliamentary organs obtained more and more say in the handling of the extradition question. The main responsibility was assumed by the State Department and its

political and judicial section. Especially the Department's consulting official Viljo Ahokas did a great deal of work in investigating the legal grounds of the arrests and extraditions. In this context one should not forget the input of the head of the Department's judicial section Tauno Suontausta and Attorney General Toivo Tarjanne.

The State Department, and especially Secretary of State Carl Enckell, occupied a key position – after all it possessed the most knowledge of the extradition question – but in addition, a key role important for parliamentarism was occupied by the Foreign Affairs Committee within the Councillor of State. Its functions included, among others, preparing the decision proposals based on the received information as well as decide which matters would be taken forward to the sessions of the State Council; these sessions were also attended by the president.

The Councillor of State's Foreign Affairs Committee's Chairman was the Prime Minister. J. K. Paasikivi had as a Prime Minister acquainted himself with the repatriations already in connection with the Ingrians and repatriation of prisoners of war. Later on Paasikivi participated in the handling of this question also as a president. Paasikivi's view of the matter was largely based on the law, but he also experienced the moral problems of the issue as very difficult and taxing.

The Diet's role was inevitably reduced. Mostly its position became evident through the Foreign Affairs Committee of the Diet: the Secretary of State or the official in charge of handling the matter visited the Foreign Affairs Committee of the Diet to inform on the current phases of the extradition question. Through this channel the information was passed on to the parliamentary groups, which later on surfaced in the discussions of a plenary session of the Diet and inquiries and comments made to the Secretaries in charge. The Diet rarely got involved in the actual decision-making on the extradition matter.

The third treaty to be applied in unlawful border crossings was a treaty completed in June 1948 on the settlement order of border disputes and events. It justified the border councilmen to resolve private persons' border crossings, which were not intentional. The 9th article of the peace treaty was interpreted to limit Finland's freedom of action in granting asylum: Finland was not entitled to grant an asylum to the refugees trying to get into the country; rather it was supposed to turn down their entry. An official extradition request of the Soviet Union would not be necessary.

What was this process all about?

Large scale population displacements are a little known phenomenon in the recent history of Finland, one which entailed details left out of the papers and official documents. The post-war political climate was so unstable that neither the people aiding the refugees nor the searchers wanted to leave evidence of their actions for posterity. Only the official documents and the rare accounts of the contemporaries shed some light on what happened behind the scenes.

The transportations of civilians were often linked with mandatory military repatriations, even though a great many of them left of their own free will back to the Soviet Union, with the return to their home region as their most important motive. On the background of these decisions one can find family reasons, home sickness, but above all, a disappointment with the conditions in Finland – adjustment to an alien environment was not as simple as expected after all.

Quite another story are those Soviet citizens who of their own free will and even secretly defected to the Soviet Union. These persons can be found among the Ingrian soldiers of Er.P (separate batallion) 6. The secret defectors often returned with their kin: they did not want their relatives to be left alone to wander in a strange country. Soldiers often changed identities while crossing the border to hide their military background in this way. Those men of the separate batallion that had stayed in Finland instead were negatively disposed towards returning. They apparently hid in the North as so-called flyer men. Extensive searches were unsuccessful; only a few were caught and extradited to the Soviet Union.

From the Finnish perspective the extradition of Soviet citizens was from a moral point of view a difficult question. Were the brothers in arms that had served on the Finnish front really to be extradited to the Soviet Union? The Greater Finland -ideology still lived on among the former kindred activists, and neither the former officers nor the members of the Civic Guards wanted to assist in the extradition of Soviet citizens. On the contrary; they had to be taken to Sweden for safety or hidden "*underground*" in Finland.

The extradition of Soviet citizens was a sore spot for Finland. Prisoners of war and those convicted of war crimes could be repatriated for legal reasons, but in the case of civilians and refugees the situation was different. The political leadership of Finland tried to appeal to international statutes on the right for asylum and human rights, but in vain: the Soviet authorities remained strict. Finland's reputation as an independent country suffered a blow in the eyes of Soviet refugees. Finns were especially heavily criticized by the refugee organizations functioning in the Western European countries. They obtained diplomatic support from those Western embassies that functioned in Helsinki – for example British Ambassador Scott insisted in April 1948 that the Finns find out what the Soviet citizens demanded to be extradited were accused of.

The issue of extraditing Russian war criminals was also linked to the Finnish cabinet question. When discussing the situation with Prime Minister K. A. Fagerholm on August 21, 1950, President J. K. Paasikivi stood wholeheartedly behind the Cabinet – it must not be allowed to fall: the Cabinet did not contain communists, the Russians had allowed this, it was not in the interests of the nation to let this Cabinet fall. If there was to be a new Cabinet, which the Russians for some reason would not tolerate, it could lead to the annulment of the trade treaty with the Soviet Union. Russians could also make Finland's trade with the satellite countries difficult and raise again the issue of extraditing Russian war criminals as well as the issue of the defense of Finland.

From the Soviet perspective the repatriation question was at first based on employment politics, but later on persisted as mostly a question of prestige. The Cold War had begun, the Berlin Crisis was at the door, the Iron Curtain was

about to descend between the East and the West. Soviet Union considered the repatriation of its citizens and war criminals not only a legal but an image question – a Great Power could not and would not bend before small Finland, especially when the Western Allies were seen as the background influences in resisting the repatriations and supporting the Soviet citizens refugee organizations.

From this perspective especially the repatriation controversy of 1948, the fate of 13 Estonians, must foremost be seen as an effort by a Great Power to save its face. For the Soviet Union the intrinsic value was not the extradition of these particular 13 persons rather than the show of power and force before the Finnish political leadership. On the other hand, legally the claims were justified, although morally they were unjust. In Finland the authorities pondered more carefully than before who were to be extradited and who not after this highly publicized episode.

According to Valpo's surveillance files Finland repatriated over a dozen Estonians that had entered Finland to the Soviet Union. However, there were significantly higher numbers displayed in the public discussions – one can with good reason ask who the people behind these repatriations were. In Sweden repatriations efforts of Baltic refugees were begun after strong Soviet pressure, which caused a mass migration to the United States and Canada. The repatriations did not last long, yet during this time Estonians arrived from Stockholm to Turku, who were moved by the ACC and the Highway Patrol's guard by train to Vainikkala and further to the Soviet Union. In public the repatriations were often counted as Finnish actions.

What happened to those that were extradited?

On an individual level the extraditions included tragic fates, even events leading to suicides. Specialties include three cases, in which the men repatriated to the Soviet Union were allowed to return to Finland, yet they were repatriated again. In connection with the Estonian extraditions, families were separated from one another – small children were left without a father, and a few of the extradited even lost a child during the period of being arrested.

According to information those who were extradited from Finland and had served in the Finnish Armed Forces were rarely executed in the Soviet Union. Some of them were, however, met with this hard fate. Those who had served in the German troops are known to have received sentences of 15–25 years, and the maximum penalties of those who had served in the Finnish Army ranged from 10 to 15 years of hard labor exile. According to the information that Valpo obtained, the persons that had been extradited were at first kept in for example Tervaniemi barracks in Viipuri, where they were interrogated on their activities in the war. The most common punishment was imprisonment with hard labor or exile in Siberia. One of the work camps more populated with especially those that had been repatriated from Finland was situated at Sverdlovsk in the Urals.

All in all, circa 55 000 Ingrians returned to their homeland, but none of them made it to their homes. Ingrians were taken to the regions of Novgorod, Kalinin (nowadays Tver), Jaroslavl, Velikije Luki, and Pihkova in Northern Russia – regions that had been destroyed during the war and whose economies were in a dismal shape. Ingrians escaped the hardship among other to Estonia, where they were soon told to move by their own means elsewhere. Many returned to those regions where they had been taken from Finland. Karelia started to enlist workers in 1949, when Ingrians did obtain permission to move closer to their native regions. The return of Ingrians to Soviet-Karelia and Estonia began at the end of the 1950s and continued in a slow process to the 1990s.

Legally right – morally apprehensible

The Soviet Union's demands to arrest, repatriate, and extradite its "*citizens*" were legally justified and in agreement with the terms of the peace treaty. A separate issue is whether they were morally acceptable. There were of course the so-called war criminals among the extradited, those who had fought against the Soviet Union in German or its allies' Armed Forces, but this had mainly happened as a result of coercion, not by choice. The kindred prisoners of war and the Estonian volunteers had had to choose between imprisonment, returning to Estonia, or work service. Many had chosen to serve in the front. It could be asked whether the Estonians had committed treason by fighting against the Soviet Union. For example, Estonia had been artificially incorporated as a part of the Soviet Union, after which Germany annexed it as Ostland to its territories. On this basis the international status of Estonia seems unclear: was it an independent nation or, as the Soviet Union interpreted the peace treaty, part of an empire.

The Finnish authorities acted according to international laws in the extradition issue. The demands of the Soviet Union could quite naturally be questioned; however, if they were found to be legally binding, they were agreed upon. The authorities can hardly be accused of being "*flat on their faces*", since they acted on the basis of the framework defined in the international treaties, not to try to please the Soviet Union. However, morally the question is apprehensible to say the least. In connection with the extraditions a great many individual tragedies were created – among others, families were broken up.

LYHENTEET

EK	Eduskunnan kirjasto
JAV	Jatkosodan aikaiset väestönsiirtoasiakirjat
JoMA	Joensuun maakunta-arkisto
KA	Kansallisarkisto
KLH	Kuopion lääninhallituksen arkisto
LP	Liikkuvapoliisi
LVK	Liittoutuneiden valvontakomissio
MID	Neuvostoliiton ulkoministeriö
NKVD	Neuvostoliiton sisäasiain kansankomissariaatti
OMA	Oulun maakunta-arkisto
RA	Riksarkivet
SArk	Sota-arkisto
SAO	Siirtoväenasiain osasto
SM	Sisäasiainministeriö
SMA	Sisäasiainministeriön arkisto
Sv.Kom.E:n Selvityselin/ Pv. PE	Puolustusvoimain Pääesikunnan Sotavankikomenta- jan Esikunnan Selvityselin
TPA	Tasavallan presidentin arkisto
UD	Utrikesdepartement
UKA	Urho Kekkosen arkisto
UM	Ulkoasiainministeriö
Valpo	Valtiollinen poliisi
Yhteysos/Pv. PE	Päämajan – Puolustusvoimain pääesikunnan Yh- teysosasto

LÄHTEET

ARKISTOT

Riksarkivet (RA), Tukholma

Baltiska arkivet

Eesti Büroo Helsingis 1943–1944, kart. 6.

Utrikesdepartement (UD)

P 40, vol 76, Finland.

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Internoimisleirin arkisto

Oitti kansio 8.

Sisäasiainministeriön arkisto (SMA)

Valtioneuvoston pöytäkirjat sisäasiainministeriön esittelystä 1945–1949.

Yleiskirjeet 1945–1952.

Jatkosodan aikaiset väestönsiirtoasiakirjat 1942–1947 (JAV)

Vainikkalan luovutuselimessä laaditut, Suomen alueen kautta kuljetettujen nl.-kansalaisten luovutuspöytäkirjat.

Sisäasiainministeriön salainen arkisto (SMA. Salainen ark.)

LVK:n organisaatiota ja huoltoa koskevia asiakirjoja 1944–1946.

Sisäasiainministeriön Siirtoväenasiain osaston arkisto (SAO/SMA)

Inkeriläisten väestönsiirtoon, sijoittamiseen ja huoltoon liittyvää materiaalia. Hd 2 B.

Valtiollisen poliisin arkisto, Valpo II

Vieraat kansallisuudet ja ulkomaalaiset Suomessa. Neuvostoliiton kansalaiset. XII: kotelo 84.

Valpon suhde viranomaisiin ja yleisöön. B 2.a: kotelo 111.

Alaosastojen kuukausikatsaukset ja ilmoitukset. XXII: kotelot 122, 124.

XXX: kotelo 194.

Mielialailmoituksia ja PO:n kuukausikatsaukset. XXII: kotelot 119, 121.

Vuosien 1939–1944 sodat ja niistä johtunut toiminta. Väli rauhanehtojen täyttäminen. Valpon ja LVK:n kirjeenvaihtoa vuosina 1945–1947. XXV: kotelo 158.

Vuosien 1939–1944 sodat ja niistä johtunut toiminta. Väli rauhanehtojen täyttäminen. Neuvostoliiton kansalaisten palautus. XXV: kotelo 162.

Vuosien 1939–1944 sodat ja niistä johtunut toiminta. Sodan seuraukset.

Suomeen joutuneet Neuvostoliiton kansalaiset. XXV: kotelot 170–173.

Laiton rajaliikenne ja salakuljetus. Salakuljetus, Poliittiset rajanylitykset. XXVII: kotelo 183.

Laiton rajaliikenne ja salakuljetus. Tornionjokilaakso. XXVII: kotelo 184.
Laiton rajaliikenne ja salakuljetus. Perämeri ja Vaasan seutu. XXVII: kotelo 184.

Laiton rajaliikenne ja salakuljetus. Turun – Porin seutu. XXVII: kotelo 185.
Valvontakortisto. Palautetut Neuvostoliiton kansalaiset. Kortisto XXII.

Ulkoasiainministeriön arkisto (UM), Helsinki

UM 110 B 2. Paasikiven muistiinpanot keskusteluista rouva Kollontayn kanssa Tukholmassa helmikuussa 1944.

UM 110 E 6. Suomeen siirrettyjen Neuvostoliiton kansalaisten kotiuttamista koskevia muistioita, selvityksiä ja kirjeistöä 1944–1950, kotelot 4, 55–56, 124–125.

UM 110 E 16. Henkilöiden kuljetus salatein Ruotsiin ja myös Virosta Suomeen, kotelo 30.

UM 12 L. Suomen ulkopoliittikka ja poliittiset suhteet muihin maihin: Ruotsi.

UM 12 N. Vuoden 1947 rauhansopimuksen aiheuttamat tulkinnot, neuvottelut ja toimenpiteet (mm. sotilaalliset määräykset). Neuvostoliiton kansalaisten luovutus 1947–1950, kotelot I–IV.

UM Cb Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat 1946–1955.

Valtioneuvoston pöytäkirjat ulkoasiainministeriön esittelystä 1947–1948.

Sota-arkisto (SArk), Helsinki

Puolustusvoimain pääesikunnan Sotavankikomentajan Esikunnan Selvityselin (Sv.Kom.E:n Selvityselin/Pv. PE)

Heimosotavankeja ja Er.P 6:tta koskevia luetteloita 1942–1953. T 19658/B 14, 19661/B 58, /B60.

Er.P 6:n ja HeimoP 3:n miesten etsinnät 1945–1947. T 19662/C 8–9.

Luetteloita ja muita asiakirjoja Neuvostoliittoon luovutetuista. T 19660/B 37, /B 39.

Päämajan – Puolustusvoimain pääesikunnan Yhteysosasto (Yhteysos/Pv. PE)
Salaista ja yleistä kirjeistöä sekä muistioita 1944–1948. T 19498/11, /22, 19499/37.

Rajavartiolaitoksen esikunnan kirjeistö 1945–1947

T 22834

Joensuun maakunta-arkisto (JoMA), Joensuu

Tukholman lähetystön arkisto

Virolaisten pakolaisten kirjeitä Suomen Tukholman-lähetystölle 1945–1947.

Kuopion lääninhallituksen arkisto (KLH)

Lääninneuvoksen arkisto: Lääninneuvoksen salaiset asiakirjat 1919–1951. II:1 Hb 4.

Poliisitarkastajan arkisto: Sotaa koskevia asiakirjoja 1940–1948. II:2 Ed 3.
Siirtoväen huoltoasiain esittelijän arkisto (Shea): Neuvostoliiton kansalaisia koskevat ilmoitukset. B 8.

Oulun maakunta-arkisto (OMA), Oulu

Poliisitarkastaja Armas Alhavan kokoelma: Neuvostoliiton kansalaisten palauttaminen.

Tornion tuomiokunta

Varsinaisasiain pöytäkirjat 1946–1948.

Tasavallan presidentin arkisto (TPA), Orimattila

Urho Kekkosen arkisto (UKA)

Kansio 21/33, Poliitiikka Suomi.

Eduskunnan kirjasto (EK), Helsinki

Eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat 1947–1950.

VIRALLISJULKAISUT

Asetuskokoelman sopimussarja 1942–1946, 1947. Helsinki 1945, 1947.

Valtiopäivät 1950, Pöytäkirjat I istunnot 1–46. Helsinki 1952.

KIRJALLISUUS

AHTOKARI 1969. Ahtokari, Reijo, Punainen Valpo: Valtiollinen poliisi Suomessa "vaaran vuosina". Helsinki.

BLINNIKKA 1969. Blinnikka, Aulis, Valvontakomission aika. Porvoo.

BROTHERUS 1985. Brotherus, Heikki, Ritarikadun salaisuudet. 2. painos. Espoo.

DALLIN & NICOLAEVSKY 1947. Dallin, David J. & Nicolaevsky, Boris I. Forced Labour in Soviet Russia. Second printing. Yale University Press. New Haven.

- GRIPENBERG 1961. Gripenberg, G. A., London – Vatikanen – Stockholm. Helsingfors.
- HAATAJA 1988. Haataja, Lauri, Demokratian opissa. SKP, vaaran vuodet ja Neuvostoliitto. Helsinki.
- HANSKI 1982. Hanski, Eino, Heimopataljoona. Suomentanut Kalervo Kujala. Juva.
- Helsingin yliopisto. Professorimatrikkeli 1918–1996. Toimittanut Veli-Matti Autio. Helsinki 1997.
- Helsingin yliopiston opettajat ja virkamiehet 1939–1968. Porvoo 1977.
- HERLIN 1993. Herlin, Ilkka, Kivijalasta harjahirteen: Kustaa Vilkunan yhteiskunnallinen ajattelu ja toiminta. Keuruu.
- HIETANEN 1992. Hietanen, Silvo, Rikollisuus ja alkoholi sota-ajan yhteiskunnassa. Kansakunta sodassa 3. Kuilun yli. Päätoimittaja Silvo Hietanen. Helsinki.
- HIETANIEMI 1992. Hietaniemi, Tuija, Lain vartiossa: Poliisi Suomen politiikassa 1917–1948. – Historiallisia Tutkimuksia 166. – Suomen Historiallinen Seura. Vammala.
- JANHUNEN 1955. Janhunen, Matti, SKPn valtiollinen ja kunnallinen uudistus-taistelu. Teoksessa 10 julkisuuden vuotta. SKPn vuosikirja XI. 1955. Helsinki.
- JÖGI 1996. Jögi, Ülo, Ernan tarina: Suomen tiedustelujoukko Virossa toisen maailmansodan vuosina. Juva.
- Kadettiupseerit 1920–1985. Kajaani 1985.
- KAIMIO 1994. Kaimio, Yrjö, Heimokansat ja ulkomaalaiset vapaaehtoiset Suomea puolustamassa. – Jatkosodan historia 6. Porvoo.
- KERAVUORI 1987. Keravuori, Kirsi, Inkeriläisten luovuttaminen Neuvostoliittoon toisen maailmansodan jälkeen. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma. Painamaton.
- KOSONEN & POHJONEN 1994. Kosonen, Matti & Pohjonen, Juha, Isänmaan portinvartijat: Suomen rajojen vartiointi 1918–1994. Keuruu.
- KUJANSUU 1995. Kujansuu, Juha, Upseerisotavangit: Neuvostoupseerit Köyliön upseerisotavankileirissä 1941–1944. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Kuka kukin oli. Keuruu 1961
- Kuka kukin on 1950. Helsinki 1949.
- Kuka kukin on 1954. Helsinki 1954.
- KUMENIUS 1969. Kumenius, Otto, Tiedustelu – tehtävä yli rajojen. Viidennen rintaman vastavakoilija muistelee ja kertoo. Kolmas, täydennetty painos Viiden rintaman vastavakoilija, joka ilmestyi 1969. Suomentaneet Olavi Laine ja Kauko Kare.
- KUUSINEN 1955. Kuusinen, Hertta, SKP ryhtyy sodan jälkeen kokoamaan rauhan ja kansanvallan rintamaa. Teoksessa 10 julkisuuden vuotta. SKPn vuosikirja XI. 1955. Helsinki.
- LEINO 1991. Leino, Yrjö, Kommunisti sisäministerinä. Helsinki.
- LINKOMIES 1970. Linkomies, Edwin, Vaikea aika: Suomen pääministerinä sotavuosina 1943–1944.
- LÄÄRÄ 1982. Läärä, Reino, Jää hyvästi Inkerinmaa. Jyväskylä.

- MANNINEN 1994. Manninen, Ohto, Sotavangit ja sotavankileirit. – Jatkosodan historia 6. Porvoo.
- MANNINEN 1997. Manninen, Ohto, Väli- rauhansopimuksen valvonta. – Suomi valvonnassa 1944–1947. – Sotahistoriallinen aikakauskirja 16. Sotahistoriallisen seuran ja sotamuseon julkaisuja. Jyväskylä.
- MUTANEN 1995. Mutanen, Pekka, Onko Inkerin laulut laulettu? – Itämerensuomalaiset: Heimokansojen historiaa ja kohtaloita. Toimittanut Mauno Jokipii. Jyväskylä.
- NEVAKIVI 1995. Nevakivi, Jukka, Ždanov Suomessa. Miksi meitä ei neuvostoliittolaistettu? Keuruu.
- NEVALAINEN 1990. Nevalainen, Pekka, Inkeriläinen siirtoväki Suomessa 1940-luvulla. Keuruu.
- NEVALAINEN 1991. Nevalainen, Pekka, Inkerinmaan ja inkeriläisten vaiheet 1900-luvulla. – Inkeri: historia, kansa, kulttuuri. Toimittaneet Pekka Nevalainen ja Hannes Sihvo. Pieksämäki.
- NOUSIAINEN 1975. Nousiainen, Jaakko, Valtioneuvoston järjestysmuoto ja sisäinen toiminta. – Valtioneuvoston historia 1917–1966 III. Helsinki.
- OJALA 1974. Ojala, Veli, Heimopataljoona 3. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Painamaton.
- ORAS 1989. Oras, Ants, Viron kohtalon vuodet: Viron kansan vaiheet vv. 1939–1944. Jyväskylä.
- PAAKKINEN 1996. Paakkinen, Juhani, Pakolaispolitiikka puun ja kuoren välissä. Etelä Saimaa.
- PAASIKIVI 1985. J. K. Paasikiven päiväkirjat 1944–1956. Ensimmäinen osa. 28.6.1944–24.4.1949. Toimittaneet Yrjö Blomstedt ja Matti Klinge. Juva.
- PAASIKIVI 1986. J. K. Paasikiven päiväkirjat 1944–1956. Toinen osa. 25.4.1949–10.4.1956. Toimittaneet Yrjö Blomstedt et al. Juva.
- PALM 1973. Palm, Thede, Moskova 1944. Aselepo neuvottelut maaliskuussa ja syyskuussa 1944. Suomentanut Risto Lehmusoksa. Jyväskylä.
- PARVILAHTI 1957. Parvilahti, Unto, Berijan tarhat. Havaintoja ja muistikuvia Neuvostoliitosta vuosilta 1945–1954. Toinen painos. Helsinki.
- POLVINEN 1980. Polvinen, Tuomo, Teheranista Jaltaan: Suomi kansainvälisessä politiikassa II:1944. Juva.
- RAAG 1995. Raag, Raimo, Virolaiset Viron ulkopuolella. – Viro: historia, kansa, kulttuuri. Toimittanut Seppo Zetterberg. Jyväskylä.
- ROIKO-JOKELA 1997 a. Roiko-Jokela, Heikki, Yli Suomenlahden – kohtalona Suomi: Toinen maailmansota suhteiden käännekohtana. – Virallista politiikkaa – epävirallista kanssakäymistä: Suomen ja Viron suhteiden käännekohtia 1860–1991. Toimittanut Heikki Roiko-Jokela. Jyväskylä.
- ROIKO-JOKELA 1997 b. Roiko-Jokela, Heikki, Heimotyötä ja virolaissympatioita. – Etelän tien kulkija – Vilho Helanen 1899–1952. Toimittaneet Heikki Roiko-Jokela ja Heikki Seppänen. Jyväskylä.
- ROIKO-JOKELA 1999. Roiko-Jokela, Heikki, Unelma vapaudesta: Virolaisten pako Saksan sironnosta Suomeen, salamatkustus Ruotsiin, piiloutuminen maan alle, palautus Neuvostoliittoon. Käsikirjoitus.
- SMIRNOV 1996. Smirnov, Stefan, Tornin miehet. Juva.
- Suomen kansanedustajat 1907–1982. Helsinki 1982.

Suomen valtiokalenterit 1945–1953.

SYRJÄ 1991. Syrjä, Pentti, Isänmaattomat: Heimოსoturit jatkosodassa 1941–1944.

Juva.

TANNER 1952. Tanner, Väinö, Suomen tie rauhaan 1943–1944. Helsinki.

TORVINEN 1984. Torvinen, Taimi, Pakolaiset Suomessa Hitlerin valtakaudella. Keuruu.

TURTOLA 1997. Turtola, Martti, Liittoutuneiden valvontakomission organisaatio ja sijoittuminen Suomeen. – Suomi valvonnassa 1944–1947. – Sotahistoriallinen aikakauskirja 16. Sotahistoriallisen seuran ja sotamuseon julkaisuja. Jyväskylä.

TURUNEN 1998. Turunen, Kari, Ryssiä, loikkareita ja heimoveljiä: Neuvostoliittolaisten sotavankien karkuruus Suomessa 1941–1945. Suomen historian pro gradu -tutkielman käsikirjoitus. Jyväskylä.

Ulkoasiainhallinnon matrikkeli 1918–1993, osat I ja II. Toimittaneet Jussi Nuorteva ja Tuire Raitio. Mikkeli 1993 (I) ja Mikkeli 1996 (II).

VEHVILÄINEN 1992. Vehviläinen, Olli, Liittoutuneiden valvontakomission armoilla. – Kansakunta sodassa 3. Kuilun yli. Päätoimittaja Silvo Hietanen. Helsinki.

VIROLAINEN 1993. Virolainen, Johannes, Polun varrella: Merkintöjä ja muistikuvia ihmisistä ja tapahtumista. Keuruu.

WIRTANEN 1967. Salaiset keskustelut. Eduskunnan suljettujen istuntojen pöytäkirjat 1939–1944. Koonnut Atos Wirtanen. Lahti.

VOIONMAA 1971. Voionmaa, Väinö, Kuriiripostia 1941–1946. Väinö Voionmaan alkuperäiskirjeistä valinnut ja huomautuksin varustanut Markku Reimaa. Helsinki.

SANOMALEHDET JA MUUT PAINETUT JULKAISUT

Helsingin Sanomat 1948

Karjala 1947

Poliisi Sanomat 1945

Suomen Sosialidemokraatti 1950

Uusi Suomi 1948

Vapaa Sana 1948

HENKILÖTIEDOSTO JA -HAKEMISTO

Henkilötiedostossa ao. henkilön kohdalle on merkitty se tehtävä tai asema, joka hänellä oli vuosina 1944–1955 tai virkayhteys, jossa hänet on tekstissä mainittu, ja jolla oli merkitystä tämän kirjan teeman kannalta. Syntymä- ja kuolinaikojen puutteet selittyvät sillä, ettei ko. henkilöitä mainita kansallisissa tai kansainvälisissä hakuteoksissa. Pidätettyjen ja palautettujen neuvostokansalaisten kohdalla on käytetty kansallisuusmerkintää "Neuvostoliittolainen" ellei asiakirjoissa ole toisin mainittu.

Aaltonen, Aimo Anshelm (1906–1987). Kirvesmies. Suomen Kommunistisen Puolueen pj. 1944–1945, 1948–1966. Valtiollisen poliisin apulaispäällikkö 1945–1947. Sisäasiainministeriön valvontaosaston päällikkö 1947–1948. Kansanedustaja (SKDL) 1945–1961.
137

Aaltonen, Aleksius (Aleksi) (1892–1956). Poliitikko. Sosiaalidemokraattisessa järjestötyössä vuodesta 1906. Salkuton ministeri 1948–1949. Sosiaaliministeri 1949–1950.
96

Aapponen, Aleksander (s. 1902). Neuvostoliittolainen. Karkasi puna-armeijasta 13.9.1941 ja antautui suomalaisten sotavangiksi. Palveli 14.9.1941–10.4.1942 JR 60:ssa. Sitten maataloustöissä mm. Maskussa. Pidätettiin 1.3.1948 ja luovutettiin Neuvostoliittoon valtioneuvoston päätöksellä 28.10.1948 rauhansopimuksen 9:n artikkelin I momentin b-kohdan nojalla.
118

Aasa, Hugo (s. 1921). Virolainen. Saapui Suomeen 9.10.1943. Ilmoittautui vapaaehtoisena Suomen armeijaan, mutta lääkärintarkastuksessa todettiin keuhkovikaiseksi ja määrättiin sairaalaan. Vapautui armeijan kirjoista kesäkuussa 1944. Oli puoli vuotta Paimion parantolassa ja vapautui sieltä tammikuussa 1945. Tämän jälkeen työskenteli etupäässä metsätöissä Multialla. Pidätettiin Neuvostoliittoon luovuttamista varten 20.1.1948. Vapautettiin valtioneuvoston 28.10.1948 tekemän päätöksen nojalla.
107, 117

Abramov, Alexandr Nikitiš (1909–1973). Neuvostoliittolainen. Historiatieteen kandidaatti. Diplomaatti vuodesta 1944. MID:n 5. Euroopan osaston (Pohjoismaat) päällikkö 1945–1946, 1948–1949. Erikoislähettiläs ja täysivaltainen ministeri Helsingissä 1946–1948.
70, 88–89

Afanasjev, Vasilij Ivanov (s. 1920). Neuvostoliittolainen. Pidätettiin ja luovutettiin Neuvostoliittoon 22.1.1948 rauhansopimuksen 9:n artikkelin I momentin b-kohdan nojalla.
91

Agapitov, Ivan Ivanovitsh (s. 1921). Pidätettiin ja luovutettiin Neuvostoliittoon vuonna 1952 rauhansopimuksen 9:n artiklan nojalla.

141

Aho, Lauri Emil (1901–1985). Lehtimies ja kunnallispoliitikko. Filosofian maisteri (1932). Uuden Suomen päätoimittaja 1940–1956.

87

Ahokas, Viljo Jaakko (1901–1984). Diplomaatti. Lakitieteen lisensiaatti (1949). Erikoislahettiläs ja täysivaltainen ministeri (1953). Ulkoasiainministeriön neuvotteleva virkamies 1946–1949 (Tehtävänä hoitaa ministeriön B-osastossa suhteita liittoutuneiden valvontakomissioon, laatia selvityksiä välirauhanehtojen toteuttamisesta ja vastata välirauhansopimuksen mukaisesti sotavankien ja sotarikollisten luovuttamista koskevien asioiden järjestelystä.) ja 1951–1957. Pääkonsuli Genevessä ja siellä edustaja kansainvälisissä järjestöissä 1949–1951. 68, 70, 76–80, 91–94, 101–102, 104–107, 111–118, 127–128, 159

Ahtela, Veikko (s. 1913). Oitin internoimisleirin päällikkö.

39

Alvre, Paul (s. 1921). Virolainen. Konttoristi. Akateemikko. Palveli saksalaisten aikana armeijan tulkkina Virossa, josta paettuaan 5.7.1944 liittyi Suomen armeijan laivastoon. Asui Helsingissä. Pidätettiin 16.10.1947. Luovutettiin 27.1.1948 Neuvostoliittoon rauhansopimuksen 9:n artiklan I momentin b-kohdan nojalla.

79, 85, 91

Autio. Kapteeni. Vainikkalan luovutuselimen päällikkö.

46

Bobrikov, Nikolai Ivanovitš (1839–1904). Venäläinen jalkaväenkenraali. Suomen kenraalikuvernööri 1889–1904.

90

Brotherus, Karl Henrik (Heikki) (1909–1985). Diplomaatti ja lehtimies. Filosofian maisteri (1932). Ulkoasiainministeriön palveluksessa 1935–1960: esimerkiksi ulkoasiainministeriön jaostopäällikkö 1948, apulaisosastopäällikkö Helsingissä 1949–1950.

120–121

Bykow, Fjodor (s. 1923). Neuvostoliittolainen. Pidätettiin 18.10.1947 ja luovutettiin Neuvostoliittoon 23.1.1948 sotavankina. Palasi heinäkuussa 1948 salatein Suomeen. Pidätettiin 19.7.1948 ja luovutettiin Neuvostoliittoon valtioneuvoston päätöksellä 28.10.1948 rauhansopimuksen 9:n artiklan I momentin b-kohdan nojalla.

118

Byrne, Ivan (s. 1910). Neuvostoliittolainen. Pidätettiin ja luovutettiin Neuvostoliittoon valtioneuvoston päätöksellä 28.10.1948 rauhansopimuksen 9:n artiklan I momentin b-kohdan nojalla.

118

Castrén, Urho Jonas (1886–1965). Lakitieteen kandidaatti (1912). Lakitieteen h.c. (1948). Korkeimman hallinto-oikeuden presidentti 1929–1956.

95

Dekanosov, Vladimir Georgijevitš (1898–1953). Neuvostoliittolainen. Diplomaatti. MID:n 5. Euroopan osaston päällikkö. NKP:n keskuskomitean jäsen 1941–1950. Allekirjoitti Suomen välirauhansopimuksen 1944.

14, 22

Enckell, Carl Johan Alexis (1876–1959). Talousmies ja diplomaatti. Haminan kadettikoulu (1896). Ulkoasiainministeri 1944–1950. Suomen ja Neuvostoliiton välisten rauhanneuvotteluvaltuuskuntien puheenjohtaja muun muassa 1944 Moskovassa ja allekirjoitusvaltuuskunnassa Pariisissa 1947. Varapuheenjohtaja Pariisin rauhansopimusvaltuuskunnassa 1946 ja YYA-sopimusvaltuuskunnassa 1948.

14, 16–17, 22–23, 25–26, 29, 40, 42, 52–55, 68–70, 80–81, 85–90, 94–99, 101–105, 107, 111, 116, 122, 124–125, 129, 131, 134–138, 160

Fagerholm, Karl-August (1901–1984). Poliitikko. Valtiotieteiden tohtori h.c. (1969). Kansanedustaja (SDP) 1930–1965. Eduskunnan puhemies 1945–1947, 1950–1956. Pääministeri 1948–1950.

105, 116, 118, 120–121, 138, 155, 160

Feodorov, Aleksander N. Neuvostoliittolainen. Suomessa 1948–1950 lähetystöneuvoksena ja lähettilään poissaollessa asiainhoitajana.

115–116

Filatov. Neuvostoliittolainen eversti. Liittoutuneiden valvontakomission hallinnollisen osaston päällikkö Helsingissä.

15, 26, 31–32

Filipova-Vanoks-Metsälä, Jevgenia (s. 1923). Neuvostoliittolainen. Pidätettiin ja luovutettiin Neuvostoliittoon 22.1.1948 rauhansopimuksen 9:n artiklan I momentin b-kohdan nojalla.

78–79, 91

Fjodoroff (esiintyy myös nimellä Feodoroff). Neuvostoliittolainen. NKVD:n everstiluutnantti.

29, 31, 35, 63, 71

Friman, Toivo Aksel (1910–1987). Pienviljelijä. Kirvesmies. Kunnallisneuvos (1971). Kansanedustaja (SKDL) 1948–1961.

137

Gartz, Åke Henrik (1888–1974). Teollisuusmies. Filosofian kandidaatti (1909), molempien oikeuksien kandidaatti (1914). Varatuomari (1917). Vuorineuvos (1940). Lähettäjä Bernissä 1951–1953, Moskovassa 1953–1955. Kauppa- ja teollisuusministeri 1944–1946. Ulkoasiainministeri 1950–1951.

139

Granfelt, Otto Hjalmar (1874–1957). Oikeusoppinut, molempien oikeustieteiden tohtori (1906). Professori.

95

Gribanov, Ivan (s. 1901). Neuvostoliittolainen. Palveli puna-armeijassa sotamiehenä, mutta piilotti sotilasvarusteensa ja joutui siviilihenkilönä suomalaisten vangiksi. Pidätettiin 15.10.1947 ja luovutettiin Neuvostoliittoon 22.1.1948 rauhansopimuksen 9:n artiklan I momentin b-kohdan nojalla.

79, 91

Gripenberg, Georg Achates (1890–1975). Diplomaatti. Filosofian ja lakitieteen kandidaatti (1917). Valtiotieteen tohtori h.c. (1961). Ulkoasiainministeriön palveluksessa vuodesta 1918, lähettäjä Tukholmassa 1943–1956 (suurlähettäjä vuodesta 1954).

53–54

Gromyko, Andrei Andrejevitš (1909–1989). Neuvostoliittolainen. Diplomaatti. Ulkoasiainhallinnon palveluksessa vuodesta 1938. Varaulkoministeri 1946–1952.

119–120, 123–124, 130, 133–134, 139

Haimi. Neuvostoliittolainen. Pidätettiin ja luovutettiin Neuvostoliittoon rauhansopimuksen 9:n artiklan I momentin b-kohdan nojalla.

91

Hakkanen eli Hokkanen, Jalmari. Syntyperäinen Suomen kansalainen. Oleskeli Neuvostoliitossa vuodesta 1940 aina lokakuuhun 1947, jolloin saapui salatein Suomeen. Mitään selvitystä siitä, että hän olisi tullut Neuvostoliiton kansalaiseksi, ei Suomen viranomaisille esitetty, eikä myöskään, että hän olisi syyllistynyt sotarikoksiin tai maanpetokselliseen toimintaan. Vapautettiin valtioneuvoston 28.10.1948 tekemän päätöksen nojalla.

92

Halme, Valter Konrad (s. 1898). Poliisiylitarkastaja.

40

Heinonen, Ivan (s. 1912). Neuvostoliittolainen. Palveli Neuvostoliiton ja Suomen armeijoissa, sotavankikarkuri. Pidätettiin 18.9.1947 ja luovutettiin Neuvostoliittoon rauhansopimuksen 9:n artiklan I momentin b-kohdan nojalla.
78, 91

Heinonen, Sulo (s. 1921). Inkeriläinen. Pidätettiin ja luovutettiin Neuvostoliittoon valtioneuvoston päätöksellä 28.10.1948 rauhansopimuksen 9:n artiklan I momentin b-kohdan nojalla.
107, 118

Heljas (vuoteen 1935 Helenius), Lennard Albert (1896–1972). Pappi. Poliitikko. Rovasti (1945). Kansanedustaja (Maalaisliitto) 1939–1957. 2. sosiaaliministeri 1946–1948. Opetusministeri 1948 ja 1950–1951. Vt. ulkoasiainministeri 1947.
68–69, 87–88, 94–95, 105, 107, 111

Hillilä, Kaarlo Henrik (1902–1965). Ylempi oikeustutkinto (1926). Varatuomari (1929). Lapin läänin maaherra 1938–1947. Sisäasiainministeri 1944–1945. 2. kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeri sekä 2. sosiaaliministeri 1945–1946. Kansanhuoltoministeri 1945–1946.
25, 39, 101, 110

Hirvensalo (vuoteen 1906 Lagus), Lars (1882–1956). Agronomi, maanviljelysneuvos (1936). Kansanedustaja (Maalaisliitto) 1930–1950.
128

Howie, Frank D. Englantilainen. Kommodori. Valvontakomission englantilaisen osaston päällikkö.
16

Huuhka, Andrei (s. 1920). Neuvostoliittolainen. Palveli Neuvostoliiton ja Suomen armeijoissa. Sotavankikarkuri. Pidätettiin 24.9.1947 ja luovutettiin Neuvostoliittoon rauhansopimuksen 9:n artiklan I momentin b-kohdan nojalla.
78, 91

Häkkinen, Juho (s. 1912). Neuvostoliittolainen. Palveli puna-armeijassa Er. työpataljoona 262:ssa sekä erilaisissa linnoitusmuodostelmissa. Joutui saksalaisten sotavangiksi 8.9.1941 ja siirrettiin Suomeen 1942. Väli-rahanteon jälkeen karkasi Neuvostoliittoon matkalla olleesta kuljetuksesta. Pidätettiin 18.10.1947 ja luovutettiin Neuvostoliittoon rauhansopimuksen 9:n artiklan I momentin b-kohdan nojalla.
78, 91

Idman, Karl Gustaf (1885–1961). Diplomaatti. Kansliapäällikkö. Lakitieteen tohtori (1914). Helsingin yliopiston kansainvälisen oikeuden dosentti 1915. Disponibiliteetissa 1945–1947. Pariisin rauhankonferenssissa 1946. Haagin pysyvän kansainvälisen välitystuomioistuimen jäsen 1923–1941 ja 1948–1954.
112–115, 117–118, 129

Ise, Sven (s. 1923). Virolainen. Tekniikan ylioppilas. Palveli saksalaisten aikana Virossa ilmavoimissa, sieltä paettuaan 21.5.1943 liittyi Suomen armeijaan. Pidätettiin 15.10.1947 ja luovutettiin Neuvostoliittoon 22.1.1948 rauhansopimuksen 9:n artikkelin I momentin b-kohdan nojalla.

79, 91

Ivanov, Aleksei (s. 1905). Neuvostoliittolainen. Pidätettiin ja luovutettiin Neuvostoliittoon valtioneuvoston päätöksellä 28.10.1948 rauhansopimuksen 9:n artikkelin I momentin b-kohdan nojalla.

118

Jakovleva, Nikolai Ivanovitsh (s. 1915). Tverin karjalainen. Muusikko. Sotavanki (1939–1940). Pidätettiin rauhansopimuksen 9:n artikkelin I momentin b-kohdan nojalla.

92

Janhunen, Matti (1902–1963). Poliitikko. *Kommunisti*-lehden päätoimittaja vuodesta 1945. 2. sosiaaliministeri 1945–1946. Sosiaaliministeri 1946–1948.

96

Jegorov. Neuvostoliittolainen. Eversti. Liittoutuneiden valvontakomission hallinnollisen osaston apulaispäällikkö Helsingissä.

15, 26, 31

Jiehminen, Pekka Aleksanteri (s. 1916). Huittisissa syksystä 1944 lukien asunut heimosotavangiksi epäilty henkilö, joka esiintyi Petsamon siirtoväkeen kuuluneena. Katosi paikkakunnalta helmikuussa 1947.

52

Kaira (vuoteen 1906 Bodström), Kaarlo Kustaa (1886–1966). Lakitieteen tohtori (1932). Valtiosääntöoikeuden ja kansainvälisen oikeuden professori 1944–1955. Pariisin rauhanneuvottelujen asiantuntija 1946. Sotasyyllisyysoikeuden jäsen 1945–1946. Valtakunnanoikeuden jäsen 1945–1951. Kansalaisuuskomitean puheenjohtaja 1938–1946.

70–76, 78, 80, 103–105

Kajala, Olavi (1905–1967). Ylempi oikeustutkinto ja lainopin kandidaatti (1948). Kansanedustaja (SDP) 1948–1951.

125, 128

Kaldoja, Karel (s. 1907). Virolainen. Kalastaja. Viron Neuvostoliittoon liittämisen aikana työskenteli sotatarviketeollisuuden palveluksessa, saksalaisten aikana palveli "Omakaitse"-joukoissa. Pakeni Suomeen 20.4.1943 ja liittyi Suomen armeijaan. Asui Merikarvialla. Pidätettiin 15.10.1947 ja luovutettiin Neuvostoliittoon 22.1.1948 rauhansopimuksen 9:n artikkelin I momentin b-kohdan nojalla.

79, 91

Kallasmaa, Arnold (s. 1919). Virolainen. Kauppias. Saapui Virosta salatein Suomeen 8.4.1943. Asui Lapinjärvellä. Luovutettiin Neuvostoliittoon 22.1.1948 rauhansopimuksen 9:n artiklan I momentin b-kohdan nojalla.
78–79, 91

Kallonen, Adam (s. 1921). Neuvostoliittolainen. Luovutettiin Neuvostoliittoon valtioneuvoston päätöksellä 28.10.1948 rauhansopimuksen 9:n artiklan I momentin b-kohdan nojalla.
118

Karczmit, P. W. Puolalainen. Pidätettiin, vaadittiin luovutettavaksi. Luovutettiin Puolan viranomaisille.
117

Karhu, Ilmari Johannes (1897–1971). Eversti. Kenraalimajuri (1946). Puolustusvoimien pääesikunnan ja valvontakomission yhteysosaston päällikkö 1944–1946. Päämajoitustestari ja yleisesikunnan päällikkö 1946. Asiantuntija Pariisiin rauhanneuvotteluissa 1946.
41, 43–44

Karhu, Valdemar (s. 1924). Inkeriläinen. Ei ollut sotapalveluksessa. Saksalaisten vallattua Kolppanan kylän joutui maaliskuussa 1942 työleirille Saksaan. Siirrettiin syyskuussa 1943 yhdessä 400 muun inkeriläisen kanssa Saksasta Suomeen, aluksi Lohjan karanteenileirille, mistä vähän ajan kuluttua laskettiin vapaaksi. Ei mainintaa palvelusta Suomen armeijassa. Pidätettiin 4.9.1947 omenavarkauteen syyllistyneenä. Vapautettiin valtioneuvoston päätöksellä 12.3.1949.
79–80, 92, 94

Karu, Alfred (s. 1919). Virolainen. Taiteilija. Saapui salatein Virosta Suomeen 8.12.1943. Liittyi Suomen armeijaan, vapautui palveluksesta 17.9.1944. Asui Haminassa. Pidätettiin 16.10.1947 ja luovutettiin Neuvostoliittoon rauhansopimuksen 9:n artiklan I momentin b-kohdan nojalla, mutta pääsi pakenemaan ensin Ruotsiin ja sieltä edelleen Kanadaan.
78–79, 84–85, 92–94

Karu, Maire (s. 1922). Pidätetyn Alfred Karun puoliso.
84–85

Katala, Piotr (s. 1921). Neuvostoliittolainen. Asui Suomessa ilman asianmukaista oleskelulupaa. Palautettiin Neuvostoliittoon valtioneuvoston päätöksellä 12.3.1949 rauhansopimuksen 9:n artiklan I momentin b-kohdan nojalla.
118

Kekkonen, Urho Kaleva (1900–1986). Tasavallan presidentti 1956–1981, lakitieteen tohtori (1936). Kansanedustaja (Maalaisliitto) 1936–1956. Puhemies 1948–1950. Oikeusministeri 1944–1946, 1951. Sisäasiainministeri 1950–1951. Ulkoasiainministeri 1952–1953. Pääministeri 1950–1953, 1954–1956. 120–121, 139–140, 142, 144, 146–147, 153, 160

Kelly, P. D. Englantilainen everstiluutnantti. Valvontakomission englantilaisen osaston jäsen. 16

Kemppi, Juho (s. 1925). Inkeriläinen. Joutui Virossa saksalaisten palvelukseen hevostenhoitajana. Suomeen saapumisen jälkeen oli Rovaniemellä saksalaisten työmuodostelmissa. Pidätettiin 8.10.1947. Ehdotettiin laskettavaksi vapaaksi, koska ei ollut palvellut Suomen tai Saksan sotavoimissa. 80, 92

Kerkenberg, Luise (s. 1909). Virolainen. Ompelija. Meinhard Kerkenbergin vaimo. Saapui miehensä kanssa Suomeen 3.7.1944. Asui oleskeluvalla Nurmossa. Matkusti salatein Ruotsiin huhtikuussa 1948. 108–109

Kerkenberg, Meinhard (s. 1907). Virolainen. Sähköasentaja. Saapui Suomeen 3.7.1944. Asui oleskeluvalla Nurmossa. Matkusti salatein Ruotsiin huhtikuussa 1948. 108–109

Kilpi (aik. Blomros), Johan Eino (1899–1963). Lehtimies. Poliitikko. *Suomen Sosialidemokraatin* päätoimittaja 1932–1947. Valtion tiedotuslaitoksen johtaja 1948. Kansanedustaja (SKDL) 1948–1961. Sosiaaliministeri 1945–1946. Opetusministeri 1946–1948. Sisäasiainministeri 1948. 68, 88, 94–95, 105, 107, 128

Kirotar, Elmar (s. 1899). Virolainen. Tuomari. Viron ulkoasiainministeriön hallinnollisen osaston sihteeri. Matkusti Virosta Suomeen ja Suomesta Ruotsiin 23.9.1944. Epäiltiin olevan Englannin tiedustelun palveluksessa. 33

Kiukas, Urho Johan (s. 1902). Hallitusneuvos. Sisäasiainministeriön nuorempi hallitussihteeri 1945–1947. Hallitusneuvos, ylipoliisipäällikkö 1947. Valpon uudelleenjärjestämiskomitean jäsen 1947. 127–128

Koivistoinen-Gummerus, Helena. Entinen Neuvostoliiton kansalainen. Sai Suomen kansalaisoikeudet vuonna 1946 mentyään naimisiin Suomen kansalaisen kanssa. Pidätettiin Neuvostoliittoon luovutusta varten 1948. Päästettiin vapaaksi. 117–118, 122

Kollontay (o.s. Domontovitš), Aleksandra Mihailovna (1872–1952). Neuvostoliittolainen. Diplomaatti. Suurlähettiläs Tukholmassa 1930–1945.

13

Kopalev, Niilo (s. 1923). Neuvostoliittolainen, syntynyt Itä-Karjalassa. Palveli puna-armeijassa ja sodan aikana joutui suomalaisten vangiksi. Liittyi Heimopataljoona 3:een, jolloin sai nimen Rinneniemä sekä Suomen kansalaisuuden. Karkasi Neuvostoliittoon matkalla olleesta sotavankikuljetuksesta. Pidätettiin ja luovutettiin Neuvostoliittoon rauhansopimuksen 9:n artiklan I momentin b-kohdan nojalla.

78, 91

Koroleff, Herman (1883–1957). Laki- ja hallintomies. Filosofian maisteri (1907). Lakitieteen lisensiaatti (1948). Ahvenanmaan maakunnan maaherra 1945–1953.

46

Korpelainen, Juho (s. 1924). Neuvostoliittolainen. Asui Suomessa ilman asianmukaista oleskelulupaa. Palautettiin Neuvostoliittoon valtioneuvoston päätöksellä 12.3.1949 rauhansopimuksen 9:n artiklan I momentin b-kohdan nojalla.

118

Korpelainen, Teppo (s. 1923). Neuvostoliittolainen. Asui Suomessa ilman asianmukaista oleskelulupaa. Palautettiin Neuvostoliittoon.

118

Korppi, Kaarina. Neuvostoliittoon luovutetun Paul Alvren vaimo (ei virallistettu).

85

Koskimies (vuoteen 1909 Forsman), Eero Waldemar (1888–1974). Oikeustutkinto ja ylempi hallintotutkinto (1910). Varatuomari (1913). Hallitusneuvos (1936). Poliisiasian osaston hallinnollisen jaoston päällikkö vuodesta 1944.

149–150

Krasmus (o.s. Kajander), Erna. Neuvostoliittoon luovutetun Markus Krasmuksen vaimo.

83, 91

Krasmus, Markus (s. 1917). Virolainen. Työmies. Viron Neuvostoliittoon liittymisen aikana työskenteli sotatarviketeollisuuden palveluksessa. Saksalaisten aikana palveli "Omakaitse"-joukoissa. Pakeni Suomeen 20.11.1943 ja liittyi Suomen armeijaan. Asui Helsingissä. Pidätettiin 15.10.1947 ja luovutettiin Neuvostoliittoon 22.1.1948 rauhansopimuksen 9:n artiklan I momentin b-kohdan nojalla.

79, 83

Krivobokov, Ivan Ivanovitsh (s. 1908). Inkeriläinen. Joutui evakuointimatalla suomalaisten vangiksi. Palveli suomalaisissa yksiköissä maatalous- ja metsätoissa sekä Äänislinnan maataloustoimistossa hevostenhoitajana. Pidätettiin 15.10.1947. LVK tiedusteli jo ennen pidätystä ko. henkilöä. Tutkimusten mukaan suomalaiset eivät pitäneet sotavankina eikä ollut palvellut Suomen tai Saksan armeijassa eikä hänen syyllisyyttään muihin rauhansopimuksen 9:n artikkelin I momentin b-kohdassa mainittuihin tekoihin ollut tutkimuksissa todettu. Kun Neuvostoliitto ei toimittanut lisäselvitystä pidätetyn syyllisyydestä, hänet vapautettiin 12.3.1949 valtioneuvoston päätöksellä. Poistui myöhemmin salatein maasta.
80, 92, 94

Kuitunen, Erkki (1911–1975). Varatuomari. Kaarina Korpin asianajaja Paul Alvren luovutuskysymyksessä.
85

Kuortti, Matti (s. 1904). Inkeriläinen. Valpon tietojen mukaan palveli vuonna 1941 puna-armeijassa (itse kiisti tiedon), josta karkasi saksalaisten puolelle. Toimi kylänvanhimpana ja luottamusmiehenä Inkerissä. Pidätettiin 1.2.1948 Neuvostoliittoon luovuttamista varten. Vapautettiin valtioneuvoston päätöksellä 12.3.1949.
107

Kuusinen (ent. Lehén, ent. Kuusinen-Leino), Hertta Elina (1904–1974). Poliitikko. Sanomalehti *Vapaa Sanan* toimittaja 1944–1946. Kansanedustaja (SKDL) 1945–1971. Salkuton ministeri 1948.
111, 137

Kuzjmin, Mihail (s. 1916). Neuvostoliittolainen. Pidätettiin ja luovutettiin Neuvostoliittoon valtioneuvoston päätöksellä 28.10.1948 rauhansopimuksen 9:n artikkelin I momentin b-kohdan nojalla.
118

Laid, Erik Artur (s. 1904). Virolainen. Maisteri. Saapui salaa Virosta Suomeen 4.8.1943. Helsingissä toimineen Eesti-toimiston johtaja 1944. Matkusti Suomesta Ruotsiin syyskuussa 1944.
33

Laitinen, Liisa (s. 1922). Neuvostoliittolainen. Pidätettiin ja luovutettiin Neuvostoliittoon valtioneuvoston päätöksellä 28.10.1948 rauhansopimuksen 9:n artikkelin I momentin b-kohdan nojalla.
118

Larinen, Ana Mihailova [asiakirjassa Larinen eli Tauno] (s. 1917). Neuvostoliittolainen. Suomessa oleskellut neuvostokansalainen, jota vaadittiin nootissa 28.2.1950 luovutettavaksi Neuvostoliittoon. Tullut Suomeen Karjalais-Suomalaisesta SNT:sta 6.7.1944. Olinpaikka tuntematon.
131

Lebedev, Viktor Zaharovitš (1900–1968). Neuvostoliittolainen. Diplomaatti vuodesta 1940. Valmistui MGU:sta vuonna 1925. Suomessa lähettiläänä 1951–1958 (vuodesta 1954 suurlähettiläs). Ajoin Paasikiveä presidentiksi vuonna 1956. Menetti virkansa yöpakkaskriisin virhearvioiden takia.

139

Leino, Yrjö Kaarlo (1897–1961). Poliitikko. Maatalousteknikko. Sanomalehti *Vapaa Sanan* toimittaja 1944–1945. Kansanedustaja (SKDL) 1945–1950. 2. sosiaaliministeri 1944–1945. Sisäasiainministeri 1945–1948.

46, 48–49, 56–57, 63, 68–69, 87–88, 94–96, 105, 107, 127–128, 158

Lempinen, Juho (s. 1915). Neuvostoliittolainen. Pidätettiin ja luovutettiin Neuvostoliittoon 22.1.1948 rauhansopimuksen 9:n artiklan I momentin b-kohdan nojalla.

91

Leskinen, Martti Eino (s. 1899). Pienviljelijä. Kansanedustaja (SKDL) 1948–1950, 1954–1957.

101, 137

Leskinen, Väinö Olavi (1917–1972). Poliitikko. Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen järjestösihteeri 1944–1946. Puoluesihteeri 1946–1957. Kansanedustaja (SDP) 1945–1947, 1951–1969.

96

Levkov, Mitrofan Vasiljevitch (s. 1900). Neuvostoliittolainen. Suomessa oleskellut neuvostokansalainen, jota vaadittiin nootissa 28.2.1950 luovutettavaksi Neuvostoliittoon. Tullut Suomeen Karjalais-Suomalaisesta SNT:sta 6.7.1944. Olinpaikka tuntematon.

131

Loodsalu, Erik Armas (s. 1919). Virolainen. Autoasentaja. Palveli saksalaisessa turvallisuuspoliisissa sekä juutalaisvankileirin vartijana. Vuonna 1943 oli silloisiin asiakirjoihin merkitty olleen Gestapon palveluksessa. Saapui Suomeen 23.12.1943. Asui Riihimäellä. Pidätettiin 24.10.1947 ja luovutettiin Neuvostoliittoon 22.1.1948 rauhansopimuksen 9:n artiklan I momentin b-kohdan nojalla.

79, 92

Lupasalo, Vilho (s. 1912). Pidätettiin Petäjävedellä 15.11.1946 viinan valmistamisesta. Kuulustelujen jälkeen päästettiin vapaaksi 20.11.1946 ja poistui sen jälkeen paikkakunnalta tietymättömiin. Todennäköisesti etsitty ja luovutettavaksi vaadittu neuvostokansalainen.

51

Magill, James H. (s. 1911). Englantilainen. Eversti. Englannin lähetystön sotilasiamies Helsingissä 1947–1950.

16

Makara, Antti (s. 1919). Neuvostoliittolainen. Asui Suomessa ilman asianmu-
kaista oleskelulupaa. Pidätettiin ja palautettiin Neuvostoliittoon valtioneuvoston
päätöksellä 12.3.1949 rauhansopimuksen 9:n artiklan I momentin b-kohdan
nojalla.

118

Makarov, Aleksander. Neuvostoliittolainen. Professori.

149

Manner, Arvo Verner Aleksander (1887–1962). Varatuomari. Viipurin läänin
maaherra 1925–1945. Kymen läänin maaherra 1945–1955.

26

Markkanen, Kauko (s. 1914). Valtiollisen poliisin ylimääräinen apulaispäällikkö
1945–1946. Valpon Kuopion osaston päällikkö 1944–1946.

40

Martinoff. Virolainen. Epäilty salamatkustusliikenteen järjestelystä Suomesta
Ruotsiin. Pakeni Suomesta Ruotsiin ennen välirauhansopimuksen voimaan
astumista.

33

Martshuk. Neuvostoliittolainen. Lähetystösihteeri.

141

Meder, Walter. Marburgin yliopiston itäeurooppalaisen oikeuden dosentti,
tohtori.

148

Menshenin, Nikolai (s. 1917). Neuvostoliittolainen. Pidätettiin ja luovutettiin
Neuvostoliittoon valtioneuvoston päätöksellä 28.10.1948 rauhansopimuksen
9:n artiklan I momentin b-kohdan nojalla.

118

Meremaa, Heinrich (s. 1920). Virolainen. Radiosähkötekniikko. Joutui työpal-
veluun Saksaan keväällä 1943. Karkasi ja tuli salatein Viron kautta Suomeen
syyskuussa 1943. Ilmoittautui vapaaehtoiseksi Suomen armeijaan ja palveli
radiomekaanikkona ilmavoimien radiopataljoonassa. Vapautui palveluksesta
elokuussa 1944. Työskenteli Tampereella eri radioliikkeissä. Pidätettiin 7.10.1947
ja luovutettiin Neuvostoliittoon 22.1.1948 rauhansopimuksen 9:n artiklan I
momentin b-kohdan nojalla.

79–80, 91

Meronen, Viktor (s. 1924). Inkeriläinen. Palveli hevostenkuljettajana Saksan
armeijassa; Suomessa työmuodostelmissa saksalaisissa joukoissa Rovaniemellä.
Pidätettiin 8.10.1947. Vapautettiin valtioneuvoston päätöksellä 12.3.1949.

80, 92, 94

Metsälä, Filipova-Vanoks-Metsälä, Jevgenian mies.
79

Michelson. Virolainen. Epäilty pakolaisten salakuljetuksesta Suomesta Ruotsiin.
33

Mihkelsson, Edgard (s. 1921). Virolainen. Opiskelija. *Organisaatio Todt*'in palveluksessa vanginvartijana. Paettuaan Suomeen 1.8.1943 ilmoittautui Suomen armeijaan. Asui Helsingissä. Pidätettiin 18.10.1947 ja luovutettiin Neuvostoliittoon 22.1.1948 rauhansopimuksen 9:n artikkelin I momentin b-kohdan nojalla.
79, 91

Mikalunas, Vladislav (s. 1910). Neuvostoliittolainen. Syntyi Siestarjoella, saapui Suomeen vuonna 1911 asuen täällä yhtäjaksoisesti vuoteen 1933. Meni Liettuaan suorittamaan asevelvollisuuttaan ja oleskeli siellä yhtäjaksoisesti vuoteen 1941 (sodan alkuun), jolloin joutui Saksaan ja myöhemmin armeijan palvelukseen. Pääsi Suomeen Norjasta 12.10.1945. Suomen viranomaiset pitivät "ilmeisesti Neuvostoliiton kansalaisena". Pidätettiin 16.10.1947 ja luovutettiin Neuvostoliittoon 22.1.1948 rauhansopimuksen 9:n artikkelin I momentin b-kohdan nojalla.
79, 92

Molotov (oik. Skrjabin), Vjatšeslav Mihailovitš (1890–1986). Neuvostoliittolainen. Ulkoministeri 1939–1949 ja 1953–1956. 1. varapääministeri vuodesta 1942, joutui 1956 syrjään poliittisista johtotehtävistä.
14–15, 87, 111

Mudry, Savelij. Puolalainen. Pidätettiin ja luovutettiin Puolan viranomaisille valtioneuvoston päätöksellä 12.3.1949.
118

Murto, Yrjö Aleksanteri (1899–1963). Ammattiyhdistysmies. Poliitikko. Suomen Kommunistisen Puolueen piirisihteeri 1944–1945. Kansanedustaja (SKDL) 1948–1963. 2. kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeri 1945–1946. 2. kansanhuoltoministeri 1946–1948. Suomen Kommunistisen Puolueen varapj.
96

Mutanen, Pekka, kirjailija.
21

Männik, Avo Ilmar (s. 1919). Virolainen. Palveli Viron armeijassa. Viron Neuvostoliittoon liittämisen jälkeen Neuvostoliiton 86. JR:n ratsuosastossa. Palveli Suomen armeijassa JR 200:ssa. Pidätettiin 23.10.1947. Luovutettiin Neuvostoliittoon 22.1.1948 rauhansopimuksen 9:n artikkelin I momentin b-kohdan nojalla.
79, 82, 91

Männik, Hilja (s. 1919). Neuvostoliittoon luovutetun Avo Männikin vaimo. 82–83

Männisal, Evald (s. 1924). Virolainen. Sai syksyllä 1943 määräyksen astua Saksan armeijan palvelukseen, jolloin piiloutui ja pakeni 3.2.1944 Suomeen. Palveli vapaaehtoisena Suomen armeijassa. Vapautui Suomen armeijan kirjoista 18.9.1944. Tämän jälkeen maataloustöissä Hämeenkyrössä. Pidätettiin 7.2.1948. Ilmoitti haluavansa palata Neuvostoliittoon. Neuvostoliiton lähetystö esitti 30.9.1948 suullisen kyselyn Männisalusta. Valtioneuvoston 28.10.1948 tekemän päätöksen nojalla vapautettiin ja samalla ilmoitettiin Neuvostoliiton lähetystölle, ettei Suomen viranomaisten puolelta ole esteitä hänen palaamiselleen Neuvostoliittoon.
107, 115, 117

Nevakivi (vuoteen 1933 Nynäs), Jukka (s. 1931). PhD 1963 (London School of Economics). Helsingin yliopiston poliittisen historian professori, emeritus.
16, 22

Nevalainen, Pekka (s. 1959). Dosentti. Filosofian tohtori, Joensuun yliopisto.
10–11, 21, 145

Neviö, Mikko Iisakinpoika (s. 1908). Huittisissa syksystä 1944 lukien asunut heimosotavangiksi epäilty henkilö, joka esiintyi Petsamon siirtoväkeen kuuluneena henkilönä. Katosi paikkakunnalta helmikuussa 1947.
52

Nevolin. Neuvostoliittolainen. Everstiluutnantti. Liittoutuneiden valvontakomission edustaja Helsingissä.
42

Oesch, Karl Lennart (1892–1978). Kenraaliluutnantti (1936). Yleisesikunnan päällikkö ja armeijakunnan komentaja 1944–1945.
42–43

Oittinen, Reino Henrik (1912–1978). Kansansivistys- ja koulumies. Filosofian kandidaatti (1934), kasvatustieteen tohtori h.c. (1964). Opetusministeri 1948–1950, 1951–1953.
140, 142

Orasmaa (vuoteen 1906 Österman), Niilo Yrjö Gideon (1889–1970). Diplomaatti. Filosofian maisteri (1924). Ulkoasiainhallinnon palveluksessa vuodesta 1921. Ulkoasiainministeriön poliittisen osaston vt. päällikkö 1951–1953.
141–142, 144

Paasikivi (vuoteen 1885 Hellstén), Juho Kusti (1870–1956). Molempien oikeustieteiden tohtori (1901). Valmisteleva rauhanneuvottelija Tukholmassa helmikuussa 1944, Moskovassa maaliskuussa 1944. Pääministeri 1944–1946. Tasavallan presidentti 1946–1956.

12–15, 34–35, 68–71, 80, 82–84, 86–90, 93–99, 103–106, 119–120, 122, 125, 138–139, 144, 151, 155, 160

Paasio, Kustaa Rafael (1903–1980). Päätoimittaja *Sosialistissa* 1942–1951, *Turun Päivälehdessä* 1952–1963. Kansanedustaja 1948–1975. Ulkoasiainvaliokunnan puheenjohtaja 1949–1966.

126, 128

Paavolainen, Erkki (1890–1960). Filosofian maisteri (1916). Kansanedustaja 1936–1950 (Kokoomus).

127

Pakkanen. Lähetystösihteeri.

115

Palasto (vuoteen 1934 Planström), Soini Otso Olavi (s. 1912). Ulkoasiainneuvos. Suurlähettiläs. Lainopin kandidaatti (1948). Ulkoasiainministeriön vt. jaostopäällikkö 1953. Jaostopäällikkö 1954. Apulaisosastopäällikkö 1955–1958.

145–146

Palin, Eduard Hjalmar (1891–1969). Suurlähettiläs. Oikeustutkinto (1917). Disponibiliteetissa 1.4.1945–31.3.1947. Ulkoasiainministeriön ylimääräinen neuvotteleva virkamies 1.4.–31.7.1947.

54

Pallo, Aleksander (s. 1890). Virolainen. Lähetystöneuvos. Epäilty salamatkustusliikenteen järjestelystä Suomesta Ruotsiin. Pakeni Suomesta Ruotsiin syyskuussa 1944.

33

Pastuhov, Nikolai, peitenimeltään Topi Pasanen.

51

Pasuri, Eino Aleksanteri (s. 1908). Vt. sanomalehtiavustaja Suomen Moskovan lähetystössä 1947–1951.

139

Patshev. Neuvostoliittolainen. Pidätettiin ja luovutettiin Neuvostoliittoon 22.1.1948 rauhansopimuksen 9:n artiklan I momentin b-kohdan nojalla.

91

Pekkala, Eino Oskari (1887–1956). Poliitikko. Filosofian kandidaatti (1918). Lakitieteen kandidaatti (1918). Kansanedustaja (SKDL) 1945–1947. Opetusministeri 1945–1946. Oikeusministeri 1946–1948.
97, 138

Pekkala, Mauno (1890–1952). Metsätaloustyöntekijä. Poliitikko. Filosofian kandidaatti (1921). Kansanedustaja (SKDL) 1945–1952. Ministeri valtioneuvoston kansliassa ja pääministerin sijainen 1944–1946. Puolustusministeri 1945–1946. Pääministeri ja 2. puolustusministeri 1946–1948. Suomen valtuuskunnan johtaja Pariisin rauhankonferenssissa 1947.
45, 68, 70, 87–88, 94–95, 97–98, 103, 105, 111, 138, 160

Pessi, Ville (1902–1983). Poliitikko. Opiskellut Leningradissa ja Moskovassa 1927–1930 ja 1933–1934. Suomen Kommunistisen Puolueen pääsihteeri 1944–1969. Kansanedustaja (SKDL) 1945–1965.
125, 127–128, 137

Petskin, Stepan. Neuvostoliittolainen. Pidätettiin ja luovutettiin Neuvostoliittoon rauhansopimuksen 9:n artikkelin I momentin b-kohdan nojalla.
78, 91

Polttajainen, Antti (s. 1913). Neuvostoliittolainen. Palveli Neuvostoliitossa Erillisessä tierakennuspataljoonassa n:o 100. Joutui sotavangiksi 17.5.1942. Esiintyi Suomessa Korpela-nimisenä. Pidätettiin 6.10.1947 ja luovutettiin Neuvostoliittoon 22.1.1948 rauhansopimuksen 9:n artikkelin I momentin b-kohdan nojalla.
78, 91

Poshevnja (esiintynyt myös nimellä Malinovski tai Streng), Aleksei (s. 1923). Neuvostoliittolainen. Pidätettiin ja luovutettiin Neuvostoliittoon rauhansopimuksen 9:n artikkelin I momentin b-kohdan nojalla.
115–116, 118

Privalov, Aleksei (s. 1914). Neuvostoliittolainen. Pidätettiin ja luovutettiin Neuvostoliittoon valtioneuvoston päätöksellä 28.10.1948 rauhansopimuksen 9:n artikkelin I momentin b-kohdan nojalla.
118

Pulkinen, Paavo Kalervo (1908–1960). Lähetystöneuvos. Apulaisosastopäällikkö. Filosofian kandidaatti (1933). Vt. I lähetystösihteeri Moskovassa 1.11.1945. I lähetystösihteeri 1.1.1948. Ulkoasiainministeriön jaostopäällikkö 15.6.1950. Vt. apulaispäällikkö 1.9.1953. Apulaispäällikkö 1.5.–30.6.1954.
141

Puzanov, Vladimir Aleksejev (s. 1920). Neuvostoliittolainen. Diplomaatti. Neuvostoliiton Helsingin lähetystön attasea 1951–1956. Hoiti inkeriläisten paluumuuttoa.
140–143

Ragujev, Andrej. Neuvostoliittolainen. Saapui luvatta Ruotsista Suomeen lokakuussa 1948. Pidätettiin ja luovutettiin Neuvostoliittoon valtioneuvoston päätöksellä 28.10.1948 rauhansopimuksen 9:n artikkelin b-kohdan nojalla.
118

Rannat, Avo (s. 1916). Virolainen. Pakeni Virosta Suomeen vuonna 1943. Liittyi vapaaehtoisena Suomen armeijaan. Pidätettiin 15.10.1947 ja luovutettiin Neuvostoliittoon 22.1.1948 rauhansopimuksen 9:n artikkelin I momentin b-kohdan nojalla.
79, 91

Riikonen, Eljas (s. 1907). Itäkarjalainen. Pidätettiin ja luovutettiin Neuvostoliittoon valtioneuvoston päätöksellä 28.10.1948 rauhansopimuksen 9:n artikkelin I momentin b-kohdan nojalla.
106, 118

Ryömä, Mauri (1911–1958). Lääkäri. Lehtimies. Poliitikko. Lääketieteen lisensiaatti. Kansanedustaja (SKDL) 1945–1958.
125–128, 137

Räisänen, Kaarlo Yrjö (1888–1948). Lehtimies ja poliitikko. Kansanedustaja (SKDL) 1945–1947. Eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan jäsen 1948.
101

Räme, Y. Pastori. Hänen nimellään oli annettu papinkirjat kahdelle heimosotavangiksi epäillylle henkilölle.
52

Saar, Paul (s. 1919). Palveli upseerina *Organisaatio Todt*'issa ja myöhemmin Suomen armeijassa. Pidätettiin 15.10.1947 ja luovutettiin Neuvostoliittoon 22.1.1948 rauhansopimuksen 9:n artikkelin I momentin b-kohdan nojalla.
79, 91

Saarnio, Nikolai (s. 1901). Hallitusneuvos. Ylempi oikeustutkinto (1926). Varatuomari (1929). Valtiollisen poliisin jaostopäällikkö 1944–1945.
39

Saharov. Neuvostoliittolainen. Pidätettiin ja luovutettiin Neuvostoliittoon rauhansopimuksen 9:n artikkelin I momentin b-kohdan nojalla.
91

Salmi, Niilo. Pidätettiin Petäjävedellä 15.11.1946 viinan valmistamisesta. Kuulustelujen jälkeen vapautettiin 20.11.1946 ja poistui sen jälkeen paikkakunnalta tietymättömiin. Todennäköisesti etsitty ja luovutettavaksi vaadittu neuvostokansalainen.

51

Salmi, Väinö H. J. (s. 1895). Suomalainen/neuvostoliittolainen. Syntyi Suomessa, sai vuonna 1918 elinkautisen pakkotyötuomion, mikä alennettiin 12 vuodeksi. Vapauduttuaan meni salaa Neuvostoliittoon 19.1.1927. Evakuoinnin aikana joutui suomalaisten vangiksi ja palveli työvelvollisena Linnoitusrakennuspataljoona 611:ssä. Pidätettiin 22.10.1947. Salmi väitti, ettei hän olisi Neuvostoliiton kansalainen, vaikka hän aikaisemmin oli pyytänyt päästä Suomen kansalaiseksi. Pääkonsuli Ahokkaan ja ministeri Idmanin käsityksen mukaan Salmi oli ilmeisesti Neuvostoliiton kansalainen. Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan päätettyä 20.12.1948 pitämässään istunnossa puoltaa Salmen vapauttamista hänet myös vapautettiin.

80, 92, 94

Salminen, Arvo Ilmari (1896–1967). Pappi (1921). Ylempi oikeustutkinto (1933). Varatuomari (1936). Rovasti (1952). Virkamies ja poliitikko. Kansanedustaja (Kok.) 1945–1947, 1951–1957. Kansallisen Kokoomuksen pj. 1946–1955.

68, 101

Salomaa. Komisario. Poliisiviranomainen, jolle sisäasiainministeriö lähetti kiertokirjeitä edelleen jaettavaksi pidätettävistä neuvostokansalaisista.

43

Sankman, Artur (s. 1923). Merimies. Virolainen. Sai Virossa saksalaisten aikana sotilaskoulutuksen. Paettuaan Suomeen 7.9.1943 liittyi armeijan palvelukseen. Väli rauhanteon jälkeen ei halunnut mennä Ruotsiin. Asui Merikarvialla. Pidätettiin 21.10.1947 ja luovutettiin Neuvostoliittoon 22.1.1948 rauhansopimuksen 9:n artiklan I momentin b-kohdan nojalla.

79, 91

Savonenkov, Grigori Mihailovitš. Neuvostoliittolainen. Kenraaliluutnantti. Valvontakomission puheenjohtajan sijaisena Suomessa 1944–1947. Lähettiläs Helsingissä 1948–1951.

15, 20, 22, 41, 43, 45, 52–53, 95, 98–100, 103–104, 122, 159

Scott, Sir Oswald Arthur. Englantilainen. Englannin erikoislähettiläs ja täysivaltainen ministeri Helsingissä 1947–1951.

69, 80–81, 86–87, 100, 104, 111, 123, 137, 155

Seppälä, Richard Rafael (s. 1905). Diplomaatti. Ylempi oikeustutkinto (1929). Varatuomari (1936). Erikoislähettiläs ja täysivaltainen ministeri (1953). Ulkoasiainhallinnon palveluksessa vuodesta 1930. Apulaisosastopäällikkö 1943–1948. Poliittisen osaston päällikkö 1947–1948. Pääkonsuli New Yorkissa ja samalla pysyvä huomioitsija YK:ssa 1948–1953. Ministeriön kansliapäällikkö 1953–1956. 146–147, 153

Sergejev. Neuvostoliittolainen. Tulkki. Neuvostoliiton Helsingin lähetystön virkamies.
76

Shepherd, Francis M. Englantilainen. Englannin erikoislähettiläs ja täysivaltainen ministeri Helsingissä 1944–1947.
16

Sidron, Arnold (s. 1919). Virolainen. Palveli vuonna 1939 Viron armeijassa, sittemmin vuonna 1940 Neuvostoliiton armeijassa, saksalaisten aikana työskenteli palavakivitehtaalla. Pakeni Suomeen ja ilmoittautui täällä armeijan palvelukseen. Pidätettiin 16.10.1947 ja luovutettiin Neuvostoliittoon 22.1.1948 rauhansopimuksen 9:n artikkelin I momentin b-kohdan nojalla.
79, 91

Simonen, Aarre Edvard (1913–1977). Poliitikko. Lakitieteen lisensiaatti (1948). Varatuomari (1943). Sosialidemokraatti. Kansanedustaja (SDP) 1951–1957, 1958–1959 (sos. dem. oppositio), 1959–1961 (Työväen ja Pienviljelijäin Sosialidemokraattinen Liitto), TPSL:n puheenjohtaja 1964–1970. Sisäasiainministeri 1948–1950. 2. kulkulaitosten ja yleistentöiden ministeri 1949–1950. Kauppa- ja teollisuusministeri 1954–1956. Oikeusministeri 20.10.–6.11.1954.
117–118, 126–128, 134, 146–147, 153

Simonov, Dmitri Jefimovitsh (s. 1920). Vepsäläinen. Kalastaja. Sotavankikarkuri. Vaadittiin luovutettavaksi Neuvostoliittoon. Olinpaikka tuntematon.
131

Sirel, Väinö (s. 1925). Virolainen. Pakoiltuaan asepalvelusta Virossa pakeni Suomeen ja liittyi Suomen armeijaan. Pidätettiin 15.10.1947 ja luovutettiin Neuvostoliittoon 22.1.1948 rauhansopimuksen 9:n artikkelin I momentin b-kohdan nojalla.
79, 91

Skog, Emil Albert (1897–1981). Poliitikko. Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen pj. 1946–1957. Puolustusministeri 1948–1953.
96–97, 117–118, 140, 142, 146–147, 153

Sohlman, Toivo Valtter (s. 1920). Neuvostoliittolainen. Palveli Neuvostoliiton ja Suomen armeijoissa, sotavankikarkuri. Pidätettiin 27.9.1947 ja luovutettiin Neuvostoliittoon 22.1.1948 rauhansopimuksen 9:n artikkelin I momentin b-kohdan nojalla.

78, 91

Soravuo (vuoteen 1926 Sandström), Ernst Ossian (1904–1994). Lähettiläs. Teollisuusmies. Filosofian kandidaatti (1929). Filosofian maisteri (1932). Ulkoasiainhallinnon palveluksessa vuodesta 1929. Kauppapoliittisen osaston vs. jaostopäällikkö 1944–1946.

16–17, 22, 25–26, 31

Spåre, Maximilian Hugo Adolf (1879–1954). Sotilas ja poliisiupseeri, eversti (1918).

42

Stepanov. Neuvostoliittolainen. Palautettu Neuvostoliittoon.

139

Styrov. Neuvostoliittolainen. Kenraalimajuri. Valvontakomission puheenjohtajan apulainen hallinnollisissa asioissa.

157

Ståhlberg, Kaarlo Juho (1865–1952). Molempien oikeuksien tohtori (1893). Tasavallan presidentti 1919–1925.

93

Sukselainen (vuoteen 1928 Saari), Vieno Johannes (1906–1995). Filosofian lisensiaatti (1939), väitöskirja (1938). Kansanedustaja (Maalaisliitto) 1948–1965. Valtiovarainministeri 1950–1951, 1954. Sisäasiainministeri 1951–1953. Maalaisliiton pj. 1945–1964.

142

Sundström, Carl-Johan (Cay) (1902–1959). Poliitikko. Lähettiläs Moskovassa 1945–1953. *Vapaan Sanan* ja *Folktidningenin* päätoimittaja 1945.

119, 124, 128–131, 134, 139

Suontausta, Tauno Erland (1907–1974). Ulkoasiainministeriön osastopäällikkö. Lakitieteen tohtori (1944). Ulkoasiainhallinnon palveluksessa vuodesta 1934. Ulkoasiainministeriön oikeudellisen osaston päällikkö 1945–1947. Korkeimman hallinto-oikeuden hallintoneuvos 1950–1955. Oikeusministeri 1948–1950. Eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan sihteeri 1945–1948.

66, 69, 71, 75–77, 80, 103, 105, 117–118, 151, 159

Suurväli, Erik (s. 1907). Virolainen. Lehtori. Epäilty pakolaisten salakuljetuksesta Suomesta Ruotsiin. Saapui pakolaisena Virosta Suomeen vuonna 1943. Matkusti Suomesta Ruotsiin 7.10.1944.

33

Svento (vuoteen 1936 Sventorzetski), Reinhold Konstantin (1881–1973). Poliitikko. Diplomaatti. Tuomarin tutkinto (1907). Ministeri (1971). Kansanedustaja (SKDL) 1945–1947. Ulkoasiainministeri 1944–1948.

68, 87–88, 94–95, 107

Tainio, Eino Harald (1905–1970). Poliitikko. Kirjanpainaja ja toimittaja. Kansanedustaja (SKDL) 1945–1969.

137

Takki, Uno Kristian (1901–1968). Osuuskauppamies. Poliitikko. Kauppätieteen kandidaatti (1927). Lakitieteen lisensiaatti (1949). Kauppätieteiden tohtori h.c. (1950). Kansanedustaja (SDP) 1945–1952. 2. ulkoasiainministeri 1946–1950.

111, 118

Talponen, Aleksanteri (s. 1924). Inkeriläinen. Ei ollut suorittanut asevelvollisuutta Neuvostoliitossa. Oli vuosina 1941–1943 saksalaisten johtamissa maatalous- ja metsätöissä kotipaikkakunnallaan Venjoella ja sen lähistöllä. Ilmoitti, ettei ollut liittynyt Saksan armeijan palvelukseen. Marraskuussa 1943 kuljetettiin noin 200 inkeriläisen kanssa Suomi-laivalla Hankoon. Suomessa maataloustöissä, mutta ei armeijan palveluksessa. Pidätettiin 6.10.1947. Vapautettiin valtioneuvoston päätöksellä 12.3.1949.

79–80, 92, 94

Tarjanne (vuoteen 1906 Törnqvist), Toivo (1893–1989). Lakimies. Molempien oikeustieteiden kandidaatti (1921). Oikeuskansleri 1944–1950. Korkeimman oikeuden presidentti 1950–1963. Sotevan toiminnan tarkastamistoimikunnan pj. 1947–1953. Ulkoasiainministeriön kansliapäällikkö 15.11.1950–31.7.1953.

69–70, 76–78, 80–81, 87–91, 92–94, 96, 103–106, 113–114, 117, 122, 124, 140, 142, 159

Teutari, V. Majuri. Sotavanki Komentajan Esikunnan Selvityselimessä työskennellyt upseeri.

51–55, 58

Toivola (vuoteen 1906 Kröger), Urho Vilpitön Konstantin (1890–1960). Diplomaatti. Lehtimies ja poliitikko. Filosofian kandidaatti (1914). Lähettiläs Ottawassa 1.12.1947–28.2.1952.

121

Tuominen, Erkki Olavi (1914–1975). Virkamies. Poliitikko. Lainopin kandidaatti. Valtiollisen poliisin apulaispäällikkö 1946–1948, päällikkö 1.4.–31.12.1948. Suomen Kansan Demokraattisen Liiton palveluksessa vuodesta 1949.
126–128

Tuomioja, Sakari Severi (1911–1964). Talousmies. Poliitikko. Lakitieteen lisensiaatti (1949). Varatuomari (1940). Erikoislähettiläs ja täysivaltainen ministeri (1951). Ulkoasiainministeri 1951–1952.
140, 142

Törngren, Ralf Johan Gustaf (1899–1961). Poliitikko. Filosofian maisteri (1927). Kauppatieteiden tohtori (1958). Kansanedustaja (RKP) 1936–1961. Sosiaaliministeri 1944–1945, 1950–1952. Valtiovarainministeri 1945–1948. 2. valtiovarainministeri 1951. 2. ulkoasiainministeri 1952–1953. Ulkoasiainministeri 1953–1954. Pääministeri 1954.
140, 142, 144

Ursin. Everstiluutnantti. Sotavanki Komentajan Esikunnan Selvityselimessä työskennellyt upseeri.
52, 55

Uustalu. Virolainen. Epäilty pakolaisten salakuljetuksesta Suomesta Ruotsiin.
33

Vanamo, Jorma Jaakko (s. 1913). Ulkoasiainneuvos. Suurlähettiläs. Valtiosihteeri. Lakitieteen lisensiaatti (1949). Ulkoasiainhallinnon palveluksessa vuodesta 1940. 1. lähetystösihteeri Moskovassa 23.8.1945–30.9.1948. Ulkoasiainministeriön jaostosihteeri 1.10.1948. Vt. jaostopäällikkö 1.6.1949. Jaostopäällikkö 1.7.1949–31.8.1951.
121, 124–125, 148–149

Warma, Aleksander (1890–1970). Virolainen. Lakimies. Viron Helsingin-lähettiläs. Epäilty henkilösalakuljetuksen järjestelyistä Suomesta Ruotsiin, matkusti Suomesta Ruotsiin 23.9.1944.
30, 33, 98–99

Wartiovaara, Otso Uolevi (1908–1991). Suurlähettiläs. Lakitieteen kandidaatti (1934). Varatuomari (1934). Ulkoasiainministeriön hallinnollisen osaston osastopäällikkö 1.2.1952–31.10.1954. Oikeudellisen osaston osastopäällikkö 1.11.1954–30.9.1956.
142

Wasiljev, N. Neuvostoliittolainen. Kenraalimajuri. Valvontakomission esikuntapäällikkö.
52–53, 55

Vatanen, Ivan (s. 1920). Neuvostoliittolainen. Asui Suomessa ilman asianmukais-
ta oleskelulupaa. Pidätettiin ja luovutettiin Neuvostoliittoon valtioneuvoston
päätöksellä 12.3.1949 rauhansopimuksen 9:nnen artiklan I momentin b-kohdan
nojalla.

118

Wellner, Harald. Virolainen. Sanomalehtimies. Epäilty hoitaneen pakolaisten
kuljetuksen järjestämistä Virosta Suomeen ja Suomesta Ruotsiin. Poistui salatein
Suomesta Ruotsiin syyskuussa 1944.

33

Westerinen, Vihtori (1885–1958). Maanviljelijä. Poliitikko. Ministeri (1951).
Kansanedustaja (Maalaisliitto) 1919–1950. Maatalousministeri 1945–1948.

107

Viisimaa, Aarne. Virolainen. Näyttelijä. Saapui Suomeen pakolaisena elokuussa
1944, matkusti marras-joulukuun vaihteessa luvatta Helsingistä Turkuun ja sieltä
todennäköisesti laivalla Ruotsiin.

34

Vilkuna, Kustaa Gideon (1902–1980). Kansatieteilijä. Filosofian tohtori (1936).
Akateemikko. Valtion tiedotuslaitoksen päällikkö 1943–1944.

110

Virolainen, Johannes (s. 1914). Valtioneuvos. Maatalous- ja metsätieteen tohtori
(1951). Sisäasiainministeriön siirtoväenasiainosaston päällikkö 1944–1948. Päämi-
nisterin sihteeri 1952–1953. Kansanedustaja (Maalaisliitto) 1945–1953. 2.
sisäasiainministeri 1950–1951. Salkuton ministeri 1951.

11, 16–17, 26, 31–32, 146–147, 153

Wirtanen, Atos Kasimir (1906–1979). Lehtimies. Kirjailija. Poliitikko. SKDL:n
kansanedustaja 1946–1953. Osallistui eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan
kokouksiin, joissa käsiteltiin Neuvostoliiton kansalaisten luovutuskysymyksiä.

125, 127–128

Vladimirov, Ivan (s. 1913). Inkeriläinen. Pidätettiin ja luovutettiin Neuvostoliit-
toon valtioneuvoston päätöksellä 28.10.1948 rauhansopimuksen 9:nnen artiklan
I momentin b-kohdan nojalla.

106, 118

Voionmaa (vuoteen 1906 Wallin), Olavi Tapio (1896–1960). Filosofian maisteri
(1919). Kansliapäällikkö. Suurlähettiläs. Ulkoasiainministeriön kansliapäällikkö
1.10.1946–14.11.1950.

68, 76–77, 79, 87, 90, 94, 100–101, 115–116, 122

Zaharov, Vasilij (s. 1907). Neuvostoliittolainen. Palveli sodan aikana Neuvostoliitossa armeijan johdon alaisilla auto- ja konekorjaamoilla, vangiksi joutuessaan toimi autonkuljettajana evakuointikolonnessa. Pidätettiin 18.9.1947 epäiltynä puna-armeijaan kuuluvana. Ehdotettiin vapautettavaksi, koska ei ollut palvellut Suomen tai Saksan sotavoimissa. Luovutettiin Neuvostoliittoon 22.1.1948 rauhansopimuksen 9:n artiklan I momentin b-kohdan nojalla.
79–80

Ždanov, Andrei Aleksandrovits (1896–1948). Neuvostoliittolainen poliitikko ja poliittinen upseeri. Kenraalievosti. Liittoutuneiden valvontakomission puheenjohtaja Suomessa 1944–1947.
15–16, 22, 34–35

Zielenko, Piotr (s. 1918). Neuvostoliittolainen. Pidätettiin ja luovutettiin Neuvostoliittoon 22.1.1948 rauhansopimuksen 9:n artiklan I momentin b-kohdan nojalla.
91–92, 94

Zorin, Valerian Aleksandrovitš. Neuvostoliittolainen. Neuvostoliiton varaulkoministeri 1947–1960.
139

Zotov, Andrei Vasiljevits. Neuvostoliittolainen. Suomessa 1. sihteerinä 1947–1948.
66, 76–77, 79, 88, 90, 122

Österberg, Ruben Fredrik (1895–1959). Laki- ja hallintomies. Lakitieteen lisensiaatti. Ahvenanmaan maakunnan maaherra 1938–1945.
34, 43

Österman, Hugo Viktor (1892–1975). Kenraaliluutnantti (1935). Jalkaväen tarkastaja 1944–1946.
44, 157

MAANTIETEELLISET KÄSITTEET JA PAIKANNIMET

(Poislukien lähes joka sivulla toistuva Neuvostoliitto sekä henkilöindeksissä esiintyvät paikannimet)

Ahvenanmeri 34–35
 Alatornio 110
 Alatornion ja Karungin nimismiespiiri 50
 Anjala 50
 Baltia 95, 148
 Bern 139
 Bryssell 112
 Bulgaria 73
 Elisenvaara 22
 Englanti (Iso-Britannia) 14–16, 80–81, 86, 100, 104, 111, 123, 137, 155–156
 Etelä-Suomi 49
 Eura 38
 Eurajoki 24, 28
 Geneve 73, 114
 Haag 87–89, 94, 114
 Haaga 50
 Haaparanta 110
 Halikko 50
 Hamina 50
 Hankasalmi 50
 Hanko 16, 40
 Hausjärvi 50
 Helsingin pitäjä 50
 Helsinki 11, 16–17, 20–21, 24, 26, 30, 33–34, 50, 58, 61–62, 65, 77, 83, 89, 98–100, 107, 109, 111, 116, 137, 140, 155, 159
 Huittinen 52
 Hyvinkää 24, 50
 Häme 108
 Hämeenlinna 24, 50
 Inarin nimismiespiiri 50
 Inkeri 14, 27, 44, 150–151
 Italia 73
 Itä-Karjala 27, 44, 67
 Itämeri 30
 Jalta 9
 Jaroslav 161
 Joensuu 50
 Jyväskylä 24, 50, 108, 110
 Jyväskylän nimismiespiiri 51
 Jyväskylän pitäjä 50
 Jämsä 142
 Kalinin 161
 Kanada 121, 156

Kangasala 50
Kannas 41
Karhula 50
Karjala 62, 161
Karjalohja 50
Kemi 37–39, 108–110, 140
Kemin ja Rovaniemen kauppalan nimismiespiiri 50
Kempele 50
Keski-Suomi 140
Kokkola 16, 50, 110
Kouvola 24
Kreml 11, 13–14
Kuopio 50
Kustavi 50
Kuusankoski 50
Kymen lääni 26, 48
Kymi 50
Kymnlinna 26
Kärkölä 50
Lahti 24, 50
Laihia 50, 110
Laivajärvi 110
Lapin lääni 24, 48, 50, 110
Lapinjärvi 140
Lappeenranta 40, 45, 47–48
Lappi 29–30, 110
Lohja 24
Loimaa 24
Lounais-Suomi 37
Loviisa 16, 50
Länsi-Eurooppa 155
Länsi-Suomi 49, 140
Maarianhamina 16
Malmi 50
Marburg 148
Masku 50
Merikarvia 50
Mikkeli 24, 50
Montreal 121
Moskova 13–16, 20–22, 25, 68, 70, 77, 107, 111, 119–120, 128, 130, 139, 142
Munkkisaari 83
Munsala 29
Muonion nimismiespiiri 50
Muuruvesi 50
Myrskylä 50
Naarajärvi 24, 42–44
Neuvosto-Karjala 161

Neuvosto-Latvia 67
Neuvosto-Liettua 67
Neuvosto-Viro (Eesti) 29, 67
Nokia 50
Norja 10
Novgorod 161
Nurmo 108–109
Oitti 24–25, 39–40
Ottawa 121
Oulu 16, 24, 38, 123
Oulun lääni 24, 48
Padasjoki 110
Pariisi 9, 25, 155, 158
Pernaja 50
Perniö 50
Petsamo 52
Petäjävesi 51
Pieksämäki 42–43
Pietarsaari 35
Pihkova 161
Piikkiö 50
Pirkkala 50
Pohjanlahti 28, 30–32, 34–35, 37, 53
Pohjanmaa 44, 108
Pohjoismaat 137
Pohjois-Suomi 36, 38, 41–44, 50, 59, 110
Pohjois-Venäjä 161
Pori 24, 28, 38, 50, 110
Porvoo 50
Porvoon pitäjä 50
Posion nimismiespiiri 50
Puistola 50
Pummangi 52
Punkalaidun 50
Puola 117–118
Raahe 43
Raisio 50
Rauma 16, 24, 28, 31–32, 37–38
Rautalampi 51
Rekola 50
Riihimäki 50
Romania 73
Ruotsi 22, 28–37, 39–44, 46, 50–55, 58–60, 62–63, 66, 71, 89, 93, 108–111, 118, 122,
129, 141, 143, 149, 152, 155–156
Ruotsinpyhtää 50
Rymättylä 51
Saksa 9, 21, 31, 39, 68, 78–80, 89–90, 92–93, 96, 99, 106, 134, 159, 161–162

Salmi 51
Salo 24
Savonlinna 24
Seinäjoki 24
Siperia 161
Somero 51
Suojärvi 51
Suomenlahti 34, 36
Sveitsi 139
Sverdlovsk 161
Söderhamn 28
Tammisaaren maalaiskunta 51
Tampere 24, 51, 59, 61
Tikkurila 51
Tornio 38, 42, 51
Tornion tuomiokunta 38
Tornionjoki 53
Tornionjokilaakso 28, 36–37, 39, 108
Tukholma 13, 53, 98, 156
Turku 16, 24, 28, 31–32, 34, 37–38, 51, 59, 61, 110, 156
Turun ja Porin lääni 32, 108
Tuusula 51
Tverin 161
Unkari 73
Ural 161
Uudenmaan lääni 108
Uusikaupunki 16
Vaajakoski 51
Vaasa 16, 28, 37, 39, 51, 110
Vaasan lääni 29, 32
Vainikkala 10, 22–25, 46, 48, 156
Velikije Lukin 161
Vienan Karjala 61
Viipuri 23, 161
Vimpeli 51
Viro (Eesti) 14, 21, 28–30, 33–35, 40, 68, 78, 83–85, 98–99, 108, 150, 161–162
Yhdysvallat (USA) 95, 139, 156
Ylivieska 24